

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA ir
LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

VILNIUS ACADEMY OF ARTS and
LITHUANIAN CULTURE RESEARCH INSTITUTE

Indrė Užutaitė

**Veidrodis XVII a.–XX a. pradžios Lietuvoje –
kultūros istorijos šaltinis**

**The Mirror in Lithuania
from the Seventeenth to the Early Twentieth Century –
a Source of the History of Culture**

**Daktaro disertacija
Doctoral Dissertation**

Humanitariniai mokslai, Menotyra (03H)
Meno istorija (H310)

Humanities, Art Criticism (03H)
Art History (H310)

Vilnius, 2016

Disertacija rengta Vilniaus dailės akademijoje 2011–2016 metais

MOKSLINĖ VADOVĖ:

Dr. Dalia Klajumienė

Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai, menotyra 03H

Disertacija ginama Vilniaus dailės akademijoje Menotyros mokslo krypties taryboje:

PIRMININKĖ:

Dr. (hp) Rūta Janonienė

Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai, menotyra 03H

NARIAI:

dr. Lina Balaišytė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, menotyra 03H

dr. Justina Poškienė

Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, istorija 05H

dr. Tojana Račiūnaitė

Vilniaus dailės akademija, humanitariniai mokslai, menotyra 03H

prof. habil. dr. Ojārs Spārītis

Latvijos dailės akademija, humanitariniai mokslai, menotyra 03H

Disertacija ginama viešame Menotyros mokslo krypties tarybos posėdyje

2016 m. spalio 21 d. 14 val. Dizaino inovacijų centre, 112 aud. (Maironio g. 3, 01124-Vilnius)

Disertacija ir jos santrauka išsiųsta 2016 m. rugsėjo 21 d.

Su disertacija galima susipažinti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Vilniaus dailės akademijos ir Lietuvos kultūros tyrimų instituto bibliotekose.

ISBN 978-609-447-219-0

The dissertation was prepared at Vilnius Academy of Arts during the period of 2011–2016

SCIENTIFIC SUPERVISOR:

Dr. Dalia Klajumienė

Vilnius Academy of Arts, Humanities, Art Criticism, 03H

The Dissertation will be defended in front of the Academic Board of Art Criticism at Vilnius Academy of Arts:

CHAIRPERSON:

Dr. (hp) Rūta Janonienė

Vilnius Academy of Arts, Humanities, Art Criticism, 03H

MEMBERS:

Dr. Lina Balaišytė

Lithuanian Culture Research Institute, Humanities, Art Criticism, 03H

dr. Justina Poškienė

Vilnius University, Humanities, History, 05H

dr. Tojana Račiūnaitė

Vilnius Academy of Arts, Humanities, Art Criticism, 03H

prof. (hp). dr. Ojārs Spārītis

Art Academy of Latvia, Humanities, Art Criticism, 03H

The public defence of the dissertation will be held in front of Academic Board of Art Criticism on October 21, 2016, 2 p.m., at Design Innovations Centre of Vilnius Academy of Arts, Room No 112 (Maironio str. 3, 01124, Vilnius)

The dissertation and its summary were sent out on 21 of September 2016.

The dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, and the libraries of Vilnius Academy of Arts and Lithuanian Culture Research Institute Vilnius, Lithuania.

TURINYS

ĮVADAS / 5

1. ANKSTYVIEJI VEIDRODŽIAI IKI XVII A. VIDURIO / 24
 - 1.1. Archeologiniai radiniai / 24
 - 1.2. Veidrodžiai didikų lobynuose ir „įdomybių kabinetuose“ / 27
 - 1.3. Veidrodėliai – aprangos dalis / 34
2. VEIDRODŽIAI NUO XVII A. VIDURIO IKI XVIII A. PABAIGOS / 37
 - 2.1. Veidrodžiai XVII–XVIII a. miestiečių aplinkoje / 38
 - 2.2. Veidrodžiai bajorijos buityje / 50
3. VEIDRODŽIŲ FORMŲ IR FUNKCIJŲ RAIDA XVIII A.–XX A. PRADŽIOJE / 58
 - 3.1. Veidrodžio efektai ir dirbinio tipai Vakarų Europoje / 60
 - 3.2. Veidrodžiai Lietuvos interjeruose / 65
 - 3.2.1. Veidrodžiai reprezentacinėje diduomenės gyvenamojoje aplinkoje / 66
 - 3.2.2. Veidrodžiai privačioje rūmų erdvėje / 74
 - 3.2.3. Miestiečių gyvenamoji aplinka ir veidrodis / 81
4. VEIDRODŽIŲ GAMYBA, TAISYMAS, IMPORTAS IR PREKYBA IKI XX A. PRADŽIOS / 85
 - 4.1. Veidrodžių gamybos LDK problematika ir importo klausimas / 85
 - 4.2. Veidrodžiai XIX a.–XX a. pradžioje. Importo monopolis ir pirmieji fabrikai / 94

IŠVADOS / 105

SANTRUMPOS / 107

ŠALTINIAI / 108

LITERATŪRA / 117

ILIUSTRACIJOS / 127

SUMMARY / 165

SANTRAUKA / 187

MOKSLINIŲ DARBŲ SĄRAŠAS / LIST OF RESEARCH WORKS / 206

TRUMPAI APIE AUTOREĮ / ON THE AUTHOR / 207

IVADAS

Problema, jos pagrindimas ir aktualumas

Veidrodis, daugiaprasmis ir daugiasluoksnis dirbinys, tapęs ne vienos disciplinos bei tarpdisciplininio tyrimo objektu, gali būti vertingas kultūros istorijos šaltinis. Šis taikomosios dailės kūrinys, atspindėjęs žmogaus kūną, keitė jo savivoką, formavo kasdienius įpročius ir ritualus. Veidrodžių formų ir konstrukcijų kaita, galima sakyti, perkūrė gyvenamosios erdvės dizainą – keitė baldų formas ir jų funkcijas, veikė interjero apšvietimą ir suplanavimą. Todėl išsami šio dirbinio analizė gali itin daug pasakyti apie įvairių kraštų kultūros istoriją. Deja, Lietuvos veidrodžių paveldas, tiksliau, muziejuose ir viešosiose erdvėse išlikusi jo dalis, neatskleidžia buvusios visumos nei kiekybiniu, nei kokybiniu požiūriu. Sunykus istoriniams interjerams, negrįžtamai pakitus gyvenimo būdai ir buičiai, likę veidrodžių paveldo fragmentai tapo pavieniais, dažnai atrodančiais kaip marginalijos, netekusiais konteksto materialiais šaltiniais. Vos keletas muziejų eksponatų identifikuoti kaip konkrečių dirbtuvių gaminiai ar konkretaus dvaro kilnojamas turtas¹. Todėl norint pasinaudoti šiuo taikomosios dailės kūriniu kaip unikaliu materialiuoju šaltiniu būtina jį įkontekstinti. Tą galima padaryti pasitelkus rašytinius ir vizualius šaltinius. Analizuojant juose aptiktus veidrodžių aprašymus ar vien įvardijimus, įmanoma rekonstruoti neišlikusios paveldo visumos vaizdą.

Visgi tenka pastebėti, kad paties tyrimo objekto – veidrodžio – menkas išlikimas ir šaltinių, nusakančių jį ar jo aplinką, margumynas lėmė tam tikrą analizės netolygumą ir fragmentiškumą. Tačiau siekiant šį kultūros istorijos šaltinį ir jo teikiamą informaciją kuo geriau „prakalbinti“, net ir menkos užuominos laikytos svarbiomis ir trauktos į tyrimą tikintis, kad ateityje, atsiradus daugiau informacijos, jos galės būti pildomos, gludinamos ir tikslinamos.

Ginamieji teiginiai

- ▶ Veidrodis Lietuvoje – importuotas dirbinys ir kultūros reiškiny. Lietuvos interjeruose prigijo ir iki pat XX a. pradžios naudotos Baroko laikotarpiu Vakarų Europoje sukurtos veidrodžių formos bei funkcijos.
- ▶ Veidrodžių naudojimas skyrėsi ne tik tarp skirtingų luomų atstovų (bajorų ir miestiečių), bet ir pačiuose luomuose. Šie skirtumai buvo nulemti tiek skirtingų finansinių galimybių, tiek tradicijos bei mentaliteto ypatybių.

1 Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomi baldai, tarp kurių yra veidrodžių iš Plungės ir Rietavo Oginskių dvarų, Vilkėnų dvaro. Lietuvos dailės muziejuje saugomi du Astravo dvaro veidrodžiai, Kėdainių miesto muziejuje yra Apytalaukio dvaro veidrodžių.

- ▶ XVII a. pradžioje veidrodžiai – didikų kolekcijų eksponatas ir lobynų pasididžiavimo objektas.
- ▶ Veidrodžiai vaikų kambariuose ir jų imitacija su vaikais siejamuose žaisluose (lėlių namuose) – dirbinių įsitvirtinimo gyvenamajame interjere atspindys.
- ▶ Veidrodžių šukės – vertinga ir informatyvi veidrodžių istorijos dalis.

Tyrimo objektas ir jo atrankos kriterijai

Tyrimo objektas – veidrodis – profesionaliosios taikomosios dailės kūrinys. Tyrime akcentuojamas šio dirbinio vientisumas, neišskiriant jį sudarančio veidrodinio paviršiaus ir rėmo bei apipavidalinimo.

Apsibrėžiant šaltinių grupes, pasirinkti du objektų atrankos kriterijai. Pirma – atsisakyta veidrodžių, buvusių sakralinėse erdvėse. Sakralinius interjerus puošę veidrodžiai (veidrodžiai ir veidrodinis dekoras altoriuose) atliko kiek kitokias funkcijas nei pasaulietiniame interjere². Antra – tiriant pasaulietinę erdvę apsiribojama dviem luomais: miestiečiais ir bajorais, prie kurių priskiriami ir turtingi bajoriškos kilmės dvasininkai. Remiantis prielaida, kad veidrodis buvo prabangos ir prestižo daiktas, tyrime atsisakyta trečiojo luomo – valstietijos. Šios krypties tyrimui negalime pateikti rašytinių šaltinių, išsamiai reprezentuojančių valstiečių kilnojamąjį turtą, tuo labiau, ikonografinių šaltinių, todėl šiame tyrimo etape nukrypti į etnokultūros analizę neatrodė tikslinga. Valstietiška butis pasitelkiama tik kaip kontekstas, kuriame kontrasto principu aiškiausiai išryškėja prabanga. Akivaizdų pavyzdį randame Liudviko Rėzos kelionių dienoraštyje – per Lotaringijos kaimus XIX a. antrame dešimtmetyje keliaus lietuvis įsidėmėjo vargingų ūkininkų buitį: kambarių sienos klijuotos tapetais, lubos išteptos gipsu, ant sienos kabo laikrodis ir privalomas „antras po duonos“ elementas – veidrodis³. Taigi, aprašytoje valstietiškoje buityje veidrodis minimas, tačiau jis sudarė ryškų kontrastą su kitais namų apyvokos daiktais, patalpų dekoru. Panaši buvo

- 2 Nors veidrodžių vaidmuo sakraliniuose interjeruose nėra išsamiai tyrinėtas, tačiau kai kuriuos aspektus yra aptarusios dailės istorikės Dalia Klajumienė, Dalia Vasiliūnienė, Tojana Račiūnaitė: Dalia Klajumienė, „Religiniai XVIII–XIX a. ant stiklo tapyti paveikslėliai Lietuvoje“, in: *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai: Susirinkimo idėjų suvokimas ir sklaida Vidurio Europos rytuose*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 433–454; Dalia Vasiliūnienė, „Žemaičių Kalvarijos dominikonų bažnyčia XIX a. I pusės rašytiniuose šaltiniuose“, in: *Menotyra*, Vilnius, 2001, nr. 2 (23), p. 21–27; Tojana Račiūnaitė, *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 347–348.
- 3 Liudvikas Rėza, *Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius iš vieno Prūsijos armijos kapeliono dienoraščio*, išvertė Rapolas Šaltenis, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000, p. 160.

ir lietuvių valstiečių butis, tik kur kas vėliau. Kaip pavyzdį galime pasitelkti valstiečių vaiko atsiminimus apie Renavo dvarą. Vos pasibaigus Antrajam pasauliniam karui vaikai pirmą kartą galėjo įžengti į rūmus, apleistus ir išplėštus. Ten jie matė suniokotą prabangą – sulaužytus baldus, išdaužytus langus ir veidrodžius: „Nebuvau mačiusi tiek veidrodžių, kad ir šukių. Šeima turėdavo vieną ir tas buvo labai saugomas.“⁴ Vaiko atmintyje išlikęs stiprus įspūdis pabrėžia dvaro prabangos ir greta gyvenusių žmonių buities kontrastą.

Veidrodžio sąvoka ir terminai

Tyrinėjant veidrodžio istoriją, svarbu suvokti ne tik paties dirbinio, bet ir jo pavadinimo bei įvardijimo rašytinėje tradicijoje raidą.

Lietuviškame *Dailės žodyne* veidrodis apibūdinamas kaip *lygaus paviršiaus stiklo arba metalo plokštė, atspindinti vaizdą*⁵. Šią sąvoką reikėtų papildyti paviršiaus formų (istorinių veidrodžių paviršiai buvo išgaubti ir įdubę) ir medžiagų (anksčiau nei iš stiklo ir metalo veidrodžiai gaminti iš nugludintų akmenų ir brangakmenių) įvairove bei aprėminimo įvardijimu. *Dailės žodyne* skirtingiems veidrodžių tipams nusakyti pateikiama keletas terminų: *triumo, psichė, aplikė, jaučio akis*. Disertacijos darbe pirmieji du terminai bus ne kartą pasitelkiami, tačiau kiti du neaptikti rašytiniuose šaltiniuose⁶, istoriografijoje, todėl šiame tyrime nevartojami.

Pats terminas *veidrodis* nėra senas – beveik visą tyrinėtą laikotarpį lietuvių kalboje šis dirbinytis vadintas *zerkalu* arba *zerkolu*, skoliniu iš rusų kalbos (*зеркало*). Pavyzdžių galima rasti XVI–XVII a. lietuviškuose tekstuose⁷ bei pirmuosiuose žodynuose: Konstantino Sirvydo *Trijų kalbų žodyne* įrašytas lenkiškas terminas *zwierciadło*, kurio lotyniška versija – *speculum*, lietuviška – *zerkołas*⁸; Laurynas Ivinskis lenkišką terminą

4 „Iš renaviškių atsiminimų“, in: *Renavas: Žemaičių praeitis*, t. 9, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 375.

5 *Dailės žodynas*, redaktorė Jolita Mulevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 441.

6 Dėl daugiareikšmio *aplikė (applique)* termino, apimančio ir sieninį šviestuvą (kaip *bra* atmaina), ir nedidelį ant sienos kabinamą veidrodėlį: gali būti, kad *aplikė* rašytiniuose šaltiniuose minimas lenkišku terminu *lusterko*, reiškiančiu veidrodėlį arba sieninį šviestuvą. Plačiau apie šviestuvus žr. Alantė Valtaitė-Gagač, *XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietytų paveldas Lietuvoje*: daktaro disertacija (vadovė dr. Dalia Klajumienė), Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2015.

7 Jonas Palionis, *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004, p. 554.

8 *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas: Konstantinas Sirvydas. Dictionarium trium linguarum*, įvadą ir žodyno rodyklę parengė Kazys Pakalka, Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979, p. 654.

lusto XIX a. II pusėje išvertė į *žiałkorius*, *ziarkołas*⁹. Netgi XX a. pradžioje Jurgio Šlapelio sudarytame *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlyje* terminas *veidrodis* paaiškinamas formomis *zerkolas*, *zerkorius*¹⁰. Trimis dešimtmečiais vėliau publikuotame *Tarptautinių žodžių žodyne* terminas *triumo* aiškinamas jau pasitelkus *veidrodžio* terminą: „aukštas, pailgas sieninis veidrodis“¹¹. Taigi, atrodo, kad terminas *veidrodis* lietuvių kalboje įsitvirtino tik tarpukaryje.

Vokiečių kalba XVII a. II pusėje parašytame veikale *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla (Deliciae Prussicae, oder Preussische Schaubühne)* Matas Pretorijus pavartojo terminą *zierkolutti* – „žiūrėtojai į veidrodį“, taip apibūdindamas žynius, arba burtininkus (*vaidelučius*), kurie ateities pranašystėms naudojo veidrodį (*Spiegel*)¹². Atsižvelgdami į M. Pretorijaus veikalo etnografinius bruožus, galime numanyti, kad pasakojimas apie *zierkolutti* jį pasiekė iš valstietiškos kultūros. Taigi, viena vertus, dar kartą patvirtinamas rusų kalbos kilmės termino vartojimas, kita vertus, nurodoma į valstiečių luomą, kurį šiame tyrime aplenkiamo.

Dauguma XVII–XIX a. archyvinių šaltinių, kurie analizuojami tyrime, parašyti lenkų kalba, todėl dominuoja šios kalbos terminai: *zwierciadło* ir *lusto*. Pirmasis, senojoje lenkų kalboje vartotas maždaug iki XVIII a. II pusės, gali būti verčiamas kaip veidrodis arba vandens, skysčio paviršius¹³. XVIII a. viduryje jį pamažu pakeitęs *lusto*¹⁴ turi ir antrąją reikšmę, klaidinančią tyrinėtojus, – šiuo terminu vadinti ir sietynai¹⁵. Terminu *lustra* (*liustr*, *lusto*) taikymo sietyams ir veidrodžiams problemą savo daktaro disertacijoje išsamiai

- 9 Lauryno Ivinskio *lenkų–lietuvių kalbos žodynas*, parengė Ona Kažukauskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010, p. 137.
- 10 *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis: skaitytojams palengvinti*, sudarė Jurgis Šlapelis, Tilžė: E. Jagomasto spaustuvė, 1907, p. 106.
- 11 *Tarptautinių žodžių žodynas*, sudarė Kazys Boruta, Pranas Čepėnas, Albina Sirutytė-Čepėnienė, Klaipėda: „Ryto“ b-vės sp., 1936, p. 1019.
- 12 Matas Pretorijus, *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. 3, kn. 4, sudarė Ingė Lukšaitė, iš vokiečių k. į lietuvių k. vertė Jonas Kilus, iš lietuvių k. į vokiečių k. vertė Jurgen Buch, iš lotynų k. į lietuvių k. vertė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, p. 412–413.
- 13 Valerija Vaitkevičiūtė, *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas: Słownik polsko–litewski: apie 70 000 žodžių*, Vilnius: leidykla „Mokslas“, 1979, p. 1000.
- 14 Šimtmečiu vėliau, 1855 m. lenkų kalbos žodyne termino *lusto* mažiškinė forma *lusterek* aiškinama sinonimu *zwierciadelko*. Taigi, XIX a. viduryje veidrodžiui įvardyti lenkų kalboje dar vartoti abu terminai.
- 15 Ypatingai painus atvejis: „Lusto zwierciadłowe“, kuris gali reikšti ir „veidrodinį šviestuvą“ (reflektorių), ir veidrodį. Šiuo atveju svarbus kontekstas – šaltinyje minima, kad miegamajame buvęs dirbiny sudužęs į šešias dalis, taigi, galėtų būti vis dar naudojamas suskilęs veidrodis. In: Radvilų rūmų prie Trakų g. 1767 m. aprašymas, in: AGAD AR XVIII 270 – Inwentarze ogolne juryzdyk wilenskich 1737–1858, l. 44. Už išrašą dėkoju dr. Daliai Klajumienei.

aptaria Alantė Valtaitė-Gagač¹⁶. Identifikuojant dirbinius, tyrėja rekomenduoja remtis individualaus dokumento kontekstu, pavyzdžiui, buvimo vieta, padėjimo ar pritvirtinimo būdu: sietynai visuomet tvirtinti prie lubų, patalpos viduryje, *bra* bei veidrodžiai – ant sienų. *Bra* ir veidrodžius A. Valtaitė-Gagač siūlo skirti pagal aprašytas konstrukcines detales: greta *lustr* įvardyti rėmai rodo esant veidrodį, *žvakidėlės* – sietyną arba sieninį šviestuvą *bra*. Daugeliu atvejų tokie identifikavimo būdai pasiteisina, tačiau gali būti ir išlygų, pavyzdžiui, veidrodžių konstrukcijų ir formų raida rodo, kad žvakidės su žvakėmis tvirtintos ir greta veidrodžių – prie rėmų ar netgi veidrodinio paviršiaus. Labai aktuali ir kita A. Valtaitės-Gagač pastaba: „Vargu ar XVIII a. neapdairiai būtų vartoti du skirtingi terminai veidrodžiams įvardyti.“¹⁷ Tačiau atliktas tyrimas parodė, kad ir dviem terminais tame pačiame šaltinyje kartais vadinti tie patys dirbiniai. Vis dėlto tokių atvejų nėra gausu.

Veidrodžių, prie kurių pritvirtinti dirbtinės šviesos šaltiniai, įvardijimas gana problemiškas – Vakarų Europoje istoriškai jie buvo vadinti ir veidrodžiais, ir žirandoliais (*girandole*¹⁸) arba sieniniais šviestuvais (*sconce*)¹⁹. Toks įvairus įvardijimas apsunkina rašytinių šaltinių paiešką ir analizę, tačiau kartu ir įrodo, kad dirbinio naudojimo vertinimas XVIII a. visuomenėje buvo skirtingas – vienais atvejais prioritetas atiteko veidrodžiui, kitais – šviestuvui.

Literatūroje, kuria remtasi atskleidžiant Vakarų Europos veidrodžių istorijos fragmentus, veidrodžiai įvardijami prancūzų ir anglų kalbomis. Prancūzų kalbos sąvokas trumpai pristatė Sabine Melchior-Bonnet *Veidrodžio istorijoje*²⁰, anglų kalbos terminai *looking glass* ir *mirror*, vartojami kaip sinonimai, pristatyti Donaghy Garrett Elisabeth straipsnyje²¹, publikuotame Jeilio (Yale) universiteto kolekcijos amerikietiškiems stalams ir veidrodžiams skirtame kataloge.

Darbo chronologinės ir teritorinės ribos

Tyrimo chronologinės ribos apima laikotarpį nuo XVII a. iki XX a. pradžios. Vėlyva Lietuvos veidrodžių istorija, kurią bent fragmentiškai siekiame rekonstruoti, įsiterpė į

16 Alantė Valtaitė-Gagač, *op. cit.*, p. 73–76.

17 *Ibid.*, p. 75.

18 Išsamiai apie *girandole* termino taikymą sietynams ir šviestuvams žr. *Ibid.*, p. 70–72.

19 *Victoria & Albert Museum: Search the Collections*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-27], <http://collections.vam.ac.uk/item/O8300/mirror>; <http://collections.vam.ac.uk/item/O77488/mirror-chippendale-thomas-senior/>.

20 Sabine Melchior-Bonnet, *Veidrodžio istorija*, iš prancūzų k. vertė Nijolė Kašėlionienė, Dainius Vaitiekūnas, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 101.

21 Elisabeth Donaghy Garrett, „Looking glasses in America: 1700–1850“, in: *David L. Barquist, American tables and looking-glasses: in the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, New Haven: Yale University Art Gallery, 1992, p. 294.

Vakarų Europos veidrodžių istorijos pasakojimą lūžiniu momentu. XVII a. Karališkojoje Prancūzijos Sen Gobeno (*Saint Gobain*²²) stiklo manufaktūroje atrastas stiklo liejimo būdas leido gaminti daug aukštesnius ir platesnius stiklo lakštus nei iki tol. Padengti amalgama jie sukėlė kiekybinį ir kokybinį stiklinių veidrodžių bumą Vakarų Europos rinkoje. Šis proveržis atsispindi ir Lietuvai aktualių XVII a. šaltinių visumoje. Seniausias išlikęs Lietuvos veidrodžių paveldo pavyzdys²³ – Aldonos Snitkuvienės identifiikuotas 1697 m. pagamintas veidrodis (1 il.), priklausęs Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Augustui II, vėliau – grafams Tiškevičiams, o dabar saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje²⁴ (toliau – ČDM). Negausūs archeologiniai radiniai byloja apie veidrodžius Vilniuje dar XIV–XV a.²⁵, tačiau tik XVII a. įkapėse rasti stikliniai veidrodėliai tampa veidrodžių paplitimo platesnėje Lietuvos teritorijoje²⁶ nei Vilniaus Žemutinės pilies aplinka įrodymu. XVII a., kaip tyrimo imties pradžia, aktualus ir dėl galimybės analizuoti gausesnes rašytinių šaltinių grupes, pavyzdžiui, miestiečių turto inventorius²⁷. Laiko apibrėžtis svarbi ne tik grupuojant šaltinius bei jų ieškant, bet ir įvardijant tyrimo objektą: XVI a. pradžioje Venecijos Murano manufaktūroje išrastas stiklo pūtimo į cilindro formą būdas leido gaminti plokščio paviršiaus stiklinius dirbinius, kurie nukonkuravo poliruoto metalo veidrodžius²⁸, pamažu išstumdami juos iš dvarininkų ir miestiečių buities ir taip paversdami šio tyrimo marginalija. Taigi, nuo

22 Vertimas perimtas iš Nijolės Kašelionienės ir Dainiaus Vaitiekūno parengto S. Melchior-Bonnet *Veidrodžio istorija* vertimo.

23 Lietuvos muziejuose eksponuojami ir senesni nei XVII a. veidrodžiai, pavyzdžiui, Nacionaliniam muziejui Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmams priklausantis renesansinis veidrodis datuojamas XVI amžiumi. Tačiau šis dirbiny, muziejaus įsigytas 2007 m., yra laikotarpio ir stiliaus analogas, neturintis sąsajų su šalies kultūros paveldu ir istorija. Žr. *Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-08-23], <http://v1.valdovurumai.lt/Tarnyba/Eksponatai.lt.php?exibit=155>.

24 Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2008, p. 360.

25 Apie medines veidrodžių dėžutes, rastas Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje žr. šios disertacijos I dalyje.

26 *Archeologinių tyrimų ataskaitos iš Vilniaus Naujamiesčio bei Rumšiškių ir Mažeikių rajonų*. Žr. nuorodas nr. 52, 117.

27 Gausiausia miestiečių XVII–XVIII a. rašytinių šaltinių grupė – Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA) saugomų Senųjų aktų (toliau – SA) 1511–1645 m. dokumentai, sudėti byloje SA-5096 (pagal Ivano Sprogio 1914 m. katalogą), tačiau inventorių, mininių veidrodžių, šioje byloje nepavyko rasti.

28 Nors stikliniai veidrodžiai gaminti dar antikinėje Romoje, tačiau tuomet naudotas stiklo pūtimo būdas buvo itin sudėtingas, amalgama – trapi ir tamsi, o patys veidrodėliai – maži, tad tokie dirbiniai negalėjo konkuruoti su plačiai paplitusiais poliruoto metalo veidrodžiais.

pasirinktos XVII a. ribos ne tik Vakarų Europoje, bet ir Lietuvos teritorijoje aptariame nebe metalinių, o stiklinių veidrodžių istoriją.

Tyrimas baigiamas XX a. pradžia, kai iš esmės kito vartojimo mastai ir gamybos principai – veidrodis tapo masinės gamybos preke, pasiekiamą visiems socialiniams sluoksniams, nebeliko veidrodžio kaip socialinio prestižo ir prabangos ženklų statuso. Žemesnioji chronologinė riba brėžiama pagal Jolitos Mulevičiūtės įvardytą XIX ir XX a. epochų skirtį²⁹, žymimą Pirmojo pasaulinio karo pabaigą – 1918 metais. Po to atėjusios naujos epochos, pakeitusios veidrodžių paskirtį ir formas, apraiškų aiškiai matyti 1937 m. J. Kameneckio veidrodžių ir šlifavimo fabrike pagamintoje veidrodžių poroje (2 il.), įrašytoje į Kultūros vertybių registrą³⁰.

Tyrimo teritorijos ribos apima istorines Lietuvos žemes, tai yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) žemes (šiandien tai Lietuvos teritorija, Vakarų Baltarusija, Šiaurės Rytų Lenkija, Latvijos Latgalos regionas, Ukrainos dalis). Tokios ribos pasirinktos remiantis LDK, kaip vienos valstybės, turėjusios bendrą teisinę ir luominę sistemas, kūrusios bendrą kultūrą, samprata. Pasirinktas teritorijos ribas pagrindžia ir rašytinių šaltinių geografija. XVIII a. pabaigoje, LDK atsidūrus Rusijos imperijos sudėtyje, kultūrinės tradicijos mažai tepasikeitė, todėl net ir tuo laikotarpiu į Lietuvą bus žvelgiama platesniu nei dabartinės Lietuvos ribos žvilgsniu.

Tyrimo tikslas

Disertacijos tikslas – remiantis rašytinių ir ikonografinių šaltinių bei išlikusių veidrodžių paveldo pavyzdžių analize, atskleisti veidrodį kaip XVII a.–XX a. pradžios Lietuvos kultūros istorijos šaltinį.

Tyrimo uždaviniai

- Surinkti empirinę medžiagą apie ankstyvuosius veidrodžius Lietuvos teritorijoje bei nustatyti veidrodžių iki XVII a. vidurio tyrimo gaires ir problemas.
- Surinkti duomenis apie išlikusius ir Lietuvoje saugomus XVII a.–XX a. pradžios veidrodžius ir palyginti juos su rašytinių šaltinių informacija.
- Išsiaiškinti veidrodžių paplitimą miestiečių ir bajorų luomuose. Atskleisti veidrodžio socialinę reikšmę ir jos kitimą.

29 Jolita Mulevičiūtė, „Dar kartą apie skirtį, arba kada Lietuvoje prasidėjo XX a.?“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, kn. 45: *Iš šimtmečio perspektyvos: XX a. pradžios Lietuvos dailė*, sudarė Vidmantas Jankauskas, Vilnius: VDA leidykla, 2007, p. 9–17.

30 Unikalus vertybės kodas (toliau – u. k.) – 28363, in: *Kultūros vertybių registro kilnojamyjų kultūros vertybių paieška*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-26], <http://kvr.kpd.lt/#/heritage-search>.

- Pateikti XVII a.–XX a. pradžios Lietuvoje buvusių veidrodžių tipologiją ir svarbiausius jų funkcionavimo aspektus.
- Remiantis archyviniais šaltiniais, teoriškai rekonstruoti veidrodžių funkcijų ir formų, priklausomai nuo jų vietų ir įkomponavimo būdų pasaulietiniame interjere, kaitos dinamiką.
- Pagrįsti hipotezę, kad iki XIX a. su nedidelėmis išimtimis veidrodis buvo *importinis* dirbiny ir reiškinys LDK kultūroje.
- Išsiaiškinti vietinės gamybos ir importo santykį skirtingais laikotarpiais.
- Surinkti istoriografinius duomenis apie žymiausius veidrodžių gamintojus ir prekeivius, aptarti veidrodžių taisymą ir sudužusių veidrodžių naudojimą.

Tyrimo metodas

Disertacijoje taikomos tradicinė kultūros istorijos ir socialinės istorijos prieigos: duomenų apie Lietuvos muziejuose saugomus istorinius veidrodžius rinkimas, aprašymas, tipologinis lyginimas, skirtingų socialinių luomų ir jų grupių gyvensenos rekonstrukcijos. Nepublikuoti rašytiniai šaltiniai atrinkti naudojantis parankine literatūra³¹ bei archyvų, bibliotekų rankraštytų paieškos sistemomis, kitų tyrėjų darbuose rastomis nuorodomis. Atliekant paiešką laikytasi chronologinių temos rėmų bei orientuotasi į dviejų luomų – bajorų ir miestiečių – dokumentus.

Rašytinių šaltinių bei istoriografijos analizė atliekama ir tekstas konstruojamas pasitelkus chronologinę seką, ji laužoma bei keičiama atvejo studijos principais tam tikrų reiškinių analizės reikalaujančiose tyrimo dalyse. Rašytinių šaltinių analizei taikomas matematinis statistinis metodas ir lyginamoji analizė, padedanti sugretinti arba išryškinti kontrastus tarp duomenų iš skirtingų šalių, miestų ar asmenų. Fragmentiškiems ir nelygiaverčiams duomenims bei skirtingų tipų šaltiniams (rašytiniams, ikonografiniams ir išlikusiems daiktams) sujungti į vientisą tyrimą naudojamas rekonstrukcinis metodas.

Darbo naujumas ir reikšmė

Ši disertacija – pirmasis mokslinis darbas, skirtas išsamiam veidrodžių istorijos tyrimui Lietuvoje. Lietuviškoje istoriografijoje veidrodis buvo pristatytas kaip vienas iš stiklo dirbinių arba interjero fragmentas, o detalesnio ir nuoseklaus tyrimo, analizuojančio veidrodžio formų, funkcijų ir vertės kaitą, iki šiol nebuvo. Trūksta ir tyrimų materialiosios kultūros, kasdienybės istorijos temomis.

31 *Lietuvos centrinio istorijos archyvo fondų žinynas*, t. 1, Vilnius: Mokslas, 1990; *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas*, sudarė Vladas Abramavičius, Vilnius: Laikraščių ir žurnalų leidykla, 1963.

Darbe nustatyta, kokių socialinių sluoksnių atstovai Lietuvoje XVII–XIX a. buvo pagrindiniai veidrodžių naudotojai, kokios pasaulietinių interjerų patalpos ir kodėl papuoštos šiuo išskirtiniu elementu. Atskleistas veidrodžio importo ir gamybos santykis bei svarbiausi šią veiklą vykdę asmenys, šeimos ar subjektai.

Literatūra ir šaltiniai

Istoriografija veidrodžių tema Lietuvoje nėra gausi: šis objektas fragmentiškai pristatytas skirtingų sričių specialistų darbuose, tačiau gilesnio žvilgsnio, ypač dailėtyros srityje, trūksta. Veidrodžių istorijos fragmentai lietuviškoje istoriografijoje dažnai įterpiami į platesnes temas, pavyzdžiui, aprangos³², stiklo istoriją. Išsamiausias darbas, kuriame aprašyti veidrodžių gamybos procesai, minimi gamintojai, – Kazio Strazdo studija *Lietuvos stiklas*³³, tačiau stiklo gamybą LDK teritorijoje nuodugniai analizavęs tyrėjas daugiausia dėmesio skyrė ne veidrodžiams, o kitiems stiklo dirbiniams (langų stiklui, indams). Tokias pačias tendencijas galima įžvelgti ir analogiškuose lenkų tyrėjų darbuose³⁴.

Pavieniai veidrodžiai greta kitų taikomosios dailės kūrinių detalai aprašyti didžiųjų Lietuvos muziejų – Lietuvos nacionalinio, Žemaičių „Alkos“, Šiaulių „Aušros“ – išleistuose kataloguose³⁵. ČDM Taikomosios dailės skyriaus vedėja A. Snitkuvienė, tyrinėjama Biržų grafų Tiškevičių meno kolekcijas, identifikavo bei aprašė ne tik minėtą XVII a. pabaigoje sukurtą Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Augustui II priklausiusį veidrodį³⁶, bet ir Astravos dvare buvusį triumfą³⁷ (3 il.).

32 Marija Matuškaitė, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2003, p. 219; Rūta Guzevičiūtė, *Europos kostiumo tūkstantmetis (X–XX a.)*, Vilnius: Vaga, 2004.

33 Kazys Strazdas, *Lietuvos stiklas: nuo seniausių laikų iki 1940 metų*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1992.

34 Andrzej Wyrobisz, *Szkło w Polsce od XIV do XVII w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968; Sławomira Ciepiela, *Szkło osiemnastowieczne starej Warszawy*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1977; Kazimierz Buczkowski, *Dawne szkła artystyczne w Polsce*, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 1958.

35 Ona Mažeikienė, *XVII–XX a. I p. baldai: katalogas*, Vilnius: LTSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1986; *Žemaitijos dvarų meno kolekcija „Alkos“ muziejuje: katalogas*, sudarė Zita Dargaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010; *Žemaičių muziejus „Alka“*, sudarė Elvyra Spudytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007; *Provencijos dvaras: XVII–XIX a. istorinis portretas ir taikomoji dailė Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniuose*, sudarė Lijana Birškytė, Vidas Poškus, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005.

36 Aldona Snitkuvienė, *op. cit.*, p. 360.

37 *Ibid.*, p. 361.

A. Snitkuvienės monografija apie Tiškevičius nėra vienintelė tokio tipo literatūra, naudota disertacijos tyrimui, – pasitelktos ir kitos atvejo studijos, nagrinėjančios bajorų šeimos ir asmens biografijas. Pavyzdžiui, Jolantos Širkaitės ir Tamaros Bairašauskaitės tyrinėti Romeriai³⁸, Aistės Paliušytės Radvilų tyrinėjimai³⁹. Prie šios literatūros grupės priskirtini ir straipsniai apie dvarus, jų interjerus, meno vertybes: Jolantos Širkaitės straipsnis apie Tytuvėnų dvarą⁴⁰, Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės tyrimas, skirtas Renavo dvaro meninėms ypatybėms⁴¹, Elmanto Meilaus Salantų dvaro istorijos tyrimas ir šaltinių publikacija⁴², Rūtos Janonienės aprašyti Meikštų ir Dūkšto dvarai⁴³ bei kartu su architektu Evaldu Purliu išleisti Antakalnio Sapiėgų rūmų architektūriniai ir istoriniai tyrimai su rūmų inventorių ir jų vertimų publikacijomis⁴⁴. Vertingi ir tam tikro regiono dvarams ar konkrečiam socialiniam sluoksniui skirti tyrimai. Pažymėtini 2012 ir 2014 m. pasirodę du *Lietuvos dvarų sodybų atlaso* tomai⁴⁵, įtraukiantys ir smulkius, sunykusius dvarelius bei pateikiantys rašytinių šaltinių itin svarbių nuorodų. Dvarų gyvenamąją aplinką gerai atskleidžia Dalės Puodžiukienės straipsnis, skirtas

- 38 Jolanta Širkaitė, *Dailininkė Sofija Romerienė (Zofia Romer, 1885–1972)*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005; Bairašauskaitė Tamara, *Mykolas Juozapas Romeris (1778–1853): Bajoro viešojo ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.
- 39 Aistė Paliušytė, „Jonušo Radvilos mecenatystė“, in: *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, t. 1, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 1995, p. 163–179; Idem, „1647 m. Liubčios kunstkameros inventorių“, in: *Menotyra*, Vilnius, 1996, nr. 2, p. 43–63.
- 40 Jolanta Širkaitė, „Tytuvėnų dvaras“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48: *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 159–173.
- 41 Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, „Renavo dvaro ansamblio meninės ypatybės“, in: *Renavas: Žemaičių praeitis*, t. 9, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 74–89.
- 42 Elmantas Meilus, „Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antrojoje pusėje“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48: *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai*, sudarė Rasa Butvilaitė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2008, p. 59–67.
- 43 Rūta Janonienė, „Keli štrichai Meikštų dvaro istorijai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55: *Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai*, sudarė Algė Andriulytė, Rasa Butvilaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 219–231; Idem, „Dūkšto dvaras ir jo gyventojai XIX a.–XX a. pirmosios pusės memuaruose“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48: *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai*, sudarė Rasa Butvilaitė, Vilnius, 2008.
- 44 Rūta Janonienė, Evaldas Purlys, *Sapiėgų rūmai Antakalnyje*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vilniaus dailės akademija, 2012.
- 45 *Lietuvos dvarų sodybų atlasas*, t. 1: *Šilalės rajono savivaldybė*, sudarytoja Rasa Butvilaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012; *Lietuvos dvarų sodybų atlasas*, t. 2: *Pagėgių savivaldybė*, sudarytojai Rasa Butvilaitė, Martynas Purvinas, Marius Iršėnas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.

ponų namų architektūrai ir interjerui⁴⁶, Dalios Ramonienės tyrinėjimai apie luomo daugumai atstovaujančių vidutinių ir smulkiųjų bajorų gyvenamąją aplinką, reprezentacinius interjerus⁴⁷. Tyrimui taip pat naudinga Dalios Klajumienės monografija, skirta Vilniaus gyvenamųjų namų XVIII a. II pusės–XX a. pradžios interjerų dekoru elementams aptarti⁴⁸. Joje pristatyta dekoru raida, pateikta gausi ikonografinė medžiaga leidžia geriau suvokti veidrodžio vaidmenį XIX a.–XX a. pradžios miestiečių gyvenamojoje aplinkoje.

Istorikų dėmesio yra sulaukę ir Vilniaus bei Kauno miestiečių luomai, jų buitis ir kultūrinis gyvenimas. Vertėtų paminėti Aivo Ragauskos monografiją, skirtą XVII a. Vilniaus valdančiajam elitui⁴⁹, kurioje yra skyrelis ir apie miestiečių turėtus veidrodžius. Apie miestiečių buitį, interjerus bei veidrodžius juose rašė ir Stasys Samalavičius⁵⁰ – pirmasis Vilniaus miestiečių buities tyrinėtojas. Itin vertingų archyvinių šaltinių nuorodų rasta Linos Balaišytės, Mindaugo Paknio, Aistės Paliušytės ir Ziganto Kiaupos straipsniuose⁵¹, skirtuose miestiečių dailės rinkiniams.

Atskirą literatūros ir šaltinių grupę, naudotą disertacijoje, sudaro archeologine

- 46 Dalė Puodžiukienė „Tradicinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, in: *Menotyra*, 1998, nr. 1, p. 38–43; Idem, „Istoriniai šaltiniai XVI a.–XX a. pradžios medinės dvarų sodybų architektūros tyrinėjimuose“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55: *Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, 38–43.
- 47 Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII amžiuje“, in: *Pasaulietiniai interjerai: idėja, dekoras, dizainas*, sudarytoja Dalia Klajumienė, p. 91–109; Idem, „Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje“, in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus istorijos institutas, 2014, p. 281–295.
- 48 Dalia Klajumienė, *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.
- 49 Aivas Ragauskas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas: XVII a. antrojoje pusėje (1662–1702 m.)*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002.
- 50 Stasys Samalavičius, „Vilniaus miestiečio buto atributika XVII–XVIII amžių šaltiniuose“, in: *Architektūros paminklai*, Vilnius, 1979, t. 5, p. 3–18; Idem, *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, sudarė Almantas Samalavičius, parengė Aivas Ragauskas, Vilnius: Leidykla „Edukologija“, 2011.
- 51 Lina Balaišytė, „Dailė Vilniaus miestiečių gyvenime XVII a. II pusėje–XVIII a.: dailės rinkiniai ir municipaliniai užsakymai“, in: *Kultūrologija*, Vilnius, 2002, t. 9: *Lietuvos dailė permainų laikais*, sudarytoja Aleksandra Aleksandravičiūtė, p. 64–78; Mindaugas Paknys, „Vilniaus miestiečių tapybos rinkiniai XVII a. II pusėje“, in: *Menotyra*, Vilnius, 2000, nr. 2 (19), p. 28–32; Aistė Paliušytė, „XVII–XVIII a. Kauno miestiečių paveikslų rinkiniai: temos ir funkcijos“, in: *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2010, p. 492–506; Zigantas Kiaupa, „Apie XV–XVIII a. Kauno miestiečių bendruomenės kultūrinį pajėgumą“, in: *Kauno istorijos metraštis*, 2009, nr. 10, p. 7–22.

medžiaga paremti tyrinėjimai bei archeologinės ataskaitos⁵². Apie XVII a. Skėrių senkapyje (Mažeikių r.) rastus stiklinius veidrodėlius 1976 m. publikuotas nedidelis archeologo Vito Valatkos straipsnis „Seniausi veidrodžiai Lietuvoje“⁵³. Trys archeologų publikacijos skirtos Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos tyrinėjimų radiniams⁵⁴. Itin išsamūs ir vertingi rusų ir vokiečių archeologų medinėms ir metalinėms veidrodžių dėžutėms skirti tyrinėjimai⁵⁵, pagal kuriuos Lietuvos mokslininkai identifikavo medinius radinius Žemutinės pilies teritorijoje.

Gausią ir svarbią šiam tyrimui literatūros grupę sudaro egodokumentai, kuriuose užfiksuotas unikalus autorių pasaulėvaizdis, kasdienės praktikos, kelionių įspūdžiai, amžininkų portretai. Šių kūrinių chronologija, atsižvelgiant į disertacijos temą, yra plati: į ją patenka ir XVII–XVIII a. kelionių dienoraščiai⁵⁶, ir XX a. I pusės Lietuvos visuomenės veikėjų Merkelio Račkausko, dailininkės Barboros Didžiokienės atsiminimai⁵⁷. Tačiau daugiausia šioje grupėje – XIX a. kūriniai, parašyti žymių didikų giminių

52 Vitas Valatka, *Skėrių kaimo Švedkapis: archeologinių tyrinėjimų ataskaita*, 1972, nr. 337, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-09-10], http://www.lad.lt/index.php?option=com_ladreports&Itemid=71; Justina Ramanauskienė, *Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Naujamiestyje (urbanistikos paminklo UV-69 teritorijoje)*, *Mindaugo g.* 27, 27A: *ataskaita*, Vilnius, 2010, [interaktyvus], [žiūrėta 2014-09-10], http://www.lad.lt/index.php?option=com_ladreports&Itemid=71.

53 Vitas Valatka, „Seniausi veidrodžiai Lietuvoje“, in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1973, nr. 4, p. 59.

54 Irena Kaminskaitė, „XIII–XVII a. mediniai dirbiniai Vilniaus žemutinėje pilyje“ in: *Vilniaus žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai: mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarė Liudas Glemža, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007, p. 195–237; Idem, „Asmens higiena“ in: *Lietuvos didikų kunigaikščių rezidencija Vilniuje: albumas*, Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, sudarytojas Vytautas Urbanavičius, Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 298–303; Rūtilė Pukienė, „Vilniaus Žemutinės pilies XIII–XVI a. radinių medienos rūšys“, in: *Lietuvos pilys*, 2009, [t.] 4 (2008), p. 95–111.

55 Елена Александровна Рыбина, „Зеркала в средневековой Руси (проблема атрибуции, публикация оправ с изображениями)“, in: *Великий Новгород в истории средневековой Европы: к 70-летию Валентина Лаврентьевича Янина*, Москва: Русские словари, 1993, p. 101–119; Ingeborg Krueger, „Glasspiegel im Mittelalter II: Neue Funde und neue Fragen“, in: *Bonner Jahrbuecher*, t. 195 (1995), p. 209–248.

56 Kazimieras Jonas Vaišnoravičius, *Kelionė po Europą su jaunuoju kunigaikščiu Ostrogiškiu: 1667–1669 metų dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė ir Eglė Patiejūnienė, iš lotynų k. vertė Eglė Patiejūnienė, komentarus rašė Kristina Mačiulytė, Eglė Patiejūnienė, Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009; *Butlerio kelionės į Italiją ir Vokietiją 1779–1790 metais dienoraštis*, sudarė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013; Liudvikas Rėza, *op. cit.*

57 Merkelis Račkauskas, *Užrašai: Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy*, parengė Tomas Venclova, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008; Barbora Didžiokienė,

atstovų⁵⁸ ar bajorų⁵⁹; išimti sudaro tik prancūzų gydytojas ir Vilniaus universiteto profesorius Josephas Frankas⁶⁰ ir dailininkas Mykolas Elvyras Andriolis⁶¹ (Michał Elwiro Andriolli), tačiau jie taip pat veikė didikų ir dvarininkų aplinkoje, todėl ją ir reflektavo.

Industrializacijos paveiktą XIX ir XX a. sandūrą, jos socialinę ir politinę kontekstą padeda suprasti istorikų Tamaros Bairašauskaitės⁶², Egidijaus Aleksandravičiaus ir Antano Kulakauskio⁶³ tyrimai. XIX a. II pusės–XX a. pradžios amatų raidą, pramonės ir būsto dekorų parodų kontekstus atskleidžia dailės istorikų Jolitos Mulevičiūtės⁶⁴, Lijanos Šatavičiūtės⁶⁵, Laimos Laučkaitės⁶⁶ straipsniai.

Šiam tyrimui itin svarbus Vakarų Europos kontekstą pateikiantis kultūros istorijos darbas – S. Melchior-Bonnet *Veidrodžio istorija*⁶⁷. Jis apima ne tik formų, medžiagų ir technikos kaitą, bet ir nupasakoja konkurencinę kovą tarp dviejų žymiausių Europos veidrodžių gamintojų: Murano Venecijoje ir Prancūzijos karališkosios Sen Gobeno stiklo ir veidrodžių manufaktūrų, bei pateikia kultūrinių veidrodžio prasmų, randamų filosofiniuose, psichologiniuose ir literatūriniuose tekstuose, analizę. Veidrodžio kultūrinės prasmės išskleistos ir lietuvių menotyrininko Jurgio Baltrušaičio 1978 m. prancūzų kalba publikuotame veikle *Veidrodis. Apreiškimai, iliuzijos ir fantastika* (Le

Mažosios dailininkės prisiminimai, sudarė Ramutė Rachlevičiūtė, iš rusų k. vertė Irena Miškinienė, Vilnius: Vilniaus universiteto Lyčių studijų centras, 2011.

58 Eustachy Tyszkiewicz, *Obrazy domowego pożycia na Litwie*, Warszawa: Księg. M. Glucksberga, 1865; Anna Potocka, *Pamiętniki*, t. 1, tłumaczyła J. A. z przedmową Piotra Chmielowskiego, Warszawa: Granowski i Sikorski, 1898; Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose: 1815–1843 m. dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Irena Aleksaitė, Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005.

59 Liudvikas Adomas Jucevičius, *Raštai*, vertė Dominykas Urbas, įvadas Meilės Lukšienės, Vilnius: Valstybės grožinės literatūros leidykla, 1959.

60 Josephas Frankas, *Vilnius XIX amžiuje: atsiminimai*, kn. 1, vertė Genovaitė Dručkutė, Vilnius: Mintis, 2013.

61 Andriolli *świadek swoich czasów: listy i wspomnienia*, opracowała Janina Wiercińska, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawn. Polskiej Akademii Nauk, 1976.

62 Tamara Bairašauskaitė, „Visuomenė: uždara ir laisvėjanti“, in: *Lietuvos istorija*, t. 8, d. 1: *XIX amžius: visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 307–468.

63 Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kulakauskas, *Carų valdžioje: Lietuva XIX amžiuje*, Vilnius: Baltos lankos, 1996.

64 Jolita Mulevičiūtė, „Moderniojo amatininko idėja pobaudžiavinėje Lietuvoje“, in: *Kultūrologija*, Vilnius, 2002, kn. 9, p. 226–252.

65 Lijana Šatavičiūtė, „Amatų sąjūdis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Lietuvoje: tautinis aspektas“, in: *Meno kritika*, nr. 4: *Menas ir tapatumas*, Kaunas, 2008, p. 88–100.

66 Laima Laučkaitė, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.

67 Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*

miroir: Essai sur une légende scientifique: révélations, science-fiction et fallacies)⁶⁸. Vakarų Europos veidrodžių formos, dekorų ir konstrukcijos raida nuo XV iki XVIII a. aptarta italų menotyrininkės Helenos Costantino Fioratti internetiniame straipsnyje „Pasaulio veidrodžiai Renesanso laikotarpyje“ (*World Mirrors During the Renaissance Period*)⁶⁹. Ši publikacija yra pagrindinis informacijos šaltinis apie retai sutinkamą *caminiere* terminą, kaip parodys tyrimas, plačiai taikytą ir Lietuvos interjeruose.

Kaip ir lietuviškoje veidrodžių istoriografijoje, svarbią vietą Europos veidrodžių paveldo tyrime užima muziejų katalogai su detaliais veidrodžių aprašymais ir iliustracijomis. Vienas vertingiausių šio tipo leidinių – Jėlio universiteto (Yale University) baldų kolekcijos katalogas⁷⁰, kurio antroji dalis skirta XVIII–XIX a. veidrodžių paveldui. Vertingi ir leidinio įžanginiai straipsniai, atskleidžiantys įvairius bei netikėtus šių dirbinių istorijos aspektus. Derėtų paminėti ir 1948 m. išleistą lenkų *Tarnuvo žemės muziejaus* (*Muzeum Ziemi Tarnowskiej*, dabar – *Muzeum okręgowe w Tarnowie*) XVI–XIX a. meno parodos katalogą⁷¹, kuriame publikuotas Urečos⁷² manufaktūros veidrodžių. Šios Lietuvos veidrodžių tyrime itin svarbios manufaktūros istoriją ir dirbinių iliustracijų galima rasti lenkiškuose⁷³ ir baltarusiškuose⁷⁴ leidiniuose. Urečos stiklo manufaktūrai, kaip pagrindinei Lenkijos veidrodžių gamintojai, dėmesį skyrė Mieczysław'as Wallis, savo nedidelės apimties publikacijoje⁷⁵ pristatęs veidrodžio istoriją nuo seniausių laikų iki pritaikymo XX a. technikai. Pažymėtini ir kitų lenkų tyrėjų – Jarosław'o

68 Jurgis Baltrušaitis, *Le miroir: Essai sur une légende scientifique: révélations, science-fiction et fallacies*, Paris: Elmayan, 1978.

69 Helen Costantino Fioratti, „World Mirrors During the Renaissance Period“, in: *L'Antiquaire & the Connoisseur* [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-12], <http://www.lantiquaire.us/mirrors-in-renaissance-period.html>.

70 David L. Barquist, *American tables and looking-glasses: in the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, New Haven: Yale University Art Gallery, 1992.

71 *Katalog wystawy przemysł artystyczny XVI–XIX w.*, Tarnów: Muzeum Ziemi Tarnowskiej, 1948.

72 Nors iki šiol baltarusiškas vietovardis *Урэча* buvo sulietuvinamas į *Urečė* – ši vietovardžio forma vartota ir istoriografijoje, ir ankstesniuose disertacijos autorės straipsniuose, tačiau remiantis 2006 m. vietovardžių žodyno *Pasaulio vietovardžiai: Europa* pagrindu parengta internetine duomenų baze disertacijoje pasirinkta forma *Ureča*. In: *Pasaulio vietovardžiai. Internetinė duomenų bazė*, Vilnius: MELC, VLKK, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-08-09], <http://pasaulio-wardai.vlkk.lt/vietovardis/ureca>.

73 Kazimierz Buczkowski, *op. cit.*; Zofia Kamińska, *Manufaktura szklana w Urzeczu 1737–1846*, Warszawa: PWN, 1964; Aleksandra J. Kasprzak, *Szklą z hut Radziwiłłowskich: Naliboki (1722–1862) Urzecz (1737–1846)*, t. 1, 2, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1998.

74 Барыс Андрэвіч Лазука, *Гісторыя беларускага мастацтва: у двух тамах*, t. 2: XVIII – пачатак XXI стагоддзя, Мінск: Беларусь, 2007.

75 Mieczysław Wallis, *Dzieje zwierciadła*, Warszawa: Wydawnictwa artystyczne i filmowe, 1973.

Dumanowski⁷⁶, Elżbieta⁷⁷ Kowecka⁷⁷, Andrzej⁷⁸ aus Pośpiech⁷⁸ – darbai, kuriuose analizuojamos ypač svarbios disertacijai sritys: dvarininkų bei miestiečių interjero apstatymas ir jo istorija, veidrodžių prekyba Varšuvoje, kilnojamojo turto dokumentų analizės galimybės, jų specifika.

Veidrodžių paveldo visumos rekonstrukcijai būtina rašytinių ir ikonografinių šaltinių analizė. Gausiausia rašytinių šaltinių grupė, reprezentuojanti miestiečių buitį, – pomirtiniai turto inventoriai ir kilnojamojo turto, dažniausia prekių, sąrašai. Rengiant disertaciją, peržiūrėti XVII–XVIII a. Vilniaus miestiečių turto dokumentai, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyvo Senųjų aktų fonde (toliau – LVIA SA)⁷⁹, bei 12 Kauno magistrato aktų knygų⁸⁰, saugomų Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS). Nors tyrimo geografinės ribos itin plačios, tačiau, atsižvelgiant į jam skirtą laiką, dėmesys sutelktas į Vilniaus, kaip LDK sostinės, politikos ir kultūros centro, atvejį. Kitų LDK didmiesčių miestiečių dokumentų tyri-

76 Jarosław Dumanowski, „Inwentarze wielmożnych i urodzonych. Konsumpcja szlachty wielkopolskiej w XVIII w.“, in: *Kwartalnik Historii kultury materialnej*, 2003, nr. 2, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, p. 262–263; Idem, *Świat rzeczy szlachty Wielkopolskiej w XVIII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006.

77 Elżbieta Kowecka, *Sprzedać! Kupić! Sklepy warszawskie z artykułami domowymi 1830–1870*, Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 1996; Idem, *W salone i w kuchni: Opowieść o kulturze materialnej pałaców i dworów polskich w XIX w.*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo, 2008.

78 Andrzej Pośpiech, *Pułapka oczywistości: Pośmiertne spisy ruchomości szlachty Wielkopolskiej z XVII wieku*, Warszawa 1992; Idem, „Rzeczy stare w pośmiertnych szlacheckich inwentarzach ruchomości z XVII wieku“, in: *Kwartalnik Historii kultury materialnej*, t. 44, nr. 4 (1996), Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, p. 377–385.

79 Peržiūrėti 202 XVIII a. Vilniaus miestiečių inventoriai šiose bylose (skliausteliuose pateikiamas rastų tinkamų inventorių skaičius bylose): LVIA SA bylos: 5096 (8 inv.), 5097 (14 inv.), 5098, (5 inv.) 5099 (21 inv.), 5102 (15 inv.), 5103 (8 inv.), 5104 (2 inv.), 5110 (3 inv.), 5111 (11 inv.), 5112 (22 inv.), 5113 (22 inv.), 5115 (13 inv.), 5116 (21 inv.), 5118 (11 inv.), 5120 (26 inv.); 257 XVIII a. miestiečių inventoriai šiose bylose: LVIA f. SA, b. 5121 (7 inv.), 5122 (17 inv.), 5123 (9 inv.), 5124 (15 inv.), 5125 (11 inv.), 5126 (14 inv.), 5127 (9 inv.), 5128 (7 inv.), 5129 (4 inv.), 5130 (1 inv.), 5131 (9 inv.), 5132 (36 inv.), 5133 (1 inv.), 5135 (2 inv.), 5136 (2 inv.), 5137 (7 inv.), 5138 (5 inv.), 5139 (3 inv.), 5140 (4 inv.), 5141 (3 inv.), 5142 (4 inv.) 5143 (9 inv.), 5144 (5 inv.), 5145 (4 inv.), 5146 (8 inv.), 5147 (10 inv.), 5149 (3 inv.), 5150 (9 inv.), 5152 (15 inv.), 5214 (6 inv.), 5215 (3 inv.), 5325 (1 inv.), 5326 (1 inv.), 5327 (1 inv.), 5328 (1 inv.), 5329 (1 inv.), 5330 (1 inv.), 5343 (2 inv.), 5346 (7 inv.); taip pat peržiūrėtos bylos: LVIA, f. SA, b. 5148, 5158, 5216, 5218, 5218, 5221, 5223, 5225, 5227, 5228, 5229, 5331, tačiau jose analizei tinkamų turto inventorių nerasta.

80 Iš viso VUB RS saugoma 21 Kauno magistrato knyga, tačiau XVII–XVIII a. aktualios tik 12: VUB RS, f. 7-KMA, 1603–1629, 1604–1610, 1606–1608, 1608–1616, 1610–1622, 1662–1673, 1683–1773, 1686–1773, 1693, 1738–1749, 1743–1748, 1749–1753.

mas, suprantant jo didelį potencialą ir vertę Lietuvos veidrodžių istorijai, paliekamas tolesniems šios temos tyrinėjimams.

Prie miestiečių šaltinių grupės vertėtų paminėti ir keletą itin svarbių šaltinių publikacijų: Elmanto Meilaus⁸¹, Mindaugo Paknio⁸² ir Agniaus Urbanavičiaus⁸³ parengti leidiniai žymiai papildė publikuotų šaltinių grupę bei padėjo atsekti minimų asmenų profesijas, šeiminius ryšius, unifikuoti vardų bei pavardžių rašymą. Paminėtinos ir Vlado Drėmos Vilniaus namų dokumentams skirtų rašytinių šaltinių (archyvų šaltinių ir XIX a. periodikos) publikacijos⁸⁴, tarp kurių rasti keleto veidrodžių paminėjimai. Poznanės miestiečių šaltiniai, publikuoti trimis tomiais⁸⁵, sudarė vertingą kontekstą lietuviškai medžiagai ir suteikė galimybę lyginamajai analizei.

Materialinės dvarų kultūros tyrimas paremtas didikų ir bajorų kilnojamojo turto inventoriais, testamentais, dvarų rūmų aprašymais ir daiktų bei baldų sąrašais. Konstantino Jablonskio ir Mečislovo Jučo surinktuose XVII a. inventuriuose⁸⁶ rastas, deja, vienintelis veidrodžio paminėjimas – prie vėduoklės pritvirtintas veidrodukas. Tačiau šis, kad ir pavienis, faktas buvo svarbus svarstant apie veidrodžių vaidmenį aprangos istorijoje. Kaip pagalbinė literatūra labai pravertė leidinys *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių sąrašas*, išleistas 1963 m.⁸⁷, kuriame aprašyti Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAVB RS) saugomi dvarų, palivarkų, keleto miestiečių turto dokumentai. Pagal šiuos aprašus

81 XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1: 1657–1662 m. Vilniaus miesto tarybos knyga, sudarė Elmantas Meilus, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011; XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 2: 1655–1661 m. rusų okupacinės valdžios Lietuvoje dokumentai, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011; XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 3: 1658 ir 1663 m. Vilniaus miesto tarybos aktų knyga, parengė Algimantas Kaminskas, Milda Kvizikevičiūtė, Elmantas Meilus, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.

82 Mindaugas Paknys, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.

83 Agnius Urbanavičius, *Vilniaus naujieji miestiečiai: sąrašas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

84 Vladas Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, kn. 1–13, Vilnius: Savastis, 1998–2007.

85 *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635: z ksiąg miejskich Poznania*, przygotowali do dr. Stanisław Nawrocki i Jerzy Wisłocki, Poznań: Państwowe Wydawn. Naukowe, Oddział w Poznaniu, 1961; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. 1: Z lat 1700–1758, przygotowali Józef Burszta, Czesław Łuczak, Poznań: Prezydium Rady Narodowej Miasta Poznania, 1962; *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. 2: Z lat 1759–1793, przygotowali do dr. Józef Burszta i Czesław Łuczak, Poznań: UAM, 1965.

86 *Lietuvos inventoriai XVII a.*, sudarė Konstantinas Jablonskis, Mečislovas Jučas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.

87 *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas*.

atlikta XVII⁸⁸, XVIII⁸⁹ ir XIX a.⁹⁰ dvarų inventorių atranka. Dvarų šaltinių ieškota ir VUB RS – pasitelkus kortelių kartotekos teminę rodyklę, pasirinktas inventoriams skirtas 4-as fondas (f. 4). Jame peržiūrėta 115 bylų: XVII a. – 36⁹¹, XVIII a. – 62⁹²,

88 Iš 237 XVII a. dvarų inventorių atsirinkti ir peržiūrėti 37 (čia ir kitose su inventoriais susijusiose išnašose skliausteliuose pažymėti inventorių sudarymo metai): LMAVB RS, f. 119-183 (1620), f. Varia-397 (1621), f. 43-2123 (1622), f. 43-9625 (1627), f. 43-17411 (1628), f. 17-140 (1629), f. 43-2199 (1629) f. 43-17420 (1632), f. 37-2466 (1637), f. 20-503 (1638), f. 148-283 (1640), f. 138-292 (1644), f. 35-20 (1641), f. 20-549 (1642), f. 43-17442 (1643), f. 37-1623 (1644), f. 37-1638 (1645), f. 7-1800 (1646), f. 37-1623 (1648), f. 17-141 (1648), f. 43-19083 (1649), f. 43-17860 (1650), f. 138-309 (1650), f. 33-32 (1653), f. 20-619 (1653), f. 11-39 (1654), f. 138-1552 (1654), f. 43-14804 (1654), f. 148-275 (1661), f. 273-2418 (1665), f. 37-1061 (1671), f. 37-6088 (1676), f. 17-141 (1676), f. 43-228 (1695), f. 37-4115 (1695), f. 31-22 (1696), f. 43-228 (1699).

89 Iš 696 XVIII a. dvarų inventorių atsirinkti ir peržiūrėti 50 inventorai: LMAVB RS, f. 37-21 (1700), f. 37-9930 (1709), f. 37-5396 (1728), f. 4-34502 (1728), f. 37, b. 263 (1729), f. 20-2101 (1734), f. 20-2112 (1735), f. 37-5396 (1738), f. 43-883 (1741), f. 20-2250 (1744), f. 148-288 (1744), f. 17-34 (1746), f. 17-34 (B(3)-34) (1746), f. 86-52 (1747), f. 17-34 (1747), f. 17-34 (1748), f. 17-34 (1748), f. 17-34 (1748), f. 17-34 (1748), f. 17-34 (1749), f. 37-9919 (1756), f. 17-144 (1756), f. 17-144 (1757), f. 37-5400 (1759), f. 37-1119 (1760), f. 17-144 (1760), f. 20-2606 (1761), f. 9-1675 (1762), f. 37-7029 (1762), f. 20, b. 2622 (1763), f. 37-9956 (1763), f. 17-144 (1763), f. 17-144 (1763), f. 17-144 (1764), f. 37-292 (1768), f. 86-91 (1770), f. 33-48 (1773), f. 17-86 (1776), f. 11-13 (1777), f. 11, b. 40 (1780), f. 136-74 (1782), f. 20-3317 (1781), f. 136-74 (1782), f. 11-9, (l. 1-18) (1787), f. 20-3600 (1791), f. 20-3709 (1793), f. 43-1170 (1795), f. 121-81 (1796), f. 148-285 (1798), f. 37-9933 (1798).

90 Iš 365 XIX a. dvarų inventorių atsirinkta ir peržiūrėta 17 inventorių: LMAVB RS, f. 37-1926 (XIX a. pr.), f. 37-1925 (XIX a. pr.), f. 37-9971 (1803), f. 17-147 (1816), f. 37-1188 (1817), f. 37-1531 (1818), f. 37-2935 (1819), f. 138, b. 1441-2 (1819), f. 138-1441/2 (1820), f. 126-186 (1825), f. 40-588 (1826), f. 20-5042 (1826), f. 37-9851 (1827), f. 37-6794 (1831), f. 37-1759 (1832), f. 37-4329 (1843), f. 119-46 (1846).

91 XVII a. inventorai: VUB RS, f. 4-(A1955)34498 (1604), f. 4-(A1740), 12118 (1611), f. 4-(A1700)13155a (1613), f. 4-(A1604)34201 (1614), f. 4-(A1718)34304 (1614), f. 4-(A3003)12122 (1614), f. 4-(A1606)34202^a (1615), f. 4-(A3918)36830 (1615), f. 4-(A4000)12159 (1615), f. 4-(A1958)34501 (1618), f. 4-(A4034)36915 (1621), f. 4-(A1417) 39700 (1622), f. 4-(A1957)34500 (1623), f. 4-(A4026)36909 (1623), f. 4-(A4027)36910 (1623), f. 4-(A1795)34354 (1624), f. 4-(A1893)34447 (1628), f. 4-(A1696)34286 (1631), f. 4-(A40530)36934 (1631), f. 4-(A1808)34367 (1633), f. 4-(A1830)34387 (1641), f. 4-(A1704)34290 (1650), f. 4-(A2013)39748 (1653), f. 4-(A1705)34291 (1663), f. 4-(A1230)39538 (1666), f. 4-(A1735)12119 (1672), f. 4, l. 65-65v (1677), f. 4-(A1743)34321 (1679), f. 4-(A1972)34513 (1679), f. 4-(A1953)34496 (1683), f. 4-(A4011)12160 (1684), f. 4-(A1703)34289 (1685), f. 4-(A4035)36916 (1685), f. 4-(A1533)34133 (1692), f. 4-(A3999)12158 (1696), f. 4-(A1948)34491 (1698).

92 XVIII a. inventorai: VUB RS, f. 4-1996 (XVIII a.), f. 4-12127 (1702), f. 4-39692 (1711), f. 4-39682 (1712), f. 4-39728 (1717), f. 4-34275 (1721), f. 4-34368 (1722), f. 4-A-1734 (1725), f. 4-34514 (1727), f. 4-39651 (1727), f. 4-34276 (1728), f. 4-34502 (1728), f. 4-34375 (1732), f. 4-1989 (1735), f. 4-12165-12170 (1736), f. 4-34305 (1736), f. 4-34145 (1742-1743), f. 4-(A1897)34450 (1744), f. 4-34297 (1746), f. 4-(A 1902) 34455, f. 4-12128 (1747), f. 4-A1469 (1747), f. 4-3400 (1748), f. 4-A1903 (1748), f. 4-34257 (1751), f. 4-34258 (1751), f. 4-36932 (1751), f. 4-A1665 (1751),

XIX a. – 1793. Peržvelgta keletas Mišraus fondo (f. 5) bylų⁹⁴ – jose rasti tokie svarbūs dokumentai: Boguslavo Radvilos bei Liudvikos Karolinos Radvilaitės brangenybių ir turto sąrašai⁹⁵, Teresės Krišpinaitės testamentas⁹⁶. Peržvelgus gausiai Lietuvos archyvuose ir bibliotekų rankraštynuose išlikusius dvarų ir bajorų giminių dokumentus, liko netyrinėti kaimyninių šalių archyvai. Šią spragą iš dalies kompensuoja Lietuvoje bei Lenkijoje (Archiwum Głównie Akt Dawnych) saugomi dabartinės Baltarusijos ir Ukrainos teritorijose esančių ar buvusių dvarų ir palivarkų dokumentai.

Praeities vaizdą rekonstruoti, be minėtų rašytinių istorinių šaltinių, padėjo peržvelgtos pasaulietinių interjerų istorinės fotografijos ČDM⁹⁷, Molėtų krašto muziejuje⁹⁸, LMAVB RS⁹⁹ ir Romano Aftanazy leidiniuose¹⁰⁰, Jolitos Mulevičiūtės sudarytame grafų Kosakovskių fotografijų albume¹⁰¹.

Kaip atskirą grupę būtina išskirti daiktinius šaltinius – Lietuvos muziejuose ir viešosiose erdvėse išlikusius istorinius veidrodžius. Nors ir negausus, išlikęs Lietuvos

f. 4-39688 (1754), f. 4-(A1475)34077 (1754), f. 4-36474 (1755), f. 4-34380 (1757), f. 4-34019 (1757), f. 4-34131 (1758), f. 4-12132 (1759), f. 4-A1183 (1763), f. 4-39563 (1763–1764), f. 4-39660 (1764–1765), f. 4-(A1661)34254 (1772), f. 4-(A1661)34254 (1772), f. 4-(A1661)34254 (1772), f. 4-39568 (1773), f. 4-34255 (1775), f. 4-36867 (1779), f. 4-33990 (1782), f. 4-(A1328)12146 (1783), f. 4-34515 (1784), f. 4-34385 (1785), f. 4-34466 (1786), f. 4-34369 (1787), f. 4-34410 (1788), f. 4-34408 (1789), f. 4-34330 (1792), f. 4-34022 (1794), f. 4-12075 (1795), f. 4-34206 (1795), f. 4-34371 (1795), f. 4-39577(A-1271) (1795), f. 4-39555 (1796), f. 4-39687 (1796), f. 4-(A1270) 39576 (1796), f. 4-34467 (1799).

93 XIX a. inventoriai: VUB RS, f. 4-30292(A836)–30294(A836) (1802), f. 4-(A1269)39575 (1809), f. 4-(A984) 30702 (1813), f. 4-(A992)30711–30724 (1813), f. 4-(A987)30705 (1813), f. 4-(A872)30391 (1813), f. 4-(A856)30361–30362 (1813), f. 4-(A858)30365–30372 (1814), f. 4-(A869)30388 (1814), f. 4-(A945)30584 (1814), f. 4-(A942)30560–30562 (1814), f. 4-(A964)30663–30664 (1814), f. 4-(A867)30386 (1814), f. 4-(A973)30674 (1814), f. 4-(A1838)34395 (1825–1828), f. 4-36469(A3869) (1835), f. 4-30392(A-873) (1874).

94 VUB RS, f. 5-B28-2334 (7 inv., 1637–1774 m.), f. 5-B67-3411 (1 inv. 1657 m.), f. 5-B67-3409 (1 inv. 1670 m.).

95 Boguslavo Radvilos 1657 m. daiktų sąrašas, in: VUB RS, f. 5-B67-3411, l. 1–79; Liudvikos Karolinos Radvilaitės 1670 m. brangenybių ir kito turto sąrašas, in: VUB RS, f. 5-B67-3409, l. 1–56.

96 Teresės Krišpinaitės testamentas, sudarytas 1753 m., in: VUB RS, f. 5, b. 28–2334, l. 138–140.

97 Fotografijos iš grafo Stanislovo Kazimiero Kosakovskio albumų.

98 Alantos dvaro interjerų fotografijos, saugomos Molėtų krašto muziejuje.

99 Romerių šeimos (šeimininkų), jų giminės ir artimųjų nuotraukų albumas, in: LMAVB RS, Fg. 1–1101.

100 Roman Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 2, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolinskich Wydawnictwo, 1992; Idem, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 3, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolinskich Wydawnictwo, 1992; Idem, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 4, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolinskich Wydawnictwo, 1992.

101 „Vaitkuškis“: *Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos*, sudarytoja ir tekstų autorė Jolita Mulevičiūtė, Kaunas: Kopa, 2015.

veidrodžių paveldas atskleidžia dominavusius šio dirbinio bei reikmens tipus ir formas. Labai svarbu šią šaltinių grupę pasitelkti analizuojant dažnai lakoniškus, platesnio vaizdo nepateikiančius rašytinius šaltinius.

Struktūra

Darbą sudaro įvadas, keturios dėstymo dalys, išvados, naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas, ikonografinė medžiaga, papildanti ir paaiškinanti tyrimą. Tekstas konstruojamas laikantis chronologinės sekos, tačiau ji vietomis sulaužoma norint aptarti specifinę šaltinių grupę, pavyzdžiui, XVII a.–XX a. pradžios egodokumentus ar skirtingų laikotarpių vienos šeimos, asmens dokumentus. Darbo struktūra yra chronologinė, lanksčiai taikoma, kur darbo logika ir surinkta medžiaga reikalauja platesnio, ilgesnį laikotarpį apimančio tyrimo. Šis lankstumas padeda ir norint parodyti lūžinius tyrimo momentus – pabrėžiant kontrastą arba teigiant jo nebuvimą.

Pirmoji disertacijos dalis skirta ankstyviesiems veidrodžiams – dėl itin fragmentiškos medžiagos aptariami atskiri veidrodžių istorijos segmentai, susiję su laikotarpiu iki XVII a. vidurio. Analizuojama archeologinė medžiaga apie XIV–XVII a. datuojamus radinius: stiklinių veidrodėlių fragmentus, medines veidrodžių dėžutes. Pristatomi didikų dailės kūrinių rinkiniai (kustkameros) ir veidrodžių vieta juose bei trumpai aptariamas veidrodžio vaidmuo aprangos istorijoje.

Antroje dalyje veidrodžio funkcionavimo visuomenėje bruožai atskleidžiami per XVII a. II pusės–XVIII a. miestiečių ir bajorų turto dokumentų analizę. Siekiama atskleisti finansinės ir socialinės padėties nulemtus veidrodžių vartojimo skirtumus, kurie ryškiausiai pasimato lyginant ne skirtingus luomus, o to paties luomo turtinguosius su vidutinio sluoksnio atstovais.

Trečia dalis skirta veidrodžių tipų, formų bei dekoro tyrimui, kuriuo argumentuojama veidrodžių funkcijų raida. Aptariami žinomi istoriniai interjerai su veidrodžiais, iš fragmentų bandoma rekonstruoti pasaulietinių interjerų visumos vaizdą ir parodyti veidrodžių svarbą juose. Interjerų su veidrodžiais rekonstrukcijai labai padeda ir analizę praturtina ikonografiniai šaltiniai.

Ketvirta disertacijos dalis apima surinktą medžiagą apie veidrodžių gamybą, prekybą bei importą. Įvardyti fragmentai leidžia bent iš dalies rekonstruoti veidrodžių paplitimą LDK ir kartu atskleidžia šaltinių trūkumo problemą. Šios dalies su kitomis disertacijos dalimis nesieja chronologinis medžiagos dėstymo principas, o tai leidžia susitelkti į pirmose trijose darbo dalyse ignoruotas analizuojamo dirbinio gamybos ir prekybos temas, kurios neabejotinai yra svarbios geriau suvokiant veidrodį, kaip kultūros raidos reprezentantą. Plačios skyriaus chronologinės ribos (XVII a.–XX a. pr.) suteikia galimybę stebėti veidrodžio, prabangos ir prestižo gaminio bei prekės, vartimą kasdienės buities reikmeniu.

1. ANKSTYVIEJI VEIDRODŽIAI IKI XVII A. VIDURIO

Veidrodžių istorijoje, kuri pasakoja apie jų formų, dekorų ir medžiagų, iš kurių buvo gaminami, kaitą, pastebime vieną tendenciją – liko nepakitusi veidrodžio savybė kurti atspindį. Būtent ši savybė įvairių laikotarpių žmogaus sukurtus objektus – nuo nugludinto akmens iki prabangiuose rėmuose įsprausto amalgama padengto stiklinio dirbinio, – leidžianti priskirti veidrodžiams, lėmė pagrindinę jų funkciją – atspindėti žmones ir jų aplinką. *Ankstyvaisiais veidrodžiais* šiame tyrime vadiname iki nusibrėžtos XVII a. vidurio ribos funkcionavusius dirbinius, kuriuos dabar galime pamatyti tik archeologinių radinių pavidalu. Neiškliciusiems dirbiniams atstovauja negausios užuominos rašytiniuose XVII a. I pusės šaltiniuose. Antroje amžiaus pusėje žymiai dažnesnis veidrodžių minėjimas dokumentuose, tapusiuose pirminiais šaltiniais, galėtų būti siejamas su XVI a. viduriu, kai Venecijos stiklo dirbtuvių gaminiai nukonkuravo iki tol Vakarų Europoje vyravusius metalinius veidrodžius¹⁰². Galime kelti prielaidą, kad šimtmečiu vėliau, tai yra XVII a. II pusėje, stikliniai veidrodžiai užėmė tvirtesnes pozicijas ir Lietuvoje.

1.1. Archeologiniai radiniai

Veidrodžio istorija liudija, kad ankstyvieji pavyzdžiai pradėti naudoti valdančiojo elito atstovų, todėl šių dirbinių tyrimas galimas pirmiausia analizuojant įvairių kraštų valdovų dvaro aplinką¹⁰³. Nors Lietuvoje ši sritis vis dar itin mažai pažini dėl ypatingo jos sunaikinimo, tačiau pastarųjų metų archeologiniai, istoriniai ir dailėtyriniai tyrimai pateikia vis daugiau vertingos informacijos. Žinoma, ji labai fragmentiška, bet ir pabiros užuominos leidžia įžvelgti svarbių prarastos materialiosios kultūros aspektų. Svarbu atkreipti dėmesį, kad ankstyviausi Lietuvos veidrodžiai, tiksliau – su jais susiję archeologiniai radiniai¹⁰⁴, aptikti būtent Vilniaus rezidencinės – Žemutinės pilies

102 XVI a. pradžioje Venecijoje atrasta veidrodžių gamyba iš į cilindro formą pūsto ir gabalėliais supjaustyto stiklo. Dėl šios technologinės pažangos žymiai pagerėjo stiklinių veidrodžių kokybė – jų paviršius tapo plokščias. Per pusšimtį metų naujieji stikliniai veidrodžiai nukonkuravo metalinius. In: John Fleming, Hugu Honour, *Dictionary of the Decorative Arts*, New York: Harper and Row, 1977, p. 480.

103 Labai iškalingas faktas: Žygimanto Augusto sesuo Kotryna turėjo „maudymuisi skirtus du gilius dubenis, sidabrinį šotį ir veidrodį“. Cituojama iš: Irena Kaminskaitė, „Asmens higiena“, p. 299.

104 Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje archeologinių tyrimų metu rasta 12 medinių radinių, identifiкуotų kaip veidrodėlių dėžutės ir rėmeliai. In: Irena Kaminskaitė, „XIII–XVII a. mediniai dirbiniai Vilniaus Žemutinėje pilyje“, p. 226.

teritorijoje (4 il.). Tyrėjai juos identifikavo remdamiesi kitų šalių metalinių radinių analogais teigdami, kad „apvalios formos dirbinius su apskritu įdubimu centrinėje dalyje bei nedidelėmis skylutėmis centre ir šalia krašto slavų archeologai neseniai priskyrė prie veidrodžių dėžučių“¹⁰⁵ (5 il.). Metalinius dirbinius klasifikavusi Elena Rybina išskiria du tipus: „futliarą“, kurio viršutinės ir apatinės dalių kraštai sandariai užsidaro, sudarydami kapsulę, ir dėžutę su atvirais kraštais¹⁰⁶. Remdamiesi lietuviška istoriografija¹⁰⁷, šiame darbe abu tipus vadinsime veidrodžių dėžute.

Metalinės veidrodžių dėžutės sudarytos iš dviejų dalių – apatinės, kurios vidinėje pusėje įstatomas stiklinis (dažniausia randama alavo amalgamos pėdsakų) veidrodėlis, ir viršutinės, atliekančios dangtelio funkciją. Abi dėžutės dalis jungia metalinė grandinė, perverta per dirbinio krašte esančias metalines kilpeles. Alternatyva kilpelei, o galbūt ir gaminio vėlesnio taisymo pasekmė – skylutės. Medinių dėžučių atveju skylutės yra dirbinio centre ir kraštuose. Kraštinės skylutės skirtos perverti – remiantis metalinių dėželių analogais, taip dvi dėžučių dalys turėjo jungtis tarpusavyje. Centrinės skylutės paskirtis iki šiol nėra aiški – Lietuvos ir Vokietijos tyrinėtojai kelia prielaidą, kad tai rankenos arba sutvirtinimo vieta¹⁰⁸. Rankenos versiją galime interpretuoti dvejopai: vienu atveju – tai rankinio veidrodžio rankena, todėl pats veidrodis turėtų būti didesnio skersmens ir skirtųsi jo nešiojimo principais. Tokia versija galima, nes, pasak S. Melchior-Bonnet, net ir ankstyvieji rankiniai veidrodėliai turėjo medinius arba medžiaginius dangtelius, apsaugančius jų veidrodinį paviršių¹⁰⁹. Antroji interpretacija – tai dėžutės viršutinės dalies rankena, už kurios paėmus dėžutę atidaroma. Nuspręsti, kuri versija teisinga, nėra taip paprasta, nes tarp Lietuvoje aptiktų dirbinių nėra dėžutės, kurios abi – viršutinė ir apatinė – dalys būtų išlikusios. Analogiškų vienisų dėžučių iš metalo vaizdą matome Ingeborg'os Krueger ir Elenos Rybinos straipsnių iliustracijose¹¹⁰ (6 il.) bei tarp Londono muziejaus (*Museum of London*), kuriame jos saugomos, eksponatų (7 il.).

Iš medinių su veidrodžiais siejamų Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos archeologinių radinių išsiskiria liepos medžio rėmelis su trikampių figūrų dekoru iš suodžių ir organinės medžiagos, labiau primenantis optinio prietaiso detalę nei veidrodėlio rėmus (8 il.). Panašiai dekoruotą veidrodį galima pamatyti Vilniaus Šventųjų Pranciškaus

105 *Ibid.*, p. 225.

106 Елена Александровна Рыбина, *op. cit.*

107 Irena Kaminskaitė, „XIII–XVII a. mediniai dirbiniai Vilniaus Žemutinėje pilyje“, p. 195–237; Rūtilė Pukienė, *op. cit.*

108 Irena Kaminskaitė, *op. cit.*, p. 226; Ingeborg Krueger, *op. cit.*

109 Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*, p. 32.

110 Ingeborg Krueger, *op. cit.*, p. 217; Елена Александровна Рыбина, *op. cit.*, p. 116.

Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios XVI a. pradžios freskoje – ankstyviausiame Lietuvoje veidrodį vaizduojančiame ikonografiniame šaltinyje¹¹¹ (9 il.). Freskoje pavaizduotas motyvas – besilinksminantieji – nėra originalus. Scena perimta iš Michael'io Wolgemuto raižinio, publikuoto veikale *Niurnbergo kronikos* (*Nuremberg Chronicle*) (1493) (10 il.), tačiau jame nėra pavaizduoto veidrodžio. Šio reikmens atsiradimą freskoje galima aiškinti tuo metu gyvavusia veidrodžio kaip tuštybės ir ištvirkimo alegorijos nuostata¹¹². Identifikuojant freskoje vaizduojamų asmenų socialinę luomą, itin vertinga archeologo Arūno Puškoriuso įžvalga, kad žmonių figūros pavaizduotos su Vakarų Europoje ypač madingu apavu ir veidrodžiu („gana brangi to laiko prekę“¹¹³), todėl jas galime priskirti bajorams arba turtingiems miestiečiams. Freskoje veidrodis pavaizduotas kur kas didesnis nei minėtas archeologų radinys¹¹⁴ – rankoje laikomas apvalus dirbinys neprimena kišeninio veidrodžio dėžutės. Tačiau kad tokių proporcijų veidrodžiai buvo naudojami Vilniuje, įrodo kitas archeologų radinys – šimtmečiu ankstyvesnis nei aptarta freska, XIV a. pabaiga–XV a. pradžia datuojamas 22,5 cm skersmens apvalus medinis veidrodžio rėmas (11 il.).

Medinių dėžučių fragmentai ir rėmeliai nėra vieninteliai su veidrodžiais susiję archeologiniai radiniai Lietuvoje. XVII a. datuotose kapavietėse rasti stikliniai veidrodėliai ir jų fragmentai papildė archeologinių veidrodžių grupę. Iki medinių dėžučių atradimo Vilniaus Žemutinės pilies kasinėjimuose V. Valatkos 1972 m. Skėrių kapinyne¹¹⁵ rasti du apskritimo formos veidrodėliai (12 il.) ilgą laiką laikyti ankstyviausiais veidrodžiais Lietuvoje¹¹⁶. Deja, veidrodėliai rasti sunaikintame kape, kuriame neaptikta jokių kitų radinių, nebuvo įmanoma nustatyti ir mirusiojo lyties. Šis faktas ne tik apsunkina veidrodžių datavimą, bet ir nepalieka galimybės socio-kultūrinei interpretacijai. Dešimtmečiu anksčiau, 1962 m., Rumšiškių kapinyne rasti du dirbiniai, identifikuoti kaip veidrodžių fragmentai: XV pabaigos–XVI a. pradžios kaulinė plokštelė, buvusi padengta į stiklą panašia glazūra, bei stiklo gabaliukas, Algimanto Merkevičiaus identifikuotas kaip veidrodėlis¹¹⁷, mums suteikia daugiau

111 Rūta Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 83.

112 Pasak R. Janonienės, tokią nuostatą galėjo platinti elgetaujantys ordinaai, akcentuojantys neturtą.

113 Arūnas Puškorius, „Avalynė Vilniaus Bernardinų bažnyčios freskose“, in: *Archaeologia Lituana*, 2012, [t.] 13, p. 151–161.

114 Medinio radinio skersmuo – 9 cm.

115 Vitas Valatka, *Skėrių kaimo Švedkapis: archeologinių tyrinėjimų ataskaita*.

116 Vitas Valatka, „Seniausi veidrodžiai Lietuvoje“.

117 Algimantas Merkevičius, Rumšiškių senkapis (Kaišiadorių rajonas): 1962 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita nr. 185, p. 16, in: *Lietuvos archeologijos draugija* [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-03], http://www.lad.lt/index.php?option=com_ladreports&Itemid=71.

informacijos. Pirmasis iš minėtų dirbinių rastas moters įkapėse ir, pasak Vytauto Urbanavičiaus, „šis veidrodis, greičiausiai, buvo naudojamas įtvirtintas į medinius rėmelius, nes šiaip jo naudojimas būtų buvęs labai nepatogus“¹¹⁸. Antrasis veidrodis rastas 25–35 metų, archeologo žodžiais, turtingos moters įkapėse. Tai rodo, kad tuo metu veidrodžiai buvo itin reti ir vertingi, taigi – prabangos daiktai. Abiem atvejais svarbi savininko lytis – įkapės reprezentuodavo ne tik socialinį statusą, bet ir lytį, jai priskiriamas veiklas, aprangą ir puošmenas. Dar vienas radinys, su išlygomis identifiкуotas kaip stiklinis veidrodelis¹¹⁹ (13 il.), rastas Vilniaus Naujamiestyje, – taip pat moters įkapėms priskirtas dirbiny¹²⁰. Moters amžius – kiek jaunesnis, nei anksčiau aptartu atveju, – 20–25 metai. Žinoma, šių trijų atvejų nepakanka konstatuoti, kad Lietuvoje veidrodis buvo moteriškas atributas, reprezentuojantis vien „dailiąją lytį“. V. Urbanavičius, aprašydamas materialinės kultūros pokyčius pagal XIV–XVII a. Lietuvos kapinyuose rastus dirbinius, skirsto radinius į būdingus vyrų, moterų arba abiejų lyčių įkapėms¹²¹. Tačiau veidrodžio, kuris yra vienas iš keleto XIV–XVII a. įkapių naujovių, jis nepriskiria nė vienai kategorijai. Taigi, veidrodžio, kaip vienos lyties atributo, klausimas lieka atviras tolesniems tyrimams.

Sunku atsakyti, ar kapavietėse rasti veidrodėliai be įrėminimo – dėl organinės kilmės rėmai galėjo suirti – buvo nešiojami kaip aprangos dalis. Palaidojimuose randamas įkapes sudaro dviejų tipų radiniai: mirusiojo apranga su papuošalais bei atskirai nuo drabužių sudėti daiktai: ginklai, darbo įrankiai, buitiniai rakandai, socialinį ir ekonominį statusą reprezentuojantys daiktai. Veidrodis galėtų patekti į abi grupes, tačiau labiau tikėtinas jo priskyrimas antrajai – išryškinant tualetinę arba higieninę funkcijas.

1.2. Veidrodžiai didikų lobynuose ir „įdomybių kabinetuose“

Be archeologinių duomenų, apie ankstyvuosius, ypač XVII a., veidrodėlius ir jų vartoseną mums padeda spręsti rašytiniai šaltiniai. Gausiausia jų grupė tyrinėjant materialiąją kultūrą ir kasdienybės istoriją – kilnojamojo turto inventoriai. Tačiau

118 Vytautas Urbanavičius, *Rumšiškėnai XIV–XVI a.*, Vilnius: LTSR MA Istorijos institutas, 1970, p. 13. Už nuorodą dėkoju dr. (hp) Rūtai Janonienei.

119 Archeologinėje ataskaitoje prie šio radinio rašomas klausukas – įprasta praktika neištirtiems ar klausimų dėl numatomos funkcijos keliantiems radiniams. Šiuo metu radinys tiriamas ieškant metalo amalgamos pėdsakų.

120 Justina Ramanauskienė, *op. cit.*

121 Vytautas Urbanavičius, „Laidosena Lietuvoje XIV–XVII amžiais“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, t. 3 (22), 1966, p. 105–118.

XVII a. I pusės atvejais itin komplikotas – dvarų inventoriuose kilnojamojo turto sąrašų aptinkama itin retai, dar rečiau juose užfiksuoti veidrodžiai. Iš 90 peržiūrėtų LDK dvarų ir palivarkų turto inventorių veidrodis rastas vieno smulkaus bajoro kilnojamojo turto sąraše, įtrauktame į teismų knygą: 1623 m. itin detaliai surašytame Vaitiekaus Michnevičiaus (Woyciech Michniewicz) turto sąraše įrašytas „tapytas veidrodis“ (*zwierciadło malowane*)¹²². Gausiausiame iki šiol publikuotame XVII a. dvarų dokumentų rinkinyje veidrodžiai neminimi¹²³ – išimtį sudaro tik veidrodėliu puošta vėduoklė¹²⁴. Panašią tendenciją patvirtina ir Andrzejaus Pośpiech'o atliktas Didžiosios Lenkijos (*Wielkopolska*) bajorų pomirtinių turto inventorių tyrimas – vos 5 proc. iš peržiūrėtų 200 inventorių įrašyti veidrodžiai¹²⁵.

Taigi, tyrinėjant XVII a. I pusės bajorijos turtą tenka remtis pavieniais rašytiniais šaltiniais, pavyzdžiui, didikų lobynų ir kolekcijų inventoriais, kelionių dienoraščiais. Ypač iškalingi didikų Radvilų turtus atspindintys dokumentai. XIX a. II pusėje publikuotoje LDK etmono Jonušo Radvilos biografijoje minima dovana, kurią 1645 m. Jonušas siuntė savo būsimai antrajai žmonai, Valakijos kunigaikštytei Marijai Lupu, – brangakmeniai, brangenybės ir „puikūs veidrodžiai“ (*piękne lustra*)¹²⁶. Cituodama šį veikalą A. Paliušytė *lustra* verčia į *sietyną*¹²⁷, tačiau abejonių vertimo tikslumu kelia termino daugiareikšmiškumas, kuris jau buvo aptartas disertacijos įvade. Hipotezę apie Jonušo dovanotus veidrodžius galima pagrįsti dviem argumentais. Pirmasis jų – kontekstas: pasak prancūzų istorikės S. Melchior-Bonnet, veidrodžiai dažnai būdavo teikiami kaip prabangiausios vestuvinės dovanos. „Puikūs veidrodžiai“ – itin lakoniškas apibūdinimas, nepalyginamas su prancūzės tyrime pateiktu variantu: „krištolinis, auksu įrėmintas, aštuoniomis rubinų rožėmis papuoštas veidrodis“¹²⁸, tačiau akivaizdu, kad kartu su brangakmeniais ir brangenybėmis sužadėtinei dovanoti veidrodžiai buvo ne tik brangūs, bet ir išskirtinai prestižiniai daiktai. Prabangiomis dovanomis būsimas jaunikis siekė parodyti rimtus ketinimus ir pagarbą jaunosios šeimai bei reprezentavo save kaip turtingą ir įtakingą asmenį. Antrasis argumentas siejasi

122 VUB RS, f. 7 – Upytės žemės teismo knyga 1623–1624 m., l. 352a–352b, (f. 7-UpZT, 1623–1624), l. 352b – už išrašą dėkoju doc. dr. Artūrai Vasiliauskui.

123 *Lietuvos inventoriai XVII a.*

124 *Ibid.*, p. 238.

125 Andrzej Pośpiech, *Pułapka oczywistości*, p. 111.

126 Edward Kotłubaj, *Życie Janusza Radziwiłła*, Wilno, Witebsk: M. Mindelsohn, 1859, p. 78.

127 Aistė Paliušytė, „Jonušo Radvilos mecenatystė“, p. 164.

128 S. Melchior-Bonnet pateikė pavyzdį apie 1610 m. įvykusias Isabelle de Saint-Chamond vestuves, kurių proga nuotakai tėvas ir būsimas sutuoktinis padovanojo du prabangius veidrodžius. In: Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*, p. 35.

su lenkiško termino *lustr* / *lustra* vartojimu: nors Jonušo Radvilos gyvenimo laikų, XVII a. I pusėje, lenkiškoje raštijoje vartotas *zwierciadło*, tačiau XIX a. II pusėje, kada buvo publikuota biografija, jis jau buvo pakeistas *lustr* terminu, kuriuo veidrodžiai įvardijami iki šių dienų.

Prabangūs veidrodžiai nebuvo netikėta LDK didiko dovana – apie veidrodžių egzistavimą Jonušo Radvilos gyvenamojoje aplinkoje byloja rašytinis šaltinis: 1647 m., praėjus dviem metams po vestuvių su Marija Lupu, sudarytas Liubčios (Любча) pilies (dabartinės Baltarusijos teritorijoje) kunstkameros inventorius¹²⁹. Dokumento sudarymo metu pilį valdęs J. Radvila kunstkamerą paveldėjo iš savo tėvo Kristupo Radvilos, tačiau kolekcija buvo sukaupta ne vien jų pastangomis. Iš rinkinyje esančių Barboros Radvilaitės, Mikalojaus Radvilos Rudojo ir kitų giminės pirmtakų daiktų galima spręsti, kad tai keletas Radvilų kartų kauptas turtas. Be paveldėtų daiktų, rinkinį sudarė objektai¹³⁰, įsigyti kelionėse ar specialiai pagaminti vietinėse dirbtuvėse, artimų bičiulių ir politinių patikėtinių dovanos, pasak A. Paliušytės, sudariusios didelę Radvilų kunstkameros dalį¹³¹. Kunstkameros nebuvo viešai prieinamos lankytojams, tačiau jas apžiūrėti galėjo namiškiai ir svečiai, todėl Liubčios kolekcija eksponuota ant šešių didelių stalų (po kelias dešimtis daiktų), likusieji daiktai – sukrauti dėžėse, stalčiuose, spintose, pastatyti ant grindų ar sukabinti ant sienų¹³². Ant „trečio stalo“ greta įvairios paskirties daiktų eksponuoti ir trys veidrodžiai bei keletas daiktų su įtaisytais veidrodėliais: dėžė, skrynja ir šukos. Nustatyti, kokiais būdais veidrodžiai pateko į Radvilų kolekciją, nepakanka duomenų – tik poros iš minėtų daiktų aprašymuose yra geografinės nuorodos, tačiau ir jos gali būti klaidinančios. Rinkinyje dažnai minimi „indiški“ dirbiniai – galėtume galvoti, kad jie atgabenti iš tolimosios Indijos, pavyzdžiui, „lakuotos indiškos šukos, puoštos perlamutro gėlėmis, jose veidrodis juodu apvadu“¹³³. Tačiau Teresa Sulerzyska, tyrinėjusi Radvilų paveikslų rinkinius, yra iškėlusi prielaidą, kad „indiškais“ buvo vadinami ne tik iš tos šalies, bet ir iš Olandijos, Tolimųjų Rytų, galbūt Amerikos bei Afrikos atvežti daiktai¹³⁴. Šią mintį patvirtina ir kiti, pavyzdžiui, popierinių apmušalų tyrinėtojai teigia, kad XVII a. Europoje visa, kas buvo atgabenta

129 Į lietuvių kalbą šaltinį išvertė ir publikavo A. Paliušytė, in: Aistė Paliušytė, „1647 m. Liubčios kunstkameros inventorius“, p. 43–63.

130 Kunstkameros sudarymo principas – gamtos, dailės ir technikos objektų bei įvairių keistenybių mišinys.

131 Aistė Paliušytė, „1647 m. Liubčios kunstkameros inventorius“, p. 44.

132 Teresa Sulerzyska, „Galerie obrazów i „gabinety sztuki“ Radzwiłłów w XVII w.“, in: *Biuletyn historii sztuki*, 1961, nr. 2, p. 93.

133 Aistė Paliušytė, *op. cit.*, p. 55.

134 Teresa Sulerzyska, *op. cit.*, p. 94.

iš tolimų kraštų, dažnai buvo įvardijama terminu „indiška“¹³⁵. Antroji geografinė nuoroda – Damasko plieno veidrodis, tačiau ir čia lieka klausimas, ar dirbinys parvežtas iš Artimųjų Rytų, ar taip įvardyta tik medžiaga, iš kurios jis pagamintas. Nors surastos geografinės nuorodos nepateikia tikslios informacijos, tačiau šiuo atveju labai svarbus metalo paminėjimas – Lietuvos veidrodžių istorijoje užuominų apie metalinius veidrodžius itin mažai, nors būtent pastarosios medžiagos, o ne stikliniai veidrodžiai vyravo Europoje iki pat XVII amžiaus. Taigi, du Liubčios kunstkameros inventoriaus įrašai: „apskritas Damasko plieno veidrodis juodo riešutmedžio rėmuose paausiuoto žalvario apvadu su stovu žvakėms ir rankenėle“ ir „nemaža juoda skrynja, joje plieno veidrodis“¹³⁶ liudija, kad metalinių veidrodžių LDK bajorų aplinkoje būta, bent jie funkcionavo kaip kolekciniai eksponatai¹³⁷. Į kunstkameras, arba „įdomybių kabinetus“ (pranc. *Cabinet de curiosités*), patekdavo ne tik egzotiški iš tolimų ir mažai žinomų šalių atvežti objektai, bet ir tradiciniuose didikų lobynuose buvusios meno vertybės, brangenybės¹³⁸, dirbiniai iš brangių ir neįprastų medžiagų¹³⁹. Taigi, veidrodžių, kaip eksponatų, įtraukimas į Radvilų kunstkameros rinkinį rodo ne tik jų retumą, požiūrį į juos, kaip išskirtinus ir vertus eksponavimo daiktus, bet ir pačių dirbinių aukštą meninę vertę. Šiai minčiai pagrįsti toliau pateiksime kelių inventorių palyginimą.

Jonušo Radvilos XI kunstkamerą aptardama Aistė Palušytė teigia, kad didžioji dalis rinkinio buvo išvežta į Vilnių – šie daiktai prapuolė arba buvo sunaikinti Maskvos okupacijos metu. Kita dalis kunstkameros objektų randama Jonušo pusbrolio ir vienturtės dukters Onos Marijos vyro, LDK arklininko Boguslavo Radvilos bei jų dukters Liudvikos Karolinos Radvilaitės turto inventoriuose. 1657 m. sudarytame B. Radvilos turto sąrašė, kuriam galima priskirti lobyno¹⁴⁰ terminą (*Regestr rzeczy, które są w skarbnicy*), įrašyta net 16 veidrodžių¹⁴¹. 11 iš jų atpažįstami jo dukters

135 Françoise Teynac, Pierre Nolot, Jean-Denis Vivien, *Wallpaper a History*, London: Thames & Hudson, 1982. Už nuorodą dėkoju dr. Daliai Klajumienei.

136 Aistė Palušytė, *op. cit.*, p. 55.

137 XIX a. II p. Biržuose rezidavęs Mykolas Tiškevičius savo kolekcijose turėjo egiptietišų, graikiškų ir romėniškų metalinių veidrodėlių ir jų dėžučių: Aldona Snitkuvienė, *op. cit.*, p. 190, 226, 227, 243, 244, 271; ČDM M. Žilinsko dailės galerijos Taikomosios dailės skyriuje saugomi trys kiniški veidrodėliai iš privačios Aleksandro Račkaus kolekcijos.

138 Aistė Palušytė, *op. cit.*, p. 43.

139 *Dailės žodynas*, p. 232.

140 Lobynas – kolekcijos rūšis: insignijų, brangių papuošalų, tauriųjų metalų indų bei kt. vertybių rinkinys. Būdingas viduramžių ir naujųjų laikų kultūrai (katedrų, pilių lobynai). Buvo populiarius tarp Lenkijos–Lietuvos valstybės didikų; simbolizavo savininko turtą, rangą ir galią. In: *Dailės žodynas*, p. 252.

141 Boguslavo Radvilos daiktų 1657 m. sąrašas, in: VUB RS, f. 5-B67-3411, l. 1–79.

lobyno inventoriuje, sudarytame trylika metų vėliau, t. y. 1670 metais¹⁴². Tų pačių veidrodžių aprašymai abiejuose inventoriuose beveik identiški, tačiau vietomis skiriasi išsamumu – vėlesnio inventoriaus, priklaususio Liudvikai Karolinai, aprašymai lakoniškesni, juose trūksta detalių, pavyzdžiui, formos įvardijimo. Vis dėlto daiktai nesunkiai atpažįstami ir, atsižvelgiant į tai, kad vėlesniajame inventoriuje pasikartoja netgi surašytų daiktų ir jų grupių seka¹⁴³, neabejotina, kad šis inventorius parengtas remiantis ankstesniu dokumentu ar net jį perrašant. Tiesa, inventoriai skiriasi keletu objektų: Liudvikos Karolinos turto sąraše trūksta penkių veidrodžių, minimų jos tėvo lobyno surašyme; vienas veidrodis minimas naujai – jo nerandame B. Radvilos lobyno sąraše. Gali būti keletas priežasčių, kodėl veidrodžiai neįtraukti į vėlesnį dokumentą: veidrodžiai galėjo atitekti kitiems savininkams, per trylika metų daiktai galėjo nusidėvėti, sudužti – nebeatitiko lobynui keliamų reikalavimų. Vienintelis veidrodis, papildęs Liudvikos Karolinos inventorių, įvardytas kaip „veidrodis juodmedžio rėmuose“. Vardovaudamiesi prielaida, kad šiame dokumente ne itin skrupulingai užfiksuotos daiktų savybės, galime sutapatinti šį dirbinį su „apvaliu veidrodžiu juodmedžio rėmuose“, paminėtu Jonušo Radvilos XI kunstkameros sąraše. Tokią prielaidą iš dalies pagrindžia eksponatų grupė, kuriai L. K. Radvilaitės lobyno inventoriuje priskirtas minėtas veidrodis – „Skrynja, kurioje kriauklės ir įvairūs kunstkameros daiktai“ (*Skrynja, w ktorej konchy, y rozne rzeczy konszkameroe*). Vis dėlto, prielaidai tvirtčiau pagrįsti kol kas nepakanka argumentų – anksčiau sudarytame Boguslavo turto inventoriuje šis veidrodis neminimas, o ir pats daiktų įvardijimas nepakankamai charakteringas, kad taptų patikimos identifikacijos pagrindu.

Kaip veidrodžiai patekdavo į šiuos didikų rinkinius, iš dalies atsako aptartas dovanojimo reiškiny, tačiau jo mastas negalėjo būti itin didelis, todėl vertėtų susimąstyti apie įsigijimo galimybę. Ypač atsižvelgiant į tai, kad Renesanso ir Baroko epochos pasižymi didikų ir jų vaikų pažintinėmis kelionėmis po Europą, palikusiomis šiandienos tyrėjams svarbių liudijimų – dienoraščių. Ši literatūra atskleidžia ir LDK diduomenės poreikį pažinti svečias šalis, išbandyti save kelionės nepatogumuose ir, kas nemažiau svarbu, įsigyti naujoviškų bei meniškų dirbinių, leidusių grįžus pasipuikuoti ir papildyti

142 Liudvikos Karolinos Radvilaitės 1670 m. brangenybių ir kito turto sąrašas, in: VUB RS, f. 5-B67-3409, l. 1–56.

143 Šiuose dviejuose dokumentuose daiktai, tarp jų ir veidrodžiai, sugrupuoti ir priskirti prie numeruotų skrynių (dėžių) – dauguma veidrodžių surašyti prie skrynios nr. 42, kuri Liudvikos Karolinos turto sąraše įvardyta „skrynja su veidrodžiais“. Kilnojamojo turto surašymo principas, kai vardijamos ne rūmų ar namų patalpos, kuriose užfiksuoti daiktai – interjero elementai, o skrynios / dėžės ir spintų stalčiai, kuriose grupėmis saugomi daiktai, būdingi lobynams.

lobynų kolekcijas¹⁴⁴. Veidrodžiai kelionių dienoraščiuose bei prisiminimuose minimi retai, tačiau tokioje literatūroje randami fragmentai suteikia neįkainojamos informacijos, ypač apie mažai duomenų pateikiantį XVII šimtmetį. Dažniausiai kelionių atsiminimuose veidrodžiai minimi kaip aplankytų rūmų, kitų gyvenamųjų pastatų interjerų detalės, patraukusios keliautojų žvilgsnius. Tokios užuominos byloja apie neįprastą dirbinių ir interjero visumos prabangą, dažnai kontrastuojančią su aplinka arba paties keliautojo patirtimi. Pavyzdžiui, kunigo Kazimiero Jono Vaišnoravičiaus pastebėjimas apie Prancūzijoje lankytus rūmus: „Paskui buvome pas *Madam Hamo* [?] rūmuose, kur tokie didžiuliai veidrodžiai, labai gražūs kambariai, paveikslai“¹⁴⁵. K. J. Vaišnoravičiaus dienoraščio vertimą parengusi Eglė Patiejūnienė pabrėžia šių atsiminimų specifiką – viena vertus, juos užrašė ne edukaciniais tikslais keliaujantis jaunas didikas, o jo palydovas, dvasininkas, kurio pirminis tikslas – apsaugoti kilmingą pakeleivį, rūpintis jo lavinimu. Kita vertus, atkreiptas dėmesys į autoriaus braižo specifiką, įvardytą merkantilizmo išraiška: „Kaina jam visuomet svarbu, – ar piktinantis, kad Italijos smuklėje už „pora kiaušinių ir balandėlių“ teko pakloti visą auksiną (1669 m. vasario 11 d. išrašas), ar Loreto mieste perkant šūsnį rožinių (tų pačių metų sausio 7 d.), ar pinigine išraiška vertinant bažnyčių apdailą ir puošybą“¹⁴⁶. Su tokiu pat preciziškumu K. J. Vaišnoravičius fiksavo visas kelionių išlaidas – ši informacija mums itin vertinga, nes atspindi kilmingų keliautojų poreikius bei skonį. Šaltinis įrodo, kad jau XVII a. kelionėse pirkti veidrodžius buvo gana dažna praktika – per trejus metus trukusią kelionę iš viso įsigyti septyni veidrodžiai. Šeši iš jų pirkti 1667 m. birželio mėnesį lankantis Amsterdame: juodmedžio rėmų veidrodis už 45 auksinus, du juodmedžio rėmų veidrodžiai už 15 auksinų ir trys – už 12 auksinų¹⁴⁷. Iš versto teksto neaišku, ar paskutiniai dirbiniai taip pat buvo įrėminti juodmedžio rėmuose – gali būti, kad dėl paprastesnės ir pigesnės medienos jų rėmų medžiagiškumas nedetalizuotas. Įdomi detalė – K. J. Vaišnoravičiaus pastaba, kad birželio 1 d., kai buvo įsigyti minėti šeši veidrodžiai, mieste buvo laikomasi pasninko ir meldžiamasi, todėl nedirbo krautuvėlės. Kyla klausimas, kodėl po tokios pastabos kunigas įvardijo net šešis pirktus dirbinius ir kur juos įsigijo? 1668 m. liepos mėnesį dienoraštyje minimas Paryžiuje pirktas veidrodis su krištoliniais rėmais, kainavęs 286 auksinus¹⁴⁸. Jei pastarąjį pirkinį palygintume su „sidabriniu laikrodžiu“, kainavusiu 30 auksinų¹⁴⁹, nekiltų abejonių, kad toks veidrodis

144 Teodoras Bilevičius, *op. cit.*; Kazimieras Jonas Vaišnoravičius, *op. cit.*

145 Kazimieras Jonas Vaišnoravičius, *op. cit.*, p. 162.

146 *Ibid.*, p. 25.

147 *Ibid.*, p. 98.

148 *Ibid.*, p. 179.

149 *Ibid.*, p. 182.

buvo itin prabangus pirkinys. Iš dienoraščio sužinome, kad po dviejų dienų veidrodis kartu su keletu kitų daiktų buvo supakuotas ir perduotas pažįstamai damai, veikiausiai, išsiruošusiai į kelionę: „Perdaviau JM maršalo žmonai tris paketus: du su knygomis, trečią, nedidelį – su sabalais, plunksnomis, įvairiomis smulkmenomis, veidrodžiu.“¹⁵⁰ Nors pastarasis dirbiny s įvardytas atskirai, nepriskiriant jo smulkmenoms, tačiau jis turėjo tilpti, pasak autoriaus, į nedidelį paketą, taigi, ir paties matmenys negalėjo būti dideli. Prielaidas dėl mažųjų tualetų veidrodžių galime kelti ir lygindami Amsterdame pirktų veidrodžių kainas – pigesnieji nuo brangesniųjų galėjo skirtis ne tik kokybe, bet ir dydžiu.

Žymiai besiskiriančias Amsterdame ir Paryžiuje K. J. Vaišnoravičiaus pirktų veidrodžių kainas galime paaiškinti medžiagų ir jų kokybės skirtumu – ypač krištolinių rėmų atveju – bei vertime vartojamomis sąvokomis „nusipirkau“ bei „nupirkau“. Komentuodama vertimą E. Patiejūnienė pabrėžia: „lenkų k. *kupilem* lietuviškai gali reikšti ir „nupirkau“, ir „nusipirkau“, taigi sunku atskirti, ką mūsų kunigas pirkto kunigaikščiui, o ką sau (išskyrus gal tuos rožinius). „Nusipirkau“ vertime palikta tik tais atvejais, kai rankraštyje buvo parašyta aiškiai: *kupilem sobie*.“¹⁵¹ Taikant šį principą galima daryti prielaidą, kad dvasininkas negalėjo sau leisti tokios prabangos kaip kilmingas jaunuolis. Kita vertus, lieka neaišku, kodėl dvasininkui reikėjo šešių veidrodžių. Atsakymas galėtų būti S. Melchior-Bonnet pastaba apie XVII a. smarkiai išaugusį veidrodžių skaičių: iki 1630 m. veidrodį turėjo 5 iš 286 paryžiečių šeimų, o nuo 1650 m. – dvi iš trijų, be to, veidrodis namuose nebebuvo vienetinis daiktas¹⁵². Nors Paryžiaus atvejo negalime tiesiogiai pritaikyti tuometiniams Lietuvos miestams, tačiau keliautojo, XVII a. II pusėje po Europą lydinčio didiką, atveju tokia statistika įtikinama.

Kelionių dienoraščiuose randamos užuominos apie nusipirktus veidrodžius padeda išplėsti dirbinių geografiją – nors negalima teigti, kad daiktai pagaminti būtent toje šalyje, kur įsigyti, tačiau svarbus vien jų migravimo-atsivežimo faktas, sustiprinantis veidrodžio, kaip įvežtinio dirbinio, hipotezę. Pavyzdžiu gali būti ir daugiau nei šimtmečiu vėliau keliavusio grafo Butlerio kelionių dienoraštis, kuriame pažymėta, kad 1780 m. rugpjūčio 7 d., pirmadienį, Niurnberge už 14 lenkiškų auksinų ir 6 grašius pirktą skrybėlę, kilimėlis bei veidrodis (*zwierciadlo*)¹⁵³. Svarbu ir tai, kad būtent iš kelionių po Vakarų Europą buvo parsivežamos naujausios idėjos,

150 *Ibid.*, p. 179.

151 *Ibid.*, p. 26.

152 Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.* p. 36–37.

153 Butlerio kelionės į Italiją ir Vokietiją 1779–1790 metais dienoraštis, p. 417.

mados ir technologijos – tarp Butlerio kelionių įspūdžių po Veneciją minima Murano veidrodžių manufaktūra¹⁵⁴, o Radvilos, XVIII a. viduryje steigdami Urečos veidrodžių manufaktūrą, žinių apie gamybos technologijas sėmėsi Silezijoje ir iš ten atsigabeno įrangą ir darbininkus¹⁵⁵.

Reikėtų atkreipti dėmesį, kad veidrodžiai kelionėse buvo ne tik įsigijami, bet ir naudojami kaip kasdieniai kelionių reikmenys. Tą parodo XVII a. Lenkijos bajorų turto inventoriai, kuriuose tarp sidabrinių dirbinių randame ir sąrašus kelioninių daiktų – papuošalų skrynias su kelioniniu stalo servizu, varpeliu, veidrodžiu, žnyplėmis¹⁵⁶. Keliavimas su stalo įrankiais XVII a. neturėtų kelti nuostabos, nes netgi XIX a. pradžioje, kaip galima spręsti iš Josepho Franko atsiminimų, didikai dėl prastų sąlygų pakelių užteigose, kur kelionės metu buvo apsistojama, keliavo ne tik su virtuvės rakandais, bet ir kilimais bei baldais¹⁵⁷.

Veidrodžiai, įsigyti bei naudoti kelionėse, ir veidrodžiai didikų lobynuose yra tik nedideli fragmentai iš XVII a. Lietuvos veidrodžių istorijos. Tačiau jie iškalingi ir pasitelkus atvejo studijos principus atskleidžia gerokai daugiau kultūrinio konteksto, nei būtų galima tikėtis iš tokio smulkaus tyrimo objekto.

1.3. Veidrodėliai – aprangos dalis

Paskutinis šios disertacijos dalies skyrius skirtas dar smulkesniam veidrodžio istorijos aspektui ir paremtas vieninteliu rašytiniu šaltiniu – Sofijos Galmontovaitės (*Zophy Gołmontowny*) pomirtiniu turto inventoriumi. Būtent šiame K. Jablonskio ir M. Jučo publikuotame dokumente rastas jau minėtas įrašas: „juoda vėduoklė su veidrodžiu“ (*czarnych pior (z) zwierciadłem*)¹⁵⁸. Nors paminėjimas iš tiesų labai smulkus, jis įsilieja į Europos aprangos istorijos kontekstą, iš kurio žinome, kad veidrodžiais ar, tiksliau,

154 *Ibid.*, p. 273.

155 Aleksandra J. Kasprzak, „Stiklo gamyba ir meninis stiklas klasicizmo laikotarpiu Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, in: *Vilniaus klasicizmas: Parodos katalogas*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2000, p. 324.

156 Andrzej Pośpiech, *Pułapka oczywistości*, p. 79.

157 Josepho Franko atsiminimuose iš kelionės į Vilnių minimi keliaujantys „lenkų didikai“: „Pusdieniu anksčiau pasirodo lovų, kilimų, drabužių, virtuvės rykų, maisto, vynų, porterių, likerių prikrauti furgonai ir brikos. Tarnai viską paruošia karčiamose (tam tikros smuklės, kur mažai kambarių su neišdaužytais langų stiklais), kad atvykę šeimininkai rastų valgio ir paruoštą gultą, jie pastato lovas, išdėlioja tualetų reikmenis taip, kad patalpa kuo labiau panašėtų į ponų būstą. Gausiai viską iškvėpina.“ Cituojama iš: Josephas Frankas, *op. cit.*, p. 44.

158 *Lietuvos inventoriai XVII a.*, p. 238.

veidrodiniais paviršiais buvo dekoruojami drabužiai, papuošalai bei aksesuarai, kaip antai: vėduoklė, šukos¹⁵⁹.

Sekant Europos kostiumo istoriją, galima pastebėti, kaip aprangos raida keitė veidrodžių nešiojimo principus. Rūta Guzevičiūtė, Europos, kostiumo raidai skyrusi monografiją¹⁶⁰, fiksuoja kelias smulkių daiktų nešiojimo pozicijas. Pirmoji – pakabinimas ant juosmenį juosiančios grandinės bei diržo: „Sunki auksinė grandinė juosia liemenį ir kabo priekyje, – tai vis dar ta pati „ikikišeninių“ rūbų konstrukcija, prie kurios tvirtinamas flakonėlis su ambra, stručių plunksnų vėduoklė, kurios spalva priderinta prie tualetu. Buvo pradėti gaminti ir svogūno formos laikrodžiai, puošti brangakmeniais bei inkrustacijomis ir tvirtinami prie diržo plačiomis plokščiomis grandinėlėmis. Be to, prie diržų ir grandinės buvo tvirtinami medaus pripildyti flakonai – blusgaudžiai (...). Be kitko, prie diržo kabojo *necessaire* su *ruge*, pomada, pudra arba nedidelės sidabro ar dramblio kaulo dėžutės su „mūsų tėmis“ iš juodos taftos, pleistro.“¹⁶¹ Nors šiame XVII a. aprangos istorijai skirtame tekste autorė veidrodėlių nemini, tačiau ankstyvesnio laikotarpio (XIV–XVI a.) kostiumo aprašyme veidrodėlis įvardytas tarp aksesuarų, tvirtinamų prie diržo. Be to, būtinybę nešiotis veidrodį viešumoje išduoda muselių mada: „Greitai prilipdyti musytę vienoje ar kitoje vietoje buvo taip pat įprasta, kaip šiuolaikinei moteriai pasipudruoti nosį.“¹⁶²

Antroji pozicija atsirado XVII a. kartu su vyriško kostiumo naujove – kišenėmis. Pirmasis europiečio rūbas su kišenėmis buvo prancūziškas *justaucorps* (*pranc.* slystantis, prigludęs prie kūno) – „trumpo palto arba ilgo švarko prototipas“¹⁶³. Greta veidrodėlių kišenėse laikytos nosinės, akiniai, tabokinės. Tiesa, Lietuvoje šio rūbo vyrai nenešiojo, tačiau pats kišenės, kaip aprangos elemento, principas kartojosi – Marija Matušakaitė mini laikrodžius, nešiotus žipono kišenėlėje bei kelnų kišenėse¹⁶⁴. Nuo šios aprangos detalės kilo *kišeninių* veidrodžių pavadinimas. Sunku pasakyti, kada šis terminas imtas taikyti plačiau – juo įvardijami visi maži kaip aprangos aksesuaras nešiojami veidrodžiai.

Trečioji smulkių daiktų nešiojimo pozicija – įvairių tipų moteriškos rankinės. Jos kildinamos iš rankdarbiams skirtų dekoruotų maišelių: „Rankose moterys dažniausia nešiojosi nedidelį skėtį nuo saulės ir ant ilgos šilkinės virvelės – siuvinėtą kapšiuką, vadinamą *ridicule*. Rašoma, kad rankinukai *ridicule* atsirado todėl, kad tiesios, siauros

159 Marija Matušakaitė, *op. cit.*, p. 219.

160 Rūta Guzevičiūtė, *op. cit.*

161 *Ibid.*, p. 115.

162 *Ibid.*

163 *Ibid.*, p. 122.

164 Marija Matušakaitė, *op. cit.*, p. 263.

suknelės iš plonų permatomų audinių neturėjo kišenių, o rankdarbius ar įvairias tualetų smulkmenas reikėjo kaip nors nešioti. Čia pamirštama, kad jau rokoko laikotarpiu rankinukai *pompadour*, tiesa, kiek didesni ir skirti rankdarbiams, buvo gana plačiai paplitę. Patsai pavadinimas, *ridicule* (pr. juokingas), matyt, todėl ir atsiradęs, kad šie rankinukai buvo juokingai maži.¹⁶⁵ Taigi, pirmosiose rankinėse nešioti ne tik rankdarbiai, bet ir tualetų reikmenys, veikiausiai, ir veidrodžiai. Vieni pirmųjų lietuviškų rankinių variantų – XVIII a. LDK moterų nešioti prie diržo pritvirtinti gėlėmis siuvinėti krepšeliai, pasak M. Matušakaitės, papildantys tualetą¹⁶⁶. Tyrėja nemini, ką moterys juose nešiodavosi, bet veidrodėliai tarp kitų tualetų reikmenų – įtikimas variantas.

Aptarti veidrodžių nešiosenos ir aprangos deriniai patvirtina, kad veidrodžių temą galima plėtoti ir aprangos istorijos kontekste. Visgi svarbiausia veidrodžio funkcija – atspindėti asmenį – tiesiogiai nesisieja su apranga. Dėl šios priežasties kostiumo istorijos kontekste veidrodžiai minimi retai¹⁶⁷.

Taigi, itin fragmentiškas ankstyvųjų veidrodėlių tyrimas, kuriam šiuo atveju buvo pasirinktos trys skirtingos kryptys (archeologinių radinių analizė, didikų lobynai ir kolekcijos bei aprangos istorija), nors ir neišsamų, tačiau sudaro vaizdą apie veidrodžių funkcionavimą Lietuvoje iki XVII a. vidurio. Atskleidę šį dirbinį kaip prabangos ir prestižo daiktą, patekusį ir į didikų meno kolekcijas, ir į įkapes, tokios nuostatos ir toliau laikysimės tyrime, analizuodami gausesnes ir informatyvesnes šaltinių grupes.

165 Rūta Guzevičiūtė, *op. cit.*, p. 184.

166 Marija Matušakaitė, *op. cit.*, p. 333.

167 Iš peržiūrėtų XVII–XVIII a. turto inventorių šešiuose miestiečių ir viename smulkaus bajoro kilnojamojo turto sąraše veidrodžiai minimi prie drabužių (*sukien, szaty*) grupės.

2. VEIDRODŽIAI NUO XVII A. VIDURIO IKI XVIII A. PABAIGOS

XVII a. II pusė ir ypač XVIII a. – laikotarpis, daug gausesnis šaltinių ir jų tyrinėjimų, todėl, tyrinėdami šį veidrodžių istorijos etapą Lietuvoje, galime rinktis įvairesnius pjūvius nei iki tol. Viena vertus, veidrodis vis dar buvo prabangą ir prestižą reprezentuojantis dirbiny, kita vertus, jis plito ne tik miestiečių ir bajorų luomų viršūnėse, bet persismelkė ir į vidurinius sluoksnius. Daiktinių šaltinių, t. y. Lietuvos muziejuose išlikusių veidrodžių, datuojamų XVII a. II puse–XVIII a., nėra gausu¹⁶⁸, taigi šiame tyrime analizė daugiausia grindžiama rašytiniais šaltiniais. Nagrinėjamos skirtingos šaltinių grupės: miestiečių atveju daugiausia informacijos suteikia pomirtiniai turto inventoriai ir prekių sąrašai, bajorijos – dvarų ir palivarkų inventoriai, kilnojamojo turto sąrašai. Fragmentiški paminėjimai dažnai yra vieninteliai neišlikusio paveldo liudininkai – ypač suaktualėja šaltinio tipas ir kontekstas, kuriame minimas veidrodis: daiktų sąrašai, pateikiami turto inventoriuose, testamentuose, pajamų ir išlaidų bei prekių apskaitos knygose, arba interjerai, dažniausiai minimi detalčiuose dvarų bei palivarkų aprašymuose. Inventoriniai gyvenamųjų ir reprezentacinių patalpų aprašymai suteikia žinių ne tik apie veidrodžių egzistavimą žmonių buityje, bet ir apie jų vietą interjere – kokiose patalpose ir koku būdu jie buvo įkomponuoti, kokias funkcijas atliko. Žymiausias XVIII a. pokytis – veidrodžių tvirtinimas prie įvairių baldų, keitė ne tik baldų išvaizdą ir formas, bet ir pačius veidrodžius – suteikė jiems naujų paskirčių. Pateikta šaltinių analizė ir veidrodžio, kaip specifinio dirbinio, išryškinimas parodo ne tik LDK gyventojų santykį su šiais dirbiniais, bet ir atskleidžia iki šiol menkai žinotą veidrodžių formų, dekorų, paskirties raidą, kurios, deja, šiandien nebegalime parodyti pasitelkus išlikusius vietinius pavyzdžius.

Šioje disertacijos dalyje analizės pjūvius darysime skirdami du LDK gyventojų socialinius luomus, t. y. miestiečius ir bajoriją, kurie savo ruožtu taip pat skyla į smulkesnes socialines grupes, ir stengsimės atskleisti, ką apie jas mums byloja veidrodžių turėjimas ar neturėjimas bei jų gausa ar tik pavieniai egzemplioriai.

168 Iš 204 veidrodžių ir baldų su veidrodžiais, rastų 22 Lietuvos muziejuose, ir 13 veidrodžių, įrašytų į Kultūros vertybių registrą (saugomų *in situ*), 8 datuojami XVII a. II p.–XVIII a., tačiau tik dalis šio nedidelio skaičiaus veidrodžių buvo naudoti Lietuvoje – muziejai veidrodžius nuo XX a. II p. įsigyja ir iš aukcionų, privačių kolekcijų, todėl retą kurį egzempliorių galime laikyti tiesioginiu mūsų tyrimo objektu.

2.1. Veidrodžiai XVII–XVIII a. miestiečių aplinkoje

Dėl fragmentiškai išlikusių rašytinių šaltinių kol kas negalime kalbėti apie platesnį LDK miestų tyrimą, kuris atskleistų jų gyventojų prabangos ir prestižo prekių naudojimo ypatybes. Tad apsiribosime didžiausiu ir itin svarbią politinę bei ekonominę galią to meto valstybėje turėjusiu miestu – LDK sostine Vilniumi ir itin fragmentiškai pateiksime negausių pavyzdžių iš Kauno miestiečių gyvenamosios aplinkos. Kaip buvo minėta anksčiau, ne tik dėl fragmentiškai išlikusių šaltinių, bet ir dėl tyrimui skirto riboto laiko užribyje liko tokie miestai kaip Gardinas, Lyda, Naugardukas. Tikėtina, kad ateityje šių miestų gyventojų istorinės aplinkos tyrimai leis kiek praplėsti veidrodžio istorijos LDK horizontus.

Apie Vilniaus miestiečių turėtus veidrodžius sužinome iš publikuotų ir nepublikuotų šaltinių, daugiausia kilnojamą turto inventorių, saugomų tarp miesto archyvo dokumentų¹⁶⁹. XVII a. viduryje Vilniaus istorija buvo pažymėta karų ir gaisrų virtine, nualinusi miestą ir sunaikinusi didelę dalį miesto archyvo dokumentų bei asmeninių miestiečių dokumentų rinkinių¹⁷⁰, todėl XVII a. I pusės Vilniaus miestiečių luomo atvejis mūsų tyrime lieka neatskleistas. XVII a. viduryje, Maskvos okupacijos ir švedų antpuolio (istoriografijoje įgavusio *tvano* epitetą) metu, sukurti dokumentai publikuoti trijų tomų leidinyje¹⁷¹. Vėlesnio laikotarpio, prasidedančio nuo XVII a. septinto dešimtmečio, tyrimui pirminiu atskaitos tašku tapo archyviniais šaltiniais paremti S. Samalavičiaus¹⁷² bei A. Ragauskos¹⁷³ tyrinėjimai, pristatantys XVII a. II pusės–XVIII a. I pusės vilniečių kasdienybę ir jos materialias išraiškas – buities daiktus. Prie publikuotų šaltinių reikėtų paminėti ir Vlodo Drėmos archyvinių šaltinių, tarp kurių pasitaiko ir vilniečių turto inventorių, išrašus, pristatančius Vilniaus namų interjerus ir ten buvusį kilnojamąjį inventorių¹⁷⁴. Nors šiuose leidiniuose pateikti turto aprašymų išraišai fragmentiški, veidrodžiai juose minimi itin retai, tačiau jie suteikia galimybę kitu aspektu pažvelgti į tyrimą, tiksliau, lokalizuoti veidrodžių savininkus mieste arba susieti veidrodžius su numanomais interjerais.

Kauno miestiečių kasdieniam gyvenimui skirti tyrinėjimai¹⁷⁵, deja, menkai

169 Vilniaus miesto archyvo dokumentai saugomi LVIA.

170 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 29.

171 *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1–3.

172 Stasys Samalavičius, *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*.

173 Aivas Ragauskas, *op. cit.*

174 Vladas Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, kn. 1, Vilnius: Savastis, 1998.

175 Apie istoriografijos trūkumus užsimena Kauną tyrinėjęs Z. Kiaupa, in: Zigmantas Kiaupa, „Apie XV–XVIII a. Kauno miestiečių bendruomenės kultūrinį pajėgumą“, p. 21; dailės rinkinius analizavusi A. Paliušytė, „XVII–XVIII a. Kauno miestiečių paveikslų rinkiniai“, p. 492.

atskleidžia taikomosios dailės dirbinių naudojimą, todėl apie kauniečių turėtus veidrodžius nėra užsimenama nė viename ligšioliniame tyrime. Peržvelgtos VUB RS saugomos Kauno magistrato aktų knygos, kurių chronologinės ribos yra XVII a.–XVIII a. vidurys. Pasak Kauno istorijos tyrinėtojų, XVII a. I pusė buvo „miesto gerovės periodas“, ir, skirtingai nei XVII a. viduryje sunaikintų Vilniaus miestiečių dokumentų atveju, daugiausia šaltinių yra išlikę iš šio laikotarpio, tačiau tarp 15 miestiečių turto inventorių iš XVII a. I pusės veidrodžių paminėjimų rasti nepavyko. Iš dalies tokią situaciją gali paaiškinti A. Paliušytės pateiktas argumentas: „Tiesa, dauguma šio laikotarpio [XVII a. I pusės – I. U.] inventorių dažniausiai įvardija socialiai pažeidžiamiausios gyventojų dalies turtą: didžiąją šaltinių dalį sudaro mirusių nuo maro turto sąrašai, kurie, deja, dažniausiai nėra turiningi: paprastai surašyti tik pigūs namų apyvokos daiktai...“¹⁷⁶. XVII a. II pusės ir XVIII a. laikotarpis Kaune, pasižymėjęs karais, gaisrais ir maro epidemijomis, paliko pėdsakų ir kilnojamojo turto inventoriuose – iš 11 rastų miestiečių turto inventorių tik trijuose minimi veidrodžiai. Žinoma, šios medžiagos negalima vertinti statistškai, t. y. kaip visų Kauno miestiečių turėtų veidrodžių¹⁷⁷. Vis dėlto duomenys apie kauniečių veidrodžius, net ir neatitinkantys realių statistinių proporcijų, yra vertingi. Svarbus pats šio prabangos daikto fiksavimo Kauno miestiečių turto surašymuose faktas.

Palyginus su itin kukliu Kauno atveju, Vilniaus gyventojų turto inventorių ir juose minimų veidrodžių randame kur kas daugiau. Iš peržiūrėtų 460 XVII a. II pusės–XVIII a. vilniečių turto sąrašų veidrodžius randame apie šimte dokumentų. Tokiai nelygiavertei dviejų miestų medžiagai negalime taikyti lyginamosios analizės. Todėl, siekdami surinktiems duomenims suteikti kontekstą, lyginsime juos su Lenkijos miesto Poznanės gyventojų publikuotais turto dokumentais¹⁷⁸.

Visiškai neiškalbinga XVII a. I pusė Kauno ir Vilniaus medžiagoje Poznanėje taip pat nepasižymėjo veidrodžių gausa – iš 111 publikuotų Poznanės miestiečių turto inventorių veidrodžiai minimi tik septyniuose. XVIII a. mūsų tyrime yra palankiausias lyginti – peržiūrėtas beveik tapatus miestiečių turto inventorių skaičius: 250 Poznanės ir 257 Vilniaus. Tarp analizuotų Poznanės miestiečių šaltinių rasta 110 inventorių su veidrodžiais, tarp Vilniaus – 61. Neturėdami nuoseklių duomenų (Poznanės atveju

176 Aistė Paliušytė, *op. cit.*, p. 494.

177 Įvertinus intensyvią miesto prekybą ir, Z. Kiaupos teigimu, miestiečių bendruomenės imlumą aukštosios kultūros apraiškų vartojimui, peršasi loginė išvada, kad medžiaga apie kauniečių turėtus ir pardavinėtus veidrodžius pernelyg fragmentiška, kad atspindėtų XVII–XVIII a. realybę.

178 *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635; Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznań, t. 1; Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII z ksiąg miejskich i grodzkich Poznań, t. 2.*

trūksta XVII a. II pusės, o Vilniaus – XVII a. I pusės inventorių), negalime įvardyti, kada miestiečių luome įvyko veidrodžių naudojimo lūžis. Tačiau išsikėlę prielaidą, kad Vilniuje, kaip ir XVIII a., kartojosi Poznanės tendencijos, bei atsižvelgdami į panašų turto inventorių su veidrodžiais skaičių XVII a. II ir XVIII a. I pusėje, galime prieiti prie išvados, kad ženklus šio gaminio vartojimo pakilimas Vilniuje galėjo pasireikšti dar XVII a. I pusėje. Vertindami veidrodžių skaičių ir jo kitimą pagal randamus turto inventorius, negalime pamiršti antro kiekybinio rodiklio – viename dokumente minimu veidrodžių skaičiaus.

XVII a. I pusės Poznanės miestiečių turto sąrašuose minima po vieną veidrodį¹⁷⁹. Šimtmečiu vėliau, XVIII a., veidrodžių naudojimas išaugo – jų skaičius dokumentuose svyravo nuo 1 iki 8. Galima įvardyti tik du atvejus, kai analizuojamo gaminio skaičius viename inventoriuje viršijo 10: 1710 m. sudarytame pirklio Jan'o Weber'io turto surašyme užfiksuota 19 veidrodžių¹⁸⁰, 1793 m. auksakalio Christian'o Fleck'o – 14¹⁸¹. Vilniaus miestiečių inventoriuose veidrodžių gerokai daugiau – jau XVII a. II pusėje jų skaičius svyruoja nuo 1 iki 25. Toks veidrodžių skaičius vilniečių inventoriuose būdingas ir XVIII amžiuje. Taigi, dar kartą pasitvirtinama prielaida, kad didžiausi pokyčiai naudojant veidrodžius tarp miestiečių įvyko iki XVII a. II pusės. Tačiau veidrodžių skaičius inventoriuose gali būti klaidinantis, nes paminėti dirbiniai miestiečių turto sąrašuose ne visada buvo jų asmeninė nuosavybė. Prekyba įvairiais daiktais ir produktais buvo vienas pagrindinių miestiečio pragyvenimo šaltinių – ja vertėsi daugelio profesijų atstovai, todėl prekių sąrašai dažnai įterpiami į pomirtinius turto inventorius greta asmeninių velionio daiktų. Veidrodžio, kaip asmeninio turto, ir veidrodžio, kaip prekės, identifikavimas miestiečių turto sąrašuose – viena pagrindinių šios tyrimo dalies problemų.

Kokią informaciją apie veidrodžius pateikia patys šaltiniai? Aivas Ragauskas mini, kad veidrodžiai miestiečių kilnojamojo turto inventoriuose sudarė individualias daiktų grupes¹⁸², tačiau XVII–XVIII a. dokumentuose tokios grupės gana retas atvejis. Atrodytų, kad veidrodžių priskyrimas prie grupių, kuriose minimi, pavyzdžiui, buities daiktai (*Sprzet Domowy*) ar kilnojamas turtas (*Ruchomość*), priklauso nuo nedidelio šių dirbinių skaičiaus inventoriuje. Tačiau kartais ši prielaida nepasitvirtina: sutinkami ir specialūs veidrodžių sąrašai (*Zwierciadła / Zwierciadło / Lustra*),

179 Išimtį sudarė medicinos ir filosofijos daktaro Pawło Jasieńskiego bei Dorotos Rydtównos pomirtiniai turto inventoriai, kuriuose užfiksuota po du veidrodžius: *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635*, p. 381, 455.

180 *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 1, p. 35.

181 *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, p. 300.

182 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 214.

kuriuose įrašyti du, trys, o kartais ir vienintelis veidrodis. Pavyzdžiui, pomirtiniuose burmistro Mikalojaus Stročinskio ir tarėjo Jono Jachimovičiaus turto inventoriuose, sudarytuose XVII a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje, minima po vieną veidrodį¹⁸³. Individualios veidrodžių grupės veikiausiai atsirado dėl ypatingo pareigūnų, surašinėjusių turto inventorių, kruopštumo bei požiūrio į veidrodį, kaip išsiskiriantį, *kitokį* daiktą buityje. Kita vertus, veidrodžio priskyrimas prie netikėtos daiktų grupės, pavyzdžiui, drabužių ar paveikslų (kartais veidrodžiai su paveikslais sudaro bendrą grupę), gali turėti vidinę logiką – veidrodžio kaip galanterijos prekės, kostiumo ir asmens tualetto elemento samprata arba veidrodis greta paveikslų kaip sienos dekoravimo priemonė, interjero detalė, neretai turėjusi panašius arba vienodus su paveikslais rėmus, lėmusius kompozicinį tapatumą. Taigi, daiktų grupės, prie kurių minimi veidrodžiai turto inventoriuose, gali suteikti informacijos apie veidrodžio sampratą, paskirtį, nuosavybės statusą (kaip asmeninio daikto arba prekės), o veidrodžiais puošto interjero apibūdinimai liudija vyraujančias interjero puošybos madas, savininko estetinį skonį ir finansines galimybes.

Maždaug trečdalis, 36 iš 110, publikuotų XVIII a. Poznanės miestiečių inventorių su veidrodžiais priklausė pirkliams. Panašią proporciją matome ir XVII a. II pusės–XVIII a. Vilniuje: 32 iš 100 inventorių. Labai kukli Kauno medžiaga taip pat pateikia pirklių, turėjusių veidrodžių, pavyzdžių. Du iš trijų asmenų, kurių turto inventorių analizuojame, vertėsi pirklio amatu. Trečiojo pomirtinio turto inventoriaus savininko Jono Šelo (Joanis Szel) profesija šaltinyje neminama. Taigi, skaidydami miestiečius į profesines grupes, Kauno atveju galime kalbėti tik apie pirklius¹⁸⁴.

Paaikškinti veidrodžių populiarumą pirklių turto inventoriuose nesunku. Viena vertus, stambūs pirkliai priklausė turtingiausiems miesto žmonėms, o jų profesija tiesiogiai siejosi su svetimų kraštų lankymu, todėl kituose kraštuose pagaminti daiktai nesudėtingai patekdavo į jų namus. Kita vertus, prekyba daiktais buvo šios profesijos atstovų pragyvenimo šaltinis – dažnai veidrodžiai turto inventoriuose įvardijami tarp galanterijos, bakalėjos ar audinių krautuvėlių prekių.

Ankstyviausi iš rastų *lietuviškų* šaltinių – dviejų bakalėjos parduotuvių prekių inventoriai ir moters testamentas, sudaryti XVII a. viduryje. 1658 m. Evos Volinskienės, vargonininko žmonos, testamente nurodyta, kad didelis veidrodis paliekamas zakristijai, kaip galima spręsti iš E. Meilaus šaltinio vertimo, pranciškonams priklausiusios

183 Mikalojaus Stročinskio 1698 m. pomirtinis turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5119, l. 199; Jono Jachimovičiaus 1704? m. pomirtinis turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5121, l. 547.

184 Jono Šelo 1735 m. pomirtinis turto inventorių, in: VUB RS, f. 7, KMA, 1686–1773, l. 162–162v.

bažnyčios zakristijai¹⁸⁵. Kiek detaliau apie praktiką vienuolynams užrašyti veidrodžius kalbėsime analizuodami didikų testamentus¹⁸⁶.

Pirmoji iš minimų parduotuvių priklausė Vilniaus pirkliui Teodorui Kachanskui. Prekių inventorių buvo sudarytas siekiant suskaičiuoti nuostolius, kuriuos padarė pabėgęs samdytas pardavėjas¹⁸⁷. Vadinasi, turėjo egzistuoti ir anksčiau, iki incidento, sudaryta prekių apskaita, iš kurios galėtume sužinoti, kokių prekių pirklys pasigedo. Deja, ji dokumente neminima. Išlikusiame inventoriuje minimi 6 veidrodžiai: du iš jų įvardijami kaip „didesni“ (*większe*) – jie įvertinti beveik tris kartus brangiau už likusiuosius. Atskiroje grupėje įrašyti 7 veidrodėliai, kurių kaina labai žema – vienas tekainuoja 4 grašius.

Antrosios bakalėjos parduotuvės savininkė – Vilniaus pirklio Grigo Kačanovskio velionė žmona Marina. Moters pomirtinį inventorių¹⁸⁸ sudaro dvi dalys: asmeniniai daiktai, tarp kurių daugiausia tekstilė (drabužiai ir namų tekstilė), taip pat bakalėjos parduotuvės prekių sąrašas, kuriame randame penkis „Venecijos stiklo veidrodėlius“ (*Zwierciadła szkła Weneckiego*) po 2 auksinus. Venecijos stiklo manufaktūra iš kitų dirbtuvių išsiskyrė dirbinių kokybe – skaidriu „krištoliniu“ stiklu, ypač vertintu XVII a., todėl toks veidrodžių įvardijimas yra tiksliausia nuoroda į prabangos daiktus. Tiesa, kaip yra pastebėjusi sietytų paveldą tyrinėjanti Alantė Valtaitė-Gagač, veneciškais vadinti ir kitų stiklo dirbtuvių gaminiai, panašūs į Venecijos manufaktūros produkciją¹⁸⁹. Skaitant archyvinius dokumentus ši aplinkybė apsunkina suvokimą, kur minima originali šios manufaktūros produkcija, o kur toks įvardijimas reiškia tik skaidraus stiklo tipą. Šiuo atveju abejonės iš dalies pasitvirtina – bakalėjos prekių sąrašas „didelis sudužęs veidrodis“ (*Zwierciadło wielkie stłuczone*) įvertintas 3 auksiniais – vienu auksinu brangiau nei „Venecijos stiklo“ veidrodėlis. Abejones patvirtina ir lenkų tyrinėtojos Magdalena Bartkiewicz teiginys, kad Venecijos veidrodžių XVI–XVII a. Lenkijos miestiečių inventoriuose nesutinkama¹⁹⁰. G. Kačanovskio inventoriuje taip pat minimi maži veidrodėliai, tikriausiai raudonai dažytais mediniais rėmais, kurių kita pusė

185 „Zwierciadło Wielkie do Zakrystey“, in: *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 3, p. 118.

186 Žr. 279 nuorodą.

187 *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, p. 323–326; Fiodoro Kochanskio parduotuvės prekių inventorių, 1658 m., in: LVIA, f. SA, b. 5099, l. 224v.

188 *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, p. 349–356.

189 Alantė Valtaitė-Gagač, *op. cit.*, p. 40.

190 Magdalena Bartkiewicz, *Odzież i wnętrza domów mieszczańskich w Polsce w drugiej połowie XVI i XVII wieku*, Wrocław: Polska Akademia Nauk, 1974, p. 70.

užklijuota popieriumi¹⁹¹, įkainoti po 5 grašius. Tokių veidrodėlių suskaičiuota net 21. Svarbu atkreipti dėmesį, kad veidrodžiai, kruopščiai suinventorinti parduotuvės prekių sąraše, neminimi tarp asmeninių pirklienių daiktų. Iš šaltinio teksto sužinome, kad pomirtiniame inventoriuje surašyti visi namuose buvę velionės daiktai¹⁹², taigi, veidrodžio asmeniniam tualetui moteris neturėjo, kas rodo, kad veidrodis XVII a. II pusėje laikytas labiau prabanga ar prestižu nei būtinybe.

Veidrodžiai tarp bakalėjos prekių minimi dar keleto XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios Vilniaus pirklių pomirtiniuose turto inventoriuose¹⁹³. Iš šių šaltinių susidarome vaizdą, kad bakalėjos parduotuvėse daugiausia prekiauta mažais pigiais veidrodėliais, kurių parduotuvėse buvo po kelis ar keliolika vienetų. Tačiau pasitaiko ir išimčių – po keletą ar net keliasdešimt auksinų kainavusių didelių veidrodžių: S. Levošovičiaus bakalėjos prekių sąraše yra du veidrodžiai paauksuotais alyvmedžio rėmais, įkainoti 20 auksinų, bei „didelis veidrodis“, kainavęs 22 auksinus¹⁹⁴. Itin lakoniškas brangiausio veidrodžio S. Levošovičiaus prekių sąraše įrašas iliustruoja dokumentavimo trūkumus – su šia problema dažnai susiduriame analizuodami miestiečių turto inventorius.

Ypač gausu veidrodžių Vilniaus pirklių prekių sąrašuose. Motiejaus Lomano ir Antano Šenko pomirtiniai turto inventoriai, kuriuose suinventorintos ir prekės, galėtų būti miestiečių naudotų veidrodžių etalonas. 1677 m. sudarytame M. Lomano turto sąraše minima 30 veidrodžių grupių – iš viso apie 280 veidrodžių. Šiame sąraše veidrodžiai įkainoti itin pigiai: „veidrodžiai su durelėmis“, veikiausiai, uždengiami tualetiniai veidrodžiai, kainuoja brangiausiai – po 3 auksinus ir 10 grašių, o likusiųjų kaina dažnai nesiekia vieno auksino. Dėžutės su veidrodžiais (*puzderek z zwierciadłami*), įkainotos po vieną auksiną, galėjo būti ir papuošalų dėželės su veidrodėliais, ir kišeninių veidrodžių dėžutės. Galima paminėti ir porą pavyzdžių iš XVIII a. Poznanės miestiečių inventorių: 1711 m. vaistinės prekių sąraše užfiksuotas veidrodis dėžutėje (*zwierciadło w puzderku*)¹⁹⁵; 1785 m. pomirtiniame Poznanės akademijos rektoriaus turto sąraše

191 „Zwierciadelek czerwonych małych na papierze“, in: *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1, p. 352.

192 Mūrnamyje greta Turgaus (dabar Rotušės) aikštės.

193 Vilniaus pirklių pomirtiniai turto inventoriai: Davido Liderto (1684), in: LVIA, f. SA, b. 5115, l. 29–36v; Mykolo Ivanovičiaus (1689), in: LVIA, f. SA, b. 5116, l. 98–103; Jono Ignatovičiaus (1689), in: LVIA, f. SA, b. 5120, l. 328–333v; Gabrieliaus Malinovskio (1691), in: LVIA, f. SA, b. 5111, p. 1501–1508; Stanislovo Studnevičiaus (1691), in: LVIA, f. SA, b. 5111, p. 1235–1250; Jono Rufalovičiaus (1691), in: LVIA, f. SA, b. 5118, l. 57–60v; Stepono Levošovičiaus (1698), in: LVIA, f. SA, b. 5120, l. 540–549v; Pauliaus Packevičiaus (1711), in: LVIA, f. SA, b. 5122, l. 581–586.

194 Pirklio Stepono Levošovičiaus 1698 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5120, l. 545v.

195 *Inwentarze mieszczkańskie z wieku XVIII*, t. 1, p. 89.

minimas skustuvas dėžutėje su veidrodžiu (*Brzytwy w puzderku z zwierciadłem*)¹⁹⁶. Visi šie dėžučių su veidrodžiais įrašai įrodo, kad neišlikusių dirbinių formuluotės šaltiniuose lemia, kaip bus perskaitytos jų funkcijos ir formos. Taigi, atsižvelgiant į skirtingą inventorių sudarytojų kompetenciją ir fiksavimo principus, galima didelę paklaidą. Dar viena nuoroda į miestiečių luome populiarius mažuosius veidrodžius – M. Lomano turto sąrašė minimos 13 piniginių „su veidrodžiais“ (*pugilares zwierciadłami*), kainavusių 1 auksiną ir 6 grašius. Skirtingai nei dėžučių atveju, galime nustatyti piniginėse įmontuotų veidrodėlių vertę, kuri itin maža, nes šios piniginės kainavo tiek pat, kaip ir piniginės „be veidrodžių“ (*pugilars bez zwierciadła*). Greta išvardytos dar keturios piniginių grupės – jų aprašymai rodo vis mažėjančius dydžius, kurie, atsižvelgiant į proporcingai žemėjančias kainas, buvo pagrindinis kriterijus įkainojant šias prekes. Piniginių su veidrodėliais ir be jų įvardijimas mūsų tyrime svarbus – iš šios klasifikacijos galima spėti, kad piniginės su įmontuotais veidrodėliais buvo įprasta ir, sprendžiant iš to, kad šių piniginių, lyginant su kitomis, buvo daugiausia, paklausi prekę XVII a. pabaigos Vilniuje.

1719 m. sudarytame A. Šenko pomirtiniame turto inventoriuje įrašyti 169 veidrodžiai, suskirstyti į 32 grupes. Taigi, A. Šenko klientai turėjo panašų pasirinkimą kaip ir keturiais dešimtmečiais ankščiau veikusioje M. Lomano prekyvietėje. Abiejų prekiautojų parduodamų veidrodžių sąrašuose daugelis įrašų itin lakoniški – įvardytos tik kainos bei sąlyginiai dydžiai, nustatyti lyginant dirbinius tarpusavyje. Iš išskirtinių veidrodžių tipų galėtume įvardyti: 6 auksiniais įvertintą veidrodį stikliniuose (veikiausiai, veidrodiniuose) rėmuose; tris veidrodžius, dekoruotus angelų galvutėmis, kainavusius po 3 auksinus; veidrodį „su stalčiumi“, pardavinėtą už 2 auksinus. Pastarasis dirbinyje galėtų būti *tualetinis veidrodėlis*¹⁹⁷, būdingas XVIII a. gyvenamiesiems interjerams (miegamiesiems, buduarams), statomas ant tualetinių stalelių (pvz., žr. 43 il.).

Nors veidrodžių gausu minėtuose prekių sąrašuose, iš turimų duomenų galima spėti, kad XVII–XVIII a. Vilniuje nebuvo parduotuvių ar pirklių, kurių veikla būtų orientuota vien tik į prekybą veidrodžiais. Taigi, šiame laikotarpyje veidrodžiai dar nebuvo tokie paklausūs, kad galėtų sudaryti atskirą rinką. Tiesa, reikėtų įvertinti ir šių dirbinių trapumą, dėl kurio jie nebuvo „patikima“, pilną garantuojanti prekę, todėl vien jais prekiauti visuomet buvo itin rizikinga.

196 *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, p. 222.

197 Plačiau – Indrė Užutaitė, „Istoriniai veidrodžiai Lietuvoje“, in: *Kultūros paminklai*, sudarė Juozas Bardauskas, Vilnius: Savastis, 2010, nr. 15, p. 135.

Veidrodį, kaip asmeninį pirklio turtą, mini S. Samalavičius: 1724 m. sudarytame pomirtiniame pirklio Juozapo Stefanovičiaus turto inventoriuje¹⁹⁸ užfiksuotas našlės teiginys, kad veidrodis buvęs dovana nuo jos tuomet dar būsimo vyro – J. Stefanovičiaus jį išlošęs Karaliaučiuje. Atsižvelgiant į pirklio profesiją, veidrodis veikiausiai buvo įgytas lankant šį miestą verslo reikalais, tačiau jis tapo šeimos nuosavybe, o ne preke. Pastaroji prielaida leidžia įvardyti pirklius ne vien prabangos pardavėjais ir tiekėjais, bet ir vartotojais. Tačiau skirtis tarp prekės ir asmeninio daikto inventoriuose ne visuomet tokia ryški – pasitaiko atvejų, kad parduotuvės prekės šeimos narių pasiliekomos kaip palikimas. Pavyzdžiui, 1691 m. sudarytame pirklio Stanislovo Studnevičiaus pomirtiniame turto inventoriuje vienas iš 16 veidrodžių atiteko velionio našlei, todėl nebuvo įkainotas. Kita vertus, nemažai atvejų šaltiniuose liudija ir apie pirklius, turėjusius veidrodžių, tačiau neprekiavusius jais. Šių asmenų turto inventoriuose užfiksuota nuo 1 iki 3 veidrodžių. Pavyzdžiais galėtų būti vyno pirkliai Liudvikas Bekeris (Ludowik Bekier) ir Aleksandras Volanskis (Aleksander Wolanski). 1663 m. sudarytame L. Bekerio pomirtiniame turto sąraše minimas senas, *gintarinuose* rėmuose įrėmintas veidrodis (*Zwierciadło stare bursztynowe*), įkainotas 6 auksiniais¹⁹⁹. A. Volanskis, kurio pomirtinis turto inventorių sudarytas 1781 m., turėjo du veidrodžius: mažą, paauskuotais riešutmedžio drožiniais puoštais rėmais, įkainotą 36 auksiniais, bei 12 auksinų įvertintą Urečos manufaktūroje pagamintą šlifuatą „senovinį“ veidrodį (*Lustro Urzeckie, Szlifowane Staroswieckie*)²⁰⁰. Aptartame miestiečių kontekste šie veidrodžiai atrodo itin prabangūs – išsiskiria ir jų kainos, ir aprėminimo medžiagos bei apdaila, pavyzdžiui, rėmų auksavimas. Palyginus pirklių turėtus veidrodžius su dirbiniais, įrašyta į prekių sąrašus, matome, kad asmeniniams poreikiams naudoti daiktai buvo žymiai prabangesni nei pardavinėtieji. Taigi, veidrodžiais prekiausių pirklių klientūros daugumą sudarė žmonės, negalėję leisti sau ypatingos prabangos, veikiausiai, žemesnės finansinės padėties nei patys pirkliai.

Antroji XVII–XVIII a. Vilniaus miestiečių grupė pagal turėtų veidrodžių skaičių – miesto pareigūnai: tarybos nariai, vaitai, suolininkai, raštininkai, izdo ir svėryklos tarnautojai. Jiems priklausė 23 iš 100 inventorių su veidrodžiais. Nors miesto pareigūnų skaičius tarp Vilniaus miestiečių nebuvo didelis²⁰¹, tačiau tai viena iš pagrindinių pra-

198 Vilniaus pirklio Juozapo Stefanovičiaus 1724 m. pomirtinis inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5124, l. 884v.

199 Vyno pirklio Liudviko Bekerio 1663 m. pomirtinis turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5099, l. 566v.

200 Vyno pirklio Aleksandro Volanskio 1781 m. pomirtinis turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5145, l. 317.

201 Aivo Ragauskio teigimu, miesto valdantysis elitas sudarė vos vieną procentą visų miestiečių.

bangos daiktus naudojusią grupių. A. Ragauskas Vilniaus valdančiajam elitui skirtame tyrime pastebi, kad kai kurie daiktai, tarp jų ir veidrodžiai, buvo susiję su šios grupės asmenų pareigomis²⁰².

Seniausias šaltinis iš šios miestiečių grupės – 1660 m. po Vilniaus burmistro ir buvusio tarėjo Stepono Žepnickio mirties²⁰³ sudarytas jam priklausiusios parduotuvės prekių aprašas²⁰⁴. Dokumente išvardyti: šeši maži veidrodėliai, septyni „didesni“ veidrodžiai ir vienas „didelis“. Jų kainos svyruoja nuo 6 lenkiškų grašių iki 3 auksinų. Apžvelgus aprašą matyti, kad patys brangiausi daiktai parduotuvėje buvo palikti užstatais, pavyzdžiui, 60 auksinų įvertintas sidabrinis laikrodėlis. Tačiau turtas, kurį paveldėjo burmistro žmona, neapsaugojo jos nuo skurdo – A. Ragauskas S. Žepnickio našlę mini tarp nuskurdusių Vilniaus valdančiojo elito narių bei jų šeimų²⁰⁵. Tiesa, tyrėjas nepatikslina, kada pablogėjo moters finansinė padėtis – prieš 1667 m. įvykusią antrąją moters santuoką su Vilniaus pirkliu Martynu Sikorskiu ar po jos²⁰⁶. Minėtame šaltinyje patvirtinamas teiginys, kad prekyba buvo vienas iš pagrindinių turto šaltinių ne tik pirkliams ar prekeiviams, bet ir socialiniu elitu laikytai miesto pareigūnų grupei. Kita vertus, į valdantįjį elitą dažniausiai patekdavo būtent pirklių profesijos atstovai²⁰⁷.

A. Ragauskas išanalizavo apie 40 vilniečių turto inventorių, sudarytų 1664–1731 metais²⁰⁸. Septyniuose iš jų tyrėjas rado veidrodžių, kurių savininkai – Vilniaus tarėjas ir burmistrai²⁰⁹. Apie prestižo prekių naudojimo pasiskirstymą pačioje grupėje galime spėti iš tyrėjo pateiktos valdančiojo elito narių turtinės diferenciacijos²¹⁰. Trys, t. y. beveik pusė, A. Ragausko minimų veidrodžių savininkų įvardijami „turtuoliais“, tą iš dalies patvirtina ir prabangių veidrodžių turėjimo faktai: Andriejus Mykolas Sienčila, kuriam priklausė du prabangūs veidrodžiai (didelis juodmedžio rėmuose ir apvalus paaukuotuose rėmuose²¹¹), Baltramiejus Cynakis, turėjęs „net kelis veidrodžius“²¹². Tik Jonas Jachimovičius, kuriam, nepaisant aukštos finansinės padėties, priklausė

202 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 407.

203 A. Ragauskas ir A. Čaplinskas savo tyrimuose mini Steponą Žepnicką gyvenus iki 1663 m.

204 XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai, t. 1, p. 443.

205 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 206.

206 *Ibid.*, p. 185.

207 Plačiau: Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 220–221.

208 Aivas Ragauskas, *op. cit.* p. 31.

209 *Ibid.*, p. 407.

210 *Ibid.*, p. 197–214.

211 Andriejaus Mykolo Sienčilos 1731 m. pomirtinis turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5126, l. 644, 644v – A. Ragausko vertime įsipainiojo netikslumų (p. 197).

212 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 407 – dar nepavyko rasti originalaus inventoriaus.

pigus veidrodis raudonais rėmais²¹³, iškrenta iš „turtuolių“ su prabangiais veidrodžiais sąrašo. Burmistras Petras Vladislovas Bilinskis, turtinės padėties kontekste A. Ragauskio įvardintas „vidutinioku“, turėjo juodmedyje įrėmintą didelį veidrodį bei mažą kelioninį veidrodėlį²¹⁴. Galima numanyti, kad didysis veidrodis buvo skirtas namų dekorui, o mažasis – asmens tualetui keliaujant. Trečiajai turtinei grupei, „skurdžiams“, priskirtas šiame tekste jau minėtas atvejis – nuskurdusi burmistro S. Žepnickio našlė.

Papildant A. Ragauskio tyrimą to paties laikotarpio ir socialinės grupės duomenimis, prie turtingųjų veidrodžių savininkų galima pridėti burmistrus Hendriką Monesą, turėjusį du įrėmintus veidrodžius: prie vieno minimas juodas, prie kito – sidabrinis arba pasidabruotas aprėminimas²¹⁵, ir Petrą Minkevičių²¹⁶. Pastarojo turto surašyme veidrodžiai minimi ir prie asmeninių daiktų, ir prie prekyvietės Imbaruose²¹⁷ prekių. Tiesa, kaip ir Vilniaus pirklių atveju, burmistro asmeniniai, namų apyvokos daiktais įvardyti veidrodžiai kur kas prabangesni ir brangesni, nei pardavinėti. Prie gerą finansinę padėtį turinčių asmenų A. Ragauskas priskiria miesto svėryklos raštininkus²¹⁸. Vieno iš jų – Kiprijono Gavlovickio pomirtiniame turto inventoriuje minimas juoduose rėmuose įrėmintas veidrodis, „vietomis pasidabruotais kampais“²¹⁹. Nors dirbinys inventoriuje nebuvo įkainotas, tačiau, atsižvelgdami į jo aprašymą ir K. Gavlovickio labai gerą finansinę padėtį²²⁰, galime manyti, kad tai prabangus daiktas.

Nenustatytos turtinės padėties asmenys, taip pat priklausę Vilniaus valdančiajam elitui ir patenkantys į A. Ragauskio tyrimo chronologines ribas, – tarėjai Joachimas Trojanovičius ir Pranciškus Baldovskis, burmistras Andriejaus Ogurevičius, karališkasis sekretorius Mykolas Omelijanovičius. Lakoniški jų turtą pristatančiuose dokumentuose minimų veidrodžių apibūdinimai ir neįvardytos jų kainos²²¹ nepada

213 *Ibid.*, p. 407; Vilniaus tarėjo Jono Jachimovičiaus 1704? m. turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5121, l. 547.

214 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 407.

215 Vilniaus burmistro Henriko Moneso 1666 m. turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5104, l. 73–73v.

216 Vilniaus burmistro Petro Minkevičiaus 1698 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5120, l. 899, 904.

217 Imbarais arba Senaisiais Ambarais vadinta vakarinė Vilniaus Rotušės aikštės pusė, kurioje veikė prekyvietės.

218 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 101.

219 „Zwierciadło brzegi srebrem mieyscami powleczone w czarney oprawnie nie taxowano“ – Vilniaus svėryklos raštininko Kiprijono Gavlovickio turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5110, l. 493.

220 Aivas Ragauskas, *op. cit.*

221 Išimtis – A. Ogurevičiaus inventoriuje minimas mažas veidrodis juoduose rėmuose, įkainotas dešimčia timpų. Žr. Vilniaus burmistro Andriejaus Ogurevičiaus 1706 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5122, l. 88.

identifikuoti jų turčinės padėties – negalime teigti, kad šie asmenys naudojo prabangos daiktus.

Nuo XVIII a. ketvirto dešimtmečio vidurio, kuriuo baigiasi A. Ragauskio tyrimas, iki XVIII a. pabaigos veidrodžiai minimi šešių Vilniaus burmistrų pomirtiniuose turto inventoriuose: Mykolo Kosobuckio²²², Aleksandro Stefanavičiaus Vargolovskio²²³, Luko Haluzo²²⁴, Jono Kostrovickio²²⁵, Petro Kosobudzkio²²⁶ ir Petro Dubin[s]kio²²⁷. Šį sąrašą papildo ir kitų miesto pareigūnų turto sąrašai: tarėjų Jono Šatravo²²⁸ ir Pranciškaus Ba[e]ldovskio²²⁹, vaito Anupro Minkevičiaus²³⁰. Prie išvardytų šaltinių reikėtų pridėti ir burmistro Minkevičiaus (?) žmonių Kristinos ir Petronėlės pomirtinius turto inventorius²³¹ – tikėtina, kad juose minimi daiktai buvo bendras šeimos kilnojamas turtas. Veidrodžių skaičiumi inventoriuose valdančiojo elito atstovai nesiskyrė nuo pirklių – dažniausiai užfiksuoti nuo 1 iki 3 veidrodžių, naudotų asmeninėms reikmėms. Vaitas Anupras Mickevičius, šio tyrimo duomenimis, antrasis²³² Vilniaus miestietis, tarp kurio daiktų turto inventoriuje užfiksuotas Urechoje pagamintas veidrodis. Tiesa, vaito turėtas dirbiny įkainotas beveik dvigubai brangiau nei pirklio – 20 auksinų.

222 Vilniaus burmistro Mykolo Kosobuckio 1735 m. kilnojamojo turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5126, l. 1042v–1044.

223 Vilniaus burmistro Aleksandro Vargolovskio 1749 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5129, l. 1553v.

224 Vilniaus burmistro Luko Haluzo 1759 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5137, l. 127.

225 Vilniaus pirklio ir burmistro Jono Kostrovskio ir jo žmonos Kristinos 1773 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5143, l. 60v.

226 Bajoro ir Vilniaus burmistro Petro Kosobudzkio 1778 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5144, l. 766v.

227 Vilniaus burmistro Petro Dubin[s]kio mūrnamio 1792 m. kilnojamojo turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5150, l. 38.

228 Vilniaus tarėjo Jono Šatravo 1735 m. paskutinės valios žodžiu surašymas, in: LVIA, f. SA, b. 5127, l. 143.

229 Po Vilniaus tarėjo Pranciškaus ir Jadvygos Gilbertaitės Beldovskių mirties 1721 m. sudarytas aktas apie jų turtą (mūrnamį Šv. Jonų g.), in: LVIA, f. SA, b. 5325, l. 16.

230 Vilniaus vaito Anupro Minkevičiaus 1788 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5146, l. 822v.

231 Buvusio Vilniaus burmistro našlės Kristinos Minkevičienės 1757 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5135, l. 174v.; Burmistro žmonos Petronėlės Minkevičienės 1789 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5144, l. 766v.

232 Kitas Urechos veidrodis priklausė vyno pirkliui A. Volanskiui. In: Vyno pirklio Aleksandro Volanskio 1781 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, SA, b. 5145, l. 317.

Amatininkai, sudarę miestiečių daugumą²³³, nebuvo turtingiausia ar įtakingiausia miestiečių grupė – jiems mažiau prieinamos prabangos ir prestižo prekės. Išimtis sudarė tokie, sakytume, prestižiniai amatai, kaip auksakalystė²³⁴. Vilniaus medžiaga nurodo trijų amatininkų šeimų turto inventorius su veidrodžiais: vienas jų priklausė chirurgui²³⁵, kitas knygrišio našlei²³⁶, trečiasis – kurpiui ir jo žmonai²³⁷. Trys inventoriai iš šimto – nedidelis skaičius, tačiau, pasitelkdami miestiečių tapybos rinkiniams skirtus tyrimus, matome, kad prabangos prekių ir meno dirbinių situacija tarp Vilniaus miestiečių buvo panaši.²³⁸ M. Paknys yra pastebėjęs, kad amatininkų inventoriai buvo gana retai įrašomi į magistrato aktus, todėl dauguma jų galėjo neišlikti. Reikia pritarti tyrėjo išvadai, kad būtent šios miestiečių grupės atstovų turto inventoriuose užfiksuoti daiktai galėjo parodyti tikrą jų paplitimo tarp miestiečių luomo vaizdą²³⁹.

Vilniaus medžiagai kontrastą sudaro publikuotų Poznanės miestiečių turto inventoriai – juose kur kas daugiau amatininkų pavardžių, gausi amatų įvairovė. Iš 117 inventorių su veidrodžiais 39 priklausė įvairiems amatininkams: kailiadirbiui, aludariui, puodžiui, siuvėjui, balniui, dailidei, katiliui, laikrodininkui, malūnininkui, liejikui, muilo gamintojui, račiui, kepėjui, auksakaliams. Veidrodžiai minimi ir medikų – vaistininkų ir chirurgų kilnojamojo turto sąrašuose. Taigi, Poznanėje veidrodžių savininkai atstovavo daug platesniam socialiniam miestiečių ratui – galima daryti prielaidą apie platesnį palyginti su Vilniumi veidrodžio paplitimą šiame mieste. Išskirtinis atvejis randamas Poznanės šaltiniuose – auksakaliui²⁴⁰ priklausė net 14 veidrodžių. 10 iš jų įvardyti kaip neaprėmintos stiklo plokštės, „skirtos tik tualetui“, – šie veidrodžiai galėjo būti amatininko darbo žaliava – tai patvirtintų teoriją apie XVIII a. importuojamą stiklą ir vietinius meistrus, iš jo gaminančius savo dirbinius. Derėtų atkreipti dėmesį, kad Poznanės šaltiniuose žymiai rečiau minimi miesto pareigūnai nei Vilniaus atveju – greta dominuojančių amatininkų ir pirklių įvardyti tik du Poznanės tarėjai. Abejotina, kad šaltinių duomenys atspindi realią veidrodžių savininkų statistiką minėtuose miestuose – tai veikiau šaltinių sudarymo ir išlikimo specifika.

233 Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 240.

234 Apie Poznanės auksakaliui XVII a. priklausiusį veidrodį žr. *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, p. 300.

235 Vilniaus chirurgo Jono Lesinskio 1686 m. turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5115, p. 592.

236 Kotrynos Melcheravičienės 1759 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 513, l. 458v.

237 Jurgio ir Sofijos Rinkevičių 1774 m. kilnojamojo ir nekilnojamojo turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5144, l. 17v.

238 L. Balaišytė peržiūrėjo 95 XVII a. II p.–XVIII a. vilniečių inventorius, 17 iš jų minimi tapybos rinkiniai, in: Lina Balaišytė, „Dailė Vilniaus miestiečių gyvenime XVII a. II pusėje–XVIII a.“, p. 72.

239 Mindaugas Paknys, „Vilniaus miestiečių tapybos rinkiniai XVII a. II pusėje“, p. 28.

240 *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII*, t. 2, p. 300.

Paskutinei miestiečių grupei pasirinksiame sąlyginį „kitų profesijų“ apibūdinimą – miestiečiai, kurių profesijos nesusijusios su prekyba ar miesto pareigybe. Vilniaus medžiagoje randame vienintelį tokį asmenį – ypatinga erudicija pasižymėjusį Vilniaus universiteto profesorių dvasininką Jeronimą Stroinovskį. Jam priklausiusiame name (stovėjusiame 48 posesijoje²⁴¹) 1797 m. sudarytas baldų sąrašas, kuriame minimi krėslas, komoda, kanapa, stalas, staliukas, lova bei „lustro“ (*Lustro iedno duže złtch 70*)²⁴². Šio termino problematika ypač išryškėja analizuojant archyvinius XVIII a. II pusės šaltinius – sunku nustatyti, kuris iš dirbinių – sietynas ar veidrodis minimas. Šiuo atveju *lustro* įvardytas tarp baldų – tokiai grupei sietynai nebuvo priskiriami, todėl šio turto inventoriaus fragmento atveju veidrodis atrodo labiau tikėtinas nei sietynas. Po devynerių metų, 1806 m., tame pačiame mūrnamyje²⁴³ sudarytas kitas baldų inventorius²⁴⁴, kuriame vėl randame *lustro*. Pastaruoju atveju šaltinyje nurodyti juodi rėmai (*Lustra dwa większe y mnieysze w oprawie czarney – N. 2*), todėl neabejotina, kad čia įvardyti du skirtingų matmenų veidrodžiai.

2.2. Veidrodžiai bajorijos buityje

Veidrodžių naudojimą ir funkcionavimą kitame – bajorų luome analizuoti taip pat yra ganėtinai komplikuoja. Tenka nuolat apgailestauti, kad beveik neturime išlikusių originalių su konkrečiais asmenimis ar giminėmis susijusių veidrodžių ar veidrodžiais puoštų autentiškų interjerų, ir patirti archyvinių dokumentų fragmentišką išlikimą. Daug sunkumų kyla ir dėl tos priežasties, kad, kaip ir miestiečių atveju, bajorija nebuvo vienybė – jai priklausė žmonės, kuriuos vienijo privilegijos ir politinės teisės, bendras bajoriškas mentalitetas, tačiau finansinė galia ir įtaka labai skyrėsi²⁴⁵.

Didikai, buvę bajorų luomo viršūnėje, pasak Gintauto Sliesoriūno, turėjo tris „socialinio statuso ramsčius“: politinę įtaką, kilmę ir turtą²⁴⁶. Ir nors visi trys formavo

241 Pagal K. Grunerto 1808 metų Vilniaus planą. Žr. Vladas Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius: Versus aureus, 2013, p. 197.

242 Vladas Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, knyga 1, p. 71.

243 A. R. Čaplinskis pažymi, kad XIX a. pradžioje namas atiteko Vilniaus universitetui, o J. Stroinovskis name gyveno 1797–1803 m., taigi, ne visiškai aišku, kieno baldai minimi.

244 Vladas Drėma, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, kn. 1, p. 63.

245 Dalė Puodžiukienė, „Tradicinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, p. 38–43.

246 Gintautas Sliesoriūnas, *Lietuvos istorijos 6 tomas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, Vilnius: LII leidykla, 2015, p. 219.

didiko tapatybę, tačiau materialiosios kultūros tyrinėtojai daugiausia dėmesio skiria „apčiuopiamiausiam ramsčiui“ – turtui. D. Ramonienė, pastaraisiais metais tyrinėjusi vidutinių bajorų²⁴⁷ reprezentacinius interjerus²⁴⁸, atkreipia dėmesį, kad „palyginti dažnai periferijos dvarų interjeruose išvelgiama per daug prabangos, ypač turint omenyje XVII–XVIII a. laikotarpį, kai šalies gyvenime buvo daug ekonominei gerovei nepalankių politinių įvykių, gaivalinių nelaimių ir kitų veiksnių, o dauguma vidutinės bajorijos atstovų dar buvo neraštingi“²⁴⁹. Pagrindinė šios klaidos priežastis – koncentravimasis į „iškiliausius“ objektus: pilis, rūmus, itin turtingus dvarus, t. y. didikų paveldą, kuris darniai integruojasi į Europos kultūros istoriją ir suteikia prabangos toną visai epochai²⁵⁰. Veidrodis, XVIII a. buvęs prabangos daiktu ir socialinės padėties rodikliu, patenka į D. Ramonienės tiriamo *interjero* sampratą. Taigi, mažiau pasiturinčių bajorų, sudariusių luomo daugumą, butis nebuvo perpildyta veidrodžių. Peržvelgti šaltiniai šią prielaidą patvirtina – kaip ir mini D. Ramonienė, keletą veidrodžių galima rasti XVIII a. II pusėje, tačiau iki pat amžiaus pabaigos jų paminėjimai turto inventoriuose reti²⁵¹. Minimuose dokumentuose surašytų veidrodžių skaičius negausus: po vieną veidrodį randame XVIII a. septinto dešimtmečio pradžioje sudarytuose Matildos Šiukštytės kilnojamojo turto sąraše²⁵² ir Skarbutėnų dvaro inventoriuje²⁵³; 1781 m. surašytame Marijonos Kostrovickienės, vidutinės bajorės, turto inventoriuje minimi trys veidrodžiai²⁵⁴.

Tiesa, veidrodžių gausa priklausė ne tik nuo šeimininko turto dydžio, bet ir rezidencijos paskirties – turėdami ne po vieną valdą, didikai bei pasiturintys bajorai

247 Pasitelkusi istoriografijoje nusistovėjusią kilmingųjų luomo klasifikaciją pagal turėto nekilnojamojo turto dydį, D. Ramonienė bajorų luomą skaido į didikus, vidutiniuosius ir smulkiuosius bajorus.

248 Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII a.“, p. 91–109; Idem, „Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje“.

249 Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII a.“, p. 93.

250 Amerikiečių meno istorikės teigimu, XVIII a. stiliaus istorija yra dvaro istorija, in: Leonora Auslander, *Taste and power: Furnishing modern France*, Los Angeles: University of California press, 1996, p. 265.

251 Iš 32 D. Ramonienės straipsniuose minimų XVIII a. vidutinių bajorų ir dvarų inventorių, veidrodžiai rasti 3-uose. Kaip atskirą grupę reiktų pateikti tyrėjos minimus pavyzdžius iš XIX–XX a. laikotarpio: Budrikių, Kelmės ir Varputėnų dvarų dokumentus, kuriuose taip pat minimi veidrodžiai.

252 Žemaičių kunigaikštystės vaito dukters Matildos Šiukštaitės 1761 m. kilnojamojo turto inventorių, in: LMAVB RS, f. 20, b. 2606, l. 1.

253 Skarbutėnų dvaro inventorių, 1763 m., in: LMAVB RS, f. 17-144, l. 218–230.

254 Marijonos Kostrovickienės 1781 m. kilnojamojo turto inventorių, in: LMAVB RS, f. 20-3317, l. 1–14.

vienose jų reziduodavo nuolat arba sezoniškai, kitose tik laikinai apsistodavo, dažniausiai ilgesnių kelionių metu. Galima numanyti, kad nuo paskirties, t. y. šeimininkų apsilankymo dažnio, priklausė ir dvaro rūmų dydis, juos prižiūrėjusio personalo skaičius bei dėmesys interjero apstatymui.

Detaliau aptarsime dvarų turto dokumentų, pristatytų skyriaus pradžioje, tipus ir jų įtaką konstruojant daikto, mūsų atveju – veidrodžio, istoriją.

Kilnojamojo turto inventoriaus pavyzdžiu galėtų būti lenkų archeologo ir etnografo Zigmundo Glogerio XIX a. pabaigoje (tiksliai data nežinoma) publikuotas šaltinis – LDK dvaro Boratyčė (*Boratycz*, dabartinės Baltarusijos teritorijoje) kilnojamojo turto inventorius²⁵⁵, sudarytas 1760 m. po savininko Jurgio Kazimiero Iličiaus (Jerzy Kazimierz Illicz) mirties. Inventoriaus forma klaidina – sunku nuspręsti, ar publikuojant išlaikyta originali šaltinio struktūra, ar leidėjas ją keitė, t. y. publikavo tik fragmentus su kilnojamuoju turtu. Tokiu atveju netenkame daugelio patalpų, nekilnojamųjų interjero elementų aprašymų. Galimas motyvas paprastas – išryškinti kilnojamąjį turtą, kuris, sprendžiant iš leidinio pavadinimo bei įvadinio straipsnelio, yra publikacijos esmė. Publikuotas šaltinis savo struktūra atitinka tradicinio inventoriaus kriterijus: dalis inventoriaus surašyta kaip dvaro lobynas²⁵⁶. Laikydami prielaidos, kad publikacijos autorius iš šaltinio išrinko vertingą kilnojamąjį turtą, praleisdamas kai kuriuos interjero fragmentus, paprastesnius baldus bei virtuvės rakandus, matome aiškų jo požiūrį į abi daiktų grupes: ir įrašytus daiktus, ir tariamai praleistus. Bet kuriuo atveju mums svarbu, kad veidrodžiai pateko (ne tiek svarbu, ar šaltinio ar publikacijos autoriaus sprendimu) į inventorinį sąrašą. Šaltinyje minima dvylika „mažų veidrodėlių“²⁵⁷, numanoma kabančių didžiojoje salėje, nes vardijami greta kito sienų dekoru – dviejų ant drobės tapytų paveikslų. Likusių veidrodžių įvardijimas komplikuojesnis. Vėl susiduriame su *lustro* terminu, kuris, kaip parodė tyrimas, XVIII a. II pusėje jau intensyviai vartotas veidrodžiams įvardyti. Vėlgi abejonių kelia dviejų skirtingų terminų (*lustro* ir *zwierciadło*) vartojimas viename šaltinyje, tačiau, kaip jau aptarta, tai nėra vienietinis atvejis: sieninis *lustro* kabėjo viduriniame kambaryje, dar du šiuo terminu įvardyti dirbiniai saugoti lobyno paskirtį atlikusio sekretero stalčiuje²⁵⁸, tačiau religinio siužeto

255 Zigmund Gloger, *Inwentarze ruchomości domowych w dawnych wiekach na Litwie*, Wilno [?]: [s. n.], [189?].

256 Porą pavyzdžių – Boguslavo Radvilos ir Liudvikos Karolinos Radvilaitės – aptarėme antroje disertacijos dalyje.

257 „W Sali wielkiej fabuł w szerokich ramach 11, obrazów na płótnie małowanych 2 i zwierciadełek małych 12“, cituojama iš: Zigmund Gloger, *op. cit.*, p. 119.

258 „W szufladzie trzeciej lustro z Panem Jezusem jedno i większe drugie“, cituojama iš: Zigmund Gloger, *op. cit.*

paminėjimas prie pastarųjų dirbinių kelia prielaidą, kad tai veikiau paveikslėliai, tapyti ant stiklo, nei veidrodžiai²⁵⁹.

Lenkų tyrėjai atkreipė dėmesį, kad kilnojamojo turto inventorių struktūra priklausė nuo juose surašytų objektų vertinimo – pirmiausia surašomi pinigai, aukso ir sidabro dirbiniai, prabangūs rūbai, galiausiai – namų apyvokos daiktai (*sprzęty*) ir baldai. Taigi, daiktai buvo surašomi ne pagal jų individualią vertę, o pagal objektų grupės, kuriai jie priskirti, vertinimą. Dažniausiai veidrodžiai priskiriami prie dviejų paskutinių minėtų grupių. Pavyzdžiui, Veprių dvaro inventoriuje prie įvairių namų apyvokos daiktų, esančių apartamentuose, įrašyti du veidrodžiai „paukuotais kraštais“ (*Lustra duze brzegi wyzlacane 2*)²⁶⁰, o Zelvės palivarko ponų namo (pono kambarių) baldų sąrašė minimi keturi veidrodžiai paukuotais rėmais²⁶¹. Tiesa, baldų samprata ir jų įvardijimas kilnojamojo turto inventoriuose keitėsi. XVIII a. viduryje vyravo plati baldų samprata – į ją buvo įtraukti ir laikrodžiai, veidrodžiai bei dar smulkesni objektai, ir tik amžiaus pabaigoje veidrodžiai dažniau išskiriami kaip individuali daiktų grupė²⁶². Reikia pridurti, kad XVIII a. bei XIX a. buvo itin populiarūs baldai su veidrodžiais. Didžioji dalis baldų, ant kurių ar kuriuose buvo montuojami veidrodžiai, buvo skirti tualetui, pavyzdžiui, tualetiniai staleliai su veidrodžiais, – tą patvirtina rašytinių šaltinių tyrimas. Sapiegų lobyno sąrašė, sudarytame 1744 m. Varšuvoje, greta kitų veidrodžių užfiksuota po porą stalelių ir spintelių su veidrodžiais²⁶³. Stalovačo raktų inventoriuje 1772 m. minimi trys veidrodžiai, po vienu iš jų – staliaus darbo stalelis (*pod kotorym stolik stolarskiey roboty*)²⁶⁴. Tame pat inventoriuje minimi ir 4 valgomojo veidrodžiai su staleliais: trys iš jų apibūdinti kaip staliaus darbo, ketvirtas – iš lazdynmedžio su marmuriniu stalviršiu²⁶⁵.

Kaip atskirą turto inventoriaus tipą galima išskirti „įvairių kilnojamųjų daiktų sąrašus“ (*Regestr rożnych mobilow*), kuriuose surašyti detaliau neklasifikuoti objektai: 1744 m. sudarytame Žemaičių vyskupo Antano Tiškevičiaus turto inventoriuje įrašyta

259 Religinis ant stiklo tapytus paveikslėlius išsamiai tyrinėjo Dalia Klajumienė, išskirdama ir „ant veidrodžių tapytų“ kūrinių grupę, žr. Dalia Klajumienė, „Religiniai XVII–XVIII a. ant stiklo tapyti paveikslėliai Lietuvoje“, in: *Tridento visuotinio Bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos visuomenei: susirinkimo idėjų suvokimas ir sklaida Vidurio Europos rytuose: mokslo straipsnių ir studijų rinkinys*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 432–452.

260 Veprių dvaro inventorių, sudarytas 1789 m., in: LVIA, f. 1279, ap. 1, b. 168, l. 4v.

261 Zelvės miestelio ir palivarko inventorių 1794 m., in: LVIA, f. 1292, ap. 1, b. 321, l. 195v.

262 Jarosław Dumanowski, *Świat rzeczy szlacheckiej Wielkopolskiej w XVIII wieku*, p. 48–49.

263 Varšuvoje saugomo Sapiegų lobyno daiktų sąrašas, sudarytas 1740 m., in: LMAVB RS, f. 17-34, l. 38v.

264 Stalovačo raktų 1772 m. inventorių, in: VUB RS, f.4-(A1661)34256, l. 14.

265 *Ibid.*, l. 15.

16 veidrodžių²⁶⁶. Panaši formuluotė taikoma ir didikams Tyzenhauzams priklausiusio Žaludko rūmų dokumente – „mūrinių rūmų kilnojamojo turto sąrašas“ (*Mobilia w pałacu murowanym*)²⁶⁷. Daugiausia šiame išraše minima baldų, tarp jų – 8 veidrodžiai.

Jau minėtame M. Kostrovickienės kilnojamojo turto inventoriuje²⁶⁸ veidrodžiai priskirti prie daiktų grupės, įvardytos terminu *gotowalnia*, kuris galėjo reikšti tualetinės paskirties patalpą (buduarą²⁶⁹) arba baldą (tualetinį staliuką). Įdomiausias šiame šaltinyje yra „didelis veidrodis su stalčiu“ (*Zwierciadło duże z szufladko jedne – 1*), nes dydis XVIII a. veidrodžių istorijos kontekste – sąlyginė charakteristika. Buduaro atveju surašyti veidrodžiai galėjo būti įvairaus dydžio – nuo rankinio veidrodėlio iki sieninio veidrodžio, o „didelis“ veidrodis beveik neabejotinai buvo visą žmogaus ūgį atspindėjęs pastatomas veidrodis su stalčiumi apačioje (pvz., žr. 82 il.). Tačiau jei *gotowalnia* įvardytas stalelis, tuomet veidrodis turėjo būti nedidelis: greta kitų tualetui skirtų reikmenų ant baldo laikomas rankinis veidrodėlis arba ant stalelio pastatomas tvirtinamas dirbiny. *Gotowalnia* terminas greta veidrodžių minimas ir dviejuose XVIII a. LDK didikų kilnojamojo turto dokumentuose: Sapiegų rūmų Vilniuje turto sąrašė²⁷⁰ bei Teresės Krišpinaitės Kiršenšteinatės testamente²⁷¹. Visi veidrodžiai minėtuose trijuose dokumentuose įvardyti kaip įrėminti paaukuotuose sidabro arba pasidabruotuose rėmuose, taigi, labai brangūs dirbiniai, o jų priskyrimas *gotowalnia* daiktų grupei, – ne tiek svarbu, ar tualetui skirtai patalpai ar tik tualetiniam staleliui, – patvirtina prabangių tualetų reikmenų paplitimą bajoriškoje aplinkoje.

Nors XVIII a. baldai su veidrodžiais – įprastas reiškiny, tačiau sunku atsekti, kas gamino šiuos baldus, tiksliau, ar veidrodis prie medinio karkaso tvirtintas baldžių dirbtuvėse ar buvo perkamas, importuojamas atskirai. Tai ypač aktualu teigiant, kad mažesniuose dvaruose baldus gamino vietiniai staliai ir dailidės²⁷². Kol kas tyrimas atsakymo į šį klausimą nepateikė – rastas vos vienas paminėjimas apie baldui pritaikomą veidrodį: 1765–1795 m. Salantų dvaro pajamų ir išlaidų knygose minimas veidrodėlis

266 Žemaitijos vyskupo grafo Tiškevičiaus 1744 m. turto sąrašas, in: LMAVB RS, f. 148-288, l. 19.

267 Žaludko rūmų dokumento išrašas, 1774 m., in: VUB RS, f. 5-B28-2334, l. 117–117v.

268 Marijonos Kostrovickienės 1781 m. kilnojamojo turto inventorių, in: LMAVB RS, f. 20-3317, l. 1–14.

269 *Gotowalnia m. psn.* [psn. – pasenęs žodis ar posakis] 1) buduaras, in: Valerija Vaitkevičiūtė, *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, p. 142.

270 Sapiegų rūmų Vilniuje 1746 m. daiktų inventorių, in: LMAVB RS, f. 17-34, l. 65v.

271 Teresės Krišpinaitės testamentas, 1753 m., in: VUB RS, f. 5, b. 28-2334, l. 138v.

272 Dalė Puodžiukienė, „Tradacinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, p. 40; Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII a.“, p. 98.

tualetiniam staleliui, už 25 timplas pirktas Klaipėdos prekymyje 1779 metais²⁷³. Nors minėtas įrašas yra vienintelė pajamų knygoje per 20 metų laikotarpį užfiksuota žinia apie Salantų dvarui įgytus veidrodžius, tačiau, atsižvelgiant į faktą, kad dvaro reikmėms į šią mugę kasmet vyko ūkvedys Juozas Kučinskas²⁷⁴, svarbi tampa E. Meilaus pastaba: „reikia turėti omenyje, kad daugiausia buvo fiksuojamos tos išlaidos ir pirkiniai, kuriuos pirkdavo pats ūkvedys. O šeimininkė pati neretai imdavo nemažas sumas (jos sužymėtos) ir išleisdavo savo nuožiūra, bet šie pirkiniai šiose knygoje ne visada buvo įrašomi“²⁷⁵. Taigi, išlieka galimybė, kad ne visi įsigyti veidrodžiai bei veidrodėliai pateko į detalų dvaro išlaidų sąrašą. Antroji versija susijusi su publikuotu dvaro kilnojamąjo turto inventoriu – prie rūmų aprašymo, sudaryto 1785 m. lapkričio 11 d.²⁷⁶, pateiktas trumpas daiktų sąrašas, kurio daugumą sudaro baldai, tačiau nei aprašyme, nei baldų sąrašė veidrodžiai neminimi. Vis dėlto nekyla abejonių, kad šiuose dvaro rūmuose veidrodžių būta – 1784 m. sausio 24 d., likus metams iki mirties (Ona Vainienė mirė 1785 m. kovo 9 d.), sudarytame Onos Vainienės testamente minima, kad ji savo anūkei palieka „didelį veidrodį tame kambaryje, kur vykdavo mišios“²⁷⁷. Taigi, pasitvirtina D. Ramonienės teiginys, kad dvaro turto inventoriai sudaromi esminių pokyčių metu (šiuo atveju – mirus šeimininkei ir pasikeitus dvaro ūkvedžiui), suteikia tik bendros informacijos apie interjerų įrangą ir apipavidalinimą – pardavus, dovanojus ar įkeitus dvarą daugelis kilnojamųjų daiktų iškeliaudavo su senaisiais savininkais²⁷⁸. Tas pats principas turėjo galioti ir palikimo atveju – paveldėtojai kilnojamąjį turtą išsidalindavo ir išsiveždavo.

Testamentai mūsų tyrime sudaro nors ir labai negausią, tačiau itin vertingą šaltinių grupę – iš palikimų galima spręsti apie daiktų vertes, sekti jų kelius iš vieno savininko

273 E. Meilaus straipsnyje (p. 62) nurodyta 1771 m. rugpjūčio 17 d. data veikiausiai yra klaida, nes abiejuose šaltinio publikacijose (Elmantas Meilus, „Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antroje pusėje“, p. 80; *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas*, parengė Algirdas Baliulis ir Elmantas Meilus, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 437) minima, kad veidrodėlis tualetiniam staliukui pirktas aštuoneriais metais vėliau – 1779 m. rugpjūčio 17 d.

274 Elmantas Meilus, „Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antroje pusėje“, p. 62.

275 *Ibid.*, p. 63.

276 Inventoriaus sudarymo aplinkybės: inventorius sudarytas praėjus aštuoniems mėnesiams nuo dvaro savininkės Onos Vainienės mirties įdarbinant Grigą Dziekonską naujuoju dvaro ūkvedžiu ir perduodant jo žinion visą Salantų dvaro ir jo valdų turtą, jo apskaitą. Ūkvedžių pasikeitimą numatė senoji dvaro ponija, savo testamente paveldėtojus įpareigojusi garantuoti senajam ūkvedžiui ramią senatvę, taigi, inventoriaus surašymas tiesiogiai siejasi su dvaro savininkų pasikeitimu.

277 Elmantas Meilus, „Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antroje pusėje“, p. 66.

278 Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII a.“, p. 94.

pas kitą. M. Paknys mokslinėje monografijoje, skirtoje Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorijai, mini Kazimiero Mykolo Paco neištesėtą pažadą Pažaislio kamalduliams testamentu palikti Dovspudo žemes, vietoje kurių „kamalduliams užrašė tik veidrodelį ir 3000 timpų laidotuvių išlaidoms“²⁷⁹. Iš nusivylusio šaltinio autoriaus tono²⁸⁰ galima spręsti, kad šioje XVIII a. antro dešimtmečio²⁸¹ situacijoje tarsi atsikartoja S. Melchior-Bonnet minimas epizodas iš XVII a. pabaigos Prancūzijos aukštuomenės gyvenimo – grafienė, pardavusi „blogą, tik javams tinkamą žemę“, nusipirko vieną veidrodį: „Argi ne stebuklas: vietoj javų – šis gražuolis?“²⁸² Nors Pažaislio vienuoliams paliktas veidrodis negalėjo prilygti negautos žemės vertei, tačiau pats faktas, kad vienuolijai testamentu paliekamas veidrodis, įrodo aukštą dirbinio vertinimą – prabangos daikto statusą.

Moterų testamentams ir paveldėtojoms reikėtų skirti kiek daugiau dėmesio – jų išskirtinumą lėmė tiek lyties principu taikyti finansiniai ir socialiniai suvaržymai, tiek ir priklausymas privilegijuotam luomui. Jau minėtas O. Vainienės palikimas yra vienas iš moteriško testamento pavyzdžių: anūkei Onai Gorskaitei ji paliko ne tik minėtą didelį veidrodį, bet ir savo sidabrą bei rašomąjį staliuką. LDK išteklėjusios moters turtas vadintas doviu: jį sudarė iš tėvonijos atsineštas kraitis (pasoga ir išranga) bei priedovis, kurį kaip dovaną, tiksliau, finansinę garantiją, po vestuvių skirdavo sutuoktinis. Laisvai disponuoti (ir užrašyti testamentu) bajorės galėjo tik kraitinę dovio dalį – priedovį paveldėjo vyro palikuonys. E. Meilus straipsnyje užsimena, kad Salantai iš Vainų perėjo Gorskiams²⁸³, tad aišku, kad dvarą ir kitą nekilnojamąjį turtą paveldėjo O. Vainienės vyriškos giminės anūkai, o anūkėms kraičiu atiteko kilnojamasis turtas, pavyzdžiui, veidrodis. Antrasis pavyzdys – 1753 m. mirus Liubavo dvaro šeimininkei Teresei Krišpinaitei Kiršenšteinaitei, dvarą ir kilnojamąjį turtą paveldėjo jos globotinė Teresė Tyzenhauzaitė. Tarp išvardytų daiktų minimas gausiai paaukuotas tualetinis stalelis (*gotowalnia*) su žaliu anglišku aksomu išmušta dėžute brangenybėms ir paaukuotuose rėmuose įrėmintu veidrodžiu²⁸⁴. T. Krišpinaitė Kiršenšteinaitė, paskutinė giminės

279 Mindaugas Paknys, *Pažaislio vienuolyno statybų ir dekoravimo istorija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 61. Už nuorodą dėkoju dr. Daliai Klajumienei.

280 M. Paknys remiasi 1743 m. surašytu Pažaislio prioro t. Marijono skundu.

281 Kazimieras Mykolas Pacas mirė 1719 m.

282 Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*, p. 10.

283 Elmantas Meilus, „Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antroje pusėje“, p. 59.

284 *Srebro gotowalniane (13 próby), suto złociste ze zwierciadłem w ramach złocistych, z szkatułą angielską aksamitem zielanym wyklejaną, złotemi galowami ubraną, ze wszystkimi wewnątu tcy szkatuły znaydującemi się przedmiotami srebrnemi, suto złocistemi*, in: Teresės Krišpinaitės testamentas, žr. 271 nuorodą.

turto paveldėtoja, nebuvo ištekėjusi, po brolio Kristupo Krišpino Kiršenšteino mirties kaip kraitį paveldėjusi Liubavo dvarą galėjo užrašyti kam panorėjusi. Jos globotinė, paveldėjusi dvarą, tais pačiais metais ištekėjo už Antano Kazimiero Tiškevičiaus – taip Krišpinų Kiršenšteinų turtas atiteko Tiškevičiams²⁸⁵. Nors nėra žinoma, kada T. Tyzenhauzaitė perleido paveldėtą dvarą vyrui, tačiau nekyla abejonių, kad kilnojamasis turtas priklausė jai iki mirties. Kaip matoma iš dviejų atvejų analizės, kilnojamojo turto pasiskirstymui įtakos turėjo ir LDK teisinė sistema, todėl ir veidrodžiai, randami bajorių turto sąrašuose, gali būti ne tik tipiškas moteriškas atributas, bet šios sistemos pasekmė.

XVII–XVIII a. turto inventorių analizė veidrodžio istorijos tyrime atskleidė, kad daugiausia ir prabangiausius veidrodžius kaip asmeninę nuosavybę turėjo tiek bajorijos, tiek miestiečių luomų viršūnė. Likusieji – kukliau gyvenę luomo atstovai tenkinosi paprastesniais, pigiau dekoruotais dirbiniais. Ypač atsiskleidė miestiečių luomas – nors daugiausia veidrodžių užfiksuota prekeivių turto sąrašuose, tačiau yra aišku, kad tai ne asmeninis turtas, o prekybai skirti dirbiniai. Tiesa, pirkkliai buvo vieni turtingiausių bei įtakingiausių miestiečių luome ir tą liudijo prabangūs asmeniniai reikmenys – veidrodžiai.

285 Gintaras Karosas, *Liubavas*, tekstas *Liubavo dvaro istorija* parengtas pagal Birutės Rūtos Vitkauskienės istorinio tyrimo medžiagą, Vilnius [i. e. Joneikiškės (Vilniaus r.): Europos parkas], 2010, p. 59.

3. VEIDRODŽIŲ FORMŲ IR FUNKCIJŲ RAIDĄ XVIII A.–XX A. PRADŽIOJE

Žvelgiant į Lietuvos materialiąją kultūrą per veidrodžio istorijos prizmę, svarbu giliau paanalizuoti dar vieną aspektą – veidrodžių vaidmenį pasaulietinių interjerų kaitos procese. Čia atkreiptinas dėmesys ne tik į fakto apie veidrodžio turėjimą ar neturėjimą namų aplinkoje svarbą, bet ir į dirbinio specifiką, jo teikiamus erdvės transformavimo ir kitus, tik jam būdingus efektus.

Interjero veidrodžiai yra gausiausia iš išlikusio materialaus Lietuvos veidrodžių paveldo dalių: muziejuose saugoma vos keliolika mažųjų veidrodėlių (rankinių, pastatomų, įtvirtintų dėžutėse bei kelioninėse dėžėse)²⁸⁶ (14–18 il.) ir apie du šimtus didžiųjų – interjerui skirtų veidrodžių. Lietuvos kultūros vertybių registre²⁸⁷, kuris, kaip ir muziejų fondų apskaitos dokumentai, priklauso Valstybinei kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitai²⁸⁸, įrašyta 13 interjero veidrodžių ir nė vieno mažojo veidrodėlio. Nors ir tualetinės paskirties veidrodžiai naudoti patalpose (išskyrus tuos atvejus, kai veidrodėliai buvo nešiojami kartu su rūbais), tačiau integralumas interjere pasiektas tik XVII a., kai buvo sukurta veidrodinio stiklo liejimo technologija²⁸⁹. Naujasis veidrodžių gamybos būdas pakeitė dirbinių kokybę ir praplėtė funkcijas – liejimo būdu pagaminti iki tol neregėto dydžio veidrodinio stiklo lakštai (19 il.), kurie, skirtingai nuo tokio tipo tualetinės paskirties daiktų, atspindėjo ne tik asmenį, bet ir aplinką. Taigi, veidrodžiai interjere tapo stacionariais objektais, jų forma ir dekoras įsiliejo į interjero visumos vaizdą, todėl turėjo derėti prie kitų interjero elementų, atliepti vyraujančių meninių stilių.

286 Lietuvos muziejuose saugoma 20 mažųjų veidrodžių: rankiniai veidrodėliai (ČDM, Tt 11259; ČDM, Tt 6524; TIM, GEK-17116; TIM, GEK 11309; ČDM, Tt 15489; RKM, 46192, EB/m-325, EB/m-452), statomi ant baldų (ČDM, Tt 13332; ČDM, Tt 14222; TIM, GEK-4043; TIM, GEK-5630; ŠAM, I-D 1185; TIM, GEK-19755), įmontuoti į dėžutes ir kelionines dėžes (ŠAM, I-D 491; TIM, GEK-14796; TIM, GEK-16992; TIM, GEK-16543/1; TIM, GEK-17239).

287 *Kultūros vertybių registro paieška*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-29], <http://kvr.kpd.lt/#/heritage-search>.

288 Valstybinė kilnojamųjų kultūros vertybių apskaita – kilnojamojo daikto, turinčio kultūrinę vertę, įrašymas į Kultūros vertybių registrą, į muziejų, bibliotekų, kurių steigėjai yra valstybės ar savivaldybės institucijos ir kiti viešieji juridiniai asmenys (toliau – muziejai, bibliotekos), ir Nacionalinio dokumentų fondo apskaitos dokumentus, kultūros vertybių duomenų tvarkymas ir saugojimas, (Lietuvos Respublikos kilnojamųjų kultūros vertybių apsaugos įstatymo pakeitimo įstatymas, 2 straipsnio 12 punktą), in: *Lietuvos Respublikos Seimas: Dokumentų paieška*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-02], <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.324512?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=7cd035fc-d367-4c09-810b-69c69f4704e9>.

289 John Fleming, Huge Honour, *Dictionary of the Decorative Arts*, p. 480; naujasis veidrodžių gamybos būdas, išrastas Karališkojoje Prancūzijos Sen Gobeno manufaktūroje, detalai aprašytas S. Melchior-Bonnet tyrime: Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*, p. 65–69.

Šioje disertacijos dalyje, remiantis rašytiniais šaltiniais – jau iš dalies aptartais XVIII a., bei naujai pristatomais XIX a. dvarų turto inventoriais²⁹⁰, siekiama pateikti veidrodžių formų ir funkcijų įvairovę bei jų sąryšį su interjeru. Reikėtų pabrėžti, kad analizuoti tik tie turto dokumentai, kurie leidžia identifikuoti veidrodžių vietą interjere. Miestiečių atvejis sudėtingesnis. Kaip pabrėžia lenkų istorikė Anna Berdecka, iš jų turto sąrašų negalime rekonstruoti interjerų vaizdo, tačiau tą pasiekti įmanoma pasitelkus išlikusių ikonografinę medžiagą: paveikslus ir grafikos kūrinius²⁹¹. Deja, lietuviškoje XVIII–XIX a. dailėje miestiečių butis atspindėta palyginti fragmentiškai – išlikę netaisyklingi pavyzdžiai didžia dalimi reprezentuoja didikų aplinką. Dalia Klajumienė, tyrinėjanti pasaulietinių pastatų interjerų dekorą, pastebėjo, kad šios temos tapybos darbų Lietuvoje labai menkai išlikę, šalies saugyklose yra vos keletas pavyzdžių (20, 21 il.), nes karai ir suirutės juos išsklaidė po kitų kraštų privačias ir valstybines kolekcijas. Todėl kol kas toks svarbus vizualus šaltinis yra sunkiai pasiekiamas ir laukia tolesnių išsamesnių tyrimų²⁹². XIX a. vizualiosios kultūros tyrinėjimams svarbus šaltinis yra amžiaus viduryje atsiradusi ir itin greitai išplitusi fotografija. Dėl savo technologijos ji tapo nepakeičiama dokumentavimo ir realybės fiksavimo priemone, kurios objektu buvo ir pasaulietinis interjeras. Nenuostabu, pasak Charlotte'ės Grant, kad XIX a. Vakarų Europos vizualinėje reprezentacijoje interjerai iš konteksto virto subjektu, t. y. tapybos darbuose imta akcentuoti ne tik žmonių figūras, bet ir jas supančio interjero detales ir dar daugiau – atsirado kūrinių, kuriuose vaizduojami vien interjerai²⁹³.

Prieš pereinant prie konkrečių interjerų ir veidrodžių juose aptarimo, svarbu atkreipti dėmesį į dirbinio skleidžiamus efektus ir jiems pritaikytų formų bei konstrukcijų kaitą. Šios žinios leis geriau suprasti dažnai pabirą, ne itin informatyvią rašytinių šaltinių pateiktą informaciją.

290 Nors veidrodžiai interjeruose išplinta XVII a., tačiau XVII a. šaltiniai interjerų atžvilgiu nėra informatyvūs.

291 Anna Berdecka, Irena Turnau, *Życie codzienne w Warszawie okresu oświecenia*, Warszawa: Państwowy instytut wydawniczy, 1969, p. 109.

292 Dalia Klajumienė, *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki modernio*, p. 62–89.

293 Charlotte Grant, „One's self, and one's house, one's furniture': from object to interior in British fiction, 1720–1900“, in: Jeremy Aynsley, Charlotte Grant, *Imagined Interiors: Representing the Domestic Interior Since the Renaissance*, London: V & A Publishing, 2006, p. 137.

3.1. Veidrodžio efektai ir dirbinio tipai Vakarų Europoje

Vienas iš nuostabiausių ir dažniausiai įvairiais laikais eksploatuotų veidrodžio efektų – atspindys ir atspindžio iliuziškumas. Šia veidrodžio savybe, iškreipiančia erdvę, pirmieji pasinaudojo Renesanso tapytojai. Atspindyje jie tarsi paslėpė dalį paveikslo kompozicijos, pavyzdžiui, menininko, tapančio pozuojančias figūras, taigi, esančio „už kadro“, atvaizdą (22, 23 il.). Baroko architektai šią Renesanso tapytojų praktiką pritaikė interjerui – apgalvotai išdėlioti veidrodžiai suteikė patalpoms gylio ir erdvės įspūdį, atspindėdami daugino šviesą ir dekorą elementus.

Veidrodžiai tapo barokinio meno įrankiais, kuriais buvo imituojama gamta bei kuriamas jos sąlytis su interjeru: „Galutinis visų baroko išraiškų tikslas – išreikšti jauseną, gimusią suvokus, koks sudėtingas yra gamtos pasaulis, ir bandant tai perteikti komplikuotomis meno formomis.“²⁹⁴ Tokia tendencija pasireiškė dviejose situacijose: kai veidrodžiai kabinti priešais langus, perkeliant parko peizažą į interjerą, paverčiant jį „gyvu paveikslu“ (24, 25 il.), bei montuojant veidrodžius parkuose, kur jie daugino su kultūrintos gamtos vaizdus, pavyzdžiui, vandens kaskadas²⁹⁵. Peizažai nebuvo vienintelė tapybos rūšis, konkuravusi su veidrodžiais, – XVIII a. kritiko teigimu, veidrodžiai „sudavė mirtiną smūgį didžiajam menui, t. y. istorinio žanro tapybai“²⁹⁶. Veidrodis interjere pakeitė paveikslus ir sienų kilimus, veikiausiai, ir supraportus puošusių sienų tapybą²⁹⁷, tačiau pagrindinė jo vertė buvo ne kristolinio skaidrumo stiklas ar puošnūs paausuoti rėmai, o atspindžio funkcija: „Daugelis piktinasi, kaip tuštumą atspindintys veidrodžiai gali būti laikomi didžiuliuose rėmuose, tarsi naudinga tik tai, kas yra užpildyta“, – teigė architektas Jacques-François Blondel'is, įvardydamas veidrodžių mados sukeltą nerimą²⁹⁸.

Barokinei architektūrai būdingame žaidime su šviesa ir erdvės iliuzija veidrodis naudotas kaip šviesos reflektorius: jis optiškai praplėtė ir pagilino patalpas, daugino jose tiek natūralią, per langus sklindančią, tiek dirbtinę, žvakių ir šviestuvų skleidžiamą, šviesą. Greta kabinti sieniniai šviestuvai arba statytos žvakidės, kurios, siekiant išgauti tam tikrą šviesos lūžio kampą, neretai tvirtintos prie rėmų arba veidrodinio

294 Anne-Laure Angoulvent, *Baroko dvasia*, iš prancūzų k. vertė Genovaitė Dručkutė, Vilnius: Baltos lankos, 2005, p. 87.

295 Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*, p. 80.

296 *Ibid.*, p. 90.

297 Tiesioginių nuorodų apie veidrodžius supraportuose rašytiniai ir ikonografiniai šaltiniai nepateikia, tačiau 1795 m. Verkių dvaro inventoriuje minimas veidrodis virš / ant durų iš dviejų didelių plokščių (*Lustro na Drzwiach z Dwóch tafel dużych iedne I*), kuris galėtų reikšti ir supraporto dekorą, in: VUB RS, f. 43-19096, l. 7.

298 J.-F. Blondel, *Cours d'architecture*, Paris, 1774, t. 5, p. 66, in: Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*

paviršiaus²⁹⁹ (26, 27 il.). Taigi, dėl šviesos atspindžio funkcijos keitėsi veidrodžių konstrukcijos. Unikalus pavyzdys – XVIII a. paskutiniaisiais dešimtmečiais tarp Airijos stiklių populiarius veidrodžio ir sietyno hibridas. Šio tipo dirbiniai buvo sudaryti iš ovalaus veidrodžio³⁰⁰, dažniausiai fecetuotais kraštais³⁰¹ (rėmais), ir krištolinio dviejų žvakių sietyno, tiksliau, vertikaliai pusiau padalinto sietyno, pritvirtinto veidrodžio viršuje, – taip atspindys kūrė pilno sietyno iliuziją (28 il.). Veikiausiai dėl sudėtingos ir trapios veidrodinio stiklo ir kristolo konstrukcijos tokių dirbinių išliko vos keletas. Dalis jų pažymėti Johno Dedereko Ayckboumo, meistro, kilusio iš vokiečių imigrantų šeimos, manufaktūros ženklais³⁰².

Gilesnės, platesnės erdvės iliuzija buvo kuriama vieną veidrodį pakabinus ant lygiagrečių patalpos sienų arba pastačius vieną priešais kitą (29, 30 il.). Taip kiekvienas, pažvelgęs į bet kurią sieną su veidrodžiu, matydavo ne plokštumą, bet už nugaros pasklidusią kambario erdvę.

Panagrinėkime, kokie veidrodžių tipai naudoti mūsų aptariamam laikotarpiui ir kaip jie pritaikyti tiems iliuzijos bei dauginimo efektams intensyviau skleisti? Be to, kaip Baroko interjerų madų formuotojų siūlymai prisidėjo prie naujų veidrodžių tipų ir formų atsiradimo? Žvelgiant į XVIII–XIX a. ikonografinę medžiagą ir skaitant įvairių Europos kraštų interjero istoriją, dažniausiai sutinkamos dvi veidrodžio vietos patalpoje: pirmoji – virš židinio, antroji – sienų plokštuma tarp angų, dauguma atvejų, langų (31 il.). Svarbu atkreipti dėmesį, kad abu veidrodžių tipai vadinti *trumeau* (pranc. *trumeau*), tačiau jų paskirtis ir konstrukcijos skyrėsi. Skirtį galima atsekti pasitelkus terminų aiškinimus XVIII ir XIX a. enciklopedijose, žodynuose bei stebint interjero dizaino istorijos lūžinius momentus.

Trumeau arba *tremeau* pirmajame Deniso Diderot ir Jeano Le Rond'o d'Alembert'o enciklopedijos 1751 m. leidime pristatomas kaip architektūrinis terminas, reiškiantis sienos dalį tarp dviejų langų; antroji *trumeau* reikšmė – veidrodis erdvėje tarp dviejų langų (vadinamas *trumeaux*)³⁰³. Praėjus daugiau nei šimtmečiui, 1876 m. išleistame

299 *Ibid.*, p. 91.

300 *Stiklo istorijoje* (The History of Glass) minima, kad yra išlikusių airiškų veidrodžių be sietyno – jie identifikuojami pagal ovalią formą ir balto, mėlyno arba žalio stiklo „karoliukais“ puoštus kraštus, in: Dan Klein, Loyd Ward, *The History of Glass*, London: Orbis, 1984, p. 152.

301 *Facetas* (pranc. *facette*) – nusklaubta šoninė briauna, in: Vilhelmina Vitkauskienė, *Dailės terminų žodynas: prancūzų–lietuvių, lietuvių–prancūzų kalbomis*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1999, p. 59.

302 Knight of Glin (Desmond FitzGerald), James Peill, *Irish Furniture: Woodwork and Carving in Ireland from the Earliest Times to the Act of Union*, Yale University Press, 2007, p. 269.

303 Denis Diderot, Jean Le Rond d'Alembert, *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, t. 16, 1re éd., 1751, p. 728.

Pierre'o Larousse'o žodyne *triumo* sąvoka kildinama iš *trumel*, reiškusio avienos šlaunį; vėliau šis žodis buvo vartojamas nusakyti tvirtai ir masyviai sienai, esančiai tarp dviejų durų ar langų, po to – šioje vietoje pritaikytam veidrodžiui³⁰⁴. Taigi, ir XVIII a., ir XIX a. prancūzų kalbos tradicijoje³⁰⁵ *triumo* terminas susietas su konkrečia patalpos dalimi – erdve tarp langų (32, 33, 34 il.). Šioje erdvėje buvo kabinami arba ant konsolinių stalelių tvirtinti itin aukšti, iki dviejų metrų aukščio, vertikalūs, vientisi arba iš keleto dalių sudaryti veidrodžiai. Pagrindinė tokių veidrodžių paskirtis buvo atspindėti šviesą, sklindančią nuo greta esančių langų, be to, prie triumų dažnai tvirtintos žvakidės³⁰⁶.

Antrasis triumų tipas, dar vadinamas *židinio triumų*, neturėjo sąsajų su erdve tarp langų, o vienintelis jo panašumas su minėtais veidrodžiais buvo aukštis ir vertikalioji forma. Veidrodžiai virš židinio imti kabinti XVII a. pabaigoje atsiradus naujam židinio tipui, kuris ypač išplito XVIII amžiuje. Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV architekto Jules Hardouin-Mansart'o sukurtas „karališkas židiny“ (*royal fireplace*) pakeitė ankstesnius su aukštais ir masyviais dūmtraukiais, kurie užėmė daug patalpos erdvės (34 il.). Naujojo židinio dūmtraukis buvo visiškai įmūrytas sienoje; toks židiny geriau šildė ir mažiau rūko (geriau surinkdavo dūmus), bet to, pasitarnavo interjero estetikai – daug žemesnė ir išlenkta ugniakuro atbraila labiau derėjo prie banguojančio barokinio interjero dekoru³⁰⁷. Virš žemos atbrailos atsivėrė erdvė, kurią buvo galima užpildyti prabangiu porcelianu, laikrodžiais, paveikslais bei veidrodžiais.

J. Hardouin-Mansart'o kolegai architektui Robert'ui de Cotte'ui (35 il.) priskiriama antro „židinio atbrailos“ veidrodžio – *caminiera*³⁰⁸ – dizaino autorystė. *Caminiere* – tai horizontalus židinio atbrailos pločio veidrodis, jo plotis sukurtas sujungus tris dalis, iš kurių centrinė buvo plačiausia ir vizualiai dominuojanti (36 il.). Dar viena formos variacija – *caminiere*, sudaryta iš vienos veidrodinės plokštės, kurios šonus iki norimo pločio pratęsė simetriškas dekoras. Veidrodžių rėmai gaminti iš natūraliai apdirbto riešutmedžio, padengti aukso lapeliais, paaukuoti *mecca* būdu (lako su pigmentais arba sakais) arba lakuoti; rėmų viršus „bangavo“ priderintas prie kambario dekoru. Pirmieji *caminiere*, atsižvelgiant į jų formą, buvo skirti neaukštų lubų kambariams – gyvenamųjų namų

304 Pierre Larousse, *Grand dictionnaire universel du 19 siècle: Français, historique, géographique*, t. 15, Paris: Administration du Grand Dictionnaire Universel, 1876, p. 563.

305 Anglų kalboje *triumo* atitikmuo yra *pier-glass*. *Pier* – tarpusienis: ištinis mūras tarp langų; mūrinė atrama, in: Laima Kitkauskienė, Napalys Kitkauskas, *Anglų–lietuvių aiškinamasis architektūros žodynas: apie 3000 terminų*, Vilnius: Technika, 2004, p. 115.

306 Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*, p. 90–91.

307 *Saint Gobain 350 The exhibition*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-11-27], <http://www.saint-gobain350years.com/#!/en/the-history-of-our-innovations/classic-building/lighting-effects>.

308 *Caminiere* – itališkas terminas, reiškiantis židinio groteles; anglakalbėse šalyse vadinamas *chimney glass* – židinio veidrodžiu.

viršutiniuose aukštuose, mezoninuose, įrengtiems privatiems miegamiesiems³⁰⁹. Taigi, *caminiere*, skirtingai nuo židinio triumo, buvo skirtas ne reprezentacinėms, o privačioms arba gyvenamosios paskirties patalpoms. Tokia skirtis leidžia suprasti, kad veidrodžių formos ir funkcijos priklausė ne tik nuo vietos patalpoje, bet ir nuo jos paskirties.

Didžiausia asmens tualetui skirtų patalpų naujovė – psichė (pranc. *la psyché*). XVIII a. pabaigoje atsiradęs veidrodžių tipas itin išplito XIX a. ir, pasak S. Melchior-Bonnet, tapo epochos simboliu. Šių veidrodžių, kaip ir triumo, aukštis siekė iki 2 metrų, o jų išskirtinis bruožas buvo konstrukcija – horizontali centrinė ašis, dėl kurios veidrodinė plokštė galėjo būti pakreipiama, išgaunant atspindį skirtingu kampu (37–39 il.). Toks konstrukcijos principas taikytas ir prie tualetinių stalelių tvirtintiems veidrodžiams (40, 41 il.) bei mažiems tualetų veidrodėliams³¹⁰. Remdamiesi vaizdiniais ir daiktiniais šaltiniais, galime išskirti dvi tualetų veidrodėlių grupes. Vienos iš jų veidrodžiai naudoti tik pastatyti ant baldų – jų pagrindą sudarė gana masyvi ant kojelių pastatoma dėželė su 1–2 stalčiukais (42, 43 il.). Antrosios grupės dirbinių brangenybių dėžutė buvo smulkesnė, konstrukcija lengvesnė, todėl toks reikmuo tualetų metu galėjo būti laikomas ir rankose (44 il.). Veikiausiai todėl šie veidrodėliai vadinti „laikomais ant kelių“³¹¹. Būtent taip laikomą veidrodį matome damų tualetą³¹² vaizduojančioje prancūziškoje karikatūroje (45 il.). Abi tualetų veidrodėlių grupės būdingos imperatoriškojo meno – ampyro – laikotarpiui, o kiek vėliau – ir bydermejerio stiliui, dominavusiems Europoje XIX a. I pusėje³¹³. Nors konstrukcija panaši, Henry’io Havardo enciklopedijoje, publikuotoje 1894 m. pabrėžiama, kad klaidinga *psyché* terminą priskirti baldams su mažais veidrodėliais (komodomams, tualetams, ekranams), nes tai turėtų būti visą žmogaus kūną atspindintys veidrodžiai³¹⁴. Kad tokia klaida būdinga, įrodo XIX a.

309 Helen Costantino Fioratti, „Mirrors During the Reinassance Period“: Part 13, in: *L’Antiquaire & the Connoisseur, Inc.*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-11-27], http://www.lantiquaire.us/mirrors-in-renaissance-period_p13.html.

310 Anglų kalboje vartojamas *dressing mirror* terminas, lenkų – *toaletka*. Lietuvos muziejinių kartais vadinamas *staliniu veidrodžiu*, pvz., TIM, GEK-19755.

311 Chantal Bizot, *Mobilier directoire Empire*, Paris: Éditions Ch. Massin, [s. a.], p. 74.

312 Karikatūra vaizduoja dvi senyvo amžiaus ne(be)išvaizdžias moteris, kurioms tualetų metu patarnauja gražuolės tarnaitės. Be minėto veidrodėlio, įvardyto kaip *stalo veidrodis*, tualete „dalyvauja“ dar du veidrodžiai: didysis, dalijantis sceną ir jos veikėjas, bei mažasis, pritvirtintas prie tualetinio stalelio.

313 Plačiau apie ampyro stiliaus psichė ir bydermejerio veidrodžius žr. Joanna Woch, *Biedermeier: Przewodnik dla kolekcjonerów*, Warszawa: Arkady, 2007, p. 96–100.

314 Šią įžvalgą autorius grindžia mitologiniu Psichės personažu, tačiau detaliau paralelės nepaaiškina: *L’ameublement et de La decoration: Depuis le XIII siecle jusqu’a nos jours*, par Henry Havard, t. 4, Paris: Maison Quantin, 1894, p. 649.

prancūzų baldų dizainerio sukurtas „židinio ekrano, arba psichė, projektas“³¹⁵ (46 il.).

To paties laikotarpio (XVIII a. II pusės–XIX a.) vienas iš populiariesnių veidrodžių tipų – apvalūs arba ovalūs išgaubto paviršiaus veidrodėliai, gaminti iš išpūsto stiklo dar Renesanso epochoje. Vieną tokių veidrodžių matome 1809 m. porceliano ir stiklo parodą vaizduojančiame piešinyje – apvalus veidrodis su šonuose pritaisytomis žvakidėmis vaizduojamas kabantis ant galinės parodos salės sienos (47 il.). Šių veidrodėlių vieta XVIII a. interjere buvo salonai bei valgomieji – dažniausiai pakabinti virš indaujų jie atspindėjo prabangų stalo sidabrą ir porcelianą³¹⁶ (48 il.). Dar viena šioje vietoje kabėjusių išgaubtų veidrodžių paskirtis – per pietus prie stalo patarnavęs vyresnysis liokajus galėjo prižiūrėti pietaujančius netgi diskretiškai atsikusęs nugara į stalą³¹⁷. Tokio tipo veidrodžius, kabančius virš sėdėti skirtų baldų – sofų, matome ir XIX a. pradžios „piešimo kambario“ (*drawing room*) pasiūlymo eskize (49 il.). Kyla klausimas, kokią funkciją šioje savistabai nepatogioje interjero vietoje atliko veidrodžiai. Atidžiai pažvelgę į pateiktą pavyzdį, apvalaus rėmo apačioje matome pritvirtintus žvakių laikiklius, todėl galima teigti, kad viena iš šių veidrodžių funkcijų buvo šviesos patalpose dauginimas. Ši prielaida pasitvirtina ir kituose ikonografiniuose pavyzdžiuose, kuriuose veidrodžiai yra be žvakių laikiklių, tačiau įkomponuoti tarp langų arba priešais kitą veidrodį, taigi, greta *natūralių* šviesos šaltinių (50, 51 il.).

Aptartos veidrodžių formos, tipai, įkomponavimo interjere būdai ir funkcijos, kaip matysime, kartojosi ir vėlesnių laikotarpių interjeruose. Labai iškalbingas pavyzdys – XIX a. II pusėje dailininko Henry'io Treffry'io Dunn'o pirmasis išpūdis apsilankius Londono centre esančiuose Dantėės Gabriel'io Rossetti namuose, kurį jis vėliau įamžino akvarelėje (52 il.) ir aprašė prisiminimuose: „Įvairių dydžių, formų ir modelių veidrodžiai padengę sienas taip, kad ir kur bepakreipčiau žvilgsnį, visur mačiau stebintį save“³¹⁸. Taigi, iš autorinio dizaino veidrodžiai tapo universaliomis konstrukcijomis, plačiai taikytomis Europoje ir Šiaurės Amerikoje iki pat XX a. pradžios. Ne išimtis buvo ir Lietuva. R. Janonienės straipsnyje³¹⁹ pateiktas pasakojimas

315 Oliver Gabet, *L'objet et son double: Dessins d'arts décoratifs des collections du musée d'Orsay*, Paris: Musée d'Orsay, 2006, p. 27.

316 Elisabeth Donaghy Garrett, „Looking glasses in America: 1700–1850“, in: *David L. Barquist, American tables and looking-glasses: in the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, New Haven: Yale University Art Gallery, 1992, p. 28.

317 „An important Regency fashion“, in: *Mallett Antiques: Fine Furniture & Works of Art*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-02], <http://www.mallettantiques.com/en/encyclopedia/convex-mirrors>.

318 Charlotte Gere, *Nineteenth-Century Decoration: the Art of the Interior*, New York: H. N. Abrams, 1989, p. 14.

319 Rūta Janonienė, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslas „Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė““, in: *Dailė*, 2015, nr. 2, p. 107–110.

apie Vladislavo Neveravičiaus, XIX a. Lietuvos dailininko, paveikslo „Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė“ pristatymą visuomenei: „Drobė buvo eksponuojama su tam tikrais teatro efektais: pritemdytame kambaryje, naudojamas dirbtinis apšvietimas. Paveikslo rėmus dengė juodas aksomas, o dirbtinis užtvaras neleido žiūrovams arti prieiti, bet buvo galima stebėti tapybos atspindį netoliese pakabintuose veidrodžiuose.“³²⁰ Tokiu būdu 1843 m. Varšuvos Gerlacho viešbučio salonas, kuriame buvo įrengta paveikslo ekspozicija, buvo paverstas vieša, meno mylėtojams atvira erdve, kurioje veidrodžiai panaudoti kaip priemonė iliuzijai ir nuotaikai sukurti.

3.2. Veidrodžiai Lietuvos interjeruose

XVIII ir XIX a. I pusės veidrodžių interjere analizė daugiausia paremta archyviniais šaltiniais. Kaip minėta, XIX a. (ypač antroje amžiaus pusėje) sukurti vaizduojamosios dailės kūriniai ir fotografija praturtina veidrodžių interjere tyrimą ir pratęsia chronologines ribas iki XX a. pradžios. Šiame tyrime svarbūs ir publikuoti šaltiniai: atsiminimai, mokslinės publikacijos su šaltinių fragmentais, taip pat daiktiniai šaltiniai – Lietuvos muziejuose išlikę veidrodžiai.

Apie medinę dvarų architektūrą rašiusi D. Puodžiukienė akcentavo, kad detaliausi ir išsamiausi XVIII a. dvarų inventoriai sudaryti amžiaus viduryje ir antroje pusėje³²¹. Būtent šiame laikotarpyje veidrodžiai imti fiksuoti tokio tipo dokumentuose. Nors XVIII a. pradžioje veidrodžių paminėjimų visiškai nepavyko rasti³²², tačiau amžiaus viduryje situacija iš esmės pasikeitė³²³. Interjerų tyrimui naudingi dviejų tipų turto inventoriai: detalūs patalpų aprašymai, leidžiantys rekonstruoti dekoro ir baldų išdėstymą, arba konkrečioms patalpoms priskirti baldų sąrašai. Antrasis būdas, leidžiantis be nuoseklaus rūmų aprašymo lokalizuoti veidrodį interjere, yra susijęs su XVIII a. išryškėjusia nauja veidrodžių naudojimo tendencija – tvirtinimu prie baldų: „XVIII a. veidrodžiai visiškai įsigali puošyboje ir iš esmės pakeičia baldus“ – pastebi S. Melchior-Bonnet³²⁴.

320 *Ibid.*, p. 108.

321 Dalė Puodžiukienė „Istoriniai šaltiniai XVI a.–XX a. pradžios medinės dvarų sodybų architektūros tyrinėjimuose“, p. 82.

322 Veidrodžiai neminimi tarp peržiūrėtų XVIII a. pradžios (1700–1711) dvarų turto inventorių. Pirmasis XVIII a. paminėjimas rastas 1716 m. sudarytame Stepono Jono Tyzenhauzo daiktų sąrašė (VUB RS, f. 5-b. 28-2334, l. 93); veidrodžiai gausiau imti minėti nuo XVIII a. 5 dešimtmečio.

323 Nuo XVIII a. vidurio iki pabaigos rasta 20 dvarų inventorių (su interjero aprašymais), kuriose minimi veidrodžiai.

324 Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*, p. 90.

Priklausomai nuo baldo tipo, veidrodžiai buvo įvairiose namų patalpose, kurios tradiciškai skiriamos į du tipus: reprezentacines ir privačias – gyvenamąsias.

3.2.1. Veidrodžiai reprezentacinėje diduomenės gyvenamojoje aplinkoje

Skirtingos paskirties patalpos skaidydavo pastatus į gyvenamąsias ir reprezentacines zonas. D. Podžiukienė taip apibūdina tradicinį ponų namą: „Reprezentacinės patalpos išdėstytos pagrindinio fasado pusėje ir pastato centre. Visuose namuose – didesniuose ir mažesniuose – buvo prieškambaris (priesienis), salė (*salionas*), valgomasis (*stalava*). [...] Gyvenamosios dalies patalpos – ponų ir vaikų miegamieji, virtuvė, kambaras ir kt. – buvo užpakalinėje namų dalyje ir galuose.“³²⁵ Reprezentacijai, t. y. svečių priėmimui, sudariusiam didžiąją dalį dvarininkų socialinio gyvenimo, buvo skirtos puošniausios namų patalpos – jos turėjo parodyti savininkų socialinę ir turtinę padėtį, išreikšiamą prabanga ir prestižiniais daiktais. Taigi, tarp išsiskuoksniavusios bajorijos jau minėtus skirtumus aiškiausiai galima matyti reprezentacinėse namų patalpose, kurios nuo gyvenamųjų skyrėsi ir dydžiu, ir įrengimu³²⁶.

Prieš pristatydami reprezentacines patalpas, trumpai stabtelėsime rūmų parke, kuriame, kaip reprezentacinėje erdvėje, vykdavo šventės arba jų dalys. Galime tik trumpai užsiminti apie parke buvusius reprezentacinės paskirties statinius, pavyzdžiui, kavinę (*kaffenhauz*), aprašytą 1765 m. Antakalnio Sapiegų rūmų inventoriuje. Būtent šiame, inventoriaus sudarymo laiku apleistame, pastate tarp rastų daiktų minimas „1 senas stiklinis veidrodis“³²⁷. Išlaikant jau minėtą baroko bruožą – interjero sąsają su gamta – parkas pratęsė salono interjerą, todėl tikėtina, kad jame buvo naudojama interjero įranga. 1748 m. sudarytame Antakalnio Sapiegų rūmų daiktų sąrašė mini mi 8 „mediniai veidrodžiai fejerverkams“ (*Luster drewnianych od Ferwerkow – 8*)³²⁸, tikriausiai, veidrodžiai mediniuose rėmuose. Sunku atsakyti, ar šie veidrodžiai buvo individualūs dirbiniai, sustatomi parke, ar sujungti į fejerverkams skirtas konstrukcijas, kurias, pasak L. Balaišytės, projektavo karo inžinieriai: „„Dirbtinių ugnių“ kūrimas

325 Dalė Puodžiukienė, „Tradacinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, p. 39–40.

326 Plačiau apie reprezentacinio dvaro patalpų įrengimą žr. Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII a.“, p. 97–106.

327 Inventoriaus fragmentai su vertimais publikuoti – Rūta Janonienė, Evaldas Purlys, *Sapiegų rūmai Antakalnyje*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės valdovų rūmai, Vilniaus dailės akademija, 2012, p. 160.

328 Antakalnio Sapiegų rūmuose saugomų daiktų sąrašas, in: LMAVB RS, f. 17-34, (B(3)-34), l. 42v.

buvo brangus ir daug laiko reikalaujantis darbas. Sudėtingos konstrukcijos įrenginius šventėms inžinieriai paprastai kurdavo kelias savaites, jiems padėdavo architektai ir skulptoriai.³²⁹ Šventės su fejerverkais buvo gana įprastas reiškinys miesto bei dvaro aplinkoje: L. Balaišytė mini Vilniuje rengtus fejerverkus³³⁰, Salantų dvare su fejerverkais švęsta Šv. Onos diena, minint dvaro šeimininkės Onos Vainienės ir jos anūkės Onos Gorskaitės vardines³³¹. XIX a. I pusėje šventė su fejerverkais – derliaus nuimtuvės – vykdavo ir Romerių Dembynės dvare³³². Fejerverkų populiarumą geriausiai paaikšina bendras Baroko epochos kūrinių bruožas: jų aistra „reprezentacijai, didybei, reginiams, mizanscenoms, grandiozinei liturgijai – nesvarbu, skirti Dievui ar šio pasaulio galingiesiems“³³³. Taigi, veidrodžiai buvo elementas, sujungęs barokinių rūmų reprezentacinį interjerą su (ne mažiau reprezentatyvia bei reprezentuojančia) rūmų parko erdve.

Prieškambaris – kukliausia iš reprezentacinių patalpų, tačiau ji pirmoji, į kurią patenka svečias. Be pirmojo namų įspūdžio, ji atliko ir aiškią funkciją – prieškambarėje buvo paliekami viršutiniai atvykusių svečių rūbai. Šios namo dalies reprezentatyvumas gerai atsispindi Romerių dvaro Tytuvėnuose apibūdinime: „Gyvenamoji dalis buvo su prieškambariu, kuriame didelis veidrodis, stalas ir kabyklos nesuskaičiuojamų svečių kailiniams ir burkoms kabinti.“³³⁴ Didelis veidrodis optiškai erdvinio patalpą ir, be abejo, atliko tualetinę funkciją – prieš įžengiant į kitas erdves buvo galima dirstelti į savo išvaizdą, pakoreguoti ją. Prieškambariuose kabinti veidrodžiai skyrėsi savo kokybe: Žiežmarių dvaro prieškambarėje³³⁵ tarp langų kabėjo didelis Urečos manufaktūros³³⁶ veidrodis, kurio kokybė ir prabanga neabejotina. Itin prabangiuose didikams Branickiams priklausiusiuose Balstogės rūmuose, svečių kambario prieškambarėje (*przedpokój gościnny*), kabėjo aštuonių sujungtų plokščių veidrodis, įrėmintas paauk-

329 Lina Balaišytė, „Barokiniai fejerverkai – „ugnies dramos“ su politiniu turiniu“, in: *Orbis Lituaniae: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-09-13], http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#barokiniai-fejerverkai-ugnies-dramos-su-politiniu-turiniu_fact_1392.

330 Lina Balaišytė, „Visuotiniam džiaugsmui, valdančiųjų garbei: fejerverkai XVIII a.“, in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus istorijos institutas, 2014, p. 312–338.

331 Elmantas Meilus, „Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antroje pusėje“, p. 63.

332 Tamara Bairaškaitė, *Mykolas Juozapas Romeris (1778–1853)*, p. 78.

333 Anne-Laure Angoulvent, *op. cit.*, p. 87.

334 Jolanta Širkaitė, „Tytuvėnų dvaras“, p. 165.

335 Žiežmarių dvaro 1780 m. inventorių, in: LMAVB RS, f. 11, b. 40, l. 3v.

336 Kaip mini D. Ramonienė, Urečos stiklo manufaktūra buvo bene vienintelės inventoriuose įvardijamos kilnojamojo turto dirbtuvės. Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII a.“, p. 98.

suotuose rėmuose, tačiau dvi iš aštuonių veidrodinio stiklo plokščių buvo suskilusios³³⁷. Tiškevičių rūmų Vilniuje, Trakų g., dokumente taip pat minimas prieškambario veidrodis paaukuotais rėmais (*oprawne ramki w ramki złocone*)³³⁸, šešiolika metų vėliau sudarytame Kairėnų dvaro inventoriuje – prieškambaryje kabėjęs didelis veidrodis³³⁹.

Funkciškai svarbiausios reprezentacinės dvaro patalpos buvo salonas (svetainė) bei valgomasis. Šį teiginį grindžia D. Ramonienės vidutinės ir smulkiosios bajorijos reprezentacinių interjerų tyrimai³⁴⁰. Gabrielės Giunterytės-Puzinienės vaikystės atsiminimuose randame įrodymą, kad ir XIX a. aukštuomenei reprezentacinių patalpų apstatymas ir dekoras buvo neatsiejamas nuo namų prestižo ir socialinio statuso: „Mano tėvas norėjo seną namą paversti šiuolaikiniais rūmais, o motina ėmė statyti nedidelį flygelį nedideliais langais ir žemomis lubomis, kuriame dideli veidrodžiai, dengiantys ištisas sienas, porcelianinės Servo vazos ir meistrų paveikslai paaukuotuose rėmuose, atsivežti iš Pokorševo, atrode ne vietoje, tačiau teikė salonams elegancijos ir net prašmatnumo.“³⁴¹ Tekste aiškiai pastebimas disonansas tarp interjero ir jo dekoruoto veidrodžio, kaip autonomiško prestižo atributo, sampratą.

Galime palyginti skirtingų dvarų valgomuosius – jau XVIII a. aiškią paskirtį turinčias reprezentacinei namų daliai priskiriamas patalpas³⁴². Stolovackio rakto palivarko (*Folwark Klucza Stołowackiego*)³⁴³ ponų namo valgomajame (*Izba stołowa*) 1772 m. buvo didelis šlifuito stiklo veidrodis, po kuriuo stovėjo medinis staliaus darbo stališ³⁴⁴; Padubysio dvaro inventoriuje, sudarytame XIX a. viduryje, 1843 m., minimas valgomajame (*w Sali Jadalney*) buvęs vienas veidrodis, aprėmintas beržiniais lakuotais rėmais³⁴⁵. Palyginus su didikų rūmais, šių dvarelių valgomieji buvo itin kuklūs – keletu metų vėliau, nei Stolovackio rakto palivarke sudarytame šaltinyje, Lenkijos didikų

337 Balstogės rūmų 1775 m. inventorių, in: VUB RS, f. 4-34255(A-1662), l. 3.

338 Tiškevičių rūmų Trakų g. inventorių, 1830 m., in: f. 716, ap. 1, b. 4441, l. 2.

339 Kairėnų dvaro kilnojamojo turto sąrašas, sudarytas 1846 m., in: LMAVB RS, f. 119-46, l. 28.

340 Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII amžiuje“, p. 91–109; Idem, „Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje“.

341 Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *op. cit.*, p. 32.

342 E. Kowecka užsimena, kad nuo XVIII a. dvaruose įsigalėjo paprotys pagrindinį šeimos dienos maistą – pietus patiekti tam skirtoje atskiroje patalpoje, in: Elżbieta Kowecka, *W salonie i w kuchni*, p. 111.

343 Raktas – didelio dvaro Lietuvoje padalinys, kurį sudarė keli gretimi palivarkai. LDK raktai egzistavo nuo XVII a., in: *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 19, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2011, p. 503.

344 Stolovackio rakto palivarko 1772 m. inventorių, in: VUB RS, f. 4-(A1661)34254, l. 15.

345 Padubysio dvaro inventorių, 1843 m., in: LMAVB RS, f. 37-4329, l. 1.

Branickių rūmų Balstogėje inventoriuje minimi du veidrodžiais apstatyti valgomieji: pirmajame ir antrajame rūmų aukštuose. Balstogės rūmų inventorius suteikia galimybę sugretinti ne tik skirtingų socialinių sluoksnių atstovų valgomuosius, bet ir dvi vienodos funkcijos to paties pastato patalpas. Pirmojo aukšto valgomojo salėje (*Sala stołowa*) būta trijų vienodų veidrodžių: iš vienos šlifotos veidrodinės plokštės su lygiais, faneruotais rėmais, dviem geležiniais kabliais pritvirtinti prie sienos, rūmų viršuje – drožinėti paaukuoti ornamentai³⁴⁶. Ketvirtasis patalpos veidrodis, taip pat kabėjęs ant sienos, buvo sudarytas iš dešimties veidrodinių plokščių ir įrėmintas drožinėtuose paaukuotuose rėmuose. Greta veidrodžio minimos dvi paaukuotos metalinės dviejų šakų³⁴⁷ žvakidės, veikiausiai, taip pat kabėjusios ant sienos. Lenkų mokslininkų išleistoje šio inventoriaus publikacijoje prie pastarojo veidrodžio esanti sudarytojų pastaba³⁴⁸ patikslina, kad jis kabėjo virš židinio³⁴⁹. Antrame rūmų aukšte įrengtoje kito valgomojo salėje minimas tik vienas veidrodis – iš aštuonių plokščių, su drožinėtais paaukuotais rėmais, kabantis ant sienos. Po veidrodžiu buvo pastatytas marmurinio stalviršio stalas su staliaus darbo paaukuotomis kojomis³⁵⁰. Veidrodžių skaičiaus skirtumas tos pačios funkcijos patalpose leidžia daryti išvadą, kad jos naudotos skirtingai – kuklesnis antrojo aukšto valgomasis veikiausiai buvo skirtas nuolatinių rūmų gyventojų poreikiams, o didysis valgomasis³⁵¹ – svečių priėmimams ir šventėms. Tokias išvadas pagrindžia ir D. Puodžiukienės teiginys: „Palyginti didelės reprezentacinės dalies patalpas šaltųjų sezonų metu (Lietuvoje jis tęsiasi nuo spalio iki balandžio mėnesio ir ilgiau) pakurdavo per šventes ir atvykus svečiams. Kasdien visa šeima ir ją aptarnaujantys asmenys spietėsi gyvenamojoje dalyje.“³⁵² Bajorų gyvenimo būdas lėmė ir patalpų šildymo tvarką – židiniai, greičiau pakuriami nei krosnys, buvo

346 Balstogės rūmų 1775 m. inventorius, in: VUB RS, f. 4-34255(A-1662), l. 7.

347 „lichtarze [...] o dwóch essach“ – A. Valtaitė-Gagač vartoja žvakidės su šakomis terminą, in: Alantė Valtaitė, *op. cit.*, p. 52.

348 Žr. 43 nuorodą, in: *Pałac Branickich w Białymstoku*, t. 1: *Inwentarze z XVIII stulecia*, 2 d., opracowali i do druku przygotowali Karol Łopatecki, Wojciech Walczak, Białystok, 2012, p. 28.

349 Židinis šaltinyje apibūdintas kaip bertuvės formos (taip terminą „suzuflada“ išvertė S. Samalavičius, in: Stasys Samalavičius, „Krosnys ir židiniai XVII–XVIII a. vilniečių namuose“, in: *Architektūros paminklai*, Vilnius, 1984, t. 9: *Iš respublikos senamiesčių kompleksinio regeneravimo praktikos*, p. 35), akmeninis, pilkai dažytas su išraižytais ornamentais ir dvijomis geležinėmis sklendėmis. Ant sienos (nors šaltinyje ir neminima, bet tikėtina, kad virš to paties židinio) taip pat kabėjo geležinė skarda su heraldiniais ženklais.

350 Balstogės rūmų 1775 m. inventorius, in: VUB RS, f. 4-34255(A-1662), l. 28.

351 Lyginant patalpas kriterijais pasitelkti baldų skaičius ir patalpos dydis, kurį išduoda langų skaičius: pirmojo aukšto valgomojo salėje – keturi langai, antrojo aukšto – du.

352 Dalė Puodžiukienė, „Tradicinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, p. 41.

papildomos šilumos bei šviesos³⁵³ šaltinis, nešildymo metu atlikęs drėgmės ventiliavimo funkciją³⁵⁴. Tokios svarbios funkcijos lėmė, kad židiny buvo ir dekoratyvinis bei simbolinis patalpos epicentras: „Židiniai beveik be išimties statyti svetainėje kaip bajoro namų židinio ženklas“³⁵⁵. Taigi, virš jo pakabinti veidrodžiai turėjo ne mažiau svarbias funkcijas: jie atspindėjo liepsnos šviesą bei smulkius meno dirbinius, sudėtus ant židinio atbrailos (tokiu būdu juos daugino), o puošnūs jų rėmai pabrėžė židinio formą ir optiškai jį paauskštino (53–55 il.).

Rašytiniuose XVIII a. ir XIX a. I pusės šaltiniuose rasti 3 „židinio veidrodžiai“³⁵⁶ ir net 26 dirbiniai, įvardyti „veidrodis virš židinio“³⁵⁷. Turint rūmų arba ponų namo planus, pagal šias sąvokas lengvai nustatomos konkrečios veidrodžių vietos interjere – pastato aukštų planuose židiniai sužymėti sutartiniu ženklu. Tačiau identifikuoti, kuris veidrodžio tipas – triumo ar *caminiera* – minimas, nėra paprasta. Analizuotuose inventoriuose su patalpų aprašymais *caminiera* terminas nė karto nepaminėtas, tačiau negalėdami ištirti, kas įvardijama sąvoka „židinio veidrodis“, negalime teigti, kad šis tipas nebuvo populiarus. Remdamiesi pirminiu *caminiera* apibrėžimu, šiam tipui galėtume priskirti visus veidrodžius, kabėjusius virš židinių privačiuose interjeruose, tačiau tokia išvada būtų pernelyg skubota: viena vertus, reiktų ištirti kiekvienos patalpos, kurios kilnojamajame inventoriuje minimas veidrodis, aukštį (jau minėta, kad *caminiera* buvo sukurti žemesnėms patalpoms), antra vertus, veidrodžių formos ir paskirtis keitėsi, todėl labai tikėtina, kad LDK itališkasis *caminiera* galėjo būti aukštesnis, komponuojamas reprezentacinėse patalpose. Vienas iš pavyzdžių – XIX a. pabaigos vokiečių architekto Franz'o Heinrich'o Schwechten'o suprojektuotų Palangos Tiškevičių rūmų didįjį saloną³⁵⁸ puošęs veidrodis (56, 57 il.). Virš židinio kabėjusio trijų dalių veidrodžio rėmai, kurie forma ir dekoru buvo priderinti prie salono sienų lipdinių, išliko ir šiuo metu priklauso rūmuose įrengto Palangos gintaro muziejaus istorinių interjerų ekspozicijai (58 il.). Palangos gintaro muziejaus interjeras – vienas

353 S. Samalavičius, tyrinėjęs vilniečių turto inventorius, pastebėjo sąvoką „apšvietimo židinėliai“: Stasys Samalavičius, „Krosnys ir židiniai XVII–XVIII a. vilniečių namuose“, p. 34.

354 Dalė Puodžiukienė, „Tradicinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, p. 41.

355 Dalia Ramonienė, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII a.“, p. 103.

356 P.vz., Vaitkuškio palivarko inventorius, sudarytas 1815 m., in: LVIA, f. 1279, ap.1, b. 201, l. 8v.

357 P.vz., Sapiegos dvaro Ružanuose 1793 m. inventorius, in: VUB RS, f. 4-(A1270)39576, l. 8; [Tiškevičių] Rūmų Vilniuje, esančių prie Vokiečių g., 1817 m. inventorius, in: LVIA, f. 716, ap. 1, b. 4418, l. 12v–13v.

358 Didžiuoju salonu (*salon „wielki“*) šią patalpą įvardijo R. Aftanazy: Roman Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 3, p. 261.

iš itin retų Lietuvos istorinio interjero pavyzdžių, kuriame veidrodžio rėmai saugomi *in situ*. Kaip matome iš XX a. pradžios nuotraukos (56 il.), šis veidrodis nebuvo vienintelis, puošęs didįjį saloną, – ant tos pačios sienos, priešais langą, kabėjo nedidelis veidrodis su veidrodiniais rėmais, primenantis Urečos manufaktūros dirbinius. Nėra aišku, kas atsitiko su šiuo veidrodžiu – jis neminimas Kultūros paminklų apsaugos įstaigos dokumentuose³⁵⁹, jo nematyti ir ankstyvuoju sovietmečiu, kai rūmuose buvo įrengti Dailininkų kūrybos ir poilsio namai, fotografuotoje didžiojo salono nuotraukoje (59 il.). Atkreiptinas dėmesys, kad joje nėra ir veidrodžio virš židinio – karo metu stiklas veikiausiai buvo sudaužytas, o rėmai atsidūrė rūmų palėpėje, kur vėliau atrasti, restauruoti ir grąžinti į autentišką vietą. Sunku pasakyti, ar veidrodžio tipas turėjo įtakos jo išlikimui, tačiau kol kas sunku paneigti prielaidą, kad tokia interjero puošmena buvo laikoma ne kilnojamuoju turtu, bet integralia pastato dalimi³⁶⁰. Dar vienas neišlikęs rūmų veidrodis kabėjo pirmojo aukšto vestibulyje virš židinio – tai pusapskritės arkos formos dirbinys (60 il.), kurio vietoje, virš atkurto židinio, šiuo metu kaba panašios, tačiau ne identiškos formos veidrodis³⁶¹. Šio vestibulio elemento forma, kaip galima matyti iš istorinių brėžinių, buvo svarbi – pusapskritės arkos formos veidrodis numatytas jau rūmų architekto eskizuose (61, 62 il.).

Skirtingai nei *caminiera*, antrojo židinio veidrodžio tipo – *triumo* – sąvoka, nors ir retai, tačiau pasitaiko rašytiniuose XVIII a. šaltiniuose. 1780 m. sudarytame Žiežmarių dvaro inventoriuje šis terminas minimas 8 kartus: iš jų penkiais atvejais tai buvo *židinio triummo*, trimis – dideli *triumo* tarp langų (*między oknami trumo duże*)³⁶². Ružanų

359 Ši įstaiga buvo įpareigota surašyti Lietuvos meno ir kultūros paminklus, todėl 1940–1949 m. važinėjo po apleistus dvarus ir sudarinėjo juose paliktų daiktų (meno vertybių inventorių), in: KPC, f. 17, ap. 2.

360 Panašią mintį yra pateikęs lenkų istorikas J. Dumanowskis, analizavęs XVIII a. Didžiosios Lenkijos bajorų pomirtinius turto inventorių. Jo teigimu, kilnojamojo turto sąvoka buvo sąlyginė, todėl ant sienų kabantys veidrodžiai galėjo būti suvokti kaip integrali pastato dalis, taigi, nekilnojamasis turtas. Todėl inventoriniuose aprašuose šie dirbiniai galėjo ir „pasimesti“, in: Jarosław Dumanowski, „Inwentarze wielmożnych i urodzonych. Konsumpcja szlachty wielkopolskiej w XVIII w.“, p. 267.

361 Palyginti rūmų interjerą prieš 2015 m. atliktą rekonstrukciją ir po jos galima naudojantis muziejaus projektais – 2012 m. ir 2015 m. virtualiais turais, in: „Ekspozicija“, in: *Palanga Lietuvos istorijos ir kultūros raidoje: gintaras, parkas, muziejus*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-29], <http://www.pgm.lt/Ekspozicija/titulinis.htm>; *Palangos gintaro muziejaus virtualus 3D turas*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-29], http://www.ldm.lt/PGM/Virtualus_turas/gintaro_muziejus.html.

362 Žiežmarių dvaro 1780 m. inventorių, in: LMAVB RS, f. 11, b. 40, l. 4v, 5, 9v.

dvaro inventoriuje³⁶³, surašytame 1793 m., minima, kad Žaliojoje salėje³⁶⁴ buvo net trys triumo (*Luster Trymowych*), tačiau skirtingai nei Žiežmarių dvaro atveju šaltinio tekste nėra nurodyta tiksli veidrodžių buvimo vieta – virš židinio ar tarp langų. Dirbinių tipą rodo kontekstas – šaltinyje minima, kad po visais trimis triumo stovėjo lakuoti staleliai, taigi, šie veidrodžiai negalėjo kabėti virš židinių ir, veikiausiai, buvo tarp salės angų – durų arba langų. Tokiu pat principu galima identifikuoti ir XX a. pradžioje į Dūkštą siųstų baldų sąrašė minimą „triumo su pastovu“³⁶⁵ – su šia konstrukcine dalimi veidrodis negalėjo kabėti, juo labiau virš židinio. Išlikusių triumo pavyzdžių galime rasti Lietuvos dailės muziejaus, ČDM ir Literatūrinio A. Puškino muziejaus fonduose (63–65 il.) bei dvarų interjerų fotografijose (66–68 il.).

Remiantis D. Puodžiukienės straipsnyje pristatytu dvaro rūmų patalpų skirstymu, prie reprezentacinių erdvių priskiriami ir svečių miegamieji. Nors jų paskirtis buvo miegas ir tualetas, taigi gyvenamoji, tačiau šiame skirstyme svarbesnis kitas kriterijus – patalpą naudojantis subjektas. „Svečių miegamuosius – kurį nors galinį ar gražiau įrengtą pastogės kambarį – turėjo tik didesni dvarai. Juose kambarius svečiams taip pat įrengdavo oficinoje. Nesant specialių patalpų, svarbesnį svečių apnakvindindavo geruosiuose kambariuose ant tam tinkamų baldų, didelį kiekį svečių – salėje ant šienų išklotų grindų.“³⁶⁶ Panašių išeičių ieškota ir kitoms pirminio būtinumo patalpoms. G. Giunterytės-Puzinienės atsiminimuose³⁶⁷ užsiminta apie jaunųjų svečių buduarus, įrengtus dvaro sode, kai veidrodžiai, kaip pagrindinė asmens tualetui skirta įranga, buvo kabinami ant vaismedžių.

Svečiams skirtomis patalpomis prireikus galėjo tapti ir paskirties neturintys kambariai, kurie, pasak E. Koweckos, dažnai tapdavo suaugusių sūnų, mokytojų ir gubernančių apartamentais³⁶⁸. Tai paaiškina, kodėl dvarų rūmų inventoriuose greta aiškios funkcijos patalpų žymimos ir bendrinio žodžiu „kambarys“ (*pokoj*) pavadintos patalpos. Reikėtų pažymėti, kad dalyje šaltinių, kuriuose dvaro kilnojamasis turtas aprašytas pagal patalpas, neįvardijama nė viena jų funkcija. Šie šaltiniai labiau primena lobynų arba kunstkamerų inventorių, o ne dvarų rūmų aprašus³⁶⁹. Tokio inventoriaus pavyzdžiu galėtų būti po Vilniaus vyskupo Ignato Masalskio mirties rastų daiktų Verkių rūmuose

363 Sapięgų dvaro Ružanuose 1793 m. inventorių, in: VUB RS, f. 4-39576(A-1270), l. 9.

364 Salių pavadinimai spalvomis priklausė nuo jų sienų apmušalų.

365 Rūta Janonienė, „Dūkšto dvaras ir jo gyventojai XIX a.–XX a. pirmos pusės memuaruose“, p. 183.

366 Dalė Puodžiukienė, „Tradicinės architektūros ponų namas bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, p. 40.

367 Gabrielė Giunterytė-Puzinienė, *op. cit.*, p. 53.

368 Elžbieta Kowecka, *W salonie i w kuchni*, p. 110–111.

369 Plačiau apie didikų kunstkamas rašyta antroje disertacijos dalyje, žr. p. 25–27.

Vilniuje sąrašas³⁷⁰. Dokumente daiktai priskirti patalpoms, esančioms skirtinguose pastatuose: trijuose lobynuose (ši sąvoka taip pat gali reikšti daiktų sandėką), naujuosiuose ir senuosiuose rūmuose bei dviejose ofisinose. Gausiausia grupė – naujoji dviejų aukštų oficina, kurios abiejuose aukštuose būta po 14 kambarių. Skaičiais sunumeruotuose kambariuose surašytas kilnojamas turtas ir interjero įranga nuo marmuro židinių iki meno kūrinių bei medvilninių užuolaidų. Daiktų sąrašė iš viso minimas 61 veidrodys. Iš jų išsiskiria „angliškos skardos veidrodėliai biliardui“³⁷¹, kurių įrašyta net 12, todėl galima įtarti, kad šie veidrodžiai buvo itin maži. Kokią konkrečią paskirtį biliardo žaidime turėjo ir kokią vietą patalpoje užėmė veidrodėliai, be išsamesnių duomenų negalime atsakyti. Tačiau tai, kad veidrodžiai buvo naudoti konkretaus laisvalaikio tipo – biliardo žaidimui skirtose reprezentacinėse patalpose, patvirtina ir kiti šaltiniai.

Dviem dešimtmečiais vėlesniame nei I. Masalskio daiktų sąrašas – 1815 m. sudarytame Vaitkuškio dvaro inventoriuje greta biliardo kambariui (*Pokoju Biliardowy*) priskirtų daiktų įrašytas ir didelis veidrodis su dažytais rėmais³⁷². Veidrodžius biliardo kambaryje matome ir buvusiam Markučių dvare, kurio ponų name įrengtame Literatūriniame A. Puškino muziejuje eksponuojamas biliardo kambarys su trimis aukštais triumo (69, 70 il.), labai tikėtina, stovėjusiais ten dar prieš dvaro savininkės Varvaros Melnikovos-Puškinos mirtį 1935 metais³⁷³. Patalpa nėra erdvi, todėl trijų masyvių veidrodžių paskirtis kelia klausimą, ypač atsižvelgiant į tai, kad biliardo stalas ir ilgos lazdos reikalavo didesnės erdvės. Nepaisant to, biliardo kambarys buvo reprezentacinė patalpa, dažnai paskendusį cigarų dūmuose, todėl tikėtina, kad aktualus buvo kiekvienas apšvietimo šaltinis – skirtingais rakursais sustatyti veidrodžiai atspindėjo nuo šviestuvo bei langų sklindančią šviesą.

Reprezentacinių patalpų veidrodžiai, kaip minėta aptariant Vakarų Europos veidrodžių istorijos tendencijas, kabinti ir virš sėdėti skirtų baldų. Tokių pavyzdžių galime

370 Vilniaus vyskupo kunigaikščio Ignoto Masalskio daiktų, 1795 m. birželio mėn. buvusių Verkiuose, sąrašas, in: LMAB RS, f. 43-19096. Šaltinio fragmento (publikacijoje trūksta vienos patalpos aprašymo) vertimas: Rūta Janonienė, „Vyskupas Ignatas Masalskis – Pranciškaus Smuglevičiaus mecenatas“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 11: *Pranciškus Smuglevičius ir jo epocha*, sudarė Vidmantas Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 10–19.

371 „Luster blachy angieslskiej od billardu Dwanascie“, *Ibid.*, l. 3v.

372 Vaitkuškio palivarko inventorių, sudarytas 1815 m., in: LVIA, f. 1279, ap.1, b. 201, l. 8v.

373 Remiantis A. Puškino literatūriniame muziejuje saugomos spintos Kultūros paminklo restauravimo pasu (J. Kornikas, Kultūros paminklo (LPM-119) restauravimo pasas, 1984 m., in: KPC, f. 40, ap. 1, b. 454; už nuorodą dėkoju Eglei Bagušinskaitei), baldą restauruojant 1984 m. buvo nustatyta Markučių dvare buvusio baldų komplekto su Varvaros ir Georgigijaus Puškinų inicialais bei herbu pagaminimo data (1867) ir dirbtuvės – R. Boguslaviškio.

matyti ir lietuviškoje ikonografinėje medžiagoje: Alantos, Taujėnų, Vaitkuškio dvarų reprezentacinių interjerų nuotraukose (71–73 il.). Dar vienas kiek netikėtas veidrodžių įkomponavimo būdas – praėjimo tarp patalpų arba patalpos dalių „įrėminimas“ dviem identiškais veidrodžiais. Tokį atvejį, kai taip įrėmintas patekimas į namų koplyčią, matome fotografijoje iš Umiastovskių rūmų, Trakų g. Vilniuje, interjero (74 il.). Kad toks veidrodžių įkomponavimo būdas buvo tendencingas, įrodo restauruotos Rundalės pilies interjeras, kuriame veidrodžiai įrėmino miegamojo alkovą (75 il.). Tokios neįprastos vietos dar kartą patvirtina veidrodžio, kaip dekoratyvaus interjero elemento bei prabangaus daikto, vertinimą bajoriškoje aplinkoje.

3.2.2. Veidrodžiai privačioje rūmų erdvėje

Kaip jau minėta anksčiau, reprezentacinėse erdvėse išryškėjo veidrodžio kaip interjero puošmenos funkcija, o privačiose patalpose jis tarnavo kaip kasdienio tualetu atributas. Viešas erdves puošė triumo, privačias – psichė ir baldai su veidrodžiais, o *caminiera* galėjo būti tiek privačių, tiek ir reprezentacinių patalpų puošmena. Tačiau tyrinėjami Lietuvos atvejį randame tam tikrų nukrypimų nuo Vakarų Europoje gyvusių normų. Analizuodami rašytinius ir vaizdinius šaltinius galime atsekti, kur šie interjero elementai buvo tvirtinami ir kaip jie čia funkcionavo.

Dvarų inventoriai ir kasdienybės kultūros tyrinėjimai rodo, kad pagrindinė gyvenamosios, t. y. privačios, rūmų dalies patalpa buvo miegamasis. Didesnių dvarų rūmuose ponai ir ponios miegodavo atskirai, todėl šios dalies pagrindą sudarė atskiri apartamentai. Jei dvaras nebuvo toks didelis, ponai miegodavo viename miegamajame arba buvo renkamosi alternatyvūs sprendimai – namų šeimininkė galėjo miegoti ir su mažais šeimos vaikais, ponas įsikurdavo reprezentacinėse patalpose³⁷⁴. Taigi, didesniuose rūmuose būta po keletą miegoti skirtų patalpų – nenuostabu, kad ir inventoriuose minima keletas vienodai įvardytų patalpų, nenurodant, kas (šeimininkė ar šeimininkas) jose miegodavo. Pavyzdžiui, didikams Oginskiams priklausiusio Zalesės dvaro (dabartinės Baltarusijos teritorijoje) 1796 m. aprašyme pateiktas daiktų sąrašas su patalpoms ir jose esančiais daiktais – dviejuose šio dvaro rūmų miegamuosiuose minimi penki veidrodžiai: trys miegamajame „dešinėje pusėje“³⁷⁵ ir du – kairėje³⁷⁶.

374 Dalė Puodžiukienė, „Tradacinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, p. 40.

375 Zalesės dvaro inventorius, 1796 m., in: LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 2358, l. 7v.

376 *Op. cit.*, l. 8.

Analizuojant XVIII–XIX a. bajorų turto inventorius, neiškyla akivaizdžių miegamojo veidrodžių, kaip išskirtinio, tik šios paskirties patalpoms skirto, dirbinio bruožų: Čarlionos dvaro inventoriuje, sudarytame 1746 m., minimas miegamasis su dideliu tamsiai mėlynomis juostelėmis įrėmintu (arba dekoruotu) veidrodžiu³⁷⁷; I. Masalskio Verkių rūmų miegamajame kabėjo veidrodis iš keturių veidrodinių plokščių, įrėmintas paausotuose rėmuose³⁷⁸.

Greta miegamųjų dažniausiai buvo įkurtos privataus tualetu patalpos – persirengti skirtos drabužinės (lenk. *garderoba* arba *ubieralnia*). Miego ir tualetu paskirčių patalpoms, kaip teigia E. Kowecka, tarnavo psichė, aukščiau prilygusi žmogaus ūgiui³⁷⁹. Nors peržiūrėtuose lenkų kalba parašytuose archyvinuose šaltiniuose terminas nevartotas, tačiau nekyla abejonių, kad šio tipo veidrodžiai pasiekė ir Lietuvos dvarų interjerus – Kairėnų dvaro 1846 m. inventoriuje minimas ponų persirengimo kambaryje buvęs vienas „veidrodis, sukiojamas ant varžtų“ (*Lustro przekręcający się na szrubach*)³⁸⁰, o tai atitinka psichė konstrukcijos principą. XIX a. pabaigoje sudarytame Aleksandro de Laval-Kosakovskienės drabužių ir daiktų sąrašė, surašytame prancūzų kalba, minima viena *psyché*, įvertinta 30 neaišku, kokių piniginių vienetų³⁸¹. Manyti šį veidrodį buvus prabangos daiktu galima palyginus jo kainą su 2 (?) kainavusiu tame pačiame sąrašė minimu veidrodžiu paausutais rėmais (*miroir a cadre doré*)³⁸². Atkreiptinas dėmesys, kad minėtas dokumentas parašytas prancūzų kalba, kurioje *psyché* terminas plačiai vartotas³⁸³.

Kintančio nuožulnumo veidrodžiams, arba psichė, XIX a. viduryje teko konkuruoti su drabužių spintomis, kuriose buvo galima ne tik laikyti rūbus, bet ant jų durų pritvirtinti veidrodžiai atliko šviesos dauginimo ir kitas su atspindinčiu paviršiumi susijusias paskirtis. Pasak prancūzų dailės istoriko H. Havard'o, miegamuosiuose

377 „Zwierciadło Wielkie z Granatowemi Lisztwami“, in: Čarlionos dvaro baldų ir kito kilnojamojo turto apskaita, sudaryta 1746 m., in: VUB RS, f. 4- (A 1902)34455, l. 1.

378 Vilniaus vyskupo kunigaikščio Ignoto Masalskio daiktų, 1795 m. birželio mėn. buvusių Verkiuose, sąrašas, in: LMAB RS, f. 43-19096, l. 17v.

379 Elżbieta Kowecka, *W salonie i w kuchni*, p. 130.

380 Kairėnų dvaro kilnojamojo turto sąrašas, sudarytas 1846 m., in: LMAVB RS, f. 119-46, l. 14v.

381 Aleksandro de Laval-Kosakovskienės drabužių, daiktų, baldų sąrašas, l. 5, in: *E. paveldas: Bibliotekos. Muziejai. Archyvai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-02-29], <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=97749>.

382 *Ibid.*, l. 5v.

383 *Psyché* sąvoka apibrėžiama minėtoje S. Melchior-Bonnet knygoje, XIX a. pab.–XX a. pr. prancūziškose enciklopedijose: [Henry Havard], *Dictionnaire de l'ameublement et de La decoration Depuis le XVIII e siècle jusqu'à nos jours*, t. 3, Paris: Maison Quitin, 1894, p. 648; Claude Auge, *Petit Larousse illustre: Nouveau dictionnaire encyclopedique*, Paris: Librairie Larousse, 1924, p. 806.

įsivyravus spintoms su veidrodžiais, XIX a. pabaigoje psichė randami tik elegantiškuose damų buduaruose ir išimtinai tualetui skirtuose kabinetuose³⁸⁴. Tačiau XX a. pradžios lietuviška ikonografinė medžiaga šios teorijos nepagrindžia, nes psichė įamžinti reprezentacinių ar bent iš dalies reprezentatyvių patalpų interjeruose. Pavyzdžiui, Alantos dvare psichė su baltai dažytais mediniais rėmais stovėjo rūmų salone (76 il.). Kitas pavyzdys iš Janapolio dvaro rūmų: į objektyvą žvelgiančios trys skirtingo amžiaus moterys įamžintos interjere su dviem veidrodžiais – aukštu psichė tamsiais mediniais rėmais ir jo atspindyje neryškiai matomu ant sienos kabančiu apvaliu veidrodžiu šviesesniuose rėmuose (77 il.). Kaip galima spėti iš nuotraukoje užfiksuoto dekoratyvaus interjero bei baldų: stalo, sofos (arba gulto) ir keletu kėdžių su atlošais, ši patalpa turėjo ir reprezentacinių, ir privačių, veikiausiai, į moterišką šeimos pusę orientuotų, paskirčių. Prie psichė veidrodžių pozuojančios moterys įamžintos grafo Stanislovo Kazimiero Kosakovskio albumų nuotraukose (78, 79 il.). Deja, Lietuvos muziejuose išlikusių psichė vos keletas: Markučių dvare, nuo XIX a. pabaigos priklausiusiame Varvarai ir Grigorijui Puškinams, buvusiam šeimininko darbo kabinete stovėjo masyvių formų psichė, kuri išliko ir ponų name įsteigus Literatūrinį A. Puškino muziejų (80 il.). Dar pora kintančio nuožulnumo veidrodžių saugoma Ukmergės kraštotyros³⁸⁵ (81 il.) ir Veprių krašto³⁸⁶ muziejuose, tačiau nė vieno jų eksponatų apskaitos dokumentuose neminimas *psichė* terminas – veidrodžiai įvardyti „judinamai įtvirtintas“ arba šis konstrukcinis elementas visiškai nepastebėtas. Remiantis išvardytais ikonografiniais ir daiktiniais šaltiniais, galima daryti išvadą, kad paminėjimų trūkumas yra ne psichė menko populiarumo Lietuvoje rodiklis, o neprigijusio termino problema.

E. Kowecka, aptardama tualetui skirtus veidrodžius, daro skirtį tarp moteriško ir vyriško tualetų – moters poreikiams priskiria psichė, vyrui – tik nedidelį tualetų veidrodėlį, priešais kurį skutosi arba buvo tarno skutamas namų šeimininkas³⁸⁷. Tačiau faktas, kad ir vyrai rengėsi priešais veidrodžius, užfiksuotas XX a. pradžios Merkelio Račkausko atsiminimuose: skurdaus Žemaitijos dvarelį šeimininkas, žmonos vardinių šventei rinkdamasis kostiumus, matavosi juos priešais salono sieninį veidrodį³⁸⁸. Iš pašaipaus atsiminimų autoriaus tono galime spręsti, kad toks elgesys nebuvo priimtinas. Negalima atmesti prielaidos, kad viena iš negatyvios reakcijos priežasčių buvo reprezentacinių ir privačių patalpų funkcijų maišymas – netinkamoje vietoje atliekamos tualetų ir higienos procedūros, į kurias kaip viena iš pagrindinių priemonių įtrauktas ir veidrodys,

384 *L'Ameublement et de La decoration*, p. 649.

385 Ukmergės kraštotyros muziejus, UKM, IE-503.

386 Veprių krašto muziejus, inv. nr. 486.

387 Elžbieta Kowecka, *W salonie i w kuchni*, p. 130.

388 Merkelis Račkauskas, *op. cit.*, p. 187.

XIX a.–XX a. pradžios egodokumentuose akcentuojama kaip etiketo klaida ar netgi socialinių normų laužymas³⁸⁹. Tokį išpūdį sustiprina angliška karikatūra, vaizduojanti prie tualetinio veidrodėlio besiruošiantį jauną dabitą ir kampe užsnūdusį jo tarną (82 il.). Žinoma, vyro vaizdavimas greta veidrodžio ne visuomet turėjo ironišką toną. Grafo S. K. Kosakovskio nuotraukų albumuose rastas Roberto Pottino portretas, kuriame jis pavaizduotas sėdintis greta tualetinio staliuko, apkrauto reikmenimis, tarp kurių galima įžiūrėti ir rankinį veidrodėlį (83 il.). Tačiau nuotraukos kompozicija išduoda, kad pozavimo vieta pasirinkta dėl veidrodžio atspindžio kuriamo efekto – priešais objektyvą profiliu sėdinčio vyro veidas atsispindi tualetinio stalelio veidrodyje.

Veidrodis vyriškame miegamajame arba persirengimo kambaryje galėjo atsirasti tik XIX a. pakitus požiūriui į namų komfortą ir intymumą – miegamieji kambariai tapo uždara, su svetingumu ir reprezentacija nebesusijusia erdve. Iki tol, kaip teigia E. Kowecka, tos pačios dvaro rūmų patalpos naudotos keletui funkcijų: miegoti, valgyti ir svečiams priimti³⁹⁰.

Nors patalpų funkcinis atskyrimas svarbus interjero istorijos tyrime, tačiau, kaip parodė psichė ir *caminiera* – tradiciškai privačiam gyvenamajam interjerui priskiriami veidrodžių tipai, jis yra sąlyginis, nes skirtingais laikotarpiais tos pačios patalpos buvo pritaikomos skirtingoms funkcijoms arba pačios funkcijos buvo perinterpretuojamos. Pavyzdžiu pasitelksime *kabinetą* (pranc. *cabinet*) – privataus pobūdžio patalpą, kuri XVIII a. naudota priklausomai nuo savininko lyties: vyrai kabinetus naudojo kaip darbo kambarius arba privačių kolekcijų eksponavimo erdves, o moterys – persirengti, popiečio miegui, maldoms³⁹¹. Britų istorikas Ed'as Lilley'us pastebėjo, kad D. Diderot enciklopedijoje pateiktas damos kabineto apibūdinimas artimas buduario sampratai, ir todėl šias patalpas sutapatino. Pasak tyrėjo, *buduario* terminas imtas vartoti 1730 m., tačiau pastatų planuose pavadinimas atsirado praėjus trims dešimtmečiams, t. y. 1760 metais.³⁹² Nors negalime pasakyti, kada tiksliai buduario įvardijimas atsirado lietuviškuose interjeruose, tačiau šis terminas jau 1774 m. minimas Balstogės dvaro

389 M. Račkauskas mini ir poną Jamontą, nusigyvenusį ir skolinimu už palūkanas besiverčiantį šlėktą, kuris tualetu procedūras – šukavimąsi, skutimąsi ir „spuogų tvarkymąsi“ – atlikdavo prie lango į kiemą, kur jį stebėdavo kaimynai, in: Merkelis Račkauskas, *op. cit.*, p. 74–75; Ona Tiškevičiūtė Potocka, gyvenusi šimtmečiu anksčiau nei M. Račkauskas, pateikė panašaus elgesio pavyzdį: nespėjus svečiams palikti pietų stalo kunigaikščiui buvo atneštas dubuo, dantų šepetukas bei veidrodis ir nemandagus žmogaus reputaciją turėjęs namų šeimininkas ėmė valytis dantis, in: Anna Potocka, *op. cit.*, p. 62.

390 Elżbieta Kowecka, *W salonie i w kuchni*, p. 110.

391 Ed Lilley, „The Name of the Boudoir“, in: *Journal of the Society of Architectural Historians*, 1994, t. 53, nr. 2, University of California Press, p. 193–198.

392 *Ibid.*

rūmų inventoriuje³⁹³ – taigi, Abiejų Tautų Respublikos didikų rūmai mažai atsiliko nuo prancūzų diduomenės. Tyrinėjant dokumentus pastebėta, kad buduaras Lietuvoje pasižymėjo kaip daugiafunkcė arba neapibrėžtos paskirties patalpa, naudota pagal savininkų poreikius. R. Janonienė, aptardama Dūkšto dvaro gyvenimą XIX a. pradžioje, mini dar vieną saloną: „Antrajame salone, kuriame šeiminkė priiminėdavo svečius, kabėjo septyni geros tapybos graikų išminčių atvaizdai. Ant langų kabėjo gan gražios užuolaidos, tarp langų stovėjo veidrodis“³⁹⁴. Kambarys įvardijamas salonu, tačiau pagal paskirtį galėjo būti ir buduaras. Svarbus pastebėjimas: tarp langų stovėjęs veidrodis, veikiausiai, yra triumo nuoroda.

Surinktoje ikonografinėje medžiagoje trūksta dvarų miegamųjų ir buduarų interjerų su veidrodžiais. Galėtume paminėti Vaitkuškio dvaro rūmų miegamajame ir Siesikų dvaro rūmų buduare užfiksuotus tualetinius staliukus su veidrodžiais (84, 85 il.). Gausesnių pavyzdžių tenka ieškoti gretimų valstybių teritorijoms priklausančių dvarų interjerų fotografijose: Didžiosios Berastavicos dvaro (dabartinėje Baltarusijoje) rūmų miegamojo kambario kampe, greta rašomojo stalo, stovėjo stalelis su pritaisytu psichė konstrukcijos veidrodžiu (86 il.). Tualetinę šio baldų paskirtį išduoda ir ąsotis su vandeniu prausimuisi. Višnioveco (lenk. *Wiśniowiec*) dvare (dab. Ukrainos teritorijoje) vieno iš miegamųjų veidrodis virš židinio ar su konsole (iš fotografijos nematyti) sudarytas iš keleto sujungtų veidrodinio stiklo plokščių (87 il.). Tokio pat tipo veidrodis, sudarytas iš aštuonių veidrodinio stiklo plokščių, užfiksuotas kitoje dvaro patalpoje – gyvenamųjų apartamentų salono (svetainės) fotografijoje (88 il.). Iš dviejų pastarųjų pavyzdžių matome, kad veidrodžiai, sudaryti iš keleto tarpusavyje sujungtų veidrodinių plokščių, buvo būdingi tiek reprezentaciniais, tiek ir gyvenamiesiems interjerams. Beje, toks veidrodžių tipas, tiksliau, gamybos principas, daug ankstyvesnis, nei pateikti ikonografiniai pavyzdžiai, – jis siekia XVII a. Iki įsitvirtinant naujai veidrodžių gamybos stiklo liejimo būdu technikai, didesnis veidrodinis paviršius buvo pasiekiamas sujungiant keletą veidrodinių plokštelių. Peržiūrėtuose rašytiniuose šaltiniuose rastas ne vienas įrašas, bylojantis apie XVIII–XIX a. Lietuvos interjeruose buvusius *sudėtinius* veidrodžius. Kaip ryškiausius pavyzdžius galima įvardyti vyskupo I. Masalskio turto inventorių Verkiuose³⁹⁵ bei Tiškevičių rūmų Vilniuje, Vokiečių g., 1829 m. inventorių³⁹⁶.

393 Balstogės rūmų ir oficinų 1774 m. inventorius, in: VUBRS, f. 4-34255(A-1662), l. 42.

394 Rūta Janonienė, „Dūkšto dvaras ir jo gyventojai XIX a.–XX a. pirmosios pusės memuaruose“, p. 182.

395 Vilniaus vyskupo kunigaikščio Ignato Masalskio daiktų, 1795 m. birželio mėn. buvusių Verkiuose, sąrašas, in: LMAB RS, f. 43-19096, l. 1–10.

396 [Tiškevičių] Rūmų Vilniuje, esančių prie Vokiečių g., 1817 m. inventorius, in: LVIA, f. 716, ap. 1, b. 4418, l. 1–17.

Itin mažiai ikonografinių šaltinių turime apie veidrodžius vaikų kambariuose. E. Kowecka, tyrinédama dvarų inventorių pastebėjo, kad XIX a. Lenkijos dvaruose vaikų kambariai buvo įrengiami pagrindiniame gyvenamajame pastate, tačiau atokiau nuo reprezentacinių patalpų, pirmame aukšte arba pastogėje³⁹⁷. Žvelgiant į Palangos Tiškevičių rūmų 1893 m. sudarytą planą (89 il.), ši teorija pasitvirtina – pirmame rūmų aukšte pažymėti du vaikų kambariai, juos nuo didžiojo salono skyrė buduaras ir miegamasis, veikiausiai priklausęs namų poniai. Tokia periferinė vaikams skirtų miegamųjų padėtis, ko gero, yra pagrindinė ikonografinių šaltinių stokos priežastis. Tačiau būtent šiuo laikotarpiu – XIX a. – susidomėta vaikų psichologija, kasdiene jų aplinka, priežiūra, sveikatos bei higienos normomis ir, kaip teigia J. Mulevičiūtė, vaikystė buvo ne tik tiriama, bet ir išrandama konstruojant jos naują socialinį statusą.³⁹⁸ Vienas iš šio statuso atributų – individualūs baldai. Vaikų ir netgi kūdikių kambariuose statyti įprasti miegamojo baldai, iš jų pakeičiant tik lovas (į lopšius ir vaikiškas loveles). Vyresni vaikai turėjo individulius kambarius – pavyzdį, kaip jie galėjo būti apstatyti, randame Vaitkuškio dvaro savininko Jono Eustachijaus Kosakovskio atsiminimuose: „Vaikų kambariai, manasis – prie pat valgomojo – ir šalia mano sesers Jadvygos – buvo įrengti tipiškai vaikiškai. Ten stovėjo metalinės, baltai dažytos lovos. Mano sesers kambaryje stovėjo stalas pamokoms ruošti, be to, tualetinis staliukas, veidrodys, prausykla, etažerė knygoms.“³⁹⁹ Nenuostabu, kad būtent jaunos merginos, būsimos damos, kambario aprašas detalesnis – E. Kowecka pabrėžė, kad berniukų kambario dekoras, priešingai nei mergaičių, neturėjo aiškių taisyklių⁴⁰⁰. Kokie veidrodžiai puošė vaikų kambarius, matome nors ir negausiuose, tačiau šiai temai ypač vertinguose užsienio dailininkų darbuose (90, 91 il.). Dar vienas vaizdo šaltinis, liudijantis apie veidrodžių paplitimą vaikams skirtuose kambariuose, – interjero imitacijos žaisliniuose lėlių namuose (92–94 il.). Deja, Lietuvos muziejuose yra išlikusių tik vėlesnių, nei aptariamas laikotarpis, lėlių namų: Nijolės Pliuraitės-Andrejevienės monografijoje pristatyti panevėžiečio meistro Klemenso Misiūno XX a. ketvirtame dešimtmetyje pagaminti (šiuo metu Lietuvos liaudies buities muziejuje saugomi) žaislinių pastatų tipai: namelis ir vasarnamis (95 il.). Deja, jie nebuvo apstatyti – monografijos autorė mini, kad abiejuose namukuose buvo įrengtos „patalpos“, kuriose „vaikai galėjo pasidėti kitus

397 Elżbieta Kowecka, *W salonie i w kuchni*, p. 130.

398 Jolita Mulevičiūtė, *Besotis žvilgsnis: Lietuvos dailės ir vizualioji kultūra 1865–1914*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 215.

399 „Vaitkuškio dvaras“, in: *Ukmergės kraštotyros muziejus*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-28], <http://ukmergesmuziejus.lt/2-2/virtualios-parodos/vaitkusio-dvaro-istorija-senose-fotografijose-ir-prisiminimuose/>.

400 Elżbieta Kowecka, *W salonie i w kuchni*, p. 134.

žaislus – „įrengti kambarius“⁴⁰¹. Taigi, meistras nepagamino žaislinių baldų, todėl lieka tik spėlioti, ar šių žaislinių namų sienas puošė veidrodžių imitacijos. Vis dėlto tokia galimybė išlieka – nors monografijoje aprašyti žaisliniai baldai: lopšiai, stalai, sofos, lovos, kėdės ir spintos, reprezentuoja valstietišką kultūrą, į kurią ir orientuotas monografijos tyrimas, tačiau lėlių namai galėjo būti apstatyti ir fabrikiniais baldais, kuriuos dažniau įsigydavo turtingesnių socialinių sluoksnių atstovai – miestiečiai ir dvarininkai⁴⁰².

Maždaug to paties laikotarpio, kaip ir Jono Eustachijaus Kosakovskio, Barboros Didžiokienės atsiminimuose iš vaikystės Sankt Peterburge minimas šv. Kalėdoms gautas žaislas – lėlių butas, imituojantis miegamojo ir svetainės kambarių apstatymą: „Aš gavau du kambarius su pertvara ir durimis: svetainė apstatyta raudonu šilku muštais baldais, miegamasis – rusvu, ant langų kabo muslino užuolaidos, ant sienų – veidrodžiai. Sako, kad tas žaislas brangiai kainuoja.“⁴⁰³ Tuose pačiuose publikuotose B. Didžiokienės prisiminimuose randame patvirtinimą, kad lėlių namo apstatymas atliepė realų pasiturinčių miestiečių gyvenamąjį interjerą: „Dar pamenu svetainę. Joje stovėjo tamsiai raudonu šilku apmušti baldai, kampe – etažerė ant kurios pristatyta porceliano statulėlė (...).“⁴⁰⁴ Prie veidrodžių miestiečių interjeruose dar sugrįšime – reikėtų bent trumpai aptarti dar vieną dvarų interjerų tyrimo aspektą, tai yra XX a. pradžios šaltinius.

XVIII ir XIX a. dvarų interjerams pažinti mums daugiausia praverčia turto inventoriai, o iš XX a. pradžios jų nebeaptinkame. Ši informacijos trūkumą iš dalies pašalina kito pobūdžio rašytiniai šaltiniai, pavyzdžiui, dvarų turto nusavinimo bylos, ir fotografija – XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje paplitęs dokumentavimo būdas. Viena informatyviausių šaltinių grupių yra Kultūros paminklų apsaugos įstaigos sudaryti sąrašai. Juose per 1940–1942 m.⁴⁰⁵ minėtos įstaigos atstovai aprašė Lietuvos dvarų turtą, ieškodami kultūros ir meno paminklų⁴⁰⁶. Be to, kaip įrodo aptiktas pavienės fotografijos negatyvas (96 il.), kai kurie objektai ne tik aprašyti, bet ir nufotografuoti⁴⁰⁷. Šis įvai-

401 Nijolė Pliuraitė-Andrejevienė, *Lietuvos vaikų žaislai*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 250.

402 N. Pliuraitė-Andrejevienė mini XIX a. pab. dvarininko dukters turėtą fabrikinę lėlę su porcelianine galvute, in: *Ibid.*, p. 261.

403 Barbora Didžiokienė, *op. cit.*, p. 45.

404 *Ibid.*, p. 13.

405 Nors aptariamų dokumentų laikotarpis apima XX a. 5 deš. pradžią, tačiau dvarų turtas, be abejonės, sukauptas kur kas anksčiau, taigi, patenka į tyrimo chronologines ribas.

406 „Iš dvarų surenkami meno ir kultūros paminklai“, in: *Amatininkas*, 1940, nr. 17–18, p. 259–260.

407 Nuotraukoje užfiksuotas veidrodis 1940 m. liepos 28 d. įrašytas į Rokiškio dvare rastų paminklų sąrašą, in: KPC, f. 119, ap. 2, b. 21, l. 45.

riais aspektais tyrinėtojų analizuojamas šaltinis atskleidžia veidrodžių, priklausiusių Lietuvos dvarininkijai, įvairumą: surašytame 207 dvarų turte minimas 51 veidrodis ir 8 staleliai prie veidrodžių. Du iš jų įvardyti kaip „veidrodiniai staleliai“ – tai gali reikšti ne tik staliuką, statomą prie veidrodžio ar po juo, bet ir stalėlį su veidrodiniu paviršiumi. Į veidrodžių skaičių neįtraukti ir baldai su veidrodžiais – komoda ir stalas. Iš trumpų įrašų sunku spręsti, kokią konkrečią paskirtį turėjo surašyti dirbiniai. Išimtį sudaro keletas įrašų su nuorodomis į tualetinę veidrodžio paskirtį – pora tualetinių veidrodžių su staliukais ir rankinis veidrodis. Ne visi bylose minimi veidrodžiai turėjo patekti į paminklų sąrašą, mat nemažai veidrodžių įvardyti kaip dvaruose esantys kilnojamieji daiktai, o ne meno vertybės – sprendžiant iš pastabų sąrašo pakraštyje, juos, kaip „neturinčius meninės vertės“, nutarta palikti apleistuose dvaruose. Taigi greičiausiai jie priklauso sunykusiai veidrodžių paveldo daliai. Paminklo statuso nusipelnę veidrodžiai perkelti į muziejus.

Vertinant Lietuvos dvaruose XX a. I pusėje buvusius veidrodžius, reikėtų atsižvelgti į minėtų šaltinių savitumą: daugelis minimu laikotarpiu inventorintų dvarų savininkų jau buvo palikę savo valdas ir emigravę – jie turėjo pasiimti vertingiausius daiktus, galbūt tarp jų buvo ir prabangiausi namų veidrodžiai. Taigi, nusavinimo bylose surašyti ne visi buvę didikų dvaruose, o dėl vieno ar kito aplinkybių palikti veidrodžiai.

3.2.3. Miestiečių gyvenamoji aplinka ir veidrodis

Nors didesnių ir mažesnių dvarų interjerai itin svarbūs mūsų tyrimui, tačiau reikia turėti omenyje, kad ir kitų socialinių sluoksnių Lietuvos gyventojai naudojo veidrodžius. Kitokie, nei aprašyti dvarininkų, turėjo būti miestiečių gyvenamojoje aplinkoje sukurti interjerai. Kaip minėta skyriaus pradžioje, miestiečių interjerų tyrimą itin riboja rašytinių ir ikonografinių šaltinių trūkumas. Dar vienas trukdis – pavėluotai, palyginti su Vakarų Europa, Lietuvoje susiformavusi buržua, istoriografijos vertinama kaip silpnas ir nesubrendęs sluoksnius⁴⁰⁸. Tai apsunkina jo gyvenimo būdo ir skonio tyrimą. *Art nouveau*, kaip naujojo meno idėja, pasklidusi tarp praturtėjusios Vakarų Europos šalių vidurinės klasės, Lietuvą pasiekė labai fragmentiškai.

XIX a. II pusėje tarp buržuazijos buvo populiarūs leidiniai, pilni patarimų, kaip teisingai susitvarkyti buitį. Tokia literatūra – vienas įdomiausių šios socialinės grupės interjero istorijos šaltinių. Marija Ana Barker, XIX a. II pusėje gyvenusi skirtingose Britų imperijos kolonijos vietose, buvo produktyvi autorė ir žurnalistė, ji savo atsiminimų

408 Tamara Bairašauskaitė, „*Visuomenė: uždara ir laisvėjanti*“, p. 398.

ir laiškų pagrindu parašė didžiulio pasisekimo sulaukusius kūrinius. Viena iš jų – 1878 m. publikuotame *Miegamasis ir buduaras* (*The Bedroom and boudoir*) – išsakytą mintis, kad miegamuosiuose įprastai virš židinių kabinami veidrodžiai, kurių, autorės nuomone, reikėtų vengti, nebent šie kambariai itin tamsūs ir kiekvienas „šviesos taškelis yra būtinas“⁴⁰⁹. Ši smulki pastaba mūsų tyrime labai iškalbinga – ji patvirtina, kad buržua, sekdami dvarininkų pavyzdžiu, miegoti skirtose patalpose kabino veidrodžius. Tekstas nepateikia paaiškinimo, kodėl reikėjo vengti veidrodžių šiuose kambariuose, tačiau galime kelti prielaidą, kad tai susiję su naujesiems buržua svarbiomis vertybėmis: kuklumu ir pragmatiškumu. Kad jauna moteriai nedera per dažnai žiūrėti į veidrodį, ypač gavėnios metu, perspėjama motinos laiške, 1889 m. siųstame dukrai į Oginskių rūmus Vilniuje⁴¹⁰. Taigi, pamaldžios viduramžių visuomenės sukurtos veidrodžio ir tuštybės sąsajos buvo gajos net ir XIX amžiuje. Antroji ledi Barker pastaba, susijusi su pragmatiškumu, – gaisro grėsme: „Niekada nepasitikėjau draperijomis prie tualetinio veidrodžio (...)“⁴¹¹, aiškiai rodo, kad prie šių veidrodžių tvirtintos žvakės, nuo kurių liepsnos galėjo užsidegti ir baldą dengianti medžiaga. Būtent tokį medžiagos draperijomis dengiamą tualetinį stalėlį su veidrodžiu matome XIX a. pabaigos dvarininkų interjere – Vaitkuškio dvaro rūmų miegamajame (84 il.).

Natūralu, kad veidrodžiai miestiečiųuose interjeruose nebegalėjo būti dekoro elementas, o griežtai pakluso praktiškumo diktatui. Šią prielaidą patvirtina J. Monkevičiaus straipsnio „Būsto estetika“ teiginiai 1909 m. Būsto įrengimo parodos Vilniuje kataloge⁴¹². Autorius veidrodžio paskirtį interjere susiaurina iki aiškių funkcijų: dauginti patalpos šviesą ir atspindėti asmenį jam rengiantis, o didikų interjeruose matytų reprezentatyvumo ir dekoratyvumo paskirčių nebeįvardija. J. Monkevičius akcentavo baldų konstrukcijų formos paprastumą, o estetiką traktavo kaip integralią patogumo ir funkcionalumo dalį. Jo straipsnyje itin kritikuojama prabangos imitacija dekoru elementais. Tai vadina kičo reiškiniu, atsiradusiu plintant masinei fabrikinei gamybai. Kadangi miestiečiai ir naujieji buržua neretai buvo masinės produkcijos vartotojai, šis straipsnis atvėrė erdvę diskusijai apie dirbinių vertę ir galimybę įsigyti kuo platesniems gyventojų sluoksniams. D. Klajumienė yra pastebėjusi, kad J. Monkevičiaus straipsnis yra beveik ištisinis vokiečių architekto, Miuncheno jugendo stiliaus kūrėjo Paul'o Schultze'o-Naumburg'o 1899 m. pirmą kartą pasirodžiusios ir vėliau kelis

409 Lady Barker, *The Bedroom and boudoir*, London: Macmillan and co, 1878, p. 61.

410 Sofijos (Zosės) Dmochovskaitės-Rognoveckienės nuo motinos 1889 m. gautas laiškas, LMAVB RS, f. 260-715, l. 1–2.

411 Lady Barker, *House and housekeeping*, p. 122.

412 J. Monkiewicz, „Estetyka mieszkania“, in: *Księga pamiątkowa wystawy urządzeń mieszkań i ogrodnictw*, Wilno: Drukarnia J. Zawadzkiego, 1909, p. 34–58.

kartus Vokietijoje perleistos bei į lenkų kalbą 1904 m. išverstos knygos *Būsto estetika* (*Häusliche Kunstpflege*) fragmentų pakartojimas⁴¹³. Tai rodo, kad Europoje šios idėjos buvo gajos nuo XIX a. pabaigos.

Kita, kiek anksčiau, t. y. 1900 m., Vilniuje įvykusi baldų ir audinių paroda teikia duomenų ne tik apie baldų, tarp kurių buvo ir veidrodžių, gamintojus, bet ir apie jų kuriamą bendrą būsto įvaizdį, sudarytą iš patalpų (miegamąjo, valgomojo, svetainės, prieškambario, damos buduario bei kabineto), kurias reprezentuoja į grupes suskirstyti baldai. Baldų komplektus priskiriant konkrečioms patalpoms, buvo kuriama namų ir gyvenimo juose vizija. Veidrodis, pagrindinis šio tyrimo objektas, minimas vienuoliktos grupės „Ažuolinio damos buduario“⁴¹⁴ Boullé'io stiliaus baldų komplekte. Derėtų pažymėti, kad šio veidrodžio kaina prilygsta to paties komplekto spintos kainai, o visi kiti baldai: staliukas, krėslas, širma, kėdės – žymiai pigesni. „Veidrodis su stalu“ iš prieškambario baldų rinkinio⁴¹⁵ turbūt yra aukštas pastatomas arba pakabinamas veidrodis su pristatytu konsoliniu staliuku. Tokia prielaida kyla dėl patalpos ir veidrodžio paskirties – prieš patenkant į kitus būsto kambarius ten nusirengiami viršutiniai rūbai.

Kiti veidrodžių paminėjimai kataloge iškelia terminų problemą: „veidrodinės spintos“, „veidrodinė sofa“, „veidrodinis bufetas“ – beveik neabejotina, kad yra medinių karkasų baldai su veidrodžiais. Statistiškai peržvelgus šį katalogą matyti, kad iš 21 baldų grupės veidrodžiai ir baldai su veidrodžiais minimi septyniose, vienoje grupėje (t. y. ir jos reprezentuojamoje patalpoje) – tik vienas veidrodis ar baldas su veidrodžiu. Išimtis galėtų būti dešimta grupė, tačiau jai priskirti dviejų skirtingų funkcijų patalpų (miegamąjo ir prieškambario) baldų komplektai. Iš septynių minėtų patalpų su veidrodžiais ar veidrodiniais baldais viena spinta su veidrodžiu iš miegamąjo komplekto (dvylikta grupė) – moderno stiliaus. Iš viso kataloge minimos trys spintos su veidrodžiais – tai daugiausia kartų paminėtas veidrodžio tipas. Ir tai nėra atsitiktinumas – pasak S. Melchior-Bonnet, šis baldas buržua namuose buvo komforto ir gerovės simbolis⁴¹⁶.

Nors XIX a. II pusėje–XX a. pradžioje miestiečiai ir naujoji buržuazija daugiau buvo orientuojama į masinę produkciją, tačiau reikia turėti omenyje, kad veidrodis, kaip brangus interjero elementas, buvo saugojamas iš kartos į kartą. Taip privačioje gyvenamojoje aplinkoje neretai buvo derinami paveldėti ir naujai įsigyti daiktai. Galima spėti, kad fotografo Jano Bułhako 1913 m. įamžintame interjere matome

413 Dalia Klajumienė, *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki modernio*, p. 61.

414 *Каталог мебели и ткацких изделий на виленской выставке 1900 года*, Вильна, 1900, p. 10.

415 *Ibid.*

416 Sabine Melchior-Bonnet, *op. cit.*, p. 103–104.

kelių skirtingų laikotarpių veidrodžių sankaupą⁴¹⁷ (97, 98 il.). Toks veidrodžių komponavimas arti vienas kito galėjo būti ne kas kita, kaip veidrodinio atspindžio efektų sąmoningas, o gal ir paprotinis naudojimas. Nuotraukoje išlikęs interjero fragmentas kiek primena skyriaus pradžioje minėtą dailininko H. T. Dunn'o prisiminimą apie gausiai veidrodžiais išpuoštą svetainę. Galbūt neatsitiktinai – J. Bułhako buto-fotoateljė interjerą („nuo apmušalų sienoms iki baldų ir rekvizito“⁴¹⁸) kūrė jo bičiulis dailininkas Ferdinandas Ruščicas.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje miestiečių gyvenami interjerai, dekoruoti veidrodžiais, atkartoja buvusią bajorų buitį. Dar dėl baroko meno įtakos susiformavusios veidrodžių funkcijos: atspindėti šviesą, vizualiai didinti patalpos erdvę, „dauginti“ meno dirbinius bei interjero dekorą elementus, kurti gamtos peizažo interjere išpūdį, išliko pagrindinės veidrodžio interjere paskirtys. Tačiau šiame laikotarpyje vis dar aktualus ir paties veidrodžio vizualumas – konstrukcijų formos, dekoras rodo interjero stiliaus ir skonio kaitą.

417 Jan Bułhak, *Studia fotograficzne Jana Bułhaka*, Wilno, 1912–1913, in: LMAVB RSS, A8331. Už nuorodą dėkoju dr. Daliai Klajumienei.

418 *Bułhak Jan, Vilnius*: [albumas], sudarytoja Jūratė Gudaitė, kn. 1, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011, p. 12–13.

4. VEIDRODŽIŲ GAMYBA, TAISYMAS, IMPORTAS IR PREKYBA IKI XX A. PRADŽIOS

Veidrodis, kaip materialus šaltinis, byloja ne tik apie savininkus ir jų gyvenamuosius interjerus, kuriuos aptarėme ankstesnėse disertacijos dalyse, bet ir apie gamybos technologijas, prekybos ir importo santykius. Šioje – paskutinėje disertacijos dalyje, aplenkiant jau aptartus veidrodžių istorijos Lietuvoje aspektus, vėl grįžtama prie tyrimo chronologijos pradžia įvardyto XVII a. ir kiek įmanoma (atsižvelgiant į duomenų fragmentiškumą) nuosekliau aptariama veidrodžių gamybos ir prekybos LDK ir XIX a.–XX a. pradžios Lietuvoje problematika. Išanalizuota istoriografija bei keletas rašytinių šaltinių leidžia papildyti veidrodžių paveldo visumos vaizdą gamintojų-pardavėjų vardais bei geriau suprasti, kodėl lietuviška kultūra taip ilgai jaukinosi šį stiklo dirbinį.

4.1. Veidrodžių gamybos LDK problematika ir importo klausimas

Atliktas tyrimas nepateikė akivaizdžių įrodymų, kad XVII–XVIII a. LDK miestuose buvo gaminami veidrodžiai – nebuvo susikūrusių specializuotų veidrodininkų cechų ir artimiausi pagal gaminamą produkciją jiems būtų stiklių cechai, apie kuriuos taip pat ne itin daug žinoma. Monografijoje *Lietuvos stiklas*, skirtoje ankstyvajai stiklo istorijai Lietuvoje, chemikas ir stiklo technologas Kazys Strazdas greta detalaus technologijų aprašymo ir jų iliustravimo praktiniais pavyzdžiais (99 il.) pateikė ir istorinės medžiagos apie stiklius ir stiklo amatus. Atkreipdamas dėmesį į mūrinių pilių ir bažnyčių statybą bei įstiklintus jų langus, stiklių darbo pradžią Lietuvoje jis datuoja XIII amžiumi⁴¹⁹. Tačiau galima numanyti, kad pirmieji stikliai krašte buvo ne vietiniai meistrai, o konkreitiems darbams iš kitų šalių atvykę amatininkai. Stanisław'as Alexandrowicz'ius, kurio tyrimu rėmėsi K. Strazdas, ir lenkų istorikas Andzej'us Wyrobisz'as išanalizavo 110 XVI a. II pusės–XVII a. inventorių iš įvairių Lietuvos ir Baltarusijos vietovių ir nustatė, kad juose minimi 25 stikliai, kurie sudarė 2,4 proc. visų inventoriuose minimų amatininkų⁴²⁰. Taigi, minėtu laikotarpiu stikliaus amatas buvo gana populiarus, o jų koncentracijos turėtume ieškoti dvaruose bei didesniuose miestuose. K. Strazdo surinkti duomenys apie XVI–XIX a. dirbusius stiklius apima penkis Lietuvos miestus: Vilnių, Kauną, Kėdainius, Biržus ir Ukmergę. Biržų miesto plane, 1662 m. sudarytame

419 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 34.

420 Stanisław Alexandrowicz, „Kierunki produkcji rzemieślniczej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy (XVI do połowy XVII w.)“, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza: Historia*, sąs. 6, 1964, p. 23–54.

architekto Teofilio Spinovskio, iš 52 amatininkų namų tik vienas priskirtas stikliui⁴²¹, todėl galima daryti prielaidą, kad tuo metu mieste atskiro stiklių cecho⁴²² nebuvo. Nors XVII a. pirmame dešimtmetyje sudarytame Kėdainių miesto inventoriuje užfiksuoti dviejų stiklių namai: prie turgaus – stikliaus Valentino, Didžiojoje gatvėje – stikliaus Jokūbo, tačiau inventoriuje šie pastatai pažymėti kaip „seniai tušti“ (*dom z dawna pusty*)⁴²³, todėl negalime teigti, kad tuo metu mieste dirbo stikliai, tuo labiau – svarstyti apie juos vienijusį cechą. Pasak K. Strazdo, šimtmečiu vėliau – XVIII a. – Kėdainių kalvių cechas išsiskaidė į šaltkalvių, kalvių ir stiklių cechus, tačiau konkrečių duomenų: cecho susikūrimo metų, veikimo trukmės, stiklo meistrų skaičiaus, autorius nepateikė⁴²⁴. Tokia pati situacija ir kalbant apie Ukmergės stiklių cechą – nuo užuominos apie XVIII a. pabaigoje Ukmergėje dirbusį laisvąjį stiklo meistrą Simoną Alšauską peršokama prie XIX a. II pusėje mieste veikusio žydų jungtinio stalių, tekintojų ir stiklių cecho, apie kurio tikslesnę sudėtį ir veikimo laikotarpį taip pat nežinoma⁴²⁵.

Didžiuosiuose LDK miestuose, Vilniuje ir Kaune, dirbusių stiklių cechų pėdsakai kiek ryškesni. Kauno mieste skirtingu metu veikė du stiklių cechai. Pirmojo cecho įkūrimu sąlyginai laikoma 1672 m. data, kai miesto magistratas patvirtino Kauno jungtinio stalių, šautuvų buožių-uoksų gamintojų, stiklių ir tekintojų cecho nuostatus, kurie 1685 m. karaliaus Jono Sobieskio patvirtinti kaip cecho statutas⁴²⁶. Apie antrąjį Kauno stiklių cechą žinoma dar mažiau – jį egzistavus liudija tik išlikęs cecho antspaudas su užrašu: „STIKLIŲ CECHO KAUNE ANSPAUDAS“ (*DAS GLASER GEWERCKS SIEGEL IN CAUN*) (100 il.). Atsižvelgiant į ansaudo teksto kalbą (vokiečių), galime kelti prielaidą, kad daugumą meistrų šiame ceche sudarė iš Vokietijos kilę amatininkai⁴²⁷. Antspaudas buvo publikuotas Vytauto Merkio ir Stasio Samalavičiaus straipsnyje, kuriame cecho regalija apytiksliai datuota XVIII–XIX amžiumi⁴²⁸. Deja, ant jos nėra datos, kuri dažniausiai nurodo cecho įkūrimą.

421 Apie Biržų miesto planą ir jame sužymėtus amatininkų namus rašė Eustachijus Tiškevičius: Eustachy Tyszkiewicz, *Birże, Rzut oka na przeszłość miasta, zamku i ordynacyi*, St.-Petersburg, 1869, p. 132. Jį citavo: Jonas Yčas, *Biržai: Tvirtovė, miestas ir kunigaikštystė: Istorijos eskizai*, Kaunas: „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1931, p. 32.

422 K. Strazdas mini, kad Vilniaus jungtiniame ceche vienu metu dirbo 1 arba 2 stikliai, taigi, ir vienas asmuo jungtiniame ceche galėjo atstovauti stiklių amatui, Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 50–51.

423 *Lietuvos inventoriai*, p. 20.

424 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 43.

425 *Ibid.*

426 A. Wyrobisz iškėlė prielaidą, kad Kaune stiklių cechas galėjo veikti ir anksčiau, in: Andrzej Wyrobisz, *op. cit.*, p. 201.

427 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 37.

428 Vytautas Merkys, Stasys Samalavičius, „Senujų Vilniaus iškabų simbolika“, in: *Architektūros paminklai*, Vilnius, 1977, t. 4, p. 101.

Pirmojo Vilniaus stiklių cecho įkūrimo data A. Wyrobisz'as įvardija 1633 m., tačiau plačiau šio fakto tyrėjas nekommentuoja⁴²⁹. Stiklių cecho statutas patvirtintas 1663 m.⁴³⁰, praėjus trisdešimtmečiui nuo tariamos įkūrimo datos, – K. Strazdas šį laiko tarpą aiškina galimo stiklių prisijungimo prie stalių cecho hipoteze⁴³¹. Pirmojo Vilniuje stiklių cecho nariai buvo krikščionys – tą patvirtina statuto straipsniai, akcentuojantys amatininkų religines pareigas: dalyvavimą sekmadieninėse mišiose, mokinių patarnavimą bažnyčioje, altoriaus išlaikymą. XVIII a. pastebėtas cecho silpnėjimas – amžiaus viduryje stikliai prisijungė prie Vilniaus stalių, išpareigodami padengti trečdalį Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo altoriaus Vilniaus Šventųjų Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčioje išlaikymo išlaidų⁴³². Nuo XVIII a. vidurio stalių ceche stiklo meistrų užfiksuota itin mažai – vienu metu priklausė po vieną arba du stiklius⁴³³. Krikščionių stiklių pasitraukimas iš jungtinio cecho fiksuojamas XVIII a. pabaigoje, o XIX a. ketvirtame dešimtmetyje⁴³⁴ Vilniuje įsteigtas žydų stiklių cechasis. Skirtingai nei krikščionių stiklių atveju, yra išlikęs jų antspaudas (101 il.), pagal kurio įrašą cecho įkūrimas datuojamas 1838 metais. Istoriografijoje daugiausia dėmesio sulaukė Vilniaus stiklių veikla – dar tarpukariu apie juos rašė Helena Wołczacka⁴³⁵, M. Popovska⁴³⁶, tačiau nė viename iš šių straipsnių tiesiogiai neminimi veidrodžiai – tarp stiklių gaminių dažniausiai įvardijami langų stiklai ir vitražai. Apie cechuose gamintus veidrodžius neišduoda ir išlikę antspaudai – jų simbolikoje greta stiklių darbo įrankių žymėti langai, patvirtinantys langų stiklo, kaip pagrindinės produkcijos, prielaidą. Tačiau K. Strazdo surastas archyvinis šaltinis – 1879 m. Vilniaus žydų stiklių organizacijos meistro pažymėjimas, „leidžiantis jam verstis stiklo ir veidrodžių amatais“⁴³⁷, įrodo, kad veidrodžiai ne tik gaminti šiame ceche, bet ir išskirti iš likusios produkcijos. Šiuo šaltiniu K. Strazdas paremia prielaidą, kad stiklių dirbtuvėse iš importuoto stiklo buvo gaminami veidrodžiai: „Miesto stikliai iš perlydyto stiklo lydalo taip pat galėjo gaminti karolius bei įvairius papuošalus, o iš pirkto stiklo lakštų – veidrodžius bei akinius ir

429 Andrzej Wyrobisz, *op. cit.*

430 Statuto vertimą į lietuvių kalbą monografijos priede pateikė: Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 240–249.

431 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 38.

432 Auksė Kaladžinskaitė-Vickienė, „XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo Akademijos metraštis*, t. 24. Vilnius: Katalikų akademija, 2004, p. 111.

433 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 50–51.

434 Vilniaus žydų stiklių cecho įsteigimas datuojamas pagal įrašą ant cecho anspaudos, kuriame užfiksuoti 1838 m.

435 Helena Wołczacka, „Rzemiosło szklarskie w Wilnie do końca XVIII wieku“, in: *Księga pamiątkowa: koła historyków słuchaczy uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie: 1923–1933*, Wilno: Zrzeszenie Kół Naukowych Uniw. S. Batorego, 1933, p. 52–68.

436 M. Popovska, „Stiklių cechasis senajam Vilniuje“, in: *Naujoji Romuva*, nr. 11 (479), 1940, p. 21.

437 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 48.

stiklinti langus.⁴³⁸ Teiginį, kad cecho nariai nebuvo tiesiogiai susiję su veidrodinio stiklo gamyba, pagrindžia H. Wołczacka's aptarta stikliaus samprata: pasak tyrėjos, ji apėmė kur kas platesnį amatų spektrą nei langų stiklo ir vitražų gamyba – stikliais vadinanti amatininkai užsiėmė vitražinio stiklo dažymu, įvairių stiklo dirbinių dekoravimu (raižymu, dažymu, auksavimu, graviravimu, šlifavimu), stiklo importu ir pardavimu⁴³⁹.

Taigi, peršasi išvada, kad XVII–XIX a. veidrodžiai (ar bent jų neamalgamuotas stiklas) buvo importo prekė⁴⁴⁰, kaip ir indai ar stiklo lakštai langams, apie kurių įvežimą užuominų randame šaltiniuose⁴⁴¹. Šioje tyrimo dalyje miestiečių ir dvarų turto inventoriai pasitelkti labai fragmentiškai, tačiau pateikia šokių tokių duomenų apie veidrodžių kilmę. Apie taikomosios dailės ir buities dirbinių importą savo publikacijose mini pora Lietuvos tyrėjų, tačiau ir jų tyrimai pagrįsti tokiais pat fragmentiškais šaltiniais. Deja, randamų paminėjimų retumas ir netikslumas labai riboja tyrimą.

S. Samalavičius mini Maskvos ir Karaliaučiaus amatininkų gamintus veidrodžius Vilniaus miestiečių buityje⁴⁴². Pagrįsti tyrėjo teiginio apie Karaliaučiaus veidrodžių meistrus kol kas negalime – nurodytame šaltinyje minima, kad veidrodis išloštas Karaliaučiuje⁴⁴³, taigi, jis galėjo būti ir Karaliaučiaus mugėje (per)pirktas dirbiny, nieko bendra neturintis su vietiniais meistrais. Apie Karaliaučiuje lietus veidrodžius, primenančius Gdansko dirbtuvių kūrinius, užsimena Valentinas Cibulskas straipsnyje *Įvežtiniai meniniai ir buitiniai dirbiniai Lietuvoje*. Straipsnio autorius pateikė nuorodą į Žiežmarių dvare buvusį veidrodį iš Karaliaučiaus⁴⁴⁴ – 1780 m. sudarytame Žiežmarių dvaro inventoriuje rūmų drabužinėje (*w garderobie*) minimas ant sienos kabantis veidrodis su paausiuotais siaurais riešutmedžio rėmais⁴⁴⁵. Surinktoje medžiagoje iš Vilniaus miestiečių turto inventorių dažniausia pasikartojanti nuoroda – „maskvietiški“

438 *Ibid.*

439 Helena Wołczacka, *op.cit.*, p. 61.

440 Šiame skyriuje bus aptarta ir išimtį sudaranti Radvilų veidrodžių manufaktūra Urechoje.

441 „1 kubilas, prikrautas stiklinių butelių, ir 2 dėžės stiklo“ – Jurbarko muitinėje 1613 m. užfiksuotos Hanuso Štrunko prekės, in: Zimantas Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, Kaunas: Versus aureus, 2010, p. 232; „Kvetkų muitinėje [1788 m. – I. U.] buvo sulaikytas Rokiškio žydas, stiklius, kuris Kurše nusipirkęs 2 dėžes stiklo kontrabandos būdu atvežė į Lietuvą ir muitininkams pareiškė, kad pirkęs Biržuose [...]“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas*, p. 588.

442 Stasys Samalavičius, *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, p. 252.

443 Vilniaus pirklio Juozapo Stefanovičiaus 1724 m. pomirtinis inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5124, l. 884v.

444 Valentinas Cibulskas, „Įvežtiniai meniniai ir buitiniai dirbiniai Lietuvoje“, in: *Europos dailė: Lietuviškieji variantai: straipsnių rinkinys*, Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo m-jos Leidybos centras, 1994, p. 186.

445 Žiežmarių dvaro rūmų 1780 m. inventorių, in: LMAVB RS, f. 11, b. 40, l. 6v.

(*Moskiewskie*) veidrodžiai – tik iš dalies patvirtina S. Samalavičiaus išvadą apie Maskvos amatininkų pagamintus veidrodžius. Trijų Vilniaus miestiečių: Mykolo Sienčilos⁴⁴⁶, Stepono Filipovičiaus⁴⁴⁷ ir Sobiecickienės⁴⁴⁸, turto inventoriai, nurodantys, kad jiems priklausė „maskvietiški“ veidrodžiai, galėjo būti ne tik Maskvos meistrų produkcija, bet ir į Vilnių Rusijos pirklių atgabentos prekės. M. Sienčilos ir T. Tochtarmanienės dokumentuose minimi veidrodžiai buvo jų asmeninė nuosavybė, o pirklio S. Filipovičiaus ir Sobiecickienės, prekeivio žmonos, – įrašyti į jiems priklausiusių prekių sąrašus. Taigi, Maskvoje gamintų arba Rusijos pirklių atgabentų veidrodžių Vilniaus miestiečiai ne tik įsigydavo, bet jais ir prekiaavo – perpardavinėjo.

Mirusio Vilniaus pirklio Mikalojaus Švalerio, kilusio iš Bavarijos⁴⁴⁹, turto inventoriuje surašytos trys daiktų kategorijos: prekės iš Niurnbergo, prekės dviejose skryniuose ir įvairus kilnojamasis turtas⁴⁵⁰. Dviejų pirmųjų kategorijų daiktai inventoriniame sąraše nėra aiškiai atskirti, todėl galima tik numatyti, kurios iš prekių galėjo tilpti dviejose skryniuose, o kurios identifikuotos kaip įsigytos Niurnberge. Prie pastarosios kategorijos, tikriausiai, priskirtini visi inventoriuje surašyti veidrodžiai – 18 vienetų. Nors veidrodžių skaičius, palyginti su kitais to paties laikotarpio miestiečių šaltiniais, gana gausus, tačiau jų įrašai itin lakoniški – nepateikta jokios papildomos informacijos apie šiuos daiktus, neminimi netgi jų rėmai.

Dar viena nuoroda į importuotus veidrodžius – pirklio Stepono Levošovičiaus bakalėjos krautuvėlės prekių sąraše⁴⁵¹ minimas veidrodis iš Silezijos (*Zwierciadlo Śląskie*), įkainotas 10 auksinų. Verta pridurti, kad būtent veidrodžių meistrus iš Silezijos į naujai įsteigtą manufaktūrą Urečoje XVIII a. I pusėje pasikvietė Ona Kotryna Sanguškaitė-Radvilienė. Stiklo ir veidrodžių manufaktūra, pagal kitų Europos stiklo dirbtuvių pavyzdžius ir rekomendacijas⁴⁵² 1737 m. įkurta greta Urečos miestelio (dabartinėje Baltarusijos teritorijoje), buvo kryptingos Radvilų veiklos tąsa – gretimame Nalibokų miestelyje jau veikė didikams priklausiusios stiklo dirbtuvės (1724–1862)⁴⁵³,

446 Velionio Mykolo Sienčilos 1691 m. turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5111, p. 1188.

447 Vilniaus pirklio Stepono Filipovičiaus 1699 m. pomirtinis turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5120, l. 1061.

448 Sobiecickienės (šaltinyje vardas nenurodytas) 1744 m. pomirtinis turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5128, l. 1266v.

449 Agnius Urbanavičius, *op. cit.*, p. 370.

450 Mirusio Vilniaus pirklio Mikalojaus Švalerio 1781 m. turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5328, l. 49–49v.

451 Pirklio Stepono Levošovičiaus 1698 m. pomirtinis turto inventorių, in: LVIA, f. SA, b. 5120, l. 545v.

452 Kazimierz Buczkowski, *op. cit.*, p. 142–143.

453 *Ibid.*, p. 145.

kuriose daugiausia gaminti indai. Manufaktūros glaudžiai bendradarbiavo, todėl dažnai literatūroje šių dirbtuvių gaminiai įvardijami bendru pavadinimu – Urečos-Nalibokų⁴⁵⁴ stiklu.

Nemažai veidrodžių rūšių, gamintų Urečos manufaktūroje, atkartojo užsienio dirbtuvių pavyzdžius – Vokietijos, Italijos (Venecijos), Prancūzijos, Čekijos (Bohemijos) veidrodžius⁴⁵⁵. Pavyzdžiu galima pateikti Urečos veidrodį, kuris rodo, kad forma buvo „pasiskolinta“ iš Čekijos manufaktūros dirbinio (102 il.). Tačiau taikant savitą dekorą – manufaktūros įkūrėjos Onos Kotrynos Sanguškaitės-Radvilienės brolio maršalkos Povilo Karolio Sanguškos herbą ir kunigaikštišką kepurę, karūnuojančią dirbinį, – veidrodis įgijo individualų turinį. Kadangi minimas gaminys išliko ir yra saugomas muziejuje Lvoje, galime akivaizdžiai matyti kopijavimo ir individualizavimo pastangas (103 il.). Užsienio dirbtuvių įtaka manufaktūros veidrodžių produkcijai matoma ir iš gaminių pavadinimų – K. Buczkowski'is monografijoje pateikė Radvilų giminės archyvuose rastų manufaktūros dokumentų išrašus. Čia išvardijami įvairūs Urečioje gamintų veidrodžių tipai: „prancūziškas veidrodis“; „angliškas veidrodis“; „angliškas veidrodis su karūna ir vokiškais rėmais“⁴⁵⁶. Greta šių paminėti ir kiti dirbtuvėse gamintų veidrodžių tipai, atskleidžiantys rėmų medžiagas: medis, stiklas, kristalas; technikas: lakavimas, tapyba; konstrukcijų ar formų ypatumus: tualetinis veidrodis, triumo, abipusis veidrodis, sieninis, piramidės formos, su karūna ar be jos⁴⁵⁷.

Dėl Urečos manufaktūroje gamintų veidrodžių tipų, formų ir medžiagų gausos sunku identifikuoti dirbinius – klaidina atkartoti žymių Europos dirbtuvių ornamentai ir apdailos technikos. Išlikusio veidrodžio, kaip konkrečios manufaktūros dirbinio, identifikacija dar sudėtingesnė, nei autentiško interjero nustatymas (čia gali padėti rašytiniai šaltiniai bei ikonografija) – veidrodžiai yra vieni iš dirbinių, itin retai gamintojų kaip nors žymėti. Iš istoriografijos galima spręsti, kad Urečos veidrodžiai identifikuojami keletu būdų. Akivaizdžiausias bruožas, liudijantis dirbinio kilmę, yra šios manufaktūros dirbiniams būdingas veidrodžių karūnų dekoras „lenkiškais herbais“⁴⁵⁸, retai, tačiau pasitaikantys įvairaus turinio įrašai bei monogramos⁴⁵⁹. Dekoras ne visada nurodo dirbinio kilmę, kartais ji atsiskleidžia atsitiktinai, pavyzdžiui, konservavimo ar restauravimo metu. K. Buczkowski'is mini atvejus, kai konservuojant Urečos veidrodžius buvo nuimti rėmai ir atrastos manufaktūros

454 *Dailės žodynas*, p. 436.

455 Zofia Kamieńska, *Manufaktura szklana w Urzeczcu 1737–1846*, p. 80.

456 Kazimierz Buczkowski, *op. cit.*, p. 175.

457 *Ibid.*, p. 175–176.

458 Zofia Kamieńska, *op. cit.*, p. 80.

459 *Dailės žodynas*, p. 436.

sąskaitos, panaudotos stiklui paklijuoti⁴⁶⁰. Kaip išskirtinį šioje manufaktūroje gamintų dirbinių bruožą galima įvardyti veidrodinio paviršiaus dekoravimą. Vienas įspūdingiausių variantų yra karūnos motyvo dekoras, tarsi karūnuojantis priešais veidrodį stovintį asmenį. Tokio tipo veidrodis saugomas Lenkijoje, Nacionaliniame Krokuvos muziejuje (104 il.).

Lietuvoje į Valstybinę kilnojamųjų kultūros vertybių apskaitą įrašytas vienintelis veidrodis, identifiкуotas kaip Urečos manufaktūros dirbiny (105 il.). Veidrodis yra ovalo formos su šlifotu veidrodinio stiklo rėmu, pritvirtintu ant medinio pagrindo, ir nedidele punktavimo technika dekoruota veidrodine karūnėle. Rėmų dekorui naudotos ir stiklinės gėlių žiedų formos detalės, prie rėmo pritvirtintos vinutėmis, kurias dengia stikliniai spurgeliai. XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia datuojamą veidrodį Lietuvos dailės muziejus įsigijo tik 1995 m.⁴⁶¹, o šiuo metu jis deponuotas Naručio viešbučiui Vilniuje. Tačiau nuo XX a. 9–10 dešimtmečių tarp Lietuvos ir Baltarusijos tyrėjų vyrauja nuomonė, kad ČDM Taikomosios dailės skyriuje (ČDM, Tt 8498) saugomas aštuonkampis veidrodis veidrodinio stiklo rėmuose (106 il.) taip pat pagamintas Urečos manufaktūroje⁴⁶². Tokios informacijos muziejaus eksponatų apskaitos dokumentai nepateikia – veidrodis aprašytas kaip galimai Venecijoje XIX a. sukurtas taikomosios dailės kūrinys. Skiriasi ne tik dirbtuvių identifikacija, bet ir pagaminimo laikas – K. Strazdas dirbinių datuoja XVIII a. II puse, o baltarusių tyrinėtojas Boris'as Lazuka – 1750–1760 metais. Šio primiršto veidrodžio identifikaciją paaiškina K. Strazdo teiginys, esą dauguma Venecijos tipo veidrodžių, saugomų Lietuvos muziejuose, yra būtent šios manufaktūros kūriniai. Taigi, Urečos dirbtuvių paveldas Lietuvoje gali būti gausesnis, nei tikėtasi. Peržvelgtuose Lietuvos muziejų eksponatų apskaitos dokumentuose rastuose trijų dirbinių aprašymuose Venecija įrašyta kaip galima⁴⁶³ kilmės vieta: jau minėtas ČDM saugomas aštuonkampis veidrodis, stačiakampio formos veidrodis stikliniais rėmais Lietuvos liaudies buities muziejuje (107 il.) ir Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomas Vilkėnų dvare buvęs taikomosios dailės kūrinys (108 il.). Nors pastarojo eksponato aprašyme pažymėta, kad veidrodis užsakytas Venecijoje, tačiau menotyrininkai abejoja šia versija. A. Valtaitės-Gagač daktaro disertacijoje palikta prielaida, kad Vilkėnų dvaro sietynas ir sieniniai šviestuvai, kurie atsižvelgiant

460 Kazimierz Buczkowski, *op. cit.*, p. 149.

461 *Lietuvos dailės muziejus*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-12], http://www.ldm.lt/LDM/1995_isig_eksp_LDM.htm.

462 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 261 (12 il.); *Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі: XII–XVIII стагоддзяў: альбом, аўтар тэксту і складальнік Н. Ф. Высоцкая, Мінск: Беларусь, 1984, р. 110; Барыс Андрэевіч Лазука, op. cit.*, p. 105.

463 Greta visų įrašų padėtas klaustukas.

į formą ir dekorą su veidrodžiu sudarė komplektą, galėjo būti Bohemijos arba Silezijos dirbtuvių kūriniai⁴⁶⁴.

Kaip teigia K. Strazdas, „Urečės veidrodžiai buvo paplitę po visą LDK ir Lenkiją, gerai žinomi Rusijoje ir kitose šalyse. Jie puošė Radvilų rūmus, Nesvyžiaus pilį, taip pat juos pirkto Latvijos, Rusijos, Lenkijos ir kiti magnatai.“⁴⁶⁵ Taigi, galima sakyti, kad pirminis manufaktūros tikslas – aprūpinti veidrodžiais giminės dvarus – buvo gerokai išplėstas. Žinoma, nemaža dalis pagamintos produkcijos buvo skirta ne pardavimui, o dovanoms, kadangi prabangios dovanos buvo įprasta didikų bendravimo forma ir socialinio prestižo išraiškos būdas. Gaminų realizaciją atspindi E. Kowecka's tyrimuose publikuota ir K. Strazdo knygoje panaudota pirkėjų statistika⁴⁶⁶. Urečioje gamintų veidrodžių populiarumą tarp didikų ir dirbinio išskirtinumą liudija XVIII a. pabaigos rašytiniai šaltiniai, kuriuose ne kokie kiti, o būtent Urečos gaminiai buvo aiškiai įvardijami. Toks veidrodis įrašytas Žiežmarių dvaro inventoriuje⁴⁶⁷ bei Vilniaus vaivados Karolio Radvilos rūmų Trakų gatvėje lobyne⁴⁶⁸. Du Urečos manufaktūros veidrodžiai minimi pasiturinčių Vilniaus miestiečių dokumentuose: „Veidrodis Urečos, šlifluotas senoviškas“ (*Lustra Urzeckiech, Slifowane Starowskie*) užfiksuotas pirklio Aleksandro Volanskio pomirtiniame turto inventoriuje⁴⁶⁹, „Urečos veidrodis“ (*Lustro Ureckie*) – vaito Anupro Minkevičiaus dokumente⁴⁷⁰. Atsižvelgiant į produkcijos dekoratyvumą bei K. Strazdo teiginį, kad šioje manufaktūroje negaminti paprasti veidrodžiai, galime daryti išvadą ir apie šaltiniuose minėtų asmenų, veidrodžių šeimininkų, gerą finansinę padėtį ir prestižo siekį.

XIX a. pradžioje Urečos manufaktūra išgyveno finansinę krizę, dėl kurios ir buvo uždaryta. Viena iš priežasčių buvo susijusi su politine krašto istorija – pasikeitusi didikų padėtis turėjo tiesioginės įtakos jų manufaktūroms. Veidrodžiai, buvę prabangiomis ir prestižinėmis dovanomis, pasikeitus Radvilų socialiniams ryšiams ir galios santykiui, neteko socialinės-simbolinės reikšmės – kone svarbiausios savo funkcijos⁴⁷¹. Nebeliko prabangaus dekoro poreikio. Prie šių pasikeitimų neprisita-

464 Alantė Valtaitė-Gagač, *op. cit.*, p. 111.

465 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 127.

466 *Ibid.*, p. 136–137.

467 Žr. 335 nuorodą.

468 Vilniaus vaivados Karolio Radvilos rūmų lobyno 1785 m. inventorius, in: AGAD, AR XVIII 270, l. 113. Už išrašą dėkoju dr. Daliai Klajumienei.

469 Vyno pirklio Aleksandro Volanskio 1781 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, SA, b. 5145, l. 317.

470 Vilniaus vaito Anupro Minkevičiaus 1788 m. pomirtinis turto inventorius, LVIA, SA, b. 5146, l. 822v.

471 Kazys Strazdas, *op. cit.*, p. 87.

kiusi manufaktūra galiausiai 1846 m. uždaryta, o veidrodžiai nustoti gaminti dar anksčiau⁴⁷². Tačiau iki tol pagaminti dirbiniai ir kita Radvilų stiklo manufaktūrų produkcija aukštai vertinti tiek XIX a.⁴⁷³, tiek ir XX a. I pusėje – Radvilų Nalibokų ir Urečos (vadintos Užėčio) stiklo dirbtuvės minimos Lietuvos muziejininko ir menotyrininko Pauliaus Galaunės straipsnyje *Iš stiklo ir keramikos istorijos*⁴⁷⁴. Itin svarbi P. Galaunės pateikta nuoroda – dvi XX a. antro dešimtmečio parodos, kuriose eksponuoti Urečioje pagaminti veidrodžiai: 1913 m. Varšuvoje surengta paroda *Keramika ir stiklas Lenkijoje (Ceramika i szkła polskie)* bei „*Vilnius–Minsk*“ – *Antikvarinių daiktų ir dailės amatų paroda* („*Wilna-Minsk*“ – *Altertumer und Kunstgewerbe*), 1918 m. vykusį Vilniuje. Išlikusiame Varšuvos parodos kataloge⁴⁷⁵ tarp 617 stiklo dirbinių įrašyti penki veidrodžiai: vienas jų pagamintas Urečos manufaktūroje, kitas – Nalibokų. Abiejų veidrodžių dekorą aprašymuose minimos išgraviruotos gėlės ir lapai, nenuostabu – glaudžiai bendradarbiavusių manufaktūrų dirbinių dekoras panašus. Be to, šios dirbtuvės priklausė tai pačiai šeimai, dalijosi sandėliais, todėl dirbinių kilmė kartais kelia klausimų. Vilniuje 1918 m. surengtoje parodoje (109 il.), pasak P. Galaunės, taip pat eksponuotas Urečos manufaktūros veidrodis su šlifuotiems, graviruotiems (veikiausiai, stikliniais) rėmais. Urečioje pagaminto veidrodžio pateikimas 1948 m. Torunės parodos kataloge⁴⁷⁶ – dar vienas liudijimas apie XX a. I pusėje tarp taikomosios dailės kūrinių buvus šios manufaktūros dirbinių. Minėtas įrašas, kuriame pažymėtas augalinis plastiškas dekoras su veidrodžio apačioje pritvirtintomis „taurelėmis žvakėms“ (*czarkami na świece*), iliustruotas veidrodžio nuotrauka – iš jos matome, kad stikliniai žiedai, kuriuos taip pat galima vadinti spurgeliais, bei *lattimo* technika dekoruotas veidrodinis stiklas kone identiškas jau minėtam veidrodžiui iš Pliateriams priklaususio Vilkėno dvaro (žr. 108 il.). Tai galėtų būti paaiškinta dviem šiame skyriuje jau minėtomis hipotezėmis: viena vertus, Vilkėno dvare buvęs veidrodis galėjo būti pagamintas ne Venecijoje, o kitose Europos dirbtuvėse, pavyzdžiui, Urečioje; kita vertus, XVIII a. veikusios Europos veidrodžių dirbtuvės gamino prabangius dirbinius, dažnai imituojančius Venecijos Murano dirbtuvių produkciją.

472 Kazimierz Buczkowski, *op. cit.*, p. 148.

473 Apie Urečioje gamintą „tikrai puikų stiklą ir veidrodžius“ užimena Eustachijus Tiškevičius, in: Eustachy Tyszkiewicz, *op. cit.*, p. 111.

474 Paulius Galaunė, „Iš stiklo ir keramikos istorijos“, in: *Mūsų senovė*, 1922, t. 4–5, p. 519–527.

475 *Pamiętniki wystawy Ceramika i szkła polskiego urządzanej w domu własnym w Warszawie przez towarzystwo opieki nad zabytkami przeszłości w czerwcu, lipcu, sierpniu i wrześniu 1913 roku*, Warszawa: Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości, 1913.

476 *Katalog wystawy przemysł artystyczny XVI–XIX w.*, p. 20.

4.2. Veidrodžiai XIX a.–XX a. pradžioje. Importo monopolis ir pirmieji fabrikai

Nuo XIX a. veidrodis imtas traktuoti kaip buities reikmuo, jo funkcionavimo istorijoje išryškėjo naujų aspektų: gamybos proceso spartėjimas, anksčiau buvusio išskirtinio dirbinio virtimas masinės gamybos produktu, pakeitęs ir jo prekybos bei įsigijimo pobūdį. Šiuo aptariamam laikotarpiu keitėsi ne tik veidrodžio materialinis statusas, bet taip pat pakito žinių apie juos teikiantys šaltiniai – sumažėjo turto surašymo dokumentų, tačiau atsirado duomenų periodinėje spaudoje, įvairaus pobūdžio komerciniuose leidiniuose. Iki šiol vienintelis žinomas XIX a. veidrodžių gamintojas – Urechoje veikusi stiklo ir veidrodžių manufaktūra, todėl kyla prielaida, kad, 1846 m. ją uždarius, iki pat XX a. pradžios Lietuvos žemėse stambesnių veidrodžių gamintojų nebuvo ir dauguma produkcijos buvo importuojama. Šią mintį iš dalies grindžia 1887 m. paskelbtas leidinys apie Rusijos ir Lenkijos gubernijų fabrikus⁴⁷⁷. Jame minimi Maskvos, Sankt Peterburgo ir keleto kitų Rusijos gubernijų veidrodžių gamintojai, bet informacijos apie Lietuvos gubernijų – Vilniaus, Kauno ir Gardino – veidrodžių gamintojus nepateikta. Vilniaus ir Kauno gubernijų stikliai, kaip nurodyta leidinyje, daugiausia gamino stiklinius indus: lėkštes, stiklines, butelius, bokalus. Kadangi pateikta informacija lakoniška, gali būti, kad kai kuriais atvejais veidrodžiai tiesiog neišskirti iš kitų gaminių. Leidinio gale atskirai nuo Rusijos imperijos gubernijų pateikti Lenkijos karalystės gubernijose veikę fabrikai. Nors visame leidinyje dirbtuvės sugrupuotos tuo pačiu principu – pagal priklausymą administraciniam vienetams, gubernijoms, ir produkcijos medžiagiškumą, tačiau Lenkijos stiklo fabrikų grupėje veidrodžiai išskirti ne detalizuojant kiekvienos dirbtuvės produkciją, o jau pačiame grupės pavadinime. Toks veidrodžių pabrėžimas, viena vertus, rodo jų, kaip pagrindinės produkcijos, svarbą, kita vertus, apsinkina tyrėjo darbą – neaišku, ar visos minimos dirbtuvės be išimčių gamino ir veidrodžius.

Lietuvos situaciją geriau suprasti padeda kitų kraštų, ypač Lenkijos materialiosios kultūros tyrinėjimai. E. Kowecka's monografijoje *Parduoti! Pirkti!* tarp keleto stiklo ir veidrodžių grupėje minimų fabrikų savininkų pavardžių aptariami veidrodžių gamintojai Ivanas ir Izidorius Silbergai, broliai Lesseriai⁴⁷⁸. Ketvirtame XIX a. dešimtmetyje Varšuvos periodinės spaudos reklamose atsirado skelbimų, reklamuojančių dirbtuves, kuriose veidrodinis stiklas buvo užliejamas specialia amalgama, kad jis atspindėtų. E. Kowecka šias dirbtuves fabrikais vadina sąlyginai, nes amalgama dengiamas stiklas

477 *Указатель фабрик и заводов европейской России и Царства Польскаго. Материалы для фабрично-заводской статистики*, составили по официальным сведениям Департамента Торговли и Мануфактур П. А. Орловъ, С.-Петербургъ, 1887.

478 Elżbieta Kowecka, *Sprzedac! Kupić!*, p. 69–70.

buvo atvežtinis, o ne gaminamas vietoje. Tokiu pat būdu veidrodžius „gamino“ ir Silbergai, Ivano ir Izidoriaus giminaičiai (E. Kowecka įvardija keletą įvairiose Varšuvos vietose skirtingu metu veikusių Silbergų giminės dirbtuvių). Su Silbergais konkuravo brolių Lesserių fabrikas – jų siūlomas prekių asortimentas sutapo.

Tikslios informacijos, kad Varšuvos veidrodžių dirbtuvių ir pirklių produkcijos įsigydavo ir žmonės, gyvenę Lietuvoje, neaptikta, tačiau kraštus siejo tvirti istoriniai, sociokultūriniai ir prekybiniai ryšiai, todėl tokia galimybė išlieka. Beje, šią prielaidą patvirtina ir fragmentas iš nedidelės Vandos Daugirdaitės-Sruogienės studijos, kurioje pateikiama surinkta ir susisteminta medžiaga apie Būgių dvaro ūkį, jo savininko bajoro A. Daugirdo biografiniai faktai. Vienas jų, itin iškalbingas ir naudingas mūsų tyrimui, byloja apie bajorų prenumeruotą lenkišką ir rusišką spaudą: „Kasmet reguliariai buvo perkami du kalendoriai, vienas rusiškas *Mesiaceslov*, antras lenkiškas *Kalendarz gospodarski*. Taip pat berods ilgus metus buvo prenumeruojamas *Kurjer Peterburski*, 1831 m. *Severnaja Pčela*, o 1852 m. per pusę su kaimynu Pancežinskiu buvo prenumeruojama *Gazeta Warszawska*.“⁴⁷⁹

Vėliau, jau XX a. I pusėje, Lenkijos veidrodžių gamintojai ir prekeiviai Lietuvos rinką apie savo siūlomą produkciją informuodavo per vietinę spaudą – lietuviškoje periodikoje randama Varšuvoje veikusių parduotuvių skelbimų. Pavyzdžiui, 1905 m. *Dziennik Wileński* skelbėsi Mankieliewicz'iaus sandėlis, kuriame prekiauta įvairiomis prabangos prekėmis, tarp kurių ir „auksiniai veidrodėliai su akmenimis bei sidabru“⁴⁸⁰, *Kuryer Litewski* – biuro „Ungra“ reklaminis skelbimas, siūlantis naujus ir naudotus baldus bei veidrodžius⁴⁸¹.

Apie XIX a. Lietuvoje gyvenusius veidrodžių pirklius ir prekeivius žinoma nedaug, tačiau faktas, kad viename Vilniaus Jatkovaja (dabar – Antokolskio) gatvės name (nr. 383/21) vienu metu veikė net dvi smulkmenų ir veidrodžių krautuvėlės, priklausiusios skirtingiems savininkams⁴⁸², įrodo, kad bent didžiuosiuose miestuose šio tipo pirklių ir prekeivių būta. Deja, Aelitos Ambrulevičiūtės publikuotame Vilniaus pirklių žydų sąrašė⁴⁸³ apie veidrodžius, kaip prekę, neužsiminta, tačiau galima rasti

479 Vanda Daugirdaitė-Sruogienė, *Žemaičių bajoro ūkis XIX amžiaus pirmoje pusėje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995, p. 24.

480 *Dziennik Wileński*, 1905, nr. 84, p. 4.

481 *Kuryer Litewski*, 1905, nr. 1, p. 8.

482 Maušos Joseliovičiaus Viduckio ir Malkos Chaimovnos Gecel smulkmenų ir veidrodžių krautuvėlės 1864 m. sudarytas pirklių sąrašas, in: LVIA, f. 937, ap. 2, b. 336, l. 217v–218. Už išrašus nuoširdžiai dėkoju dr. Aelitai Ambrulevičiūtei.

483 Aelita Ambrulevičiūtė, *Vilniaus pirkliai žydai 1801–1861 metais (sąrašas)*, Vilnius: Žydų kultūros ir informacijos centras, 2012.

bent tris prekių grupes: stiklo dirbinius, porcelianą ir baldus, prie kurių galėjo būti priskirti ir šie dirbiniai.

Žinių apie veidrodžių gamintojus ir pardavėjus XIX a. pabaigoje–XX a. I pusėje Lietuvoje aptinkama periodinėje spaudoje, kalendoriuose, prekybiniuose žinyuose. Turimi šaltiniai geriausiai atskleidžia Vilniaus miesto situaciją, todėl gamintojų ir prekeivių temą analizuosime pasitelkę Vilniaus atvejį. Surinktą medžiagą galima klasifikuoti pagal informacinio teksto pobūdį: reklaminiai skelbimai ir parduotuvių bei fabrių sąrašai. Pirmoji grupė yra gana gausi, joje pateikta itin išsami informacija: tiksliai nurodomas prekių asortimentas, parduotuvės, fabrių ar sandėlio adresas, minimos ir kitos teikiamos paslaugos, jei jų buvo. Šie bruožai reklaminiams skelbimams būdingi todėl, kad jie tiesiogiai skirti rinkai – jų tikslas buvo patraukti potencialaus kliento dėmesį ir kuo išsamiau apibūdinti paslaugas.

Adresų, telefonų knygos ir kalendoriuose, be daugelio reklaminių skelbimų, buvo pateikiami sąrašai, kuriuose minimas fabrių pavadinimas arba savininko pavardė, adresas ir pagrindinis produktas. Tačiau, skirtingai nei reklaminiuose skelbimuose, šiuose šaltiniuose matyti fabrių ar parduotuvių pasiūla konkrečiu laikotarpiu. 1896 m. išleistoje Vilniaus adresų knygoje⁴⁸⁴ minimi keturi asmenys⁴⁸⁵, susiję su veidrodžių gamyba bei pardavimu. Prie kiekvieno jų nurodytas adresas, o dviem atvejais – ir patalpų funkcija – dirbtuvės ir fabrių. Galima daryti prielaidą, kad patalpose, be nurodytos funkcijos, taip pat prekiauta veidrodžiais. XX a. pradžios kalendoriuose ir adresų knygose prekyba ir gamyba jau pateikta atskiruose sąrašuose, pavyzdžiui, 1909–1915 m. leistame kalendoriuje *Вся Вильна*⁴⁸⁶ paminėti du Vilniuje veikę veidrodžių fabrių: S. I. Reizenbergo ir V. Blocho. Kalendoriuje nurodytų veidrodžių parduotuvių skaičius gausnis, kone kasmet sąrašą papildė naujos parduotuvių savininkų pavardės – per šešerius metus, 1909–1915 m., parduotuvių sąrašas kalendoriuje išaugo beveik dvigubai – nuo 7 iki 12, tačiau teigti, kad šie skaičiai tiesiogiai rodo naujų parduotuvių įsteigimą Vilniuje, negalima, nes neaišku, kokiais kriterijais vadovautasi sudarant sąrašus. Pavyzdžiui, Vokiečių gatvėje nr. 3 veikęs Š. Sobolio langų stiklo ir veidrodžių sandėlis kalendoriaus sąrašė minimas 1915 m., o Lietuvos spaudoje – 1910, 1913 ir

484 *Вся Вильна за один рубль: Полная адресная книга города Вильны*, Вильна: Х.Б. Грац, 1896. Už nuorodą dėkoju dr. Aelitai Ambrulevičiūtei.

485 Š. Balktupsk (Ш. Балтупский), В. Прушанская (В. Прушанская), S. Reizenberg (С. Рейзенберг), L. Trakiner (Л. Тракинерь).

486 *Вся Вильна: адресная и справочная книга города Вильны: 1909 год* [toliau – *Вся Вильна...*, metai], Вильна, 1909; *Вся Вильна...*, 1911 год, 1911; *Вся Вильна...*, 1912 год, 1912; *Вся Вильна...*, 1913 год, 1913; *Вся Вильна...*, 1914 год, 1914.

1923 metais⁴⁸⁷. Sandėlio įsteigimo data – 1888 m. – nurodyta tarpukaryje išleistoje Vilniaus miesto adresų knygoje⁴⁸⁸. Dar vienas pavyzdys – tuo pačiu adresu veikusi Olkino parduotuvė sąrašė atsirado 1913 m., tačiau jau 1906 m. spaudoje yra reklaminis Olkino baldų ir veidrodžių sandėlio skelbimas⁴⁸⁹. Be to, reklamoje teigiama, kad šis sandėlis įkurtas 1840 metais. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad pastaroji parduotuvė prekiaavo ne tik veidrodžiais, jie buvo tik viena prekė iš siūlomo asortimento. Kitos prekės – „labai elegantiški naujausių fasonų baldai iš Rusijos ir užsienio fabrikų“. Galbūt dėl plataus prekių asortimento (iš kurių veidrodžiai sudarė nežymią dalį) į tokio pobūdžio leidinius nepatekdavo kai kurių veidrodžių prekeivių pavardės – į 1896 m. išleistos adresų knygos veidrodžių pardavėjų ir gamintojų sąrašą nepateko T. Odynieco parduotuvė, kurios reklaminį skelbimą randame to paties leidinio paskutiniuose puslapiuose⁴⁹⁰.

Pateikti pavyzdžiai reprezentuoja du pagrindinius XX a. pradžios veidrodžių prekyviečių tipus: pirmasis – veidrodžių ir stiklo, dažniausiai langų, antrasis – baldų ir veidrodžių. Skiriamasis šių tipų dėmuo yra medžiagos: stiklas ir medis (baldai). Įprasta XX a. pradžios praktika pardavinėti veidrodžius baldų ir interjero įrangos parduotuvėse įrodo, kad veidrodis buvo pristatomas kaip integrali interjero visumos dalis. Prie to, be abejonės, prisidėjo ir baldų su veidrodžiais paplitimas.

Pirmųjų XX a. dešimtmečių Vilniaus leidiniuose ir spaudoje reklamų gausa varžosi minėti S. I. Reizenbergo ir V. Blocho veidrodžių fabrikai. Aptarsime juos kaip ryškiausius analizuojamo laikotarpio Vilniaus veidrodžių fabrikų atvejus. Ankstyviausi aptikti S. I. Reizenbergo veidrodžių fabriko paminėjimai – 1896 m. Vilniaus adresų knygoje⁴⁹¹ ir trejais metais vėliau – 1899 m. išleistoje Vilniaus prekybinių-pramoninių adresų knygoje⁴⁹². Pastarajame leidinyje fabrikas pristatomas kaip bendra Anglijos ir Rusijos imperijos įmonė (garu varomas veidrodžių fabrikas ir parduotuvė), veikusi Vokiečių gatvėje (110 il.), o parduotuvė, 1896 m. duomenimis, buvusi Vilniaus gatvėje (Arons name)⁴⁹³, nebeminima. Vilniaus senamiesčio gatvių istoriją tyrinėjęs Antanas Rimvydas Čaplinkas 206 posesijoje, Didžiojoje gatvėje, stovėjusio pastato istorijoje

487 *Kuryer Litewski*, 1910, nr. 104, p. 8; *Kuryer Litewski*, 1913, nr. 114, p. 4; *Dziennik Wileński*, 1923, nr. 70, p. 4.

488 *Księga adresów miasta Wilna: urzędów, handlu, przemysłu, rzemiosł, wolnych zawodów, właścicieli nieruchomości i t. p.*, w opracowaniu Aleksandra Makowskiego, Wilna: A. Makowski, 1936.

489 *Kuryer Litewski*, 1906, nr. 241, p. 4.

490 *Вся Вильна за один рубль*, p. 66.

491 *Ibid.*, p. 33.

492 *Торгово-промышленный адресь-календарь граца на 1900*, Вильна, 1899, p. 4.

493 I. Reizenbergo parduotuvė Vilniaus g. 1896 m. leidinyje minima kartu su fabriku Vokiečių g., in: *...Вся Вильна за один рубль*, p. 33.

mini Šmuilį Reizenbergą, kuris, XX a. pradžioje įsigijęs pastatą, 1911 m. išsirūpino leidimą pagal Michailo Prozorovo projektą ant trijų pastato aukštų pastatyti dar du⁴⁹⁴. Būtent toks penkių aukštų pastatas su abiejų šoninių fasadų ugniasienėse iškeltomis Š. Reizenbergo veidrodžių reklamomis matyti Davydo Vizūno 1911–1912 m. išleista-me atviruke⁴⁹⁵ (111 il.). Š. Reizenbergo fabriko siūloma produkcija buvo keletu rūšių veidrodžiai: triumo, tualetiniai, sieniniai, taip pat langų, spalvotas ir matinis stiklas bei deimantai stiklui pjauti (112 il.). Š. Reizenbergas, įmonės savininkas ir pirklys, neapsiribojo vien savo fabriko produkcijos pardavinėjimu – kaip atskira sandėlio prekių grupė išskiriami „gatavi veneciški ir prancūziški“ veidrodžiai. Vertėtų prisiminti, kad būtent Venecijos Murano salos meistrai nuo XIV a., o Prancūzijos karališkosios stiklo manufaktūros – nuo XVII a. buvo laikomi veidrodžių korifėjais. Jų kūrinų formas ir stilius imitavo daugelis Europos veidrodžių gamintojų, tarp jų ir jau aptartos Radvilų Urečos stiklo ir veidrodžių dirbtuvės.

Pristatant V. Blocho veidrodžių fabriką, atkreiptinas dėmesys kad ši pavardė minima 1896 m. Vilniaus adresu knygos⁴⁹⁶ stiklo fabriko reklamoje. Leidinyje V. Blochas priskirtas prie stiklo gamintojų⁴⁹⁷, nes būtent stiklas (taip pat ir veidrodis), o ne veidrodžiai buvo jų produkcija. Veikiausiai, į veidrodžių gamybą persiorientuota kiek vėliau, XX a. pradžioje.

Rūdinkų gatvėje veikusio V. Blocho modernaus, garo mašinomis aprūpinto, veidrodžių fabriko produkcijos ir prekių asortimentas buvo labai panašus į Š. Reizenbergo: sieniniai, triumo, tualetiniai ir veneciški veidrodžiai bei langų stiklas (113 il.). 1911 m. *Visas Vilnius* kalendoriuje išspausdintos reklamos tekstas tapatus konkurentų skelbimui, trejais metais anksčiau įdėtam tame pačiame leidinyje. Kadangi tas pats tekstas keletą kartų kartojasi abiejų pirklių skelbimuose, darytina išvada ne tik apie spaudos šablonus, bet ir apie minimų prekių paklausą, kurios nereikėjo skatinti ypatingais reklaminiais triukais.

Svarbu atkreipti dėmesį ir į dar vieną XIX a. II pusės–XX a. I pusės reiškinį, prisidėjusį prie gyventojų vartojimo įgūdžių skatinimo: tai išplėtotą pramonės ir amatų parodų tradicija pasauliniu ir nacionaliniu bei regioniniu lygmeniu⁴⁹⁸. Neaptariant

494 Antanas Rimvydas Čeplinskas, *Didžioji gatvė: Valdovų kelias: Vilniaus gatvių istorija*, Vilnius: Charibdė, 2011, p. 255.

495 *Vilniaus vaizdų atvirukai, 1897–1915*, sudarė Dalia Keršytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 235.

496 *Вся Вильна за один рубль*, p. 122.

497 *Ibid.*, p. 71.

498 Apie meno, pramonės ir amatų parodas plačiau žr. Dalia Klajumienė, *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekorų elementai nuo klasicizmo iki modernio*, p. 91–100.

tarptautinių parodų, būtina paminėti kelias Vilniuje vykusias parodas, kuriose prisistatė vietiniai ir atvykę iš kitų Rusijos imperijos vietovių veidrodžių gamintojai ir prekeiviai.

1900 m. Vilniuje surengtoje baldų ir audinių parodoje, kaip teigia L. Laučkaitė, buvo jaučiama pasaulinės Paryžiaus parodos, įvykusios tais pačiais metais, įtaka: tarp XIX a. pabaigoje populiarių Liudviko XVI, Liudviko XV, Jacobo, Boulle'io stilių baldų pristatyti ir išskirtiniu Paryžiaus parodos akcentu tapusio *art nouveau* stiliaus baldų komplektai⁴⁹⁹. Nors modernio⁵⁰⁰ baldai nebuvo suprojektuoti vietinių dailininkų, jų pavyzdžiai paimti iš Vakarų firmų *Marple*, *Brügh* katalogų bei žurnalų *Dekorative Kunst* ir *Inner-Dekoration*, tačiau „svarbu, kad modernio idėjos – plastiška, taupi forma, funkcionalumas ir aukšta atlikimo kokybė jau buvo įgyvendinamos Lietuvoje vietinių meistrų“⁵⁰¹.

Žemės ūkio ir pramonės parodos, vykusios 1902 m. Vilniuje, kataloge įdėtas O. Šmukleros ir N. Vaisbordo parduotuvės, prekiavusios Sankt Peterburgo baldais ir veidrodžiais, skelbimas⁵⁰². Ši parduotuvė, įsikūrusi Vilniuje, Trakų gatvėje, grafų Tiškevičių namuose (?), gyvavo dar bent dvejus metus – skelbimas pakartotas 1904 m. išleistame *Turistiniame vadove po Vilniaus miestą ir jo apylinkes* (*Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям*)⁵⁰³. Minėtame 1902 m. parodos kataloge besiskelbiantis Vilniaus statybos biuras⁵⁰⁴, 1901 m. įkurtas architektų Vladislovo Stipukovskio ir Augusto Kleino, tarp gausybės prekių iš savo statybinių medžiagų sandėlio siūlė ir veidrodinį stiklą. Š. Reizenbergas prisistatė ir 1925 m. vykusioje žydų amatininkų ir menininkų parodoje⁵⁰⁵.

Nors ir turint gana marginalinius duomenis apie veidrodžių gamybą Lietuvoje ir apskritai Rusijos imperijoje, ryškėja vaizdas, kad šiame regione ši sritis nebuvo itin išplėtota: vis dar vyravo, sudarydama didelę konkurenciją vietiniams gamintojams, atvežtinė, ypač Prancūzijos, Italijos ir Anglijos fabričių, produkcija. Šią padėtį, kad ir netiesiogiai, patvirtina vienas XX a. pradžios šaltinis – Rusijos veidrodžių gamintojų prašymas prekybos ir pramonės ministrui muitais apmokestinti iš užsienio į Vladivostoko

499 Laima Laučkaitė, *op. cit.*, p. 121.

500 Vilniaus parodai skirtame kataloge – *Каталог мебели и ткацких изделий на виленской выставке 1900 года* – naujasis stilius vadinamas *modernu*, jis pristatomas kaip naujos taikomosios dailės krypties, siekusios sukurti kažką originalaus, kartu patikimo ir praktiško bei rodančio savo paskirtį, rezultatas.

501 Laima Laučkaitė, *op. cit.*, p. 121.

502 *Каталог первой виленской сельскохозяйственной кустарно-промышленной выставки, Вильна, 1902.*

503 А. А. Виноградовъ, *Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям*, Вильна, 1904.

504 *Каталог первой виленской сельскохозяйственной кустарно-промышленной выставки.*

505 *Wystawa rzemiosł i sztuki*: katalog, Wilno, 1925.

jūrų uostą įvežamus veidrodžius, jų ruošinius ir stiklo žaliavą⁵⁰⁶. Dokumente susikerta Rusijos veidrodžių gamintojų ir Vladivostoko biržos komiteto interesai. Pastarasis siekė išlaikyti Vladivostoko *porto-franko* statusą. Tokią poziciją veikiausiai derėtų aiškinti tuo, kad nuo imperijos centro nutolęs uostas stengiasi sutvirtinti savo, kaip prekybos ir importo centro, padėtį. Veidrodžių gamintojai pabrėžė uosto svarbą Sibiro regionui: „Nėra abejonių, kad *porto-franko* įsteigimas Vladivostoke šiuo metu prilygtų visos Sibiro rinkos atidavimui į užsienio pramonės rankas, o tai būtų nuostolinga Rusijos pramonei.“ Dar vienas jų argumentas buvo užsienio produkcijos įgyjamas pranašumas dėl prekių gabenimo jūra – saugesnio būdo, atsižvelgiant į itin trapią produkciją, lyginant su įprastu Rusijoje sausumos transportu.

Tačiau mums svarbiausia informacija, pateikta minėtame dokumente, yra veidrodžių gamintojų požiūris į jų atstovaujamos pramonės šakos padėtį: Rusijos veidrodžių gamintojai rinkoje jautėsi labai netvirtai, bijojo galimos užsienio gamintojų konkurencijos (konkrečiai įvardyta Japonijos Osakos uoste statoma veidrodžių gamykla), savo pramonę pateikė kaip „dar tik pradedančią stiprėti“⁵⁰⁷. Vertėtų atkreipti dėmesį ir dar į vieną dalyką – argumentuodami multo įvežamiems veidrodžiams ir su jais susijusiai produkcijai reikalingumą, veidrodžių gamintojai pabrėžė: „Neapmuitinamas įvežimas reikalingas tik tuomet, kai įvežami daiktai yra ypatingos svarbos objektai, kitaip sakant, yra būtini kasdieniniam, ypač nepasiturinčių gyventojų, vartojimui. O prie tokių jokių būdu negali būti priskirtos nurodytos prekės.“⁵⁰⁸ Taigi, pačių veidrodžių gamintojų teigimu, XX a. pradžioje veidrodžiai Rusijos imperijoje vis dar nebuvo kasdienio gyvenimo būtinybė ar bent ne visoms socialinėms grupėms. Šis šaltinis grąžina prie veidrodžio, kaip prabangos prekės, sampratos.

Aptartame dokumente taip pat pabrėžiamas veidrodžio, kaip gaminio, trapumas. Veikiausiai dėl to, bandydami apsisaugoti nuo gabenimo nuostolių, jau XIX a. pabaigoje gamintojai, siūsdami prekes klientams, griežtai apibrėždavo sąlygas. 1893 m. Martino Bergo garu varomo veidrodžių ir veidrodinio stiklo fabrikų tarifų kataloge pateikiamos penkios taisyklės, iš kurių paskutinė tokia: „Už prekęs pargabenimą moka ir atsako pirkėjas; fabrikas ir parduotuvė jokiais būdais neatsako už dužimą kelyje.“⁵⁰⁹ Tas pats principas, tik su dar tikslesnėmis sąlygomis taikomas ir brolių M. ir V. Isserlinų san-

506 *Rusijos Imperijos veidrodžių gamintojų Akcinės bendrovės nariai kreipiasi į prekybos ir gamybos ministrą dėl muitų nustatymo įvežtinei produkcijai*, 1906, in: LMAVB RS, Smulkioji spauda, aplankas 1854.

507 *Ibid.*, p. 1.

508 *Ibid.*

509 *Тарифы зеркалам и зеркальным стеклам Мартина Берг в Москве*, Москва, 1893.

dėlio Vilniuje 1912 m. sudarytame kainoraštyje⁵¹⁰: klientas atsako už prekės gabenimą ir moka už jį, kaip ir už pakavimą, atvežimą į geležinkelio stotį, siuntimą. Negana to, patikinama, kad prekės pakuojamos atidžiai, todėl už pažeidimus, taip pat dingimą kelyje sandėlis neatsako. Klientui patariama apžiūrėti siuntinį stotyje ir, pastebėjus pažeidimus, pretenzijas reikšti per terminuotą laiką – keturiolika dienų nuo prekių gavimo.

Sandėlio siūlomas prekių asortimentas buvo įvairus: medicininės priemonės, užsienio parfumerija ir kosmetika, tualetiniai reikmenys, tarp kurių ir rankiniai bei kišeniniai veidrodėliai. Atsižvelgiant į tai, galima teigti, kad principas apsaugoti įmonę nuo gabenimo nuostolių XX a. pradžioje taikytas visose stiklo gaminių srityse. O kas nuo nuostolių saugojo pirkėją? Atsakymas pateiktas Sankt Peterburgo draudimo kompanijos „Rosja“ reklaminiame skelbime⁵¹¹ – greta įprastų draudimo rūšių: gyvybės, transporto nuo nelaimingų atsitikimų bei ugnies, siūlomas „įvairių rūšių – nuo sudužimo ir įtrūkimų“ veidrodžių ir stiklo draudimas. Nežinoma, kiek Lietuvos veidrodžių savininkų juo pasinaudojo, tačiau faktas, kad Vilniuje greta Katedros aikštės veikė šios draudimo įmonės padalinys, rodo, kad jie tokią galimybę tikrai turėjo.

Alternatyva veidrodžių draudimui, kaip parodė tyrimas, iki XIX a. pabaigos ar net XX a. pradžioje buvo *sudužę veidrodžiai* ir *šukės*. Šis, atrodytų marginalus, veidrodžių istorijos aspektas į Lietuvos tyrinėtojų akiratį iki šiol nebuvo patekęs, tačiau veidrodžių šukių, kad ir trumpas, aptarimas būtinas, nes atskleidžia labai svarbų vartotojo santykį su šiuo vertingu ir įdomiu dirbiniu, saugotu ir naudotu net mechaniškai sugadinus. Šukės geriausia atskleidžia esminę veidrodžio funkciją: nebelieka puošnaus dekoro, interjerui pritaikytų matmenų, kartais netgi ir pirminės formos, tačiau lieka veidrodinis paviršius, kuris gali atspindėti. Todėl šukės, taip pat įskilę veidrodžiai buvo naudojami buityje kaip kokybiškų veidrodžių pakaitalai. Veidrodžiui sudužus, jo vertė sumažėdavo, tačiau visiškai neišnykdavo – šią situaciją iliustruoja M. Račkausko pasakojimas apie jaunos moters, nuskurdusios bajorės dukters, tualetinį ritualą, kai prieš užmigdama ji ilgai žiūrėdavo į save veidrodžio šukėje, kurią laikė „užkištą už kaspino prie sienos“⁵¹².

Norėdami kiek daugiau paaiškinti ir atkreipti dėmesį į veidrodžio šukės ar sudužusio veidrodžio vertę, turime pažvelgti į skirtingų kraštų gyventojų turto inventorių ir trumpam iš XIX a. pabaigos–XX a. pradžios grįžti į XVIII–XIX a. I pusę. Gana gausiai mums aktualių pavyzdžių pateikia Elisabeth Donaghy Garrett, analizavusi Amerikos

510 *Т-во Бр. М. и В. Иссерлинь оптовый прейсъ-курантъ*, Вильна, 1912.

511 *Kalendarz wileński informacyjny. Rok II*, Вильна, 1907, p. 1.

512 Merkelis Račkauskas, *op. cit.*, p. 87.

veidrodžių istoriją nuo 1700 iki 1850 metų⁵¹³. Jos išvardyti inventorių įrašai mini ne šukes, o konkrečių formų, pavyzdžiui, psichė, triumo sudužusius veidrodžius, neretai ir tai, į kelias dalis jie skilo. Tačiau, skirtingai nei mūsų tyrime, E. Donaghty Garret savo tekste skilusius veidrodžius susieja su interjeru. Remdamasi inventorių įrašais, kuriuose kilnojамieji daiktai sugrupuoti pagal patalpas, tyrėja prieina prie išvados, kad senamadiški, mažiau vertinami bei ne itin reprezentatyvūs veidrodžiai buvo perkeliami į žemesnius apartamentus – kuklesnę, mažiau reprezentatyvią namų dalį. Tačiau suskilę veidrodžiai neretai buvo paliekami savo vietose: salonuose, miegamuosiuose, valgomuosiuose, tikintis, kad juos sutaisys (persidaruos, užtaisys, pritaikys naują arba sutaisys seną rėmą, įdės naują stiklą) amatininkai – dažniausiai keliaujantys po dvarus ir užsiimantys įvairiausių rūšių pagalbiniais darbais.

Nors veidrodžio Lietuvos gyventojų aplinkoje tyrimas dar neleidžia išsiplėsti aiškinant apie santykį su dužusiais dirbiniais, tačiau keletą žinučių aptikti pavyko. Vilniaus XVIII a. miestiečių šaltiniuose minimi 3 suskilę veidrodžiai: po vieną Vilniaus burmistro Petro Minkevičiaus⁵¹⁴ ir pirklio Antano Radkevičiaus⁵¹⁵ ir net du prekiautojo našlės Onos Šalkevičienės pomirtiniame turto inventoriuje⁵¹⁶. Taigi, tenka nesutikti su A. Ragauskio tyrime iškelta prielaida, kad į valdančiojo miesto elito turto inventorius galėjo nepatekti sudužę veidrodžiai. VUB RS saugomame 1814 m. surašytame moters kilnojamojo turto inventoriuje, baldų grupėje, pažymėtas sudužęs senamadiškas veidrodis⁵¹⁷, kas rodo, kad šis dirbinys laikytas vertybe ir saugotas ne vieną dešimtmetį tiek geros būklės, tiek ir sudužęs. Be to, net ir duženos buvo perduodamos kaip palikimas. 1827 m. Budrikių valdos inventoriaus baldų sąrašė minimi penki veidrodžiai, iš jų vienas suskilęs į tris dalis⁵¹⁸. Tikėtina, kad tokių paminėjimų ateityje pavyks aptikti ir daugiau, kas dar praplės veidrodžio, kaip išskirtinio turto, tyrimo lauką. Intriguojančią tyrimo galimybę žada ir R. Janonienės monografijoje *Jonas Rustemas*⁵¹⁹ minimas Belmonto rūmų salės interjero dekoras, puoštas sienų apmušalais, prie kurių pritaisyti „veidrodžių gabaliukai“. Galime spėti, kad taip panaudotas į šukes sudužęs veidrodis.

513 Elisabeth Donaghy Garrett, *op. cit.*, p. 32.

514 Vilniaus burmistro Petro Minkevičiaus 1698 m. pomirtinis turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5120, l. 899.

515 Vilniaus pirklio Antano Radkevičiaus 1712 m. inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5123, l. 101.

516 Mirusios Vilniaus prekiautojo našlės Onos iš Stasevičių Šalkevičienės 1759 m. turto inventorius, in: LVIA, f. SA, b. 5137, l. 1239v.

517 Marijanos Bialopetrovičienės daiktų sąrašas, sudarytas 1814 m., in: VUB RS, f. 4-(A964)30663–30664, l. 9, 10.

518 Budrikių valdos inventorius, 1827 m., in: LMAVB RS, f. 37-9851, l. 3.

519 Rūta Janonienė, *Jonas Rustemas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999, p. 58.

Apie sudužusių veidrodžių vertę iškalbingai byloja ir jų taisymo reiškinys. Gaila, kad Lietuvoje iš XVIII–XIX a. laikotarpio tokių duomenų kol kas neturime⁵²⁰, nes tokia informacija galėjo būti fiksuota nebent epistoliarinėje literatūroje, dienoraščiuose, prisiminimuose ar kituose egodokumentuose, kurie šiame tyrime buvo naudoti tik fragmentiškai. Tačiau apie XIX a. pabaigoje buvusią buities daiktų taisymo madą tarp Lietuvos dvarininkų užsimena Kosakovskių nuotraukas tyrinėjusi Jolita Mulevičiūtė: „Nepaisant buities prabangos, šeimai buvo svetima aistra vartoti. Kiekvienas daiktas tausotas, todėl šeimnininkams tarnaudavo iki visiško sudilimo. [...] Sudužę, nudėvėti sendaikčiai būdavo remontuojami. Kasmet taisyti įvairūs rankdarbiai, metalo dirbiniai ir drabužiai. Antai beveik aštuonerius metus truko 1895-aisiais pradėtas palėpėje dulkančių ir šeimynykščių išsinešiotų senų dvaro baldų restauravimas.“⁵²¹ Nors stiklas bei veidrodžiai citatoje neminimi, tačiau tendencija taisyti ir saugoti turimus daiktus, pasireiškusi net ir prabangių vaikiškų žaislų tausojimu laikant juos užrakintus spintelėje ir leidžiant tikrajam šeimnininkui pasidžiaugti tik švenčių progomis⁵²², rodo palankų dvarininkų požiūrį į veidrodžių šukių naudojimą. Ar ši prielaida pasiteisins, parodys tik tolesnis veidrodžių šukių tyrimo plėtojimas.

Apibendrinant skyrių pastebėtina, kad veidrodžių gamyba nuo XVII a. iki XX a. pradžios Lietuvoje išgyveno visas stadijas – nuo amatininkų ir jų cechų, dvarų manufaktūrų iki pirmųjų fabrikų ir taisyklų miestuose. Dar kartą vertėtų akcentuoti, kad veikla, kuria užsiėmė visi pristatyti gamintojai, tik sąlyginai įvardijama veidrodžių

520 Ankstyviausios užuominos apie veidrodžių taisymą Lietuvoje siekia tarpukario laikotarpį. Lenkiškoje Vilniaus tarpukario periodikoje randame jau ne kartą minėto Šmilio Reizenbergo veidrodžių fabriko skelbimus (*Dziennik Wileński*, Wilno, sroda 20 grudnia 1922, nr. 191, p. 4), reklamuojančius įvairių rūšių veidrodžius (tualetų, triumo ir sieninius) bei siūlančius senų, sugadintų, dėmėtų veidrodžių taisymo paslaugą. Identiška žinutė kitame tų pačių metų periodiniame leidinyje *Vilniaus laikraštis* (*Gazeta Wileńska*, Wilno, sroda 22 lutego 1922, nr. 43, p. 6) informuoja, kad Didžiosios gatvės namo nr. 55 antrajame aukšte veikia veidrodžių dirbtuvės (*pracownia luster*). Šių dirbtuvių adresas sutampa su minėto Reizenbergo fabriko adresu, todėl galime teigti, kad tai ta pati įmonė. Reizenbergo fabriko reklamų turinio pasikeitimas – greta krištolinių veidrodžių – „prieškarinių prekių“ – siūlomas senų veidrodžių atnaujinimas ir sudužusių taisymas – leidžia daryti prielaidą, kad tarpukariu fabrikas stengėsi pritraukti platesnę klientūrą – mažiau pasiturinčius arba saikingai prabangos prekes naudojančius socialinius sluoksnius, negalinčius sau leisti naujų ir, veikiausiai, brangių pirkinių. Tarpukariu veidrodžių atnaujinimu ir taisymu užsiėmė ir Kaune 1929 m. įsteigta stiklo šlifavimo ir veidrodžių dirbtuvė „Kristal“ (*Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos komiteto biuletenis: periodinis informacinis leidinys parodos reikalais*, 1923–1930).

521 „Vaitkuškis“: *Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos*, p. 24.

522 *Ibid.*

gamyba – daugelis jų veidrodžius „gamino“ iš pirktinio, importuoto stiklo plokščių. Tokia tendencija dar kartą patvirtina veidrodžio, kaip „importuoto“ kultūrinio reiškinių statusą Lietuvos taikomosios dailės ir kasdienybės istorijoje. Nors iki galo nepavyko atskleisti veidrodžio šukės fenomeno, tačiau prisilietimas prie to parodė, kad net ir įsigalint pramoninei gamybai bei spartėjant naudojimui ne tik XX a. pradžioje, bet iki pat Antrojo pasaulinio karo veidrodžiai buvo laikomi ypatinga interjerų puošmena ar net šeimos narių iš kartos į kartą perduodamu turtu, todėl vertu taisymo, kad būtų pratęstas jo gyvavimo laikas.

IŠVADOS

Veidrodžio, kaip XVII a.–XX a. pradžios kultūros istorijos šaltinio, tyrimas leido naujai pažvelgti į šį taikomosios dailės objektą skirtinguose Lietuvos kultūros ir meno istorijos kontekstuose, atskleisti su veidrodžio istorija Lietuvoje susijusius įvairius socialinio gyvenimo aspektus. Per veidrodžio formų raidą galima pajusti ir interjero bei jame gyvenusių žmonių buities kaitą. Apibendrinant atliktą tyrimą, galima pateikti tokias išvadas:

- ▶ Medinių veidrodžių dėžučių, rastų archeologinių kasinėjimų metu, fragmentai įrodo, kad jau XIV a. Lietuvos teritorijoje (net jei ji ir apsiriboja Žemutinės pilies teritorija) naudoti mažieji kišeniniai veidrodėliai, kurie, sprendžiant iš slavų tyrėjų paskelbtų analogų, buvo paplitę ir didesniame Europos areale. Stiklinių veidrodėlių fragmentai iš XVII a. kapaviečių patvirtina veidrodžio, kaip itin vertingo buities reikmens, sampratą. Tačiau kol kas negausūs su veidrodžiais susiję Lietuvos archeologiniai radiniai nėra pakankamas veidrodžio, kaip moters įkapių atributo, įrodymas.
- ▶ XVII a. didikų kunstkameroose ir lobynuose įrašyti veidrodžiai buvo išskirtinės vertės meno kūriniai, iš kartos į kartą paliekamas šeimos turtas. Šiuos veidrodžius ir vertėtų vertinti kaip meno kūrinius arba „įdomybių kabinetų“ artefaktus, o ne integralias interjero detales – jų tvirtinimas patalpose neatsiejamas nuo parodinių stalų, spintų ar net sienų, tačiau nieko bendra neturėjo su interjero dekoravimu ar kitomis interjero veidrodžių funkcijomis.
- ▶ Vilniaus miesto atvejo tyrimas parodė, kad Lietuvos miestiečiai veidrodžius pradėjo gausiau naudoti XVII a. I pusėje. Tokią prielaidą leidžia iškelti Vilniaus ir Poznanės miestiečių turto dokumentų lyginamoji analizė. Prabangos daiktų naudojimas priklausė nuo asmens socialinės padėties savam luome – daugiausia ir prabangiausių dirbinių turėjo tiek bajorų, tiek miestiečių „viršūnėlės“ – didikai, stambieji dvarininkai, prasigyrvenę pirkliai ir miesto magistrato nariai.
- ▶ Kaip parodė Europos veidrodžių istorijos apžvalga, barokinio meno klestėjimo laikotarpiu interjeruose atsiradę veidrodžiai įgavo daugybę funkcijų, tarp kurių svarbiausios: šviesos, erdvės ir interjero elementų – meno dirbinių – vizualinis dauginimas, interjero ir gamtos peizažo susiejimas. Nors veidrodžių formos ir dekoras palaipsniui paprastėjo ir jis iš prabangos daikto tapo buities reikmeniu, tačiau minėtos veidrodžių funkcijos bei jų padiktuotos komponavimo interjere vietos ir būdai taikyti iki pat XX a. pradžios.

- ▶ Europoje populiarūs veidrodžių tipai – psichė, triumo, židinio triumo funkcionavo ir lietuviškuose interjeruose. Nors žvelgiant į rašytiniuose šaltiniuose randamus terminus galima suabejoti kai kurių tipų, pavyzdžiui, psichė, paplitimu, tačiau vizualūs ir daiktiniai šaltiniai (išlikę veidrodžių paveldo pavyzdžiai) rodo, kad tai ne veidrodžių populiarumo, o termino nepritapimo Lietuvoje problema.
- ▶ Veidrodis, atsižvelgiant į jo naudojimą ir gamybą, – importuotas kultūros reiškinys Lietuvoje. Apie prabangius veidrodžius ir jų savininkus žinome tik iš XVII a. II pusės, o veidrodžius, kaip vientisus dirbinius, gamino tik Radvilų stiklo ir veidrodžių manufaktūra Urechoje (1737–1746), kurią steigiant dirbo ir vietinius amatininkus mokė iš Silezijos atvykę meistrai. Netgi XX a. pradžioje Vilniuje veikę stiklo fabrikai negamino, o tik perdirbdavo, dekoruodavo veidrodinį stiklą.
- ▶ Tyrimas atskleidė, kad suskilę veidrodžiai neparasdavo savo, kaip prabangos daikto, statuso – jie likdavo reprezentaciniuose kambariuose, netgi buvo paveldimi. Didelius nuostolius sudužus veidrodžiui rodo faktas, kad dar XX a. pradžioje šiuos dirbinius buvo galima apdrausti draudimo įmonėse (kartu su nekilnojamoju turtu ir sveikata). Į sudužusius veidrodžius net investuota – jie buvo taisomi, o nebegalint pataisyti, šukės, kaip itin vertinga ir prabangi medžiaga, naudotos interjero dekorui – jomis dabinti baldai, sienų apmušalai, retkarčiais jos funkcionavo ir kaip individualus tualetų reikmuo.

SANTRUMPOS

Archyvai ir bibliotekos

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych (Senujų aktų archyvas)

LVCA – Lietuvos valstybės centrinis archyvas

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

Muziejai ir įstaigos

AKM – Alytaus krašto muziejus

ČDM – Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus

ČDM FDS – Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Fototekos ir dokumentacijos skyrius

KKM – Kėdainių krašto muziejus

KPC – Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fondas

LBM – Lietuvos liaudies buities muziejus

LDM – Lietuvos dailės muziejus

LNK – Lietuvos nacionalinis muziejus

LPM – Literatūrinis A. Puškino muziejus

MKM – Molėtų krašto muziejus

MM – Mažeikių muziejus

RKM – Rokiškio krašto muziejus

ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus

TIM – Trakų istorijos muziejus

UKM – Ukmergės krašto muziejus

ŽAM – Žemaičių muziejus „Alka“

ŠALTINIAI

Nepublikuoti šaltiniai

Archiwum Główny Akt Dawnych (AGAD)

AGAD, AR XVIII 270 – Radvilų rūmų Vilniuje (Trakų g.) 1764 m. inventorius.

AGAD, AR XVIII 270, l. 113 – Vilniaus vaivados Karolio Radvilos rūmų lobyno 1785 m. inventorius.

Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fondas (KPC)

KPC, f. 17, ap. 2 – Kultūros paminklų apsaugos įstaiga, Paminklosaugos dokumentai (1934–1949).

KPC, f. 40, ap. 1, b. 454 – J. Kornikas, *Kultūros paminklo (LPM-119) restauravimo pasas*, 1984 m.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS)

LMAVB RS, f. 17-34, l. 281–286 – 1746 m. Sapiegų rūmuose esančių daiktų inventorius.

LMAVB RS, f. 17-34, l. 42–42v – Antakalnio rūmų Vilniuje Sapiegų kilnojamojo turto sąrašas, sudarytas 1748 m.

LMAVB RS, f. 43-1170, l. 19 – Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio daiktų, 1975 m. rastų Vyskupų rūmuose Vilniuje, sąrašas.

LMAVB RS, Smulkioji spauda, aplankas 1854 – Rusijos Imperijos veidrodžių gamintojų Akcinės bendrovės nariai kreipiasi į prekybos ir gamybos ministrą dėl muitų nustatymo įvežtinei produkcijai, 1906 m.

LMAVB RS, f. 17-34, l. 38v – Varšuvoje saugomo Sapiegų lobyno daiktų sąrašas, 1746 m.

LMAVB RS, f. 17-34, l. 64–66v – Sapiegų rūmų Vilniuje 1746 m. daiktų inventorius.

LMAVB RS, f. 260-715, l. 1–2 – Sofijos (Zosės) Dmochovskaitės-Rognoveckienės nuo motinos 1889 m. gautas laiškas.

LMAVB RS, f. 37-9851, l. 1–6 – Budrikių valdos inventorius, 1827 m.

LMAVB RS, f. 37-4329, l. 1–7 – Šaukėnų dvaro dokumentai, Padubysio valdos, priklausančios Kelmės dvarui, 1843 m. inventorius.

LMAVB RS, f. 11, b. 40, l. 1–9 – Žiežmarių dvaro rūmų 1780 m. inventorius.

LMAVB RS, f. 43-19096, l. 1–10 – Vilniaus vyskupo kunigaikščio Ignoto Masalskio daiktų, 1795 m. birželio mėn. buvusių Verkiuose, sąrašas.

LMAVB RS, f. 37-9971, l. 1–20 – Ukropiškių ir Karūžiškių valdų (Ašmenos paviete) 1803 m. inventorius.

LMAVB RS, f. 138-1431, l. 1–27 – Janapolio valdų inventorius, 1858 m.

LMAVB RS, f. 119-46, l. 1–28 – Kairėnų dvaro 1846 m. kilnojamojo turto sąrašas.

LMAVB RS, f. 148-288, l. 12–21 – Žemaitijos vyskupo grafo Tiškevičiaus 1744 m. turto sąrašas.

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

LVIA, f. SA, b. 5126, l. 633–648v – Andriejaus Mykolo Sienčilos 1731 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5121, l. 541–580v – Vilniaus tarėjo Jono Jachimovičiaus 1704? m. turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5122, l. 581–586 – Pauliaus Packevičiaus 1711 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5124, l. 882–889v – Vilniaus pirklio Juozapo Stefanovičiaus 1724 m. pomirtinis inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5099, l. 223–226 – Fiodoro Kochanskio 1658 m. parduotuvės prekių inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5099, l. 565–568 – Vyno pirklio Liudviko Bekierio 1663 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5104, l. 70v–82 – Vilniaus burmistro Henriko Moneso 1666 m. turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5110, l. 487v–494v – Vilniaus svėryklos raštininko Kiprijono Gavlovickio turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5111, p. 1235–1250 – Stanislovo Studnevičiaus 1691 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5111, p. 1501–1508 – Gabrielio Malinovskio 1691 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5111, p. 1183–1190 – Velionio Mykolo Sienčilos 1691 m. turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5115, l. 29–36v – Davido Liderto 1684 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5115, l. 592–595v – Vilniaus chirurgo Jono Lesinskio 1686 m. turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5120, l. 894–913v – Vilniaus burmistro Petro Minkevičiaus 1698 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5116, l. 98–103 – Mykolo Ivanovičiaus 1689 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5118, l. 57–60v – Jono Rufalovičiaus 1691 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5119, l. 192–201 – Mikalojaus Stročinskio 1698 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5120, l. 328–333v – Jono Ignatovičiaus 1689 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5120, l. 540–549v – Stepono Levošovičiaus 1698 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5122, l. 85–90 – Vilniaus burmistro Andriejaus Ogurevičiaus 1706 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5123, l. 97–101 – Vilniaus pirklio Antano Radkevičiaus 1712 m. inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5126, l. 1037–1046 – Vilniaus burmistro Mykolo Kosobuckio 1735 m. kilnojamojo turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5127, l. 141–143v – Vilniaus tarėjo Jono Šatravos 1735 m. paskutinės valios žodžiu surašymas.

LVIA, f. SA, b. 5128, l. 1264–1267 – Sobiecickienės (šaltinyje vardas nenurodytas – I. U.) 1744 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5129, l. 1553–1555v – Vilniaus burmistro Aleksandro Vargolovskio 1749 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 513, l. 457–481 – Kotrynos Melcheravičienės 1759 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 513, l. 458v – Kotrynos Mecheravičienės 1759 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5135, l. 169–175 – Buvusio Vilniaus burmistro našlės Kristinos Minkevičienės 1757 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5137, l. 123–144 – Vilniaus burmistro Luko Haluzo 1759 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5143, l. 57–62 – Vilniaus pirklio ir burmistro Jono Kostrovskio ir jo žmonos Kristinos 1773 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5144, l. 16–18v – Jurgio ir Sofijos Rinkevičių 1774 m. kilnojamojo ir nekilnojamojo turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5144, l. 761–773 – Bajoro ir Vilniaus burmistro Petro Kosobudzko 1778 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5144, l. 766v – Burmistro žmonos Petronėlės Minkevičienės 1789 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5145, l. 314–329v – Vyno pirklio Aleksandro Volanskio 1781 m. pomirtinis turto inventorius.

LVIA, f. SA, b. 5146, l. 815–832v – Vilniaus vaito Anupro Minkevičiaus 1788 m. pomirtinis turto inventoriųs.

LVIA, f. SA, b. 5150, l. 37v–39v – Vilniaus burmistro Petro Dubin[s]kio mūrnamio 1792 m. kilnojamojo turto inventoriųs.

LVIA, f. SA, b. 5325, l. 2–30v – po Vilniaus tarėjo Pranciškaus ir Jadvygos Gilbertaitės Beldovskių mirties 1721 m. sudarytas aktas apie jų turtą (mūrnamį Šv. Jonų g.).

LVIA, f. SA, b. 5328, l. 1–50 – 1781 m. mirusio Vilniaus pirklio Mikalojaus Švalerio turto inventoriųs.

LVIA, f. SA, b. 5120, l. 1060–1065v – Vilniaus pirklio Stepono Filipovičiaus 1699 m. pomirtinis turto inventoriųs.

LVIA, f. 937, ap. 2, b. 336, l. 217v–218 – Maušos Joseliovičiaus Viduckio ir Malkos Chaimovnos Gecel smulkmenų ir veidrodžių krautuvėlės 1864 m. sudarytas pirklių sąrašas.

LVIA, f. 1177, ap. 1, b. 2358, l. 1–18v – Zalesės dvaro inventoriųs, 1796 m.

LVIA, f. 1279, ap. 1, b. 201, l. 3–8v – Vaitkuškio palivarko inventoriųs, sudarytas 1815 m.

LVIA, f. 1279, ap. 1, b. 168, l. 1–7 – Veprių dvaro inventoriųs, sudarytas 1789 m.

LVIA, f. 1292, ap. 1, b. 321, l. 167–196 – Zelvės miestelio ir palivarko inventoriųs, 1794 m.

LVIA, f. SA, b. 5137, l. 1231–1242 – Mirusios Vilniaus prekiautojo našlės Onos iš Stasevičių Šalkevičienės 1759 m. turto inventoriųs.

LVIA, f. 716 ap. 1, b. 4418, l. 1–17 – [Tiškevičių] Rūmų Vilniuje, esančių prie Vokiečių g., 1817 m. inventoriųs.

LVIA, f. 716, ap. 1, b. 4441, l. 1–3v – Tiškevičių rūmų Trakų g. inventoriųs, 1830 m.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriųs (VUB RS)

VUB RS, f. 7 Upytės žemės teismo knyga, 1623–1624, l. 352a–352b, (F7-UpZT, 1623–1624), l. 352b – Vaitiekaus Michnevičiaus turto sąrašas.

VUB RS, f. 4-(A964)30663–30664, l. 1–12 – Marijanos Bialopetrovičienės daiktų sąrašas, sudarytas 1814 m.

VUB RS, f. 4-(A1662)34255, l. 1–42v – Balstogės rūmų 1775 m. baldų inventoriųs su detaliu interjero papuošimų aprašymu.

VUB RS, f. 5-B67-3409, l. 1–56 – Liudvikos Karolinos Radvilaitės 1670 m. brangenybių ir kito turto sąrašas.

VUB RS, f. 5-B67-3411, l. 1–79 – Boguslavo Radvilos 1657 m. daiktų sąrašas.

VUB RS, f. 7, KMA, 1686–1773, l. 162–162v – Jono Šelo 1735 m. pomirtinis turto inventoriųs.

VUB RS, f. 4-(A1902)34455, l. 1–4 – Čarlionos dvaro baldų ir kito kilnojamojo turto apskaita, sudaryta 1746 m.

VUB RS, f. 4-(A1661)34254, l. 14–20v – Stolovačo rakto palivarko 1772 m. inventorius.

VUB RS, f. 5-B28-2334, l. 117–117v – Žaludko rūmų dokumento išrašas, 1774 m.

Ikonografiniai šaltiniai

Lietuvos valstybės istorijos archyvo fotodokumentų skyrius

LCVA, 0-72223 – Dailininkų sąjungos poilsio bazė Palangos Tiškevičių rūmuose, E. Šiško nuotr., 1951

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (LMAVB RS)

LMAVB RS, A8331 – Jan Bułhak, *Studia fotograficzne Jana Bułhaka*, Wilno, 1912–1913.

LMAVB RS, Fg. 1-1101 – Romerių šeimos (šeimininkų) jų giminės ir artimųjų nuotraukų albumas.

Lietuvos Nacionalinis muziejus (LNM)

LNM, ATV 15428 – Atvirukas su Didžiosios g. Vilniuje vaizdu, aut. Davydas Vizūnas, 1911–1912.

Kultūros paveldo centro Paveldosaugos biblioteka (KPC PA)

KPC, f. 44 (Kultūros paminklų apsaugos įstaigos dokumentų fondas), neg. nr. 3047 – Veidrodis iš Rokiškio dvaro.

Molėtų krašto muziejaus archyvas

Alantos dvaro interjero fotografijos, neg. nr. Owanta 08, 09.

Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Fototekos ir dokumentacijos skyrius (ČDM FDS)

ČDM FDS, Ta 5193, fot. 32 – Fotografija iš grafui Stalnislovui Kazimierui Kosakovskiui priklausiusio albumo nr. 4. Miegamasis Didžioji Berastavica, 1895.

ČDM, FDS Ta 5200, fot. 12 – Fotografija iš grafui Stalnislovui Kazimierui Kosakovskiui priklausiusio albumo nr. 12. Miegamasis kambarys Vaitkuškio dvaro rūmuose, 1896 m. vasario 5 d.

ČDM FDS Ta 5233, 49 (3487) – Fotografija iš grafui Stalnislovui Kazimierui Kosakovskiui priklausiusio albumo nr. 50. Pokylių salė Kosakovskių rūmuose Varšuvoje. 1902 m. birželio 1 d.

Publikuoti šaltiniai

1. [Henry Havard], *Dictionnaire de l'ameublement et de la décoration: depuis le XIIe siècle jusqu'à nos jours*, t. 3, Paris: Maison Quantin, 1894.
2. [Henry Havard], *Dictionnaire de l'ameublement et de la décoration: depuis le XIIe siècle jusqu'à nos jours*, *Dictionnaire de l'ameublement et de la décoration : depuis le XIIe siècle jusqu'à nos jours*, t. 4, Paris: Maison Quantin, 1894.
3. [Henry Havard], *L'art dans la maison (Grammaire de l'ameublement)*, [...], t. 1, 2, Paris: Edouard Rouveyre, 1887.
4. Aleksandros de Laval-Kosakovskienės drabužių, daiktų, baldų sąrašas, l. 5, in: E. paveldas: *Bibliotekos. Muziejai. Archyvai*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-02-29], <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biRecord.do?biRecordId=97749>
5. Diderot Denis, Jean Le Rond d'Alembert, *Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, t. 16, 1re éd., 1751.
6. Drėma Vladas, *Vilniaus namai archyvų fonduose*, kn. 1–13, Vilnius: Savastis, 1998–2007.
7. *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių aprašymas*, sudarė Vladas Abramavičius, Vilnius: Laikraščių ir žurnalų leidykla, 1963.
8. Gloger Zigmund, *Inwentarze ruchomości domowych w dawnych wiekach na Litwie, Wilno?*: [s.n.], [189?].
9. *Inwentarze mieszczańskie z lat 1528–1635: z ksiąg miejskich Poznania*, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. Oddział w Poznaniu, 1961.
10. *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII: z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. 1: *Z lat 1700–1758*, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962.
11. *Inwentarze mieszczańskie z wieku XVIII: z ksiąg miejskich i grodzkich Poznania*, t. 2: *Z lat 1759–1793*, Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1965.
12. Yčas Jonas, Biržai: *Tvirtovė, miestas ir kunigaikštystė: Istorijos eskizai*, Kaunas: „Spindulio“ B-vės spaustuvė, 1931.
13. Janonienė Rūta, „Vyskupas Ignotas Masalskis – Pranciškaus Smuglevičiaus mecenatas“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 11: *Pranciškus Smuglevičius ir jo epocha*, sudarė Vidmantas Jankauskas, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 10–19.
14. Janonienė Rūta, Pūrlis Evaldas, *Sapiegų rūmai Antakalnyje*, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vilniaus dailės akademija, 2012.

15. Karosas Gintaras, *Liubavas*, Liubavo dvaro istorijos tekstas parengtas pagal Birutės Rūtos Vitkauskienės istorinio tyrimo medžiagą, Vilnius [i. e. Joneikiškės (Vilniaus r.): Europos parkas], 2010.
16. Larousse Pierre, *Grand dictionnaire universel du 19 siecle: Français, historique, géographique*, t. 15, Paris: Administration du Grand Dictionnaire Universel, 1876.
17. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kasdienis gyvenimas*, parengė Algirdas Baliulis ir Elmantas Meilus, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.
18. *Lietuvos inventoriai XVII a: dokumentų rinkinys*, sudarė Konstantinas Jablonskis, Mečislovas Jučas, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.
19. Monkiewicz J., „Estetyka mieszkania“, in: *Księga pamiątkowa wystawy urządzeń mieszkani i ogrodniczej*, Wilno: Drukarnia J. Zawadzkiego, 1909, p. 34–58.
20. Paknys Mindaugas, *Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m.: namai, gyventojai, svečiai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006.
21. *Pałac Branickich w Białymstoku*, t. 1: *Inwentarze z XVIII stulecia*, d. 2, opracowali i do druku przygotowali Karol Łopatecki, Wojciech Walczak, Białystok, 2012.
22. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas: Konstantinas Sirvydas Dictionarium trium linguarum*, įvadą ir žodyno rodyklę parengė Kazys Pakalka, Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979.
23. Pretorijus Matas, *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. 3, kn. 4, sudarė Ingė Lukšaitė, iš vokiečių k. į lietuvių k. vertė Jonas Kilus, iš lietuvių k. į vokiečių k. vertė Jurgen Buch, iš lotynų k. į lietuvių k. vertė Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006.
24. Urbanavičius Agnius, *Vilniaus naujieji miestiečiai: sąrašas*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
25. Valaitė-Gagač Alantė, *XVII a.–XX a. 4 dešimtmečio sietynų paveldas Lietuvoje: daktaro disertacija* (vadovė dr. Dalia Klajumienė), Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2015.
26. *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 1: *1657–1662 m. Vilniaus miesto tarybos knyga*, sudarė Elmantas Meilus, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.
27. *XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai*, t. 3: *1658 ir 1663 m. Vilniaus miesto tarybos aktų knyga*, parengė Algimantas Kaminskas, Milda Kvizikevičiūtė, Elmantas Meilus, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.

Egodokumentai

1. „Iš renaviškių atsiminimų“, in: *Renavas: Žemaičių praeitis*, t. 9, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001.

2. Bilevičius Teodoras, *Kelionės vokiečių, čekų ir italų žeme dienoraštis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
3. *Butlerio kelionės į Italiją ir Vokietiją 1779–1790 metais dienoraštis*, sudarė Arvydas Pacevičius, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.
4. Didžiokienė Barbora, Mažosios dailininkės prisiminimai, sudarė Ramutė Rachlevičiūtė, iš rusų k. vertė Irena Miškinienė, Vilnius: Vilniaus universiteto Lyčių studijų centras, 2011.
5. Frankas Josephas, *Vilnius XIX amžiuje: atsiminimai, pirma knyga*, vertė Genovaitė Dručkutė, Vilnius: Mintis, 2013.
6. Giunterytė-Puzininė Gabrielė, *Vilniuje ir Lietuvos dvaruose: 1815–1843 m. dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Irena Aleksaitė, Vilnius: Regionų kultūrinių iniciatyvų centras, 2005.
7. Kotłubaj Edward, *Życie Janusza Radziwiłła*, Wilno, Witebsk: M. Mindelsohn, 1859, Wilno: Witebsk, 1859.
8. Lady Barker, *House and housekeeping*, London: William Hunt and company, 1876.
9. Lady Barker, *The Bedroom and boudoir*, London: Macmillan and co, 1878.
10. Potocka Anna, *Pamiętniki*, t. 1, tłumaczyła J. A. z przedmową Piotra Chmielowskiego, Warszawa: Granowski i Sikorski, 1898.
11. Račkauskas Merkelis, *Užrašai: Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy*, parengė Tomas Venclova, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
12. Rėza Liudvikas, *Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius iš vieno Prūsijos armijos kapeliono dienoraščio: Mūsų, kurių liudininku teko būti pačiam autoriui, aprašymai*, išvertė Rapolas Šaltenis, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
13. Tyszkiewicz Eustachy, *Obrazy domowego pożycia na Litwie*, Warszawa: Księg. M. Glucksberga, 1865.

Dienraščiai, savaitraščiai, kalendoriai, telefonų-adresų knygos ir kiti leidiniai

1. „Iš dvarų surenkami meno ir kultūros paminklai“, in: *Amatininkas*, 1940, nr. 17–18, p. 259–260.
2. *Dziennik Wileński*, Wilno, 1905, nr. 84, 1922, nr. 191, 1923, nr. 70.
3. *Gazeta Wileńska*, Wilno, sroda 22 lutego 1922, nr. 43.
4. *Kalendarz wileński informacyjny. Rok II*, Вильна, 1907.
5. *Księga adresów miasta Wilna: urzędów, handlu, przemysłu, rzemiosł, wolnych zawodów, właścicieli nieruchomości i t.p.*, w opracowaniu Aleksandra Makowskiego, Wilna: A. Makowski, 1936.
6. *Kurier Litewski*, 1905, nr. 1; 1906, nr. 241; 1910, nr. 104; 1913, nr. 114; 1923, nr. 70.

7. Lietuvos žemės ūkio ir pramonės parodos komiteto biuletenis: periodinis informacinis leidinys parodos reikalais, 1923–1930.
8. Виноградовъ Александр Александрович, Путеводитель по городу Вильне и его окрестностямъ, Вильна, 1904.
9. Вся Вильна: Адресная и Справодная книга гор. Вильны и путеводитель по городу и его окрестностей, Вильна: Артел Печатнаго Дела, 1911.
10. Вся Вильна: Адресная и Справочная книга гор. Вильны. 1912 годъ, Вильна: Артел Печатнаго Дела, 1912.
11. Вся Вильна: Адресная и справочная книга города Вильны: 1914 годъ, Вильна: тип. Сыркина, 1914.
12. Вся Вильна за один рубль: Полная адресная книга города Вильны, Вильна: Х. Б. Грац, 1896.
13. Северо-Западное слово, 1905, № 2393.
14. Справочная книжка о телефонном сообщении г. Вильны на 1910 год и Иллюстрированный Спутник-справочник по гор, Вильно: Типография М. Кухты, 1910.
15. Справочная книжка о телефонном сообщении и справочник г. Вильны, Вильна: Электро-тип. Н. Я. Левин, 1914–1915.
16. Торгово-промышленный адрес-календарь на: 1900 високосный год, Вильна: Бр. Д. и Х. Яловцеры, 1899.

Parodų ir prekių katalogai

1. Katalog wystawy przemysł artystyczny XVI–XIX w., Tarnów: Muzeum ziemi Tarnowskiej, 1948.
2. Księga pamiątkowa wystawy urzędzień mieszkań i ogrodniczej, Wilno, 1909.
3. Т-во Бр. М. и В. Иссерлинь оптовый прейсь-курантъ, Вильна, 1912.
4. Wystawa rzemiosł i sztuki: katalog, Wilno, 1925.
5. Каталог мебели и ткацких изделий на виленской выставке 1900 года, Вильна, 1900.
6. Каталог первой виленской сельскохозяйственной кустарно-промышленной выставки, Вильна, 1902.
7. Тарифы зеркалам и зеркальным стеклам Мартина Берг в Москве, Москва, 1893.
8. Указатель фабрик и заводов европейской Россіи и Царства Польскаго. Матеріалы для фабрично-заводской статистики. Составиль по официальнымъ сведеніямъ Департамента Торговли и п П. А. Орловъ. С.-Петербургъ, 1887.

LITERATŪRA

1. „Vaitkuškis“: Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos, sudarytoja ir tekstų autorė Jolita Mulevičiūtė, Kaunas: Kopa, 2015.
2. Aftanazy Roman, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 4, d. 1: *Wielkie Księstwo Litewskie*, Wrocław: Ossolineum, 1993.
3. Aftanazy Roman, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 5: *Ziemie ruskie Korony*, d. 2: *Województwo wołyńskie*, Wrocław: Ossolineum, 1994.
4. Aynsley Jeremy, Grant Charlotte, *Imagined Interiors: Representing the Domestic Interior Since the Renaissance*, London: V & A Publishing, 2006.
5. Alexandrowicz Stanisław, „Kierunki produkcji rzemieślniczej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy (XVI do połowy XVII w.)“, in: *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza: Historia*, sąs. 6, 1964, p. 23–54.
6. Angoulvent Anne-Laure, *Baroko dvasia*, iš prancūzų kalbos vertė Genovaitė Dručkutė, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
7. Auge Claude, *Petit Larousse illustre: Nouveau dictionnaire encyclopedique*, Paris: Librairie Larousse, 1924.
8. Auslander Leora, *Taste and power: Furnishing Modern France*, Los Angeles: University of California press, 1996.
9. Bairašauskaitė Tamara, „Visuomenė: uždara ir laisvėjanti“, in: Bairašauskaitė Tamara, Medišauskienė Zita, Miknys Rimantas, *Lietuvos istorija*, t. 8, d. 1: *XIX amžius: visuomenė ir valdžia*, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 307–468.
10. Bairašauskaitė Tamara, *Mykolas Juozapas Romeris (1778–1853): Bajoro viešojo ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011.
11. Balaišytė Lina, „Dailė Vilniaus miestiečių gyvenime XVII a. II pusėje–XVIII a.: dailės rinkiniai ir municipaliniai užsakymai“, in: *Kultūrologija*, Vilnius: 2002, t. 9: *Lietuvos dailė permainų laikais*, sudarytoja Aleksandra Aleksandravičiūtė, p. 64–78.
12. Balaišytė Lina, „Visuotiniam džiaugsmui, valdančiųjų garbei: fejerverkai XVIII a.“, in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus istorijos institutas, 2014, p. 312–338.
13. Baltrušaitis Jurgis, *Le miroir: Essai sur une légende scientifique: révélations, science-fiction et fallacies*, Paris: Elmayan, 1978.
14. Barquist David L., *American tables and looking-glasses: in the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, New Haven: Yale University Art Gallery, 1992.
15. Bartkiewicz Magdalena, *Odzież i wnętrze domów mieszczańskich w Polsce w drugiej połowie XVI i XVII wieku*, Wrocław: Polska Akademia Nauk, 1974.

16. Berdecka Anna, Turnau Irena, *Życie codzienne w Warszawie okresu oświecenia*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydaw, 1969.
17. Bizot Chantal, *Mobilier directoire Empire*, Paris: Éditions Ch. Massin, [s.a.].
18. Buczkowski Kazimierz, *Dawne szkła artystyczne w Polsce*, Kraków: Muzeum Narodowe w Krakowie, 1958.
19. Budrys Romualdas, *Palangos botanikos parkas ir rūmai*, Klaipėda: Druka, 2007.
20. *Buļhak Jan*, Vilnius: [albumas], sudarytoja Jūratė Gudaitė, kn. 1, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2011.
21. Cibulskas Valentinas, „Įvežtiniai meniniai ir buitiniai dirbiniai Lietuvoje“, in: *Europos dailė: Lietuviškieji variantai: straipsnių rinkinys*, Vilnius: Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo m-jos Leidybos centras, 1994, p. 191–212.
22. Čaplinskas Antanas Rimvydas, *Didžioji gatvė: Valdovų kelias: Vilniaus gatvių istorija*, Vilnius: Charibdė, 2011.
23. *Dailės žodynas*, redaktorė Jolita Mulevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.
24. Daugirdaitė-Sruogienė Vanda, *Žemaičių bajoro ūkis: XIX amžiaus pirmoje pusėje*, Vilnius: Baltos lankos, 1995.
25. Davidson Gail S., Floramae McCarron-Cates, Charlotte Gere, *House Proud: Nineteenth-Century Watercolor Interiors from the Thaw Collection*, New York: Smithsonian Cooper-Hewitt, National Design Museum, 2008.
26. Donaghy Garrett Elisabeth, „Looking glasses in America: 1700–1850“, in: David L. Barquist, *American tables and looking-glasses: in the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, New Haven: Yale University Art Gallery, 1992, p. 27–36.
27. Drėma Vladas, *Dingės Vilnius*, Vilnius: Versus aureus, 2013.
28. Dumanowski Jarosław, „Inwentarze wielmożnych i urodzonych. Konsumpcja szlachty wielkopolskiej w XVIII w.“, in: *Kwartalnik Historii kultury materialnej*, 2003, nr. 2. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, p. 262–263.
29. Dumanowski Jarosław, *Świat rzeczy szlachty Wielkopolskiej w XVIII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2006.
30. *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 3, Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolinskich Wydawnictwo, 1992.
31. Fleming John, Honour Huge, *Dictionary of the Decorative Arts*, New York: Harper and Row, 1977.
32. Gabet Oliver, *L'objet et son double: Dessins d'arts décoratifs des collections du musée d'Orsay*, Paris: Musée d'Orsay, 2006.

33. Galaunė Paulius, „Iš stiklo ir keramikos istorijos“, in: *Mūsų senovė*, 1922, t. 4–5, p. 519–527.
34. Gere Charlotte, *Nineteenth-Century Decoration: The Art of the Interior*, New York: H. N. Abrams, 1989.
35. Gilbert Christopher, *The life and work of Thomas Chippendale*, Volume one, London: Studio Vista – Christie's, 1978.
36. *Grafų Tiškevičių Palangos rūmai: architekto Franzo Heinricho Schwechteno piešiniai ir brėžiniai*, sudarė Romualdas Budrys, Vilnius: Lietuvos ailės muziejus, 2008.
37. Grant Charlotte, „One's self, and one's house, one's furniture': from object to interior in British fiction, 1720–1900“, in: Jeremy Aynsley, Charlotte Grant, *Imagined Interiors: Representing the Domestic Interior Since the Renaissance*, London: V & A Publishing, 2006, p. 134–153.
38. Guzevičiūtė Rūta, *Europos kostiumo tūkstantmetis (X–XX a.)*, Vilnius: Vaga, 2004.
39. Janonienė Rūta, „Dūkšto dvaras ir jo gyventojai XIX a.–XX a. pirmosios pusės memuaruose“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48: *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai*, sudarė Rasa Butvilaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 175–194.
40. Janonienė Rūta, „Keli štrichai Meikštų dvaro istorijai“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55: *Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai*, sudarė Algė Andriulytė, Rasa Butvilaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 219–231.
41. Janonienė Rūta, „Vladislovo Neveravičiaus paveikslas „Atgailaujanti šv. Marija Magdalietė““, in: *Dailė*, 2015, nr. 2, p. 107–110.
42. Janonienė Rūta, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*, Vilnius: Aidai, 2010.
43. Janonienė Rūta, *Jonas Rustemas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1999.
44. Kaladžinskaitė-Vičkienė Auksė, „XVI–XVIII a. Vilniaus amatininkų cechai ir jų altoriai“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 24. Vilnius: Katalikų akademija, 2004, p. 89–113.
45. Kamienska Zofia, *Manufaktura szklana w Urzeczu 1737–1846*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964.
46. Kaminskaitė Irena, „Asmens higiena“ in: *Lietuvos didikų kunigaikščių rezidencija Vilniuje: albumas*, Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, sudarytojas Vytautas Urbanavičius, Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 298–303.
47. Kaminskaitė Irena, „XIII–XVII a. mediniai dirbiniai Vilniaus žemutinėje pilyje“ in: *Vilniaus žemutinė pilis XIV a.–XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai: moks-*

- linių straipsnių rinkinys*, sudarytojas Liudas Glemža, Vilnius: Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, 2007, p. 195–237.
48. Kasprzak Aleksandra J., „Stiklo gamyba ir meninis stiklas klasicizmo laikotarpiu Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“, in: *Vilniaus klasicizmas: parodos katalogas*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2000.
 49. Kiaupa Zigmantas, „Apie XV–XVIII a. Kauno miestiečių bendruomenės kultūrinį pajėgumą“, in: *Kauno istorijos metraštis*, 2009, nr. 10, p. 7–22.
 50. Kiaupa Zimantas, *Kauno istorija*, t. 1: *Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 metų*, Kaunas: Versus aureus, 2010.
 51. Kitkauskienė Laimutė, Kitkauskas Napalys, *Anglų–lietuvių aiškinamasis architektūros žodynas: Apie 3000 terminų*, Vilnius: Technika, 2004.
 52. Klajumienė Dalia, „Religiniai XVIII–XIX a. ant stiklo tapyti paveikslėliai Lietuvoje“, in: *Tridento visuotinio bažnyčios susirinkimo (1545–1563) įtaka Lietuvos kultūrai: susirinkimų idėjų suvokimas ir sklaida Vidurio Europos rytuose: mokslo straipsnių ir studijų rinkinys*, sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 433–454.
 53. Klajumienė Dalia, *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekorų elementai nuo klasicizmo iki moderno*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.
 54. Klein Dan, Ward Loyd, *The history of glass*, London: Orbis, 1984.
 55. Knight of Glin (FitzGerald Desmond), Peill James, *Irish Furniture: Woodwork and Carving in Ireland from the Earliest Times to the Act of Union*, Yale University Press, 2007.
 56. Kowecka Elżbieta, *Sprzedać! Kupić! Sklepy warszawskie z artykułami domowymi 1830–1870*, Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 1996.
 57. Kowecka Elżbieta, *W salonie i w kuchni: Opowieść o kulturze materialnej pałaców i dworów polskich w XIX w.*, Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo, 2008.
 58. Kruger Ingeborg, „Glasspiegel im Mittelalter II: Neue Funde und neue Fragen“, in: *Bonner Jahrbuecher*, t. 195 (1995), p. 209–250.
 59. Laucmanis Imants, *Rundales pils*, t. 1: *Vesture*, Rundales pils muzejs, 2015.
 60. Laučkaitė Laima, *Vilniaus dailė XX amžiaus pradžioje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002.
 61. *Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbos žodynas*, parengė Ona Kažukauskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2010.
 62. *Lietuvos dailės istorija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002.
 63. Lilley Ed, „The Name of the Boudoir“, in: *Journal of the Society of Architectural Historians*, 1994, t. 53, nr. 2, University of California Press, p. 193–198.

64. Lukšionytė-Tolvaišienė Nijolė, „Renavo dvaro ansamblio meninės ypatybės“, in: *Renavas: Žemaičių praeitis*, t. 9, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 74–89.
65. Matuškaitė Marija, *Apranga XVI–XVIII a. Lietuvoje*, Vilnius: Aidai, 2003.
66. Mažeikienė Ona, *XVII–XX a. I p. baldai: katalogas*, Vilnius: LTSR istorijos ir etnografijos muziejus, 1986.
67. Mączak Antoni, *Odkrywanie Europy: podróż w czasach renesansu i baroku*, Gdansk: Novus Orbis, 1998.
68. Meilus Elmantas, „Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antrojoje pusėje“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48: *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai*, sudarė Rasa Butvilaitė, Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2008, p. 59–67.
69. Melchior-Bonnet Sabine, *Veidrodžio istorija*, iš prancūzų k. vertė Nijolė Kašelinienė, Dainius Vaitiekūnas, Vilnius: Baltos lankos, 2005.
70. Merkys Vytautas, Samalavičius Stasys, „Senųjų Vilniaus iškabų simbolika“, in: *Architektūros paminklai*, Vilnius: 1977, t. 4, p. 109–134.
71. Mulevičiūtė Jolita, „Dar kartą apie skirtį, arba kada Lietuvoje prasidėjo XX a.?“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, kn. 45: *Iš šimtmečio perspektyvos: XX a. pradžios Lietuvos dailė*, sudarė Vidmantas Jankauskas, Vilnius: VDA leidykla, 2007.
72. Mulevičiūtė Jolita, *Besotis žvilgsnis: Lietuvos dailės ir vizualioji kultūra 1865–1914*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
73. Paknys Mindaugas, „Vilniaus miestiečių tapybos rinkiniai XVII a. II pusėje“, in: *Menotyra*, Vilnius, 2000, nr. 2 (19), p. 28–32.
74. Paknys Mindaugas, *Pažaislio vienuolyno statybų ir dekoravimo istorija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013.
75. Palionis Jonas, *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2004.
76. Paliušytė Aistė, „1647 m. Liubčios kunstkameros inventorius“, in: *Menotyra*, 1996, nr. 2, p. 43–63.
77. Paliušytė Aistė, „Jonušo Radvilos mecenatystė“, in: *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, t. 1, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 1995, p. 163–179.
78. Paliušytė Aistė, „XVII–XVIII a. Kauno miestiečių paveikslų rinkiniai: temos ir funkcijos“, in: *Socialinių tapatumų reprezentacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūroje*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2010, p. 492–506.
79. Parissien Steven, *Interiors: the house since 1700*, London: Laurence king publishing, 2008.
80. *Pasaulio vietovardžiai: Europa*, sudarytoja Rita Trakymienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

81. Pliuraitė-Andrejevienė Nijolė, *Lietuvos vaikų žaislai*, Vilnius: Versus Aureus, 2012.
82. Popovska M., „Stiklių cechų senajam Vilniuje“, in: *Naujoji Romuva*, 1940, nr. 11 (479), p. 21.
83. Pośpiech Andrzej, *Pułapka oczywistości: Pośmiertne spisy ruchomości szlachty Wielkopolskiej z XVII wieku*, Warszawa: Letter Quality, 1992.
84. Praz Mario, *An illustrated history of interior decoration: from Pompeii to art nouveau*, Thames&Hudson, 2008.
85. Pukienė Rūtėlė, „Vilniaus žemutinė pilies XIII–XVI a. radinių medienos rūšys“, in: *Lietuvos pilyys*, 2009, [t.] 4 (2008), p. 95–111.
86. Puodžiukienė Dalė, „Istoriniai šaltiniai XVI a.–XX a. pradžios medinės dvarų sodybų architektūros tyrinėjimuose“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55: *Lietuvos dvarai: kultūros paveldo tyrinėjimai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 77–101.
87. Puodžiukienė Dalė, „Tradicinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, in: *Menotyra*, 1998, nr. 1, p. 38–43.
88. Puškorius Arūnas, „Avalynė Vilniaus bernardinų bažnyčios freskose“, in: *Archaeologia Litwana*, 2012, [t.] 13, p. 151–161.
89. Ragauskas Aivas, *Vilniaus miesto valdantysis elitas: XVII a. antrojoje pusėje 1662–1702*, Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002.
90. Ramonienė Dalia, „Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje“, in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, sudarė Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Vilniaus istorijos institutas, 2014, p. 281–295.
91. Ramonienė Dalia, „Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII amžiuje“, in: *Pasaulietiniai interjerai: idėja, dekoras, dizainas*, sudarytoja Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 91–109.
92. Rutherford Jessica, *Country House Lighting: 1660–1890*, Jeremy Mills Publishing, 1992.
93. Samalavičius Stasys, „Krosnys ir židiniai XVII–XVIII a. vilniečių namuose“, in: *Architektūros paminklai*, Vilnius: 1984, t. 9: *Iš respublikos senamiesčių kompleksinio regeneravimo praktikos*, p. 31–36.
94. Samalavičius Stasys, *Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, sudarė Almantas Samalavičius, parengė Aivas Ragauskas, Vilnius: Leidykla „Edukologija“, 2011.
95. Sliesoriūnas Gintautas, *Lietuvos istorijos 6 tomas: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija XVI a. pabaigoje–XVIII a. pradžioje (1588–1733 metais)*, Vilnius: LII leidykla, 2015.

96. Snitkuvienė Aldona, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus, 2008.
97. Stafford Cliff, *French style and decoration: A sourcebook of original designs*, Thames & Hudson, 2008.
98. Strazdas Kazys, *Lietuvos stiklas: nuo seniausių laikų iki 1940 metų*, Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidykla, 1992.
99. Sulerzyska Teresa, „Galerie obrazów i „gabinety sztuki“ Radziwiłłów w XVII w.“, in: *Biuletyn historii sztuki*, 1961, nr. 2, p. 87–99.
100. *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis: skaitytojams palengvinti*, sudarė Jurgis Šlapelis, Tilžė: E. Jagomasto spaustuvė, 1907.
101. Širkaitė Jolanta, „Tytuvėnų dvaras“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48: *Lietuvos dvarai: kultūros ir šaltinių tyrinėjimai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 159–173.
102. *Tarptautinių žodžių žodynas*, sudarė Kazys Boruta, Pranas Čepėnas, Albina Sirutytė-Čepėnienė, Klaipėda: „Ryto“ B-vės sp., 1936.
103. Teynac Françoise, Nolot Pierre, Vivien Jean-Denis, *Wallpaper a History*, London: Thames & Hudson, 1982.
104. Urbanavičius Vytautas, „Laidosena Lietuvoje XIV–XVII amžiais“, in: *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*, serija A, t. 3 (22), 1966, p. 105–118.
105. Urbanavičius Vytautas, *Rumšiškėnai XIV–XVI a.*, Vilnius: LTSR MA Istorijos institutas, 1970.
106. Užutaitė Indrė, „Istoriniai veidrodžiai Lietuvoje“, in: *Kultūros paminklai*, sudarė Juozas Bardauskas, Vilnius: Savastis, 2010, nr. 15, p. 129–145.
107. Vaišnoravičius Kazimieras Jonas, *Kelionė po Europą su jaunučiu kunigaikščiu Ostrogiškiu: 1667–1669 metų dienoraštis*, iš lenkų k. vertė Birutė Mikalonienė ir Eglė Patiejūnienė, iš lotynų k. vertė Eglė Patiejūnienė, komentarus rašė Kristina Mačiulytė, Eglė Patiejūnienė, Mintautas Čiurinskas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
108. Vaitkevičiūtė Valerija, *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas: apie 70 000 žodžių*, Vilnius: Leidykla „Mokslas“, 1979.
109. Valatka Vitas, „Seniausi veidrodžiai Lietuvoje“ in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1973, nr. 4, p. 59.
110. *Vilniaus vaizdų atvirukai, 1897–1915*, sudarė Dalia Keršytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005.
111. Vitkauskienė Vilhelmina, *Dailės terminų žodynas: prancūzų–lietuvių, lietuvių–prancūzų kalbomis*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 1999.

112. Wyrobisz Andrzej, *Szkło w Polsce od XIV do XVII w.*, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968.
113. Woch Joanna, *Biedermeier: Przewodnik dla kolekcjonerów*, Warszawa: Arkady, 2007.
114. Wołczacka Helena, „Rzemiosło szklarskie w Wilnie do końca XVIII wieku“, in: *Księga pamiątkowa: koła historyków słuchaczy uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie: 1923–1933*, Wilno: Zrzeszenie Kół Naukowych Uniw. S. Batorego, 1933, p. 52–68.
115. *Большая иллюстрированная энциклопедия древностей*, Прага: Артия, 1980.
116. *Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі: XII–XVIII стагоддзяў: альбом, аўтар тэксту і складальнік Н.Ф. Высоцкая*, Мінск: Беларусь, 1984.
117. Лазука Барыс Андрэевіч, *Гісторыя беларускага мастацтва: у двух тамах, т. 2: XVIII – пачатак XXI стагоддзя*, Мінск: Беларусь, 2007.
118. Рыбина Елена Александровна, „Зеркала в средневековой Руси (проблема атрибуции, публикация оправ с изображениями)“, in: *Великий Новгород в истории средневековой Европы: к 70-летию Валентина Лаврентьевича Янина*, Москва: Русские словари, 1993, p. 101–119.

Internetinės prieigos

1. „An important Regency fashion“, in: *Mallett Antiques: Fine Furniture & Works of Art*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-02], <http://www.mallettantiques.com/en/encyclopedia/convex-mirrors>.
2. „Lietuvos dailės muziejuje 1995 m. įsigyti eksponatai“, in: *Lietuvos dailės muziejus*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-12], http://www.ldm.lt/LDM/1995_isig_eksp_LDM.htm.
3. „Lighting effects“, in: *Saint Gobain 350 The exhibition*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-18], <http://www.saint-gobain350years.com/#!/en/the-history-of-our-innovations/classic-building/lighting-effects>.
4. „Opowieści z dawnego Wilna (2). Dom pod Św. Krzysztofem“, in: *Wilnoteka*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-07-07], <http://www.wilnoteka.lt/pl/artykul/opowiesci-z-dawnego-wilna-2-dom-pod-sw-krzysztofem>.
5. „Vaitkuškio dvaras“, in: *Ukmergės kraštotyros muziejus*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-28], <http://ukmergesmuziejus.lt/2-2/virtualios-parodos/vaitkuskio-dvaro-istorija-senose-fotografijose-ir-prisiminimuose/>.
6. Ambrulevičiūtė Aelita, „Kur ir ką pirkto vilniečiai XIX amžiuje? Pasivaikščiojimas Vokiečių gatve“, in: *Žydų kultūros ir informacijos centras*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-

- 08-11 – <http://shtetl.lt/lt/article/wilno/4,-em-lapiai-gatvi-pavadinimai/35160,kur-ir-ka-pirko-vilnie-iai-xix-am-iuje-pasivaik-iojimas-vokie-i-gatve/>.
7. Balaišytė Lina, „Barokiniai fejerverkai – „ugnies dramos“ su politiniu turiniu“, in: *Orbis Lituaniae: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-09-13], http://www.ldkistorija.lt/index.php?act=search#barokiniai-fejerverkai-ugnies-dramos-su-politiniu-turiniu_fact_1392.
 8. Costantino Fioratti Helen, „Mirrors during the Reinassance Period“: Part 13, in: *L'Antiquaire & the Connoisseur, Inc.*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-11-27], http://www.lantiquaire.us/mirrors-in-renaissance-period_p13.html.
 9. *Yale Univerty Library Digital Collections*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-08-16], <http://web.library.yale.edu/digital-collections>.
 10. Kilnojamųjų kultūros vertybių paieška, in: *Kultūros vertybių registras*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-29], <http://kvr.kpd.lt/#/heritage-search>.
 11. *Library of congress*: [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-06], <https://www.loc.gov/item/2001699104/>.
 12. *Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema: eksponatų ir kt. vertybių paieška* [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-12], <https://www.limis.lt>.
 13. *Louvre: Search the Collection*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-12], <http://www.louvre.fr/en/moteur-de-recherche-oeuvres>.
 14. Merkevičius Algimantas, „Rumšiškių senkapis (Kaišiadorių rajonas): 1962 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita nr. 185“, in: *Lietuvos archeologijos draugija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-03], http://www.lad.lt/index.php?option=com_ladreports&Itemid=71.
 15. McKendry Jennifer, „A history of Dolls for Dollhouses“, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-10], <http://www.mckendry.net/DOLLHOUSES/1890s.htm>.
 16. *Museum of London: Collection Search*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-09-15], <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/index.php>.
 17. *Museo Nacional del Prado: Explore the Collection*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-09], <https://www.museodelprado.es/en/the-collection>.
 18. *Nationalmuseum: Sweden's premier museum of art and design: Search the Collections*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-08-25], <http://collection.nationalmuseum.se/eMuseumPlus>.
 19. *Palangos gintaro muziejus virtualus 3D turas*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-29], http://www.ldm.lt/PGM/Virtualus_turas/gintaro_muziejus.html.
 20. *Palanga Lietuvos istorijos ir kultūros raidoje: gintaras, parkas, muziejus*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-29], <http://www.pgm.lt/Ekspozicija/titulinis.htm>.

21. Ramanauskienė Justina, „Archeologiniai tyrimai Vilniuje, Naujamiestyje (urbanistikos paminklo UV-69 teritorijoje), Mindaugo g. 27, 27A ataskaita“, Vilnius, 2010, in: *Lietuvos archeologijos draugija*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-03], http://www.lad.lt/index.php?option=com_ladreports&Itemid=71.
22. *The National Gallery: Explore the Paintings*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-09], <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jan-van-eyck-the-arnolfini-portrait>.
23. *The British Museum: Search the Collection*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-10], http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/search.aspx.
24. *The Victorian web: literature, history, & culture in the age of Victoria*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-10], <http://www.victorianweb.org/index.html>.
25. Valatka Vitas, „Skėrių kaimo Švedkapis: archeologinių tyrinėjimų ataskaita“, [interaktyvus], 1972, nr. 337, in: *Lietuvos archeologijos draugija* [interaktyvus], [žiūrėta 2014-09-10], http://www.lad.lt/index.php?option=com_ladreports&Itemid=71.
26. *Victoria & Albert Museum: Search the Collections*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-18], <http://collections.vam.ac.uk/>.

ILIUSTRACIJOS

1. *Kairėje*: Veidrodis Alberto Vaitiekaus Žametos paveiksle „Marijos Radvilaitės ir Mykolo Tiškevičiaus rūmų Gorodoke interjeras“, 1872.

Dešinėje: Veidrodžio (1697) kompiuterinė rekonstrukcija. Rekonstrukcijos aut. Audrius Kapčius ir Aldona Snitkuvienė.

(ČDM, Tt 2225, in: Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2008, p. 392–393)

2. Veidrodis iš Kauno karininkų ramovės, pagamintas J. Kameneckio veidrodžių fabrike ir stiklo šlifavimo dirbtuvėse, 1937.

(Vienas iš veidrodžių poros – u. k. 28363, in: *Kultūros vertybių registras*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-03-07], <http://kvr.kpd.lt/#/heritage-search>)

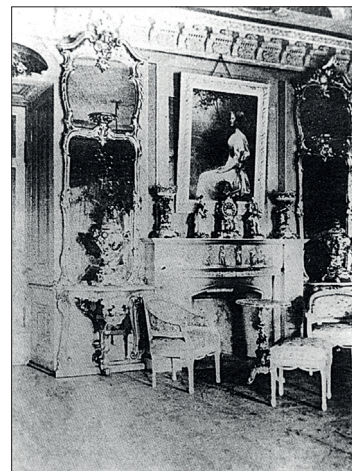

3. *Kairėje*: Triumo iš Astravos dvaro rūmų, XVIII a.

(LDM, TD 4495; nuotr. I. Užutaitės, 2010).

Dešinėje: Triumo Astravos dvaro rūmų interjere, XIX a. pab.–XX a.

(Aldona Snitkuvienė, *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus, 2008, p. 103)

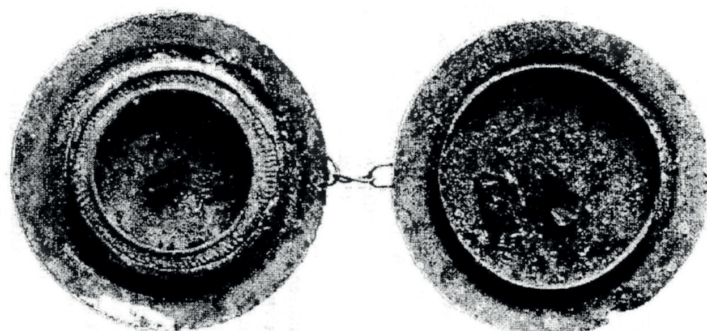
4. Veidrodžio medinės dėžutės dalis, rasta Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų teritorijoje, XIV–XV a.

(Egidijaus Ožalo 2003 m. tyrinėjimai, Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilyš“, Md 54)

5. Veidrodžio (?) dėžutės dalis iš bukmedžio, XIV a.

(Carnavalet muziejus, Paryžius, inv. nr. Lu 2941, in: Krueger Ingeborg, „Glasspiegel im Mittelalter II: Neue Funde und neue Fragen“, in: *Bonner Jahrbuecher, Band*, 1995, p. 243)

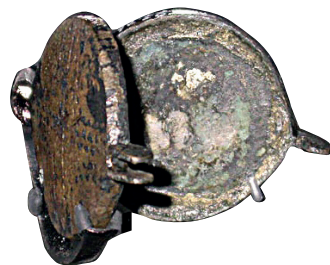

6. Metalinė veidrodėlio dėžutė iš Pskovo, XIV–XV a.

(Рыбина Елена Александровна, „Зеркала в средневековой Руси (проблема атрибуции, публикация оправ с изображениями)“ in: *Великий Новгород в истории средневековой Европы: к 70-летию Валентина Лаврентьевича Янина*, Москва: Русские словари, 1993, p. 116)

7. Metalo dėžutė su
stikliniu veidrodėliu,
XIII a. pab.–XIV a. vid.

(*Museum of London: collection search*, [interaktyvus], [žiūrėta 2015-09-15], <http://collections.museumoflondon.org.uk/online/object/38783.html>)

8. Veidrodėlio rėmelis, rastas
Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų
rūmų teritorijoje, XIV a. II p.

(Povilo Blaževičiaus archeologinių tyrimų
ataskaita, Pilių tyrimo centras „Lietuvos
pilis“, Md 14)

9. Freskos fragmente
vaizduojamas rankinis
veidrodėlis, Vilniaus
Šventųjų Pranciškaus
Asyžiečio ir Bernardino
Sieniečio bažnyčia, XVI a.

(Arūnas Puškorius, „Avalynė
Vilniaus bernardinų bažnyčios
freskose“, in: *Archaeologia Litwana*,
[t.] 13, 2012, p. 159)

10. Vilniaus Šventųjų Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios freskos provaizdis iš Michael'io Wolgemuto raižinio, publikuoto veikale *Niurnbergo kronikos*, 1493.

(Arūnas Puškorius, „Avalynė Vilniaus bernardinų bažnyčios freskose“, in: *Archaeologia Litwana*, [t.] 13, 2012, p. 159)

11. Veidrodžio medinės dėžutės rėmelis, rastas Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, XIV–XV a.

(Povilo Blaževičiaus 2003 m. tyrinėjimai, Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Md 113)

12. Stikliniai veidrodėliai, rasti Skėrių kapinyne (Mažeikių r.), XVII a.

(Vito Valatkos 1972 m. tyrinėjimai, MM, GEK 3634 A-311, MM, GEK 3635 A-312; nuotr. I. Užutaitės, 2013)

13. Stiklinis veidrodėlis
(?), rastas Mindaugo g.,
Vilniuje, XVII a.

(Justinos Ramanauskienės
2010 m. tyrinėjimai, LNM
Archeologijos skyrius, 2010;
nuotr. I. Užutaitės, 2013)

14. *Art nouveau* stiliumi
dekoruotas rankinis
veidrodėlis, XX a. pr.

(RKM, 46192; nuotr.
I. Užutaitės, 2011)

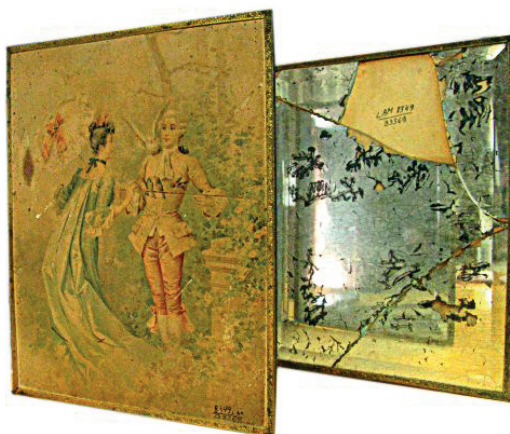
15. Rankinis veidrodis
su nugarinėje pusėje
išraižyta monograma
„O.D.“, XIX a. pab.

(TIM, GEK-17116; nuotr.
I. Užutaitės, 2010)

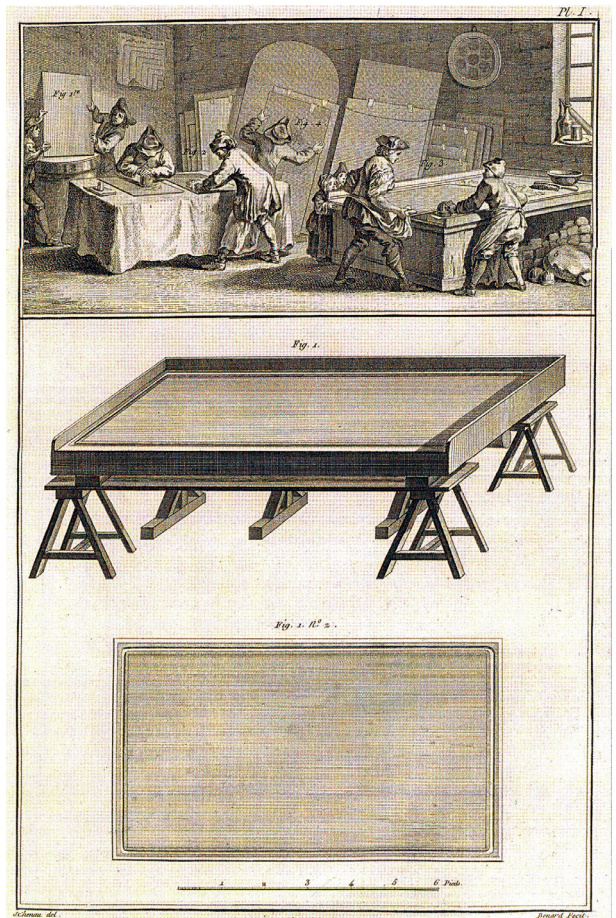
16. Pastatomas veidrodis,
Tiuringijos dirbtuvės,
Vokietija,
XIX a. pab.–XX a. pr.
(ČDM, Tt 13332; nuotr.
I. Užutaitės, 2010)

17. Pastatomas veidrodis iš
trijų paslankiai sujungtų dalių,
dviejų dalių nugarinės pusės
ištaipytos.
(LBM, 8349; nuotr.
I. Užutaitės, 2010)

18. Kelioninė dėžė su
veidrodeliu ir stalčiukais
bižuterijai, XIX a.
(TIM, GEK-13858; nuotr.
I. Užutaitės, 2010)

19. Veidrodžių gamyba stiklo liejimo būdu, graviūra iš Denis Diderot *Dictionary of Sciences*, 1770.

(Steven Parissien, *Interiors: the house since 1700*, London: Laurence King Publishing, 2008, p. 45)

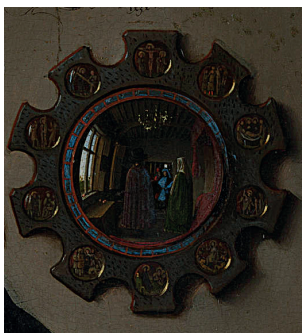
20. Veidrodis, kabantis virš sofos priešais langą, Vincento Dmachauskio akvarelėje „Salono interjeras“, 1840.

(Dalia Klajumienė, *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekorų elementai nuo klasicizmo iki modernio*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 67)

21. Triumo Ivano Trutnevo akvarelėje „Salono vidus su jauna moterimi“, XIX a.

(Dalia Klajumienė, *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoro elementai nuo klasicizmo iki modernio*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 71)

22. Išgaubtas veidrodis Jan'o van Eyck'o paveiksle „Giovanni's (?) Arnolfini's ir jo žmonos portretas“, 1434.

(*The National Gallery: Explore the Paintings*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-09], <https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jan-van-eyck-the-arnolfini-portrait>)

23. Išgaubtas veidrodis
Robert'o Campin'o triptike
„Šv. Jonas Krikštytojas ir
pranciškonas Heinrich'as von
Werl'as“, Kelnas, 1438.

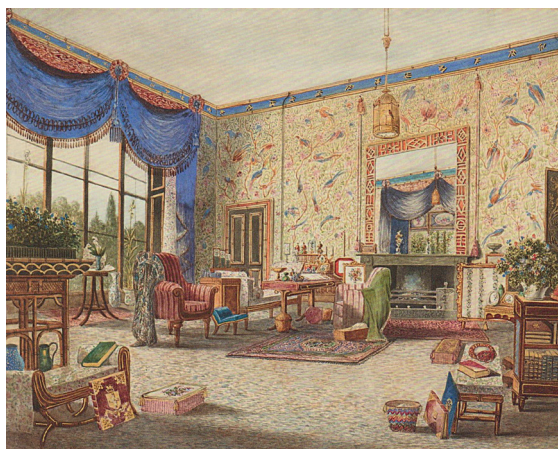
(Museo Nacional del Prado: Explore
the Collection, [interaktyvus],
[žiūrėta 2016-04-09], [https://
www.museodelprado.es/
en/the-collection/art-work/
saint-john-the-baptist-and-
the-franciscan/28b9fdc8-
467b-4528-8eba-
de91581ccad5?searchid=d6784dfb-
a9b4-66a8-a00f-04ac027653e6](https://www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/saint-john-the-baptist-and-the-franciscan/28b9fdc8-467b-4528-8eba-de91581ccad5?searchid=d6784dfb-a9b4-66a8-a00f-04ac027653e6))

24. Veidrodis priešais langą
„modernioje svetainėje“, 1816.

(Steven Parissien, *Interiors: the house
since 1700*, London: Laurence King
Publishing, 2008, p. 88)

25. Veidrodis, atspindintis vaizdą pro langą, William'o Alfred'o Delamotte'o akvarelėje „Kiniškas piešimo kambarys Middleton parke Oksfordšyre“, 1839.

(Gail S. Davidson, Floramae McCarron-Cates, Charlotte Gere, *House Proud: Nineteenth-Century Watercolor Interiors from the Thaw Collection*, New York: Cooper Hewitt, Smithsonian Design Museum, 2008, p. 97)

26. Veidrodis su pritaistytais žvakidėmis Francois Boucher paveiksle „Pusryčiaujanti šeima“, 1739.

(*Louvre: Search the Collection*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-12], <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/morning-coffee>)

27. Veidrodis virš židinio su pritaistytais žvakidėmis Rundalės pilies Pirmajame grafo kabinete, 1736–1770.

(Imants Lancmanis, *Rundalės pils*, t. 1: *Vesture*, Rundalės pils muzejs, 2015, p. 107)

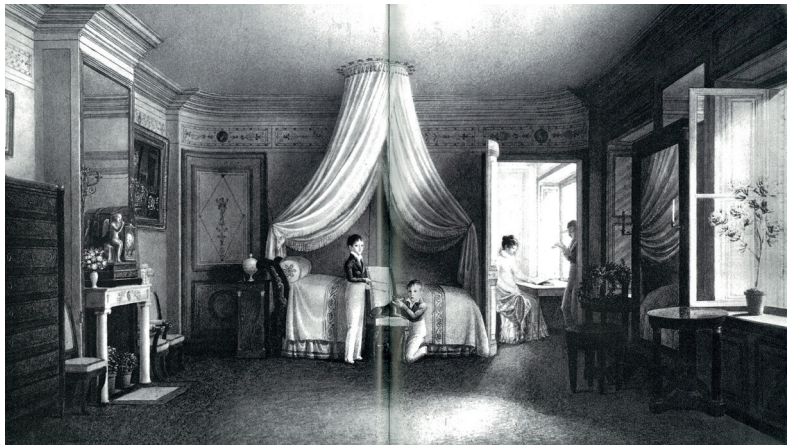
28. Airiškas veidrodis su
sietyno fragmentu, Airija
(Dublinas?), 1780–1790.

(Victoria & Albert Museum:
Search the Collections,
[interaktyvus],
[žiūrėta 2016-01-12], [http://
collections.vam.ac.uk/item/
O77968/mirror/](http://collections.vam.ac.uk/item/O77968/mirror/))

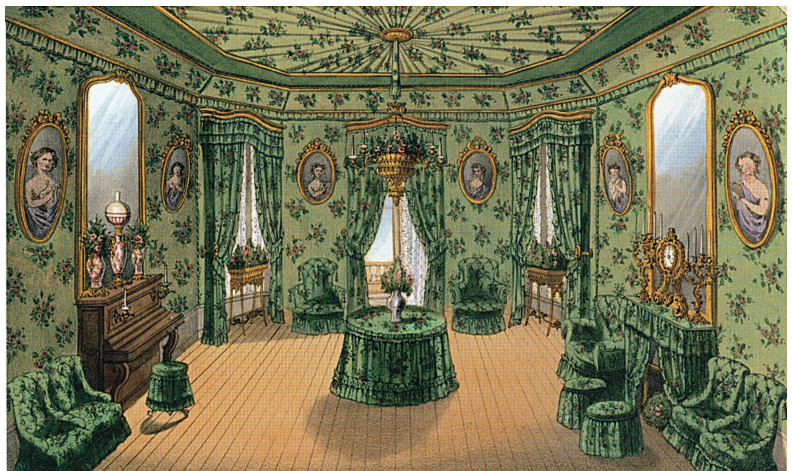
29. Priešais virš židinio
kabantį veidrodį stovinti
psychè Auguste'o
Garnerey akvarelėje
„Miegamasis Austrijos
ambasadoje Paryžiuje“,
1812.

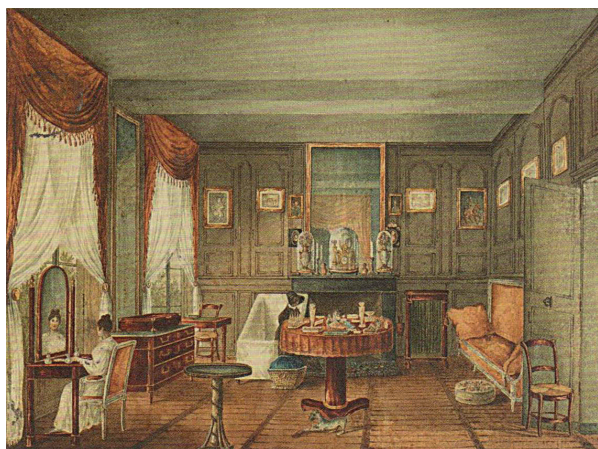
(Mario Praz, *An illustrated
history of interior decoration:
from Pompeii to art nouveau*,
Thames&Hudson, 2008,
pav. 161)

30. Žaliasis salonas su
dviem vienas prieš kitą
kabančiais veidrodžiais,
1860.

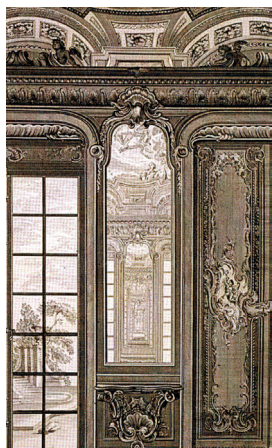
(Steven Parissien, *Interiors:
the house since 1700*, London:
Laurence King Publishing,
2008, p. 151)

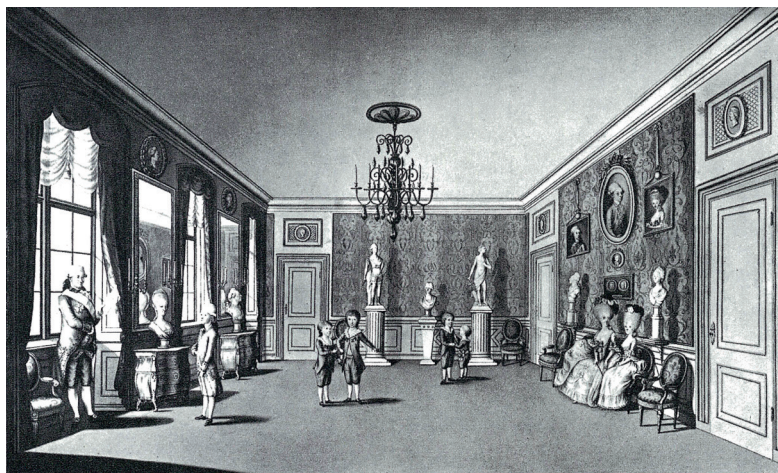
31. Trijų tipų veidrodžiai
akvarelėje „Rytinio kambario
vaizdas“, 1820–1825.

(Gail S. Davidson, Floramae
McCarron-Cates, Charlotte Gere,
*House Proud: Nineteenth-Century
Watercolor Interiors from the Thaw
Collection*, New York: Cooper
Hewitt, Smithsonian Design
Museum, 2008, p. 21)

32. Triumo grafo Bielinskio
kabinete, Just'o Aurèl'o
Meissonnier piešinys, Pierre'o
Chenu graviūra, 1734.

(Gail S. Davidson, Floramae
McCarron-Cates, Charlotte Gere,
*House Proud: Nineteenth-Century
Watercolor Interiors from the Thaw
Collection*, New York: Cooper
Hewitt, Smithsonian Design
Museum, 2008, p. 14)

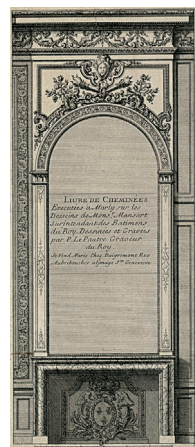
33. Triumo Wilhelm'o
Haffner'io raizinyje
„Ministro pirmininko
H. Gulberg'o šeima“, 1782.

(Mario Praz, *An illustrated history
of interior decoration: from Pompeii
to art nouveau*, Thames&Hudson,
2008, p. 172)

A detailed painting of an interior room, likely a study or library. The room features a large, ornate chandelier hanging from a ceiling with a geometric pattern and several small birds. A large map or tapestry is on the wall, and a large window on the right shows a view of a landscape. In the foreground, there is a small table with a vase and a large mirror. In the background, a desk with a blue cloth and a red chair is visible, along with a bookshelf and a yellow table.

35. Židiny, virš kurio kabintas
veidrodis, projekto aut.
architektas Jules Hardouin-
Mansart, 1699.

(„Lighting effects“, in: *Saint Gobain 350 The exhibition*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-18], <http://www.saint-gobain350years.com/> \ " / en / the-history-of-our-innovations / classic-building / lighting-effects)

36. *Caminiera*, įrėminantis gobeleno paveikslą, 1759.

(Christopher Gilbert, *The life and work of Thomas Chippendale*, Volume one, London: Studio Vista – Christie's, 1978, pag. 4)

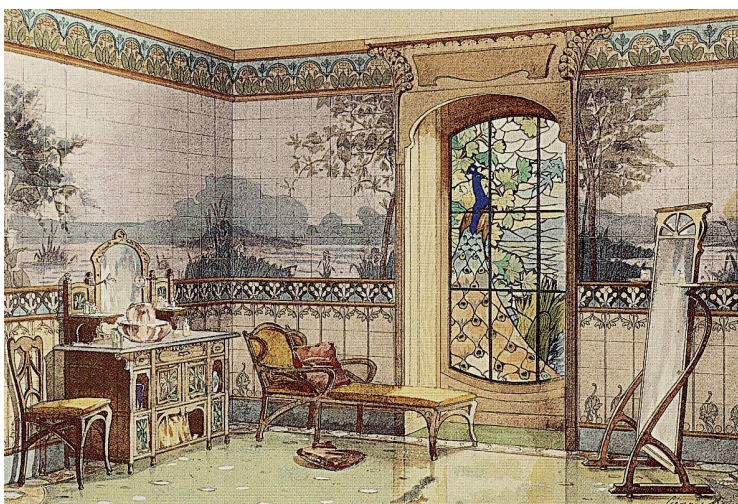
37. Psichė apibrėžimas iliustruotoje prancūziškoje enciklopedijoje, 1924.

(Auge Claude, *Petit Larousse illustre: Nouveau dictionnaire encyclopédique*, Paris: Librairie Larousse, 1924, p. 806)

38. Clementina Hawarden, pozuojanti prie psichė, apie 1863–1864.

(Victoria & Albert Museum: *Search the Collections*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-01-18], <http://www.vam.ac.uk/users/node/5064>)

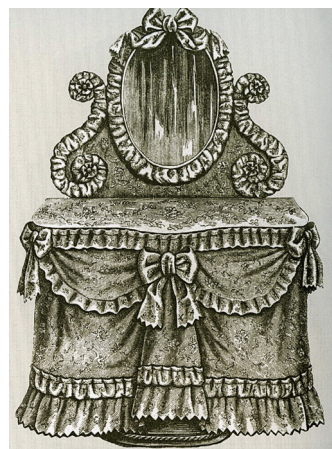

39. Vonios interjeras su psichė ir tualetu veidrodžiu, Georges Remon, *Modernūs interjerai*, 1895.

(Cliff Stafford, *French style and decoration: A sourcebook of original designs*, Thames & Hudson, 2008, p. 192)

40. Tualetinis stalelis
(gotowalnia) su smulkaus
rašto kartūno draperija, 1869.

(Elżbieta Kowicka, *W salone i
w kuchni: Opowieść o kulturze
materialnej pałaców i dworów
polskich w XIX w.*, Poznań: Zysk i
S-ka Wydawnictwo, 2008, p. 301)

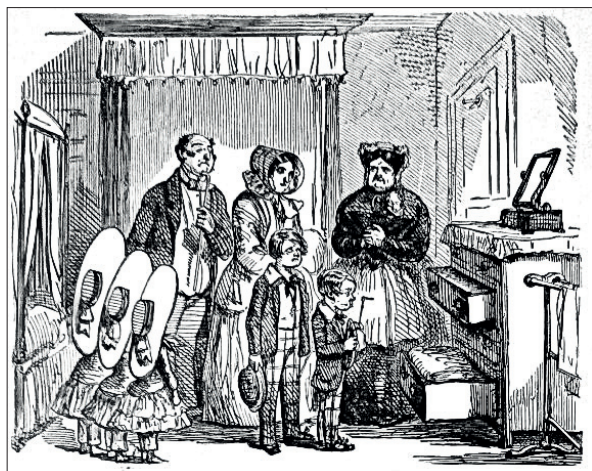
41. Tulaletinis stalelis,
Gdanskas, 1840.

(Joanna Woch, *Biedermeier:
Przewodnik dla kolekcjonerów*,
Warszawa: Arkady, 2007, p. 99)

42. Tualeto veidrodelis
John'o Leech'o karikatūroje
„Perpildyti nakvynės namai“,
skirtoje 1851 metų Pasaulinei
parodai Londone, 1851.

(*The Victorian web: literature,
history, & culture in the age of
Victoria: illustration: John Leech*,
[interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-10],
[http://www.victorianweb.org/art/
illustration/leech/83.html](http://www.victorianweb.org/art/illustration/leech/83.html))

43. Tualeto veidrodėlis, meistrai Jonathan Gosatelow ir James Reynolds, Filadelfija, 1789.

(David L. Barquist, *American tables and looking-glasses: in the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, by David L. Barquist, New Haven: Yale University Art Gallery, 1992, p. 45)

44. Dėžutė brangenybėms, arba veidrodėlis, „laikomas ant kelių“, XIX a. pab.–XX a. I p.

(ŠAM, I-D 491; nuotr. I. Užutaitės, 2010)

45. Veidrodėlis, „laikomas ant kelių“, prancūzo Pierre'o de La Mésangère'o karikatūroje, vaizduojančioje ne(be) išvaizdžias damas ir jų tualetui patarnaujančias jaunas tarnaites, 1866.

(*The British Museum: collection online: Le Bon Genre / La toilette*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-10], http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1341273&partId=1&searchText=le+bon+genre+le+toilette&page=1)

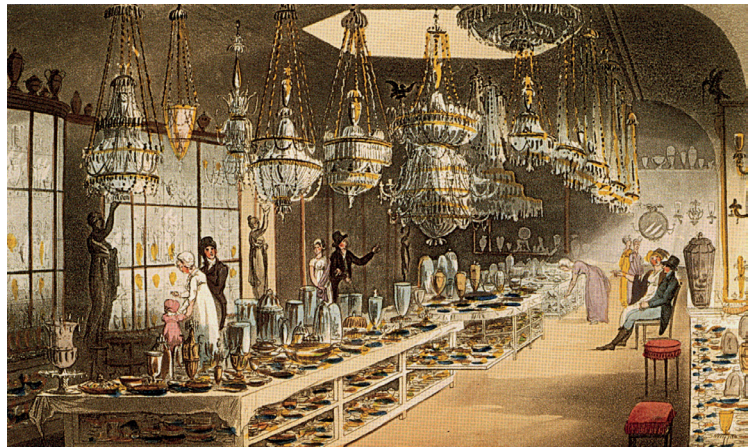
46. Židinio ekrano, arba
psychè, projektas, aut.
architektas Antoine Zoegger,
1875.

(Oliver Gabet, *L'objet et son
double: Dessins d'arts décoratifs des
collections du musée d'Orsay*, Paris:
Musée d'Orsay, 2006, p. 27)

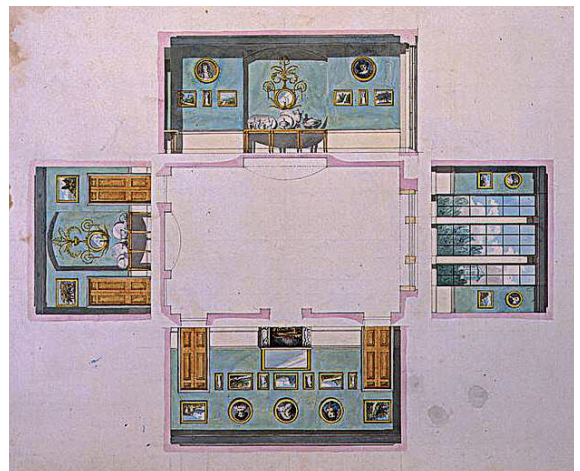
47. Apvalus veidrodis *Green
& Pellatt* porceliano ir stiklo
dirbinių parodos salėje.
Piešinys publikuotas žurnale
*Ackermann's Repository of
Arts*, 1809.

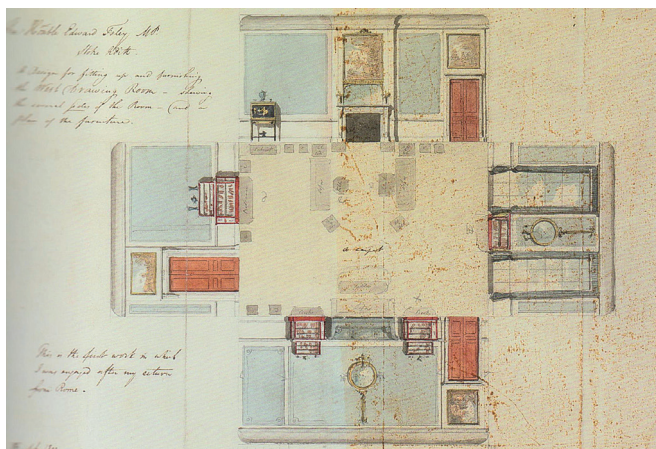
(Steven Parissien, *Interiors:
the house since 1700*, London:
Laurence King Publishing, 2008,
p. 110)

48. Veidrodžiai virš indaujų
Benjamiño Henry'io Latrobe'o
sukurto valgomąjo išklotinėje,
1795–1799.

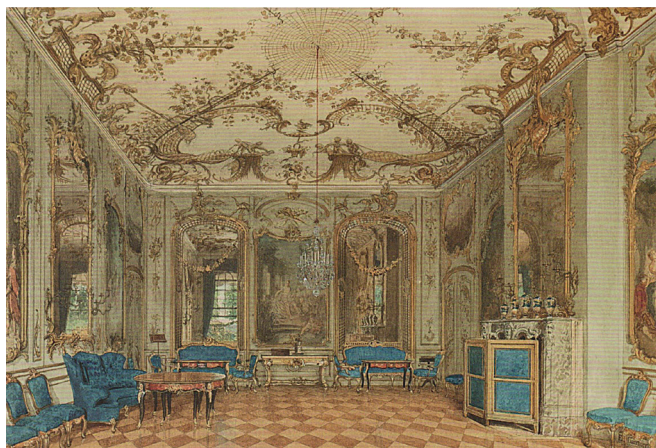
(*Library of Congress*, [interaktyvus],
[žiūrėta 2016-04-06], [https://www.
loc.gov/item/2001699104/](https://www.loc.gov/item/2001699104/))

49. Eskizas piešimo kambario interjerui, Čarleso Heathcote'o Tatham'o akvarelė, 1800.

(Gail S. Davidson, Floramae McCarron-Cates, Charlotte Gere, *House Proud: Nineteenth-Century Watercolor Interiors from the Thaw Collection*, New York: Cooper Hewitt, Smithsonian Design Museum, 2008, p. 17)

50. Veidrodžiai, kabantys virš sofų atlošų koncertų kambaryje Potsdamo Sanssouci rūmuose, Vokietijoje, Eduard'o Gaertner'io akvarelė, 1852.

(Gail S. Davidson, Floramae McCarron-Cates, Charlotte Gere, *House Proud: Nineteenth-Century Watercolor Interiors from the Thaw Collection*, New York: Cooper Hewitt, Smithsonian Design Museum, 2008, p. 24)

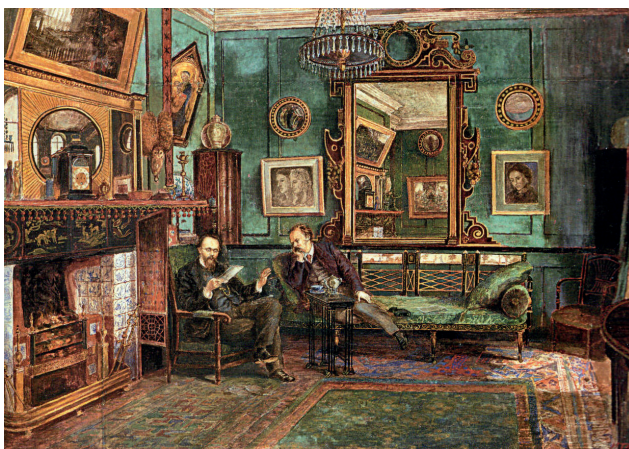

51. Veidrodis virš sofos R. Haeso (?) akvarelėje su bydermejerio stiliaus miestietišku interjeru, 1853 arba 1858.

(Gail S. Davidson, Floramae McCarron-Cates, Charlotte Gere, *House Proud: Nineteenth-Century Watercolor Interiors from the Thaw Collection*, New York: Cooper Hewitt, Smithsonian Design Museum, 2008, p. 23)

52. Veidrodžiai Henry'io Treffry'io Dunn'o akvarelėje „Rossetti svetainė Cheyne Walk 16“, 1882.

(Charlotte Gere, *Nineteenth-Century Decoration: The art of the interior*, New York: H. N. Abrams, 1989, p. 14.)

53. Veidrodis Anapolio dvaro interjere, fotografija, XIX a. pab.–XX a. pr.

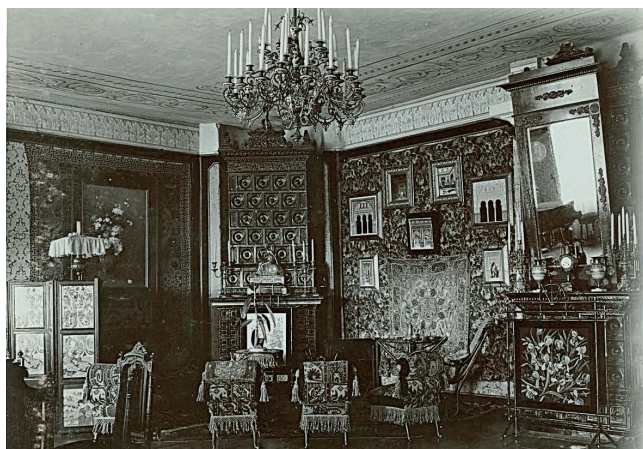
(ŠAM, GEK- 97437 FN Nr. 5623)

54. Geltonoji pokylių salė Kosakovskių rūmuose Varšuvoje, fotografija, 1902.

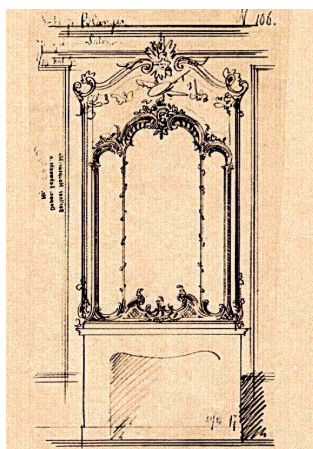
(Iš Stanislovo Kosakovskio albumo nr. 50, ČDM FDS, Ta 5233, fot. 49)

55. Senasis salonas su gobelenais, fotografija, Didžioji Britanija, 1901.

(Iš grafo Stanislovo Kazimiero Kosakovskio albumo nr. 49, ČDM FDS, Ta 5232, fot. 10)

56. Palangos Tiškevičių rūmų salono veidrodžio virš židinio eskizas, 1897.

(Romualdas Budrys, *Palangos botanikos parkas ir rūmai*, Klaipėda: Druka, 2007, p. 48)

57. Didžiojo salono interjeras Palangos Tiškevičių rūmuose, fotografija, 1914.

(Roman Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolite*, t. 4, Wrocław: Ossolineum, 1993, p. 261)

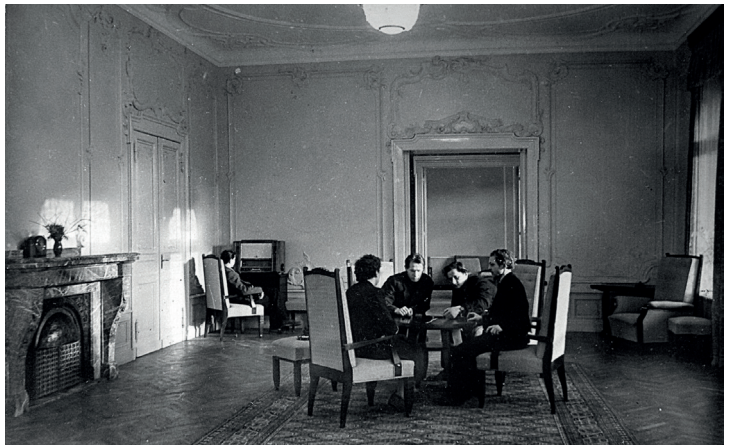
58. Palangos gintaro muziejaus, įkurto
Tiškevičių rūmuose,
salės veidrodis.

(Nuotr. I. Užutaitės, 2010)

59. Didysis salonas
Palangos Tiškevičių
rūmuose įkūrus Dailininkų
sąjungos poilsio bazę,
Eugenijaus Šiško
fotografija, 1951.

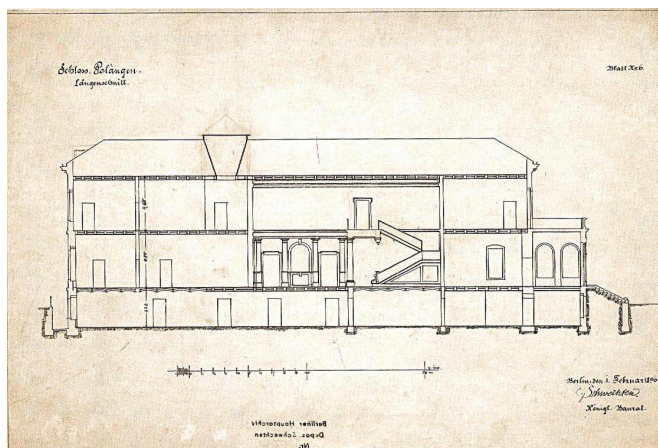
(LCVA, 0-72223)

60. Vestibiulio veidrodis
Palangos Tiškevičių
rūmuose, fotografija, 1939.

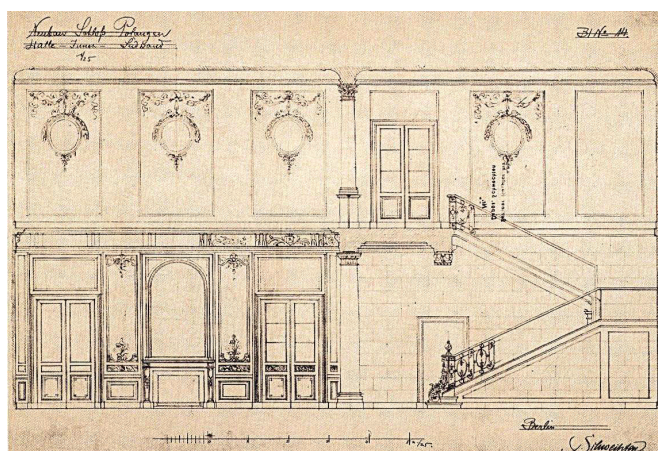
(Roman Aftanazy, *Dzieje
rezydencji na dawnych kresach
Rzeczypospolite*, t. 4, Wrocław:
Ossolineum, 1993, p. 260)

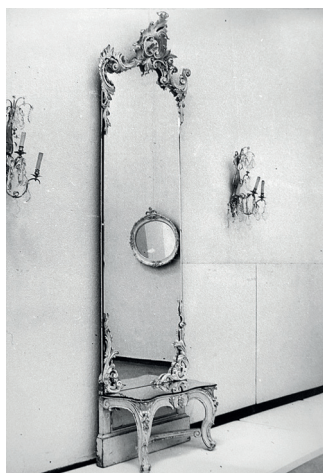
61. Palangos Tiškevičių rūmų holo vakarinės sienos interjero brėžinys, [b. m.].

(Romualdas Budrys, *Palangos botanikos parkas ir rūmai*, Klaipėda: Druka, 2007, p. 42)

62. Palangos Tiškevičių rūmų holo pietinės sienos interjero brėžinys, [b. m.].

(Romualdas Budrys, *Palangos botanikos parkas ir rūmai*, Klaipėda: Druka, 2007, p. 42)

63. Rokoko stiliaus triumfo.
(ČDM, Tt 6564)

64. Triumo su konsoliniais staliukais, karūnų fragmentas, Vidurio Europa, XIX a. II p.

(LDM, TD-4466/1ab ir 4466/2ab; nuotr. I. Užutaitės, 2016)

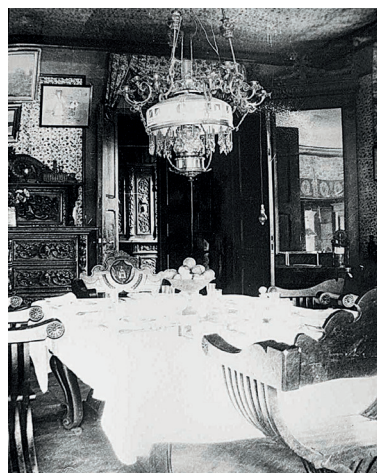
65. Veidrodis Literatūrinio A. Puškino muziejaus svetainėje ir jo stalelio fragmentas su Varvaros Puškinos inicialais „ВВ“, aut. R. Boguslaviškis, Vilnius, 1884.

(LPM, BE-103; nuotr. I. Užutaitės, 2015)

66. Markučių dvaro valgomojo interjeras, XIX a. pab.–XX a. I p. (iki 1935).

(LPM, N 27; *Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-08], http://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/9071578?s_id=76rJDhwFfHhMFymx&s_ind=18&valuable_type=EKSPONATAS)

67. Veidrodžiai tarp langų
Verkių dvaro interjere,
Juozapo Čechanavičius
fotografija, 1873.

(LDM, Fi 25; *Lietuvos integrali
muziejų informacinė sistema*,
[interaktyvus], [žiūrėta 2016-
08-16], [http://www.limis.lt/
greita-paieska/perziura/-/exhibit/
preview/20000002638619?s_
id=DxqgSVOevcvHrRrn&s_
ind=3&valuable_
type=EKSPONATAS](http://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/20000002638619?s_id=DxqgSVOevcvHrRrn&s_ind=3&valuable_type=EKSPONATAS))

68. Triumo Džiuginėnų
dvaro interjere, Juzefo
Perkovskio fotografija,
XX a. 4 deš.

(ŽAM, P-FN 16058; *Lietuvos
integrali muziejų informacinė
sistema*, [interaktyvus], [žiūrėta
2016-01-12], [http://www.limis.
lt/greita-paieska/perziura/-/
exhibit/preview/38519237?s_
id=7CvG9jxGgFWD2GyD&s_
ind=5&valuable_
type=EKSPONATAS](http://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/38519237?s_id=7CvG9jxGgFWD2GyD&s_ind=5&valuable_type=EKSPONATAS))

69. Triumo veidrodžio
Literatūrinio A. Puškino
muziejaus biliardo
kambario fragmentai:
karūna su Puškinų
herbu ir Varvaros
Puškinos inicialais
„ВІІ“ rėmo apačioje,
aut. R. Boguslaviškis,
Vilnius, 1884.

(LPM, BE 100; nuotr.
I. Užutaitės, 2015)

70. Triumo Markučių dvaro
biliardo kambaryje,
XIX a. pab.–XX a. I p. (iki 1935)

(LPM, N 28, *Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-08], http://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/9073970?s_id=UOIS4TTE9SHLLAfX&s_ind=3&valuable_type=EKSPONATAS)

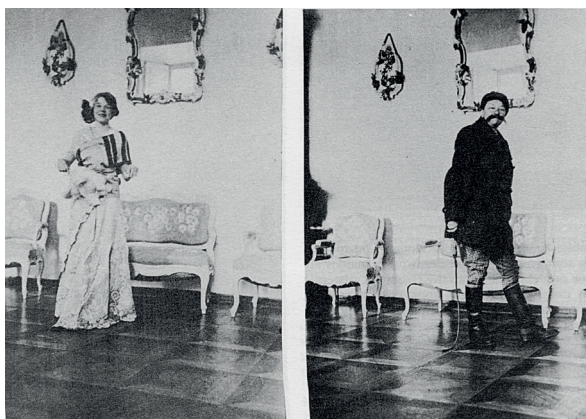
71. Alantos dvaro salono
interjeras, XX a. pr.

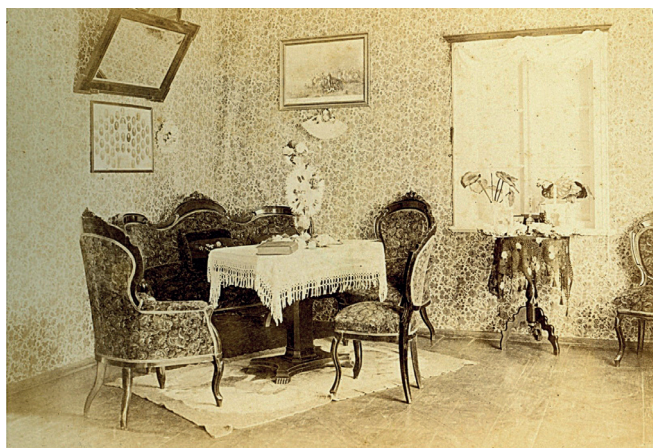
(MKM, neg. nr. Owanta 09)

72. Veidrodis Taujėnų dvaro
salono interjere, fotografija,
prieš 1939.

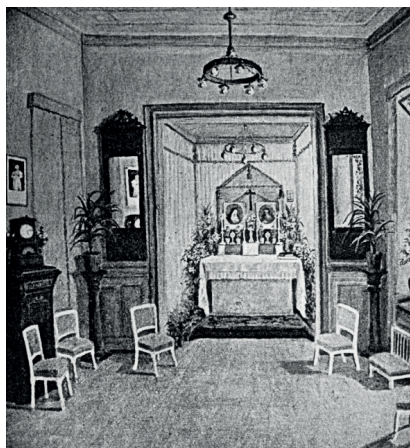
(Roman Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 4, d. 1: *Wielkie Księstwo Litewskie*, Wrocław: Ossolineum, 1993, p. 383)

73. Veidrodis virš sofas
Vaitkuškio dvaro interjere,
fotografija,
XIX a. pab. –XX a. pr.

(„Vaitkuškio dvaras“, in:
Ukmergės kraštotyros muziejus,
[interaktyvus], [žiūrėta 2015-12-
28], [http://ukmergesmuziejus.
lt/2-2/virtualios-parodos/
vaitkusio-dvaro-istorija-senose-
fotografijose-ir-prisiminimuose/](http://ukmergesmuziejus.lt/2-2/virtualios-parodos/vaitkusio-dvaro-istorija-senose-fotografijose-ir-prisiminimuose/))

74. Umestovskių rūmų
Vilniuje interjeras su įėjimą
į koplyčią įrėminančiais
veidrodžiais, XX a. I p.

(„Opowieści z dawnego Wilna
(2). Dom pod Św. Krzysztofem“,
in: *Wilnoteka*, [interaktyvus],
[žiūrėta 2016-07-07], [http://
www.wilnoteka.lt/pl/artukul/
opowiesci-z-dawnego-wilna-2-
dom-pod-sw-krzysztofem](http://www.wilnoteka.lt/pl/artukul/opowiesci-z-dawnego-wilna-2-dom-pod-sw-krzysztofem))

75. *Kairėje*: Rundalės rūmų
buvęs grafo miegamasis,
fotografija, 1912.

Dešinėje: Pagal 1912 m.
fotografiją rekonstruotas
Rundalės rūmų grafo
miegamojo interjeras.
Reskonstrukcijos (1989–1990)
autorius Aivars Mežkaza, 2010.

(Imants Laucmanis, *Rundales pils*,
t. 1: *Vesture*, Rundales pils muzejs,
2015, p. 141)

76. Alantos dvaro salono interjeras su baltai dažytų rėmų psichė, fotografija, 1903–1910.

(MKM, neg. nr. Owanta 08)

77. Psichė Janapolio dvaro interjere.

(Romerių šeimos (šeimininkų), jų giminės ir artimųjų nuotraukų albumas. LMAVB RS, Fg. 1-1101)

78. „Prie veidrodžio“, sprendžiant iš dirbinio formos – psichė, fotografija, Vaitkuškis, 1895.

(„Vaitkuškis“: Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos, sudarytoja ir tekstų autorė Jolita Mulevičiūtė, Kaunas: Kopa, 2015, p. 105)

79. Aleksandra Broel-Platerienė, puozuojanti prie psichė, Karol'io Beyer'io fotografija, Varšuva, 1889.

(„Vaitkuškis“: Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos, sudarytoja ir tekstų autorė Jolita Mulevičiūtė, Kaunas: Kopa, 2015, p. 54)

80. Kairėje: Psichė Markučių dvaro interjere XIX a. pab.-XX a. I p. (iki 1935).

(LPM, N 22, *Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema*, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-04-08], http://www.limis.lt/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/9036880?s_id=76rJDhwFfHhMFymx&s_ind=13&valuable_type=EKSPONATAS)

Dešinėje: Psichė iš Literatūrinio A. Puškino muziejaus rinkinių, XIX a. II p. (LPM, BE-97; nuotr. I. Užutaitės, 2015)

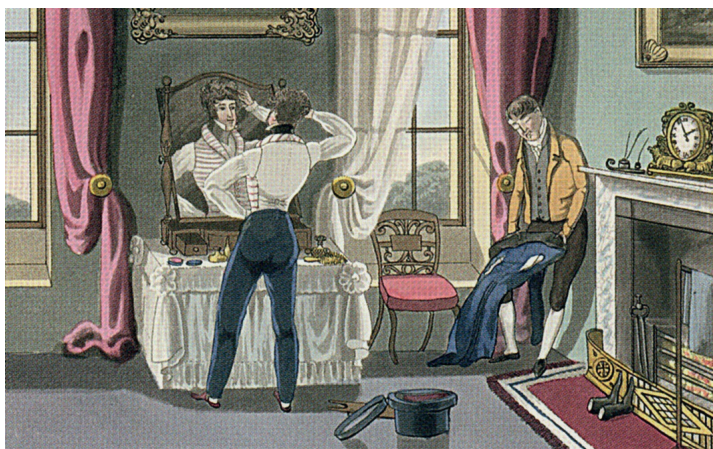

81. Psichė iš Ukmergės krašto muziejaus rinkinių.

(UKM, IE-503; nuotr. I. Užutaitės, 2010)

82. Dabita prie tualetinio staliuko Daniel'io Thomas'o Egerton'o karikatūroje „Nerūpestingumas“, 1823.

(Yale University Library Digital Collections, [interaktyvus], [žiūrėta 2016-08-16], <http://findit.library.yale.edu/catalog/digcoll:974957>)

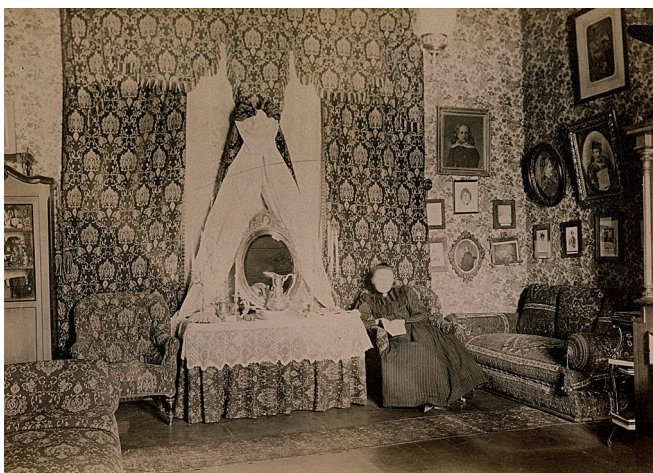
83. Roberto Pottino prie tualetinio staliuko su veidrodžiu, fotografija, Palermas, 1905.

(Grafo Stanislovo Kazimiero Kosakovskio nuotraukų albumas nr. 64, in: ČDM FDS, Ta 5245, 101; „Vaitkuškis“: Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos, sudarytoja ir tekstų autorė Jolita Mulevičiūtė, Kaunas: Kopa, 2015, p. 55)

84. Miegamasis kambarys Vaitkuškio dvaro rūmuose, fotografija, 1896.

(Iš Stanislovo Kazimiero Kosakovskio albumo nr. 12, in: ČDM FDS, Ta 5200, fot. 12)

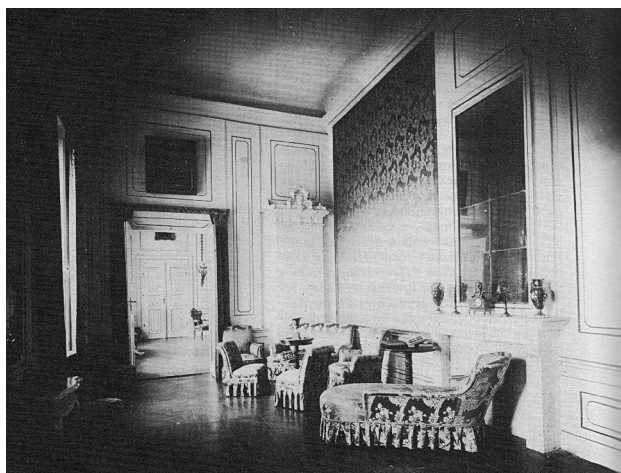
85. Buduaras Siesikuose,
fotografija, 1895.

(Grafo Stanislovo Kazimiero Kosakovskio nuotraukų albumas nr. 64, in: ČDM FDS, Ta 5245, 101; „Vaitkuškis“: *Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos*, sudarytoja ir tekstų autorė Jolita Mulevičiūtė, Kaunas: Kopa, 2015, p. 199)

86. Tualetinis stalelis su
veidrodžiu Didžiosios
Berastavicos dvaro rūmų
miegamajame, fotografija,
1895.

(Iš Stanislovo Kazimiero Kosakovskio albumo nr. 4, in: ČDM FDS, Ta 5193, fot. 32)

87. Miegamojo interjeras,
Višnioveckių dvaras,
fotografija, 1912.

(Roman Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolite*, t. 5, Wrocław: Ossolineum, 1994, p. 258)

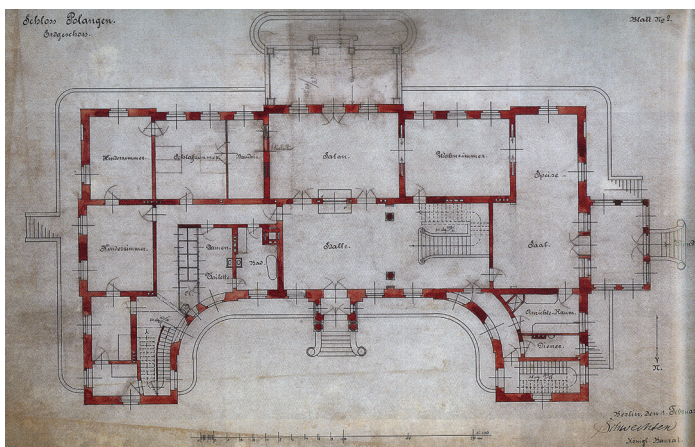
88. Gyvenamųjų
apartamentų salonas,
Višnioveckių dvaras,
fotografija, 1912.

(Roman Aftanazy, *Dzieje
rezydencji na dawnych kresach
Rzeczypospolite*, t. 5, Wrocław:
Ossolineum, 1994, p. 258)

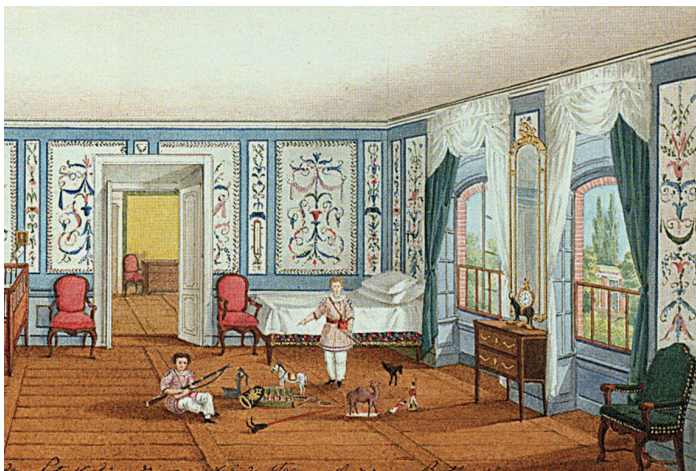
89. Tiškevičių rūmų
Palangoje I a. planas,
architekto Franz'o Heinricho
Schwechten'o brėžinys, 1896.

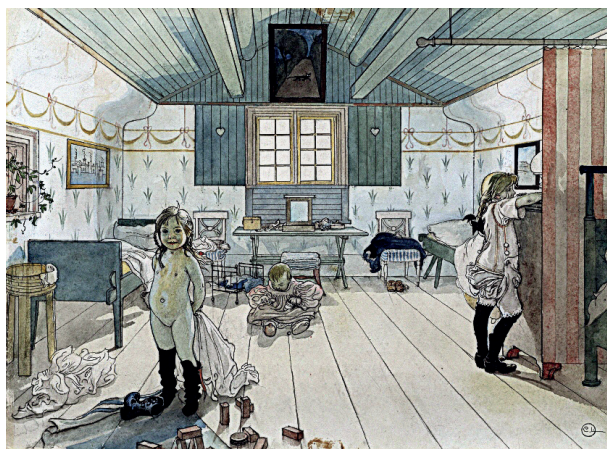
(Grafų Tiškevičių Palangos rūmai:
architekto Franzo Heinricho
Schwechteno piešiniai ir brėžiniai,
sudarė Romualdas Budrys,
Vilnius: Lietuvos dailės muziejus,
2008, p. 16)

90. Vaikų kambario
apstatymas su veidrodžiu
Willibald'o Richter'io
akvarelėje „Alfredo ir
Adomo Potackių kambarys
Lancute“, XIX a.

(Dalia Klajumienė, *Vilniaus
gyvenamųjų namų interjerų dekor
elementai nuo klasicizmo iki
moderno*, Vilnius: Vilniaus dailės
akademijos leidykla, 2015, p. 63)

91. Tualetu veidrodėlis Carl'o Larsson'o akvarelėje „Mamos ir mažų mergaičių kambarys“, 1897.

(Nationalmuseum: Sweden's premier museum of art and design: Search the Collections, [http://collection.nationalmuseum.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.\\$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=0&sp=3&sp=Slightbox_3x4&sp=24&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=32](http://collection.nationalmuseum.se/eMuseumPlus?service=direct/1/ResultLightboxView/result.t1.collection_lightbox.$TspTitleImageLink.link&sp=10&sp=Scollection&sp=SfieldValue&sp=0&sp=0&sp=3&sp=Slightbox_3x4&sp=24&sp=Sdetail&sp=0&sp=F&sp=T&sp=32))

92. Killer'ių šeimos lėlių namai-spintelė. Trijuose iš keturių kambarėlių imituojami veidrodžiai, 1830.

(Halina Pasierbska, „Modelling Houses: The Killer Cabinet House“, in: Jeremy Aynsley, Charlotte Grant, *Imagined Interiors: Representing the Domestic Interior Since the Renaissance*, London: V & A Publishing, 2006, p. 156)

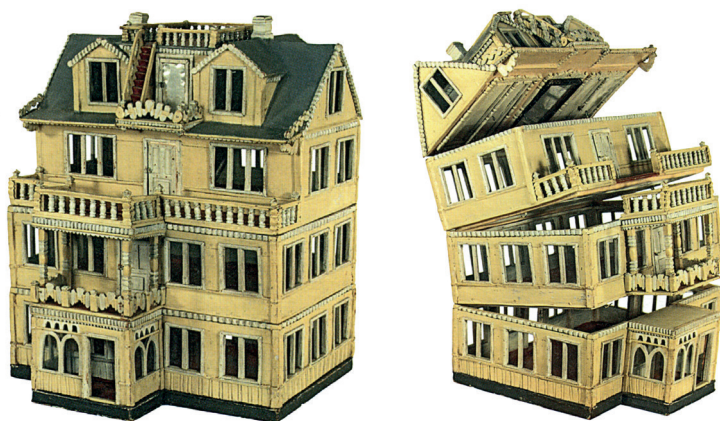

93. Veidrodžio imitacija lėlių namo svetainėje, Didžioji Britanija, XVIII a. pr.

(Jessica Rutherford, *Country House Lighting: 1660–1890*, Jeremy Mills Publishing, 1992, p. 115)

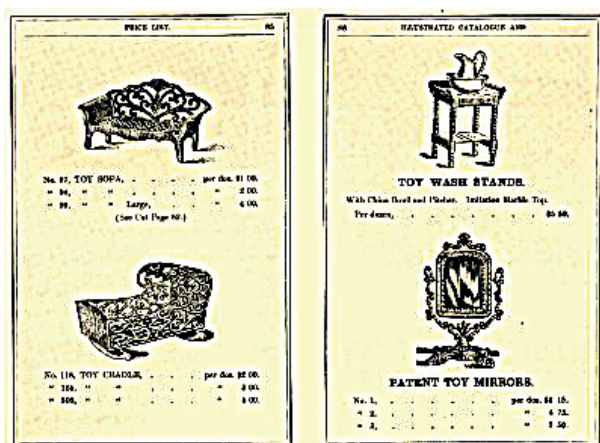
94. Meistro Klemenso
Misiūno pagamintas
žaislas namas-vila,
Panevėžys, 1936.

(LBM, Ep 195, in: Nijolė
Pliuraitytė-Andrejevičienė,
Lietuvos vaikų žaislai, Vilnius:
Versus aureus, 2012, p. 251)

95. Lėlių namų baldelių katalogas su
patentuotais veidrodžiais,
1890–1900.

(Jennifer McKendry, *A history of Dolls for
Dollhouses*, [interaktyvus],
[žiūrėta 2016-04-10], [http://www.
mckendry.net/DOLLHOUSES/1890s.htm](http://www.mckendry.net/DOLLHOUSES/1890s.htm))

96. Rokoko stiliaus veidrodis
sidabriniais rėmais iš
Rokiškio dvaro, 1940.

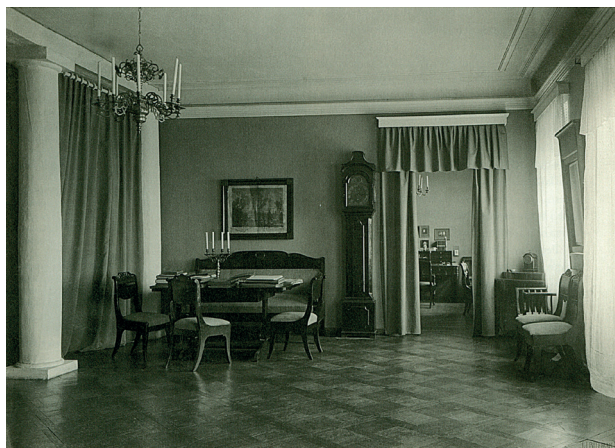
(KPC, F. 44, neg. nr. 3047, *Kultūros
paminklų apsaugos įstaigos
dokumentų fondas*)

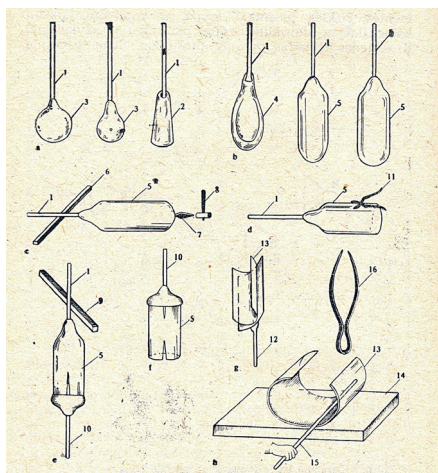
97. Jano Bulhako butas,
fotografija, 1912–1913.

(Jan Bulhak, *Studia fotograficzne*
Jana Bulhaka, Wilno, 1912–1913,
in: LMAVB RSS, A8331)

98. Triumo veidrodis tarp
langų Jano Bulhako buto ir
fotostudijos Portovoja (dabar
Pamėnkalnio) gatvėje nr. 6
interjere, 1912–1913.

(*Jan Bulhak, Vilnius*, sud. Jūraitė
Gudaitė, Vilnius: Lietuvos
nacionalinis muziejus, kn. 1, 2012,
p. 13)

99. Lakštinio
veidrodinio stiklo
gaminimas pūtimo į
cilindro formą būdu,
ilustracija, Kazys
Strazdas, 1992.

(Kazys Strazdas, *Lietuvos
stiklas: nuo seniausių laikų
iki 1940 metų*, Vilnius:
Mokslų ir enciklopedijų
leidykla, 1992, p. 118)

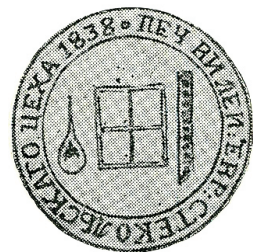
100. Kauno stiklių
cecho anspaudas,
XVIII–XIX a.(?)

(Strazdas Kazys, *Lietuvos
stiklas: nuo seniausių laikų
iki 1940 metų*, Vilnius:
Mokslų ir enciklopedijų
leidykla, 1992)

101. Vilniaus žydų
stiklių cecho anspaudas,
1838–1886.

(Vytautas Merkys, Stasys
Samalavičius, „Vilniaus
senųjų iškabų simbolika“,
in: *Architektūros paminklai*,
1977, t. 4, p. 109–134)

102. Bohemijos stiklo
veidrodis, 1740.

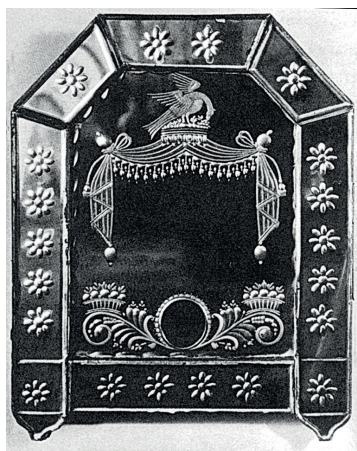
(Большая
иллюстрированная
энциклопедия древностей.
Прага: Артия, 1980, p. 241)

103. Veidrodis-aplikė, Urečos
manufaktūra, XVIII a. vid.

(Zofia Kamienska, *Manufaktura
szklana w Urzeczcu 1737–1846*,
Warszawa: Państwowe Wydawnictwo
Naukowe, 1964, p. 89)

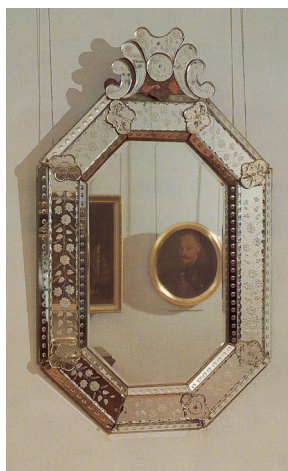
104. Veidrodis su paviršiuje išraižyta karūna, Urečos manufaktūra, saugomas Nacionaliniame Krokuvos muziejuje.

(*Lietuvos dailės istorija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 189)

105. Veidrodis, Urečos manufaktūra, XVIII a. pab.–XIX a. pr.

(LDM, TD-4652, deponuotas viešbučiui „Narutis“ Vilniuje, Pilies g. 24; nuotr. I. Užutaitės, 2010)

106. Veidrodis, Urečos manufaktūra, 1750–1760.

(ČDM, 849; *Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва Беларусі: XII–XVIII стагоддзяў: альбом, аўтар тэксту і складальнік Н. Ф. Высоцкая*, Мінск: Беларусь, 1984.)

107. „Veneciško“ stiklo
veidrodžio fragmentas –
karūna, XIX a.

(LBM, 7469; nuotr. I. Užutaitės,
2010).

108. Veidrodis iš Vilkėnų
dvaro, XVIII–XIX a.

(ŽAM, GEK-1342; nuotr.
I. Užutaitės, 2010)

109. Parodos *Wilna-Minsk*
plakatas, aut. Fredas
Hendriokas, 1918.

(*Library of congress*,
[interaktyvus],
[žiūrėta 2015-10-15], [http://www.
loc.gov/item/2004665964/](http://www.loc.gov/item/2004665964/))

110. S. I. Reizenbergo veidrodžių fabrika reklama 1900 metų prekybininkų kalendoriuje.

(Торгово-промышленный адрес-календарь на: 1900 високосный год, Вильна: Бр. Д. и Х. Яловцеры, 1899, р. 4.)

111. S. I. Reizenbergo veidrodžių fabrika afiša Didžiojoje g., Vilniuje, atvirukas, aut. Davydas Vizūnas, 1911–1912.

(LNM, ATV 15428)

112. S. I. Reizenbergo veidrodžių fabrika reklama, 1914.

(Вся Вильна: адресная и справочная книга города Вильны: 1914 годъ, Вильна: тип. Сыркина, 1914, reklm. nr. 104)

113. V. Blocho veidrodžių fabrika reklama Vilniaus miesto gide, 1908.

(Виноградовъ Александр Александрович, Путеводитель по городу Вильне и его окрестностямъ, Вильна, 1908, (nenumeruoti lapai))

SUMMARY

The Mirror in Lithuania from the Seventeenth to the Early Twentieth Century – a Source of the History of Culture

The problem and relevance of research

The mirror, a multivalent and many-layered artefact that has become an object of several fields of study and interdisciplinary research, can be a valuable source of the history of culture. Offering a reflection of the human body, this work of applied art transformed its self-perception and formed daily habits and rituals. One could say that the evolution of the forms and constructions of the mirror made an impact on the design of the living space – it changed the forms and functions of furniture, and influenced interior lighting and planning. Thus, a thorough analysis of this artefact can provide a great deal of information on the history of culture of various countries. Unfortunately, the heritage of Lithuanian mirrors or, to be more precise, its part that has survived in museums and public spaces, does not reflect the former whole in terms of quantity or quality. As historical interiors deteriorated, and the lifestyle and everyday habits irreversibly changed, the surviving fragments of historical mirrors became isolated material sources, often apparently marginal and devoid of a context. Very few museum exhibits have been identified as production of concrete workshops or movable property of a concrete manor. Therefore, a work of applied art needs contextualization so that it could be used as a unique material source. This can be done with the help of written and visual sources. The analysis of the descriptions or even terms of mirrors allows us to reconstruct a view of the lost whole of historical mirrors.

It should be noted that the scarce surviving examples of the object of research – the mirror – and a very diverse nature of sources describing mirrors or their environment determined a certain inconsistency and fragmentariness of analysis. However, with the aim to give voice to this source of the history of culture and the information that it contains, even small hints have been considered important and have been included in the research in the hope that in the future, when more information becomes available, they will be supplemented, elaborated and specified.

Statements to be defended

- The mirror in Lithuania was an imported artefact and cultural phenomenon. The forms and functions of mirrors that appeared in the period of Baroque in

Western Europe took root in Lithuanian interiors and remained in use up until the early 20th century.

- ▶ Early 17th century mirrors were exhibits of noblemen's collections and objects of pride of their treasuries.
- ▶ The use of mirrors differed not only among the representatives of different social classes (nobility and burghers), but also within each class. These differences were determined both by different financial possibilities and features of tradition and mentality.
- ▶ Mirrors in children's rooms and their toy imitations for children (dolls' houses) reflect the fact that these artefacts became part of the living interior.
- ▶ Splinters of broken mirrors are a valuable and informative part of the history of mirrors.

The object of research and the selection criteria

The object of research – the mirror – is a work of professional applied art. In the present research, the wholeness of the artefact is emphasized, and its constituent parts – the reflecting surface and the frame with decorative details – are not distinguished. In defining the groups of sources, two selection criteria have been chosen. Firstly, mirrors in sacral spaces are not analysed. Mirrors decorating sacral interiors (mirrors and mirror décor in altars) performed somewhat different functions than those in secular interiors. Secondly, in the research of secular spaces, two social classes are addressed: burghers and nobility, the latter including rich clergymen of noble origin. Proceeding from the supposition that the mirror was an object of luxury and prestige, the third social class – peasantry – has not been included in the research. Everyday life of peasants is used only to provide a context, in which luxury is emphasized by means of contrast.

The concept and terms of the mirror

In the research on the history of the mirror, it is important to understand the development of not only the artefact itself, but also its name and references in the written tradition. In the Lithuanian *Dailės žodynas* (*Glossary of Art*, 1999), the mirror is defined as *a glass or metal plate with a smooth surface reflecting an image*. This definition should be supplemented with a variety of forms of the surface (the surfaces of historical mirrors were convex and concave), materials (before glass and metal, mirrors were

made from polished and precious stones), and framing. The *Glossary of Art* contains several terms defining different types of the mirror, of which *trumeau* and *psyche* are most frequently mentioned in written sources and historiography.

In the Lithuanian language, the term *veidrodis* (*mirror*) itself is not old – during almost the entire period of research, this artefact was called *zerkalas* or *zerkolas*, a borrowing from Russian (*зеркало*). Examples can be found in 16th–17th century Lithuanian texts (Palionis Jonas, *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas* [A Selective Dictionary of 16th–17th Century Lithuanian Writings], 2004) and the first dictionaries (the trilingual dictionary *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas: Konstantinas Sirvydas dictionarium trium linguarum* [The First Dictionary of the Lithuanian Language: Konstantinas Sirvydas's Dictionarium Trium Linguarum], 1979; *Lauryno Ivinskio lenkų-lietuvių kalbos žodynas* [Laurynas Ivinskis's Polish-Lithuanian Dictionary], 2010; *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis: skaitytojams palengvinti* [A Dictionary of Foreign and Obscure Words: To Facilitate the Readers], 1907). In the dictionary of international words published in the 1930s (1936), the term *trumeau* is already explained referring to the term *veidrodis*: “a tall, oblong wall mirror”. Thus, it seems that it was not until the interwar period that the term *veidrodis* became established in the Lithuanian language.

In the German treatise written by Matthew Praetorius in the second half of the 17th century, *Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne* (*Deliciae Prussicae or Prussian Theatre*, vol. 3, book 4, 2006), the author used the term *zierkolutti* – “lookers into the mirror”, thus describing pagan priests or sorcerers (*vaidelučiai*) who used a mirror (*Spiegel*) to prophesize the future. Taking into account the ethnographic features of this work, we can guess that the story about *zierkolutti* reached the author from peasant culture. Thus, on the one hand, the usage of the term of Russian origin is once again confirmed, and on the other, the work contains references to the peasant class, which is not included in this research.

The majority of archival sources from the 17th to 19th century, which are analysed in this research, are Polish, and thus the terms of this language *zwierciadło* and *lustro* are predominant. The first term, used in Old Polish approximately until the second half of the 18th century, can be translated as a mirror or the surface of water or a liquid (Valerija Vaitkevičiūtė, *Lenkų-lietuvių kalbų žodynas: Słownik Polsko-litewski: Apie 70000 žodžių* [A Polish-Lithuanian Dictionary: Circa 70,000 Words], 1979). *Lustro* that gradually replaced it in the middle of the 18th century also has a second meaning that can mislead researchers – this term was also used for chandeliers. The problem of the usage of the term *lustra* (*liustr*, *lustro*) for chandeliers and mirrors is thoroughly discussed by Alantė Valtaitė-Gagač in her doctoral dissertation (*XVII–XX a. 4 dešimtmečio*

sietynų paveldas Lietuvoje: Daktaro disertacija [Historical Chandeliers in Lithuania from the 17th century to 1930s: doctoral dissertation], 2015). In identifying the artefacts, the researcher recommends referring to the context of an individual document, e.g. location in a room: chandeliers were always attached to the ceiling, in the centre of the room, while *bra* and mirrors were hung on the walls. Valtaitė-Gagač suggests that *bra* and mirrors should be distinguished according to the described constructional details: framing mentioned along with *lustr* points to a mirror, while *candleholders* refer to a chandelier or a wall lamp *bra*. In many cases these means of identification are helpful, although exceptions may occur. Firstly, candles (with candleholders) were sometimes also set up next to mirrors, on mirror frames or even surfaces. Secondly, research showed that, unlike in the supposition advanced by Valtaitė-Gagač, two different terms could be used for the same artefact in the same source. However, such cases are not numerous.

The sources offering glimpses of the history of the mirror in Western Europe used in this research contain French and English terms for mirrors. French terms are briefly introduced in the book *The Mirror: A History* by Sabine Melchior-Bonnet (2005), and the English terms *looking glass* and *mirror*, used as synonyms, are presented in Donaghy Garrett Elisabeth's article "Looking Glasses in America: 1700–1850", published in the catalogue of American tables and mirrors (in: David L. Barquist, *American Tables and Looking-Glasses: In the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, 1992).

The chronological and territorial limits of the research

The chronological limits of the research include the period from the 17th to the early 20th century. The belated history of mirrors in Lithuania, which we seek to reconstruct at least in fragments, joined the narrative of the history of the mirror in Western Europe at its turning point. The glass moulding technique discovered in the Saint Gobain royal glass manufacture in France in the 17th century allowed producing much taller and wider glass sheets as before – coated with amalgam, they spurred a boom of glass mirrors, both in terms of quantity and quality, on the Western European market. This boom is also reflected in the 17th century sources relevant for Lithuania. The earliest surviving example of Lithuanian historical mirrors is a mirror produced in 1697, which belonged to King of Poland and Grand Duke of Lithuania Augustus II, later – to the Counts Tyszkiewicz, and today is held in the M. K. Čiurlionis National Art Museum (ČDM Tt 2225; identified by Aldona Snitkuvienė). Scarce archaeological finds testify

to the existence of mirrors in Vilnius as early as the 14th and 15th century, but the only proof of the spread of mirrors beyond the territory of the Vilnius Lower Castle and its environs is glass mirrors found among grave goods in the 17th century. The 17th century is also relevant as the beginning of the research because of a possibility to analyse wider groups of written sources, e.g., burghers' property inventories.

To define the timeframe is important not only for the grouping and identification of the sources, but also for specifying the object of research. The technique of blowing glass into a cylindrical shape discovered in the Murano manufacture in Venice in the early 16th century allowed producing glass artefacts with a smooth surface, which outcompeted mirrors of polished metal. Although glass mirrors were produced already in ancient Rome, the glass blowing technique used at that time was highly complicated, the amalgam was fragile and dark, and mirrors themselves were small – such artefacts could not compete with widespread mirrors of polished metal. Thus, starting from the chosen chronological limit of the 17th century, the history of glass rather than metal mirrors both in Western Europe and the territory of Lithuania is discussed.

The research ends with the early 20th century, when the scale of consumption and the production principles underwent a basic change – the mirror became an item of mass production, accessible to all social classes, and lost its status as a sign of social prestige and luxury. This chronological limit is drawn referring to the shift from the 19th to the 20th century that coincided with the end of World War I, in 1918, as was indicated by Jolita Mulevičiūtė („Dar kartą apie skirtį, arba kada Lietuvoje prasidėjo XX a.“ [Once Again About the Shift, or When Did the 20th Century Start in Lithuania?], in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, book 45, 2007). Manifestations of this new era that arrived after the shift and changed the function and forms of mirrors can be clearly seen in a pair of mirrors produced in J. Kamieniecki's mirror and polishing factory in 1937, which is included in the register of valuable cultural objects (unique object code 28363).

The limits of the territory of research include the historical lands of Lithuania, i.e. the lands of the Grand Duchy of Lithuania (today, the territories of Lithuania, West Belarus, North Eastern Poland, Latgala region in Latvia, and part of Ukraine). These limits have been chosen on the basis of the understanding of the Grand Duchy of Lithuania as a state with a common legal and class system, which built a common culture. The chosen territorial limits are also based on the geography of written sources. In the late 18th century, when the Grand Duchy of Lithuania was incorporated into the Russian Empire, cultural traditions hardly changed, and that is why, even speaking about that period, a cultural area in and beyond the present territory of Lithuania will be analysed.

The aim of the research

The aim of the dissertation is, referring to the analysis of written and iconographic sources and surviving historical mirrors, to present the mirror as a source of the history of culture of Lithuania from the 17th to early 20th century.

The objectives of the research

- ▶ To collect empirical material on early mirrors in the territory of Lithuania and establish the directions and problems of the research of mirrors before the middle of the 17th century.
- ▶ To collect data on the surviving mirrors from the 17th to early 20th century in Lithuania and to compare them with information in the written sources.
- ▶ To analyse the spread of mirrors among the social classes of burghers and nobility. To reveal the social importance of the mirror and its evolution.
- ▶ To present the typology of mirrors recorded in Lithuania from the 17th to early 20th century and the basic aspects of their functioning.
- ▶ Referring to archival sources, theoretically reconstruct the dynamics of change of the functions and forms of mirrors depending on their location and means of placement in secular interiors.
- ▶ To justify the hypothesis that up until the 19th century the mirror, with minor exceptions, was an imported artefact and phenomenon in the culture of the Grand Duchy of Lithuania.
- ▶ To discover the ratio of local production to import of mirrors in different periods.
- ▶ To collect historiographical data on the most prominent mirror manufacturers and traders, to discuss the repair of mirrors and the use of broken mirrors.

The method of research

The dissertation is based on the traditional approaches of the history of culture and social history – the collection, description and typological comparison of historical mirrors held in Lithuanian museums, and the reconstructions of the lifestyle of different social classes and groups. Unpublished written sources were selected by using additional literature and the search systems of archives and manuscript departments of libraries, as well as references found in the works by other researchers. In the search for

sources, the chronological limits of the topic have been observed and the documents of two social classes – nobility and burghers – were mainly addressed.

The written sources and historiography are analysed and the text is constructed by following a chronological order, which is broken and modified according to the principles of case study in the parts of research requiring the analysis of discrete phenomena. The analysis of written sources is based on the mathematical statistical method and comparative analysis helping to juxtapose or emphasize contrasts between data from different countries, cities or individuals. The method of reconstruction is used to connect fragmentary data of unequal value and sources of different types (written, iconographic sources and surviving items) into a continuous research.

The novelty and importance of the work

This dissertation is the first scholarly work offering a comprehensive insight into the history of the mirror in Lithuania. In Lithuanian historiography the mirror was presented as a glass artefact or an interior detail, while a more detailed and consistent research analysing the change of the shape, functions and value of the mirror has been lacking. Research on the topics of material culture and history of daily life is also rather scarce.

In the present research it is established which social classes in Lithuania were the main users of mirrors, and which rooms of secular interiors were decorated with this extraordinary element, and why. The analysis of the most popular types of mirrors in Europe and their application in Lithuanian interiors is particularly valuable. The ratio of imported to locally produced mirrors is revealed along with the persons, families and organisations involved in this activity.

Literature and sources

Historiography on the topic of mirrors is not abundant in Lithuania: this object has been fragmentarily presented in the works by specialists in different fields, but there has been a lack of a deeper insight, particularly in the field of art research. In Lithuanian historiography glimpses of the history of mirrors are often included in wider topics, e.g. the history of clothing or glass. The most comprehensive work, in which the processes of mirror production are described and manufacturers are listed, is the study *Lietuvos stiklas: nuo seniausių laikų iki 1940 metų* [Lithuanian Glass: From the Earliest Times to 1940] by Kazys Strazdas (1992); however, in his consistent analysis

of glass production in the territory of the Grand Duchy of Lithuania, the researcher devoted most attention to other glass artefacts (window glass and glassware) rather than mirrors. The same tendencies can be observed in similar works by Polish researchers (Andrzej Wyrobisz, *Szkło w Polsce od XIV do XVII w*, 1968; Sławomira Ciepiela, *Szkło osiemnastowieczne starej Warszawy*, 1977; Kazimierz Buczkowski, *Dawne szkła artystyczne w Polsce*, 1958).

Individual mirrors along with other works of applied art are described in great detail in the catalogues of larger Lithuanian museums: the National Museum of Lithuania, Žemaičiai “Alka” Museum and Šiauliai “Aušra” Museum. Aldona Snitkuvienė’s monograph on the Tyszkiewicz family, in which individual artworks are discussed (*Biržų grajai Tiškevičiai ir jų palikimas* [The Counts Tyszkiewicz from Biržai and Their Heritage], 2008) and a 17th century mirror and *trumeau* that belonged to Grand Duke of Lithuania and King of Poland Augustus II from the Astravas manor are identified, is not the only source of this type used for the present research – other case studies analysing the biographies of noble families and individuals have been used, e.g., the research on the Römer family by Tamara Bairašauskaitė (*Mykolas Juozapas Romeris (1778–1853): Bajoro viešojo ir privati erdvės XIX a. pirmojoje pusėje* [Michał Józef Römer: (1778–1853): The Nobleman’s Public and Private Spaces in the First Half of the 19th Century], 2011), and the studies of the Radziwiłł family by Aistė Palušytė („Jonušo Radvilos mecenatystė“ [The Patronage of Janusz Radziwiłł], in: *Lietuvos kultūros tyrinėjimai* [Research on Lithuanian Culture], vol. 1. 1995; „1647 m. Liubčios kunstkameros inventorius“ [Inventory of the Lyubcha Cabinet of Curiosities], in: *Menotyra* [Art Research], 1996, no. 2). Articles on manors, their interiors and valuable art objects should be also attributed to this group: the article on the Tytuvėnai manor by Jolanta Širkaitė (in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, vol. 47–48. 2008), the research on the history of the Salantai manor and publication of sources in the article *Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antrojoje pusėje* [Life in the Salantai Manor and Estate in the Second Half of the 18th Century] by Elmantas Meilus (in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, vol. 47–48, 2008). The living environment of manors is revealed in the articles by Dalė Puodžiukienė devoted to the architecture and interior of landowners’ houses („Tradicinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“ [A Landowner’s House of Traditional Architecture – A Reflection of the Lifestyle of the Nobility], in: *Menotyra*, 1998, no. 1; „Istoriniai šaltiniai XVI a. – XX a. pradžios medinės dvarų sodybų architektūros tyrinėjimuose“ [Historical Sources in the Research on Wooden Architecture of Manor Houses from the 16th to Early 20th Century], in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, vol. 55, 2009), and Dalia Ramonienė’s research on the living environment and representational interiors of the middle

and petty nobility constituting the majority of this social class („Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII amžiuje“ [The Tendencies of Furnishing and Decoration of Representational Interiors of the Middle Nobility in the 18th Century], in: *Pasaulietiniai interjerai: idėja, dekoras, dizainas* [Secular Interiors: Idea, Décor and Design], 2014; „Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje“ [Reflections of the Ideas of Enlightenment in the Traditional Living Environment of the Middle Nobility], in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių* [The Grand Duchy of Lithuania: Between Tradition and Novelty], 2014). Dalia Klajumienė's monograph *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno* [The Elements of Interior Décor of Vilnius Residential Houses from Classicism to Art Nouveau] (2015) presenting the development of décor and including abundant iconographical material that reveals the role of the mirror in the living environment of burghers in the 19th and early 20th century has been also useful for the present research.

The burgher class of Vilnius and Kaunas, its everyday life and cultural interests have received research attention from historians. The monograph *Vilniaus miesto valdantysis elitas: XVII a. antrojoje pusėje 1662–1702* [The Ruling Elite of the City of Vilnius in the Second Half of the 17th Century] (2002) by Aivas Ragauskas, which contains a chapter on mirrors owned by burghers, deserves to be mentioned. Stasys Samalavičius, the first researcher of everyday life of Vilnius burghers, also wrote about the daily life, interiors and mirrors of burghers (*Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose* [The Culture and Everyday Life of the City of Vilnius in the 17th and 18th Centuries], 2011). The articles by Lina Balaišytė, Mindaugas Paknys, Aistė Paliušytė and Zigmantas Kiaupa devoted to the art collections of burghers contain highly valuable references to archival sources.

A separate group of references and sources used in the dissertation consists of research and archaeological reports based on archaeological material. Glass mirrors found in the 17th century Skėriai ancient burial ground (Mažeikiai district) were discussed in the article „Seniausi veidrodžiai Lietuvoje“ [Earliest Mirrors in Lithuania] by archaeologist Vitas Valatka published in 1973 (in: *Mokslas ir gyvenimas* [Science and Life], 1973, Nr. 4); other three publications by archaeologists are devoted to the finds in the territory of the Vilnius Lower Castle. Research on wooden and metal mirror boxes by Russian and German archaeologists, which helped Lithuanian researchers identify wooden finds in the territory of the Lower Castle, is very thorough and valuable (Елена Александровна Рыбина, „Зеркала в средневековой Руси (проблема атрибуции, публикация оправ с изображениями)“, in: *Великий Новгород в истории средневековой Европы: к 70-летию Валентина Лаврентьевича Янина*,

1993; Ingeborg Krueger, „Glasspiegel im Mittelalter II: Neue Funde und neue Fragen“, in: *Bonner Jahrbuecher*, t. 195 (1995)).

A large group important for the purposes of the current research consists of egodocuments, which present the unique worldview of their authors, daily practices, travel impressions and portraits of contemporaries. From the viewpoint of the topic of this dissertation, the chronology of these works is quite wide: it includes 17th–18th century travelogues (Kazimieras Jonas Vaišnoravičius, *Kelionė po Europą su jaunuoju kunigaikščiu Ostrogiškiu: 1667–1669 metų dienoraštis* [A Trip to Europe with the Young Duke Ostrogsky: A Diary of 1667–1669], 2009; *Butlerio kelionės į Italiją ir Vokietiją 1779–1790 metais dienoraštis* [A Diary of Butler's Trip to Italy and Germany in 1779–1790], 2013; Rėza Liudvikas, *Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius iš vieno Prūsijos armijos kapeliono dienoraščio: Mūšio, kurių liudininku teko būti pačiam autoriui aprašymai* [Information and Notes on the Military Campaigns of 1813 and 1814 from the Diary of a Chaplain of the Prussian Army: Descriptions of a Battle Witnessed by the Author Himself], 2000), and memoirs of Lithuanian public figures from the first half of the 20th century – Merkelis Račkauskas and the artist Barbora Didžiokienė (Merkelis Račkauskas, *Užrašai: Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy* [Notes: Twenty Years (1885–1905) in a Remote Corner of Samogitia], 2008; Barbora Didžiokienė, *Mažosios dailininkės prisiminimai* [Memoirs of a Little Artist], 2011).

A work on the history of culture presenting the Western European context, which is of particular importance for this research, is *The Mirror: A History* by Sabine Melchior-Bonnet (2005). It not only describes the change of forms, materials and techniques, but also speaks about the competition between the two most prominent European mirror manufacturers: the Murano manufacture in Venice and the Saint Gobain royal glass and mirror manufacture in France, and offers an analysis of some cultural meanings of the mirror found in philosophical, psychological and literary texts. The development of the forms, décor and construction of Western European mirrors from the 15th to the 18th century is discussed in the *internet article* “World Mirrors During the Renaissance Period” by the Italian art historian *Helena Costantino Fioratti*. This publication has been the basic source of information on the rarely found term *caminiera*, which, as the research will show, was widely used in Lithuanian interiors.

Like in Lithuanian historiography of mirrors, in the research on the heritage of European mirrors museum catalogues with detailed mirror descriptions and illustrations occupy an important place. One of the most valuable publications of this type is a catalogue of a furniture collection compiled by David L. Barquist (*American*

Tables and Looking-Glasses: In the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University, 1992), whose second part is devoted to 18th and 19th century mirrors. The introductory articles of the publication revealing various unexpected aspects of the history of these artefacts are also valuable. A separate mention should be given to an exhibition catalogue of 16th–19th century art (*Katalog wystawy przemysł artystyczny XVI–XIX w.*, 1948) published by the Tarnów Land Museum in Poland (*Muzeum Ziemi Tarnowskiej*; today, *Muzeum okręgowe w Tarnowie*), in which a mirror of the Urecha manufacture is included. The history of this manufacture, which was highly relevant for the research on Lithuanian mirrors, and illustrations of its artefacts can be found in Polish and Belarusian publications. The works by Polish researchers Jarosław Dumanowski, Elżbieta Kowicka and Andrzej Pośpiech analysing the interior furnishing of burghers' and landowners' homes and its history, mirror trade in Warsaw, and the possibilities and features of analyzing documents of moveable property – highly important topics for this dissertation – should also be mentioned.

Analysis of written and iconographical sources is necessary for the reconstruction of the entire heritage of mirrors. The largest group of written sources representing the everyday life of burghers consists of posthumous property inventories and lists of moveable property, mainly consumer goods. In preparing this dissertation, 17th–18th century property documents of Vilnius burghers held in the Collection of Early Acts of the Lithuanian State Historical Archives, as well as twelve books of the Kaunas Magistracy held in the Manuscript Department of the Vilnius University Library were analysed. Although the geographical limits of the research are very wide, in view of the time assigned for this work, attention was focused on Vilnius as the capital of the Grand Duchy of Lithuania and its political and cultural centre. Research of documents of burghers from other large cities of the Grand Duchy of Lithuania has been left for future researchers with full realization of its large potential and value for the history of Lithuanian mirrors.

Several highly important publications should be mentioned in the group of burgher-related sources: publications prepared by E. Meilus, Mindaugas Paknys and Agnius Urbanavičius significantly supplemented the group of published sources and helped to trace the professions and family relations of the persons mentioned there and unify the spelling of names and surnames. The publications of written sources pertaining to the documents of Vilnius households (archival sources and 19th century periodical publications) by Vladas Drėma, which include references to several mirrors, should be mentioned. The sources of Poznań burghers published in three volumes provided a valuable context for the Lithuanian material and a possibility for comparative analysis.

The research on the material culture of manors is based on the inventories of moveable property of nobles and magnates, testaments, descriptions of manor houses and lists of objects and furniture. The 17th century inventories collected by Konstantinas Jablonskis and Mečislovas Jučas contain a single mention of a mirror – a small mirror attached to a fan. However, even this isolated fact was important in thinking about the role of the mirror in the history of clothing. The publication *Feodalinių žemės valdy Lietuvoje inventorių sąrašas* [A List of Inventories of Feudal Estates in Lithuania] (1963), in which the property documents of manors, folwarks and several burghers held in the Manuscript Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences are described, was very useful as additional literature. These descriptions served as a basis for selecting 17th, 18th and 19th century manor inventories. The search for the sources related to manors was also conducted in the Manuscript Department of the Vilnius University Library – the subject index of its card file directed the author to collection no. 4 containing inventories. In this collection, 115 files were analysed: thirty-six from the 17th century, six from the 18th century, and seventeen from the 19th century. Several files of the mixed collection that were inspected included important documents: lists of jewellery and property of Bogusław Radziwiłł and Ludwika Karolina Radziwiłł, and the testament of Teresa Kryszpin. A large quantity of documents related to manors and noble families that are held in Lithuanian archives and manuscript departments of libraries have been analysed, while the archives of neighbouring countries have remained without research attention. This gap is partly filled by the documents of manors and folwarks presently or formerly located in the territory of today's Belarus and Ukraine, which are held in Lithuania and Poland (*Archiwum Główny Akt Dawnych*).

Beside the above-mentioned written sources, historical photographs of secular interiors found in M. K. Čiurlionis Art Museum, the Molėtai Regional Museum and the Department of Rare Publications of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences, publications by Roman Aftanazy (*Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 4, 1993; *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 5, 1994), and the album of photographs by the Count Kossakowski compiled by Jolita Mulevičiūtė („Vaitkuškis“: *Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos* [“Vaitkuškis”: Count Stanisław Kazimierz Kossakowski (1837–1905) and 19th Century Amateur Photographs], 2015) also helped to reconstruct the view of the past.

Material sources – historical mirrors surviving in Lithuanian museums and public spaces – should be distinguished as a separate group. Although not large, the surviving heritage of Lithuanian mirrors reveals the predominant types and forms of this artefact

and utensil. It is particularly important to use this group of sources when analysing written documents that often are laconic and lack vividness.

Structure

The work is comprised of an introduction, four parts, conclusions, a list of literature and sources, and iconographic material supplementing and explaining the research. The text is constructed following the chronological order, which is sometimes broken with the aim to discuss a specific group of sources, e.g. egodocuments from the 17th to early 20th century, or documents pertaining to a family or person from different periods. This “flexibility” of chronology also serves to show the crucial moments of the research by emphasizing contrasts or the lack thereof.

1. Early mirrors before the middle of the 17th century

In the first part of the dissertation comprised of three chapters, separate segments of the history of the mirror related to the period before the middle of the 17th century are discussed. For the purposes of this research, the term *early mirrors* refers to artefacts that functioned before the established limit of the middle of the 17th century, which today can be seen only in the form of archaeological finds. Mirrors that did not survive are “represented” by scarce allusions in the written sources from the first half of the 17th century.

1.1. Archaeological finds

In the first chapter, archaeological finds related to mirrors – wooden mirror boxes and small glass mirrors – are presented. Twelve fragments of wooden artefacts found in the territory of the Vilnius Lower Castle during excavations were identified referring to analogous metal finds in other countries. An artefact representing a mirror painted in the earliest Lithuanian iconographic source – an early 16th century fresco in the Vilnius Church of St Francis of Assisi and St Bernard of Sienna – is analogous in form and décor to the frame of a mirror box made from fir wood and dated to the 15th century. The second group of archaeological finds – small glass mirrors and their fragments – reveal the spread of glass mirrors in Lithuania in the 17th century (in a

wider area than the territory of the Vilnius Lower Castle). The chosen chronological limit of research – the 17th century – is partly based on this wider area.

1.2. Mirrors in the treasuries and cabinets of curiosities of magnates

The second chapter is devoted to the analysis of written sources from the first half of the 17th century. With the help of the case study of the cabinet of curiosities of the Lyubcha (Любча) Castle of the Radziwiłł family, collections of artworks and cabinets of curiosities of magnates in the first half of the 17th century and the place of mirrors in them are discussed. The phenomena of inheritance and donation of luxurious mirrors and their acquisition during distant travels are analysed in the context of the treasuries of magnates, which confirm that in the 17th century mirrors were items of exceptional luxury and attributes of social prestige.

1.3. Small mirrors as part of an outfit

In the final chapter of the first part, attention is focused on small mirrors that were used as a detail of an outfit. Although written sources on this topic are particularly scarce, the history of European costume can show how the evolution of the outfit transformed the principles of carrying mirrors. Several positions of carrying small objects have been recorded. The first is hanging them on a chain or a belt around the waist. The second position appeared along with a novelty of men's clothing – pockets. The term *pocket watch* is derived from this detail of an outfit. The third position of carrying small objects, mirrors possibly among them, is women's handbags of various types that evolved from decorated pouches meant for handiwork.

2. Mirrors from the middle of the 17th to the late 18th century

In the second part of the dissertation, the features of the functioning of the mirror in society are revealed by analysing property documents of burghers and nobles from the second half of the 17th to the 18th century. Different groups of sources are analysed: in the case of burghers, most information is provided by posthumous property inventories and lists of goods, and in the case of nobles – by inventories of manors and folwarks, and lists of moveable property. Fragmentary mentions are often the only witnesses of

the lost heritage, thus making the type of the source and the context in which a mirror is mentioned particularly relevant: lists of objects in property inventories, testaments, revenue and expenditure or stocktaking books, or interiors mostly mentioned in detailed descriptions of manors and folwarks. Discussed separately, the sources pertaining to burghers and nobles divide the second part of the dissertation into two chapters.

2.1. Mirrors in the burgher environment in the 17th and 18th centuries

The case of burghers is analysed by dividing this class into professional or activity groups. The first group consists of merchants and vendors. The explanation of the popularity of mirrors among the representatives of this professional group (the largest number of mirrors was found in property inventories of merchants) rests on two suppositions. On the one hand, large-scale merchants were among the richest residents of the city, their occupation was directly related to travels to foreign countries, and thus goods produced elsewhere easily found their way into merchants' homes. On the other, trade in goods was a source of living for the representatives of this occupation, and mirrors were often mentioned in property inventories among haberdashery, grocery or textile shop goods.

A group of Vilnius burghers in the second half of the 17th and the 18th century that ranks second according to the number of mirrors in their possession is city officials: members of the city council, wójt, court officials, clerks, treasury and weighing office employees. Research of this group is based on the monograph by Aivas Ragauskas (*Vilniaus miesto valdantysis elitas: XVII a. antrojoje pusėje 1662–1702*, 2002), with several supplements of data found in written sources.

The third group of burghers – artisans – constituted the majority of this class. However, in the present research, representatives of this group are a minority – there are as few as three property inventories including mirrors of artisan families in the Vilnius material. On the one hand, artisans were not the richest or most influential group of burghers (with the exception of masters of prestigious crafts, e.g. goldsmiths), and that is why they less frequently acquired items of luxury and prestige. On the other, historiography contains references to the fact that documents pertaining to this group of burghers were rarely included in the acts of municipal magistracies – the surviving sources do not reflect the actual spread of mirrors among artisans.

For the last group of burghers, a conventional definition of “other occupations” has been chosen – these are burghers whose occupations are not related to trade or official position in the city. In the Vilnius material we find the only person pertaining

to this group – professor of Vilnius University, clergyman Hieronim Stroynowski who was noted for his high erudition.

2.2. Mirrors in the everyday life of the nobility

The second chapter is devoted to the analysis of documents related to the noble class. Three property groups are distinguished in this class – nobles who excelled in wealth, political influence and traditions among the rest of their class, middle and petty nobles. The most abundantly analysed property documents – inventories of moveable property and testaments of various types – have survived mainly among the sources of the first two groups. The most frequently encountered groups of objects, to which mirrors are attributed – household utensils and furniture – are distinguished in the descriptions of noblemen's property. Classification of mirrors reflects not only their function or size, but also the compilers' approach to these artefacts.

Special attention in this chapter is given to women's testaments. Research revealed that the view of the mirror as a feminine attribute may have appeared due to legal rather than cultural reasons – according to the legal system of that time, moveable property (to which mirrors were also attributed) was bequeathed by a will to a female heir, and real estate – to a male. According to this principle of inheritance, mirrors were passed down along the female line of the family.

3. Development of the forms and functions of the mirrors from the 18th to the early 20th century

The third part of the dissertation is devoted to large-size mirrors, or interior mirrors, which are united into a group not only by their size and construction, but also by their general functions: in the interior mirrors reflected natural and artificial light, created an impression of space and depth in the room, and reflected (“multiplied”) the elements of interior décor and valuable art objects. They constitute the largest part of the surviving material heritage of Lithuanian mirrors: not more than approximately a dozen small mirrors and approximately two hundred large mirrors meant for the interior are held in museums, and the register of valuable cultural objects of Lithuania includes thirteen interior mirrors and not a single small mirror.

In this part of the research, the known historical interiors containing mirrors are discussed; referring to excerpts of written sources – 18th–19th century property

inventories of manors, in which the place of the mirror in the interior is identified, a reconstruction of the full view of secular interiors is offered, and the importance of mirrors in these interiors is shown. Iconographic sources, mostly photography that gained popularity in the second half of the 19th century, have also been very useful for the reconstruction of interiors with mirrors and have considerably contributed to the analysis.

3.1. Mirror effects and the types of the artefact in Western Europe

In the first chapter of the third part, the development of the forms and functions of mirrors in Western Europe is presented starting from the 17th century – without the Western European context, fragmentary data on mirrors in Lithuania cannot offer a clear view of the functioning of these artefacts in non-extant interiors. In this chapter, the main types of mirrors distinguished according to their function, construction, location and means of placement in a room are presented. In the 18th–19th century iconographic material and the history of the interior of various European countries, two locations of the mirror in a room are most frequently recorded: above the mantelpiece and in between the openings of the room, in most cases – windows. *Trumeau* and *caminiera* – mirror types adapted to the rooms of different function that appeared in the late 17th and 18th century – were hung above the mantelpiece. Another type of *trumeau* was a tall mirror that was hung in the space between the openings (mainly windows). A discovery of the 18th century – a *psyche* “swaying” on a horizontal axis – was meant exclusively for private interiors. In the 19th century, the return of small round or oval-shaped wall mirrors with a convex surface is noticed (imitation of the form of mirrors produced by glass blowing, which was widespread in the Middle Ages).

3.2. Mirrors in Lithuanian interiors

The analysis of interior mirrors of the 18th and the first half of the 19th century is mostly based on archival sources. Property inventories of two types are basically useful for the research on interiors: detailed descriptions of rooms helping to reconstruct the arrangement of the décor and furniture, and lists of pieces of furniture meant for concrete rooms. The second type allowing us to “localize” the mirror in the interior without a detailed description of the room is related to a new tendency of the use of mirrors that became distinct in the 18th century – attaching them to

furniture. Depending on the type of furniture, mirrors were “scattered” in various rooms of the house, which were traditionally distinguished into two types: representational and private or residential. An important role in this research is given to published sources: memoirs, scientific publications with excerpts from sources, as well as iconographical and material sources – mirrors that have survived in Lithuanian museums.

3.2.1. Mirrors in the representational environment of the nobility

Historiography shows that the differences between the various strata of the nobility can be most clearly seen in the representational spaces of their homes – it is in these spaces that luxury and comfort was concentrated. In this subchapter, various rooms of noblemen’s houses meant for representation are discussed – an antechamber, a dining room and a living room, guest rooms and even a palace park. The latter space of acculturated nature was related to the interior by means of mirrors – hung in front of the windows, mirrors reflected the park, thus creating an impression of a park in the interior; mirrors were taken to parks or gardens for special situations or occasions, thus conventionally expanding the space of the living room (or at least transferring its function).

3.2.2. Mirrors in the private space of the palace

While analysing the case of Lithuanian representational and private interiors, certain digressions from the standards established in Western Europe were revealed. A *psyche* that in Western Europe was most often found in bedrooms, cloakrooms and boudoirs occupying an intermediary position between a bathroom and guest room, in Lithuanian iconographic sources was also seen in living rooms and dining rooms.

Special attention in the present research is focused on the interior of children’s rooms – a topic that has so far received little research attention. As can be judged from the surviving childhood memoirs and scarce iconographic examples, the furnishing of children’s rooms hardly differed from that of adults’ rooms, and thus a mirror functioned there just like in any other bedroom. One can judge about the spread of mirrors in children’s environment from imitations of these artefacts in dolls’ houses. On the other hand, toy imitations of mirrors also points to their spread and understanding as an integral and obligatory interior detail.

3.2.3. The living environment of burghers and the mirror

In this subchapter, referring to specific groups of sources – publications containing advice on the “right” way to arrange one’s living environment, which were very popular in the second half of the 19th century among the bourgeoisie, exhibition catalogues of interior and household objects, as well as individual iconographic sources, – the place and specific features of mirrors in the living environment of burghers are analysed. A conclusion is made that the bourgeois principle of thrifty and modest living was one of the reasons that determined the understanding of the mirror as a household utensil among the burghers, particularly in the late 19th – early 20th century.

4. Manufacture, repair, import and trade of mirrors before the early 20th century

In the last part of the dissertation, the author again returns to the 17th century, which was established as the starting point of the research, and discusses as consistently as possible (taking into account the fragmentary character of the data) the issues of the production, trade and import of mirrors in the Grand Duchy of Lithuania, as well as in the 19th and early 20th century, while leaving out the already explored aspects of the history of mirrors in Lithuania. The analysed historiography and several written sources allow adding the names of manufacturers and traders to supplement the picture of historical mirrors and better understand why it took so long for Lithuanian culture to “tame” this glass artefact.

4.1. Issues of the production of mirrors in the Grand Duchy of Lithuania and the question of import

The first chapter of the fourth part of the dissertation addresses the period of the Grand Duchy of Lithuania – the 17th and 18th centuries. There is no proof that at that time mirrors were produced in the cities of the Grand Duchy – there were no specialized guilds of mirror makers, their closest counterparts being the glassmakers’ guilds and individual glassmakers who operated in cities (examples of Vilnius, Kaunas, Kėdainiai and Biržai are presented), about which little is known. The conducted research leads us to a conclusion that in the period from the 17th to the 19th century mirrors (or at least their non-amalgamated glass) were imported goods, as were crockery or glass sheets for windows. The most famous and most widely analyzed Radziwiłł glass and

mirror manufacture (1737–1746) that operated near the village of Urecha (in the present territory of Belarus) was an exception. Mirrors produced by this manufacture sometimes had a unique style, and sometimes imitated the forms and décor of the production of other European mirror manufacturers.

4.2. Mirrors in the 19th and early 20th century. The monopoly of import and the first factories

From the 19th century onwards, the mirror began to be regarded as a household implement, and new aspects came to the surface in the history of its functioning: the acceleration of the production process, and the turning of the formerly exclusive artefact into an item of mass production, which changed the features of its trade and acquisition. In this chapter, referring to commercial advertisements in the periodical press, lists of mirror suppliers and manufacturers, and exhibition catalogues, the most famous factories and traders are indicated – I. Reizenberg's and V. Bloch's mirror production companies that operated in Vilnius and produced mirror glass from imported glass sheets, sold imported mirrors, and even repaired broken ones.

In this chapter, attention is given to the topic of splinters of broken mirrors and cracked mirrors that have so far been on the periphery of the history of the mirror. Splinters best reveal the basic function of the mirror: magnificent décor, measurements adapted for the interior, and sometimes even the primary form is lost, but the reflecting mirror surface remains. That is why splinters and cracked mirrors were used in everyday life as substitutes for high-quality mirrors.

Conclusions

The research on the mirror as a source of the history of culture from the 17th to the early 20th century allowed us to view this object of applied art in different contexts of the history of Lithuanian culture and art, and reveal various aspects of social life related to the history of the mirror in Lithuania. The evolution of the forms of the mirror reveals the development of the interior and everyday life of its inhabitants. To generalize the research results, the following conclusions can be made:

- ▶ Fragments of wooden mirror boxes found during archaeological excavations prove that already in the 14th century small pocket mirrors were used in the territory of Lithuania (even if it was limited to the area of the Vilnius Lower Castle), which, judging from the analogues published by Slavic researchers, were spread

in a wider European area. Fragments of glass mirrors from 17th century gravesites confirm the understanding of the mirror as a particularly valuable household utensil. However, today the scarce archaeological finds related with mirrors in Lithuania are not a sufficient proof of their use as an attribute of woman's grave goods.

- ▶ Mirrors held in the 17th century cabinets of curiosities and treasuries of nobles were artworks of extraordinary value, family treasures passed over from generation to generation. These mirrors should be regarded as artworks or artefacts of the cabinets of curiosities rather than integral interior details – their presence in the room was inseparable from exhibition tables, display cases or even the walls, but did not have much in common with interior decoration or other functions of interior mirrors.
- ▶ The research into the case of the city of Vilnius has showed that the use of mirrors among Lithuanian burghers increased in the first half of the 17th century. This supposition follows from a comparative analysis of property documents of Vilnius and Poznan burghers. The use of luxury items depended on an individual's social position in his or her own class – the highest ranks of both noblemen and burghers – magnates, large landowners, well-off merchants and members of the city's magistracy – owned the largest number of luxurious items.
- ▶ As has been revealed by the overview of the history of European mirrors, mirrors that appeared in interiors in the period of high Baroque acquired a great many functions, the most important among which were the visual “multiplication” of light, space and interior elements – artworks, and the “connection” of the interior to the exterior landscape. Although the forms and the décor of the mirror gradually became simpler and the mirror turned from a luxury item into a household utensil, the above mentioned functions of mirrors and their position and means of placement in the interior dictated by these functions remained the same up until the early 20th century.
- ▶ Mirror types popular in Europe – *psyche*, *trumeau*, and *mantelpiece trumeau* – existed in Lithuanian interiors as well. Although the terms found in the written sources raise doubts about the spread of some types, e.g. *psyche*, the visual and material sources (surviving examples of historical mirrors) show that this problem is more related to the fact that the term itself did not take root in Lithuania, and has less to do with the popularity of mirrors.
- ▶ In terms of its use and production, the mirror was an imported cultural phenomenon in Lithuania. It was not until the second half of the 17th century that the first information on luxury mirrors and their owners became available, and the

Radziwiłł glass and mirror manufacture in Urecha (1737–1746) was the only one to produce mirrors as a single artefact, and at the time of its establishment masters from Silesia worked and taught local artisans the basics of the craft. Even the glass factories that operated in the early 20th century in Vilnius did not produce mirrors but only processed and decorated mirror glass.

- Research revealed that broken mirrors did not lose their status as a luxury item – they remained in representational chambers and were even passed on as inheritance. The fact that in the early 20th century mirrors could still be insured by insurance companies (along with real estate and health) shows that the losses experienced in the event of mirror breakage were great. People invested even in broken mirrors – they were repaired, and if they were beyond repair, their splinters were used as a particularly valuable and expensive material of interior décor for furniture and wall upholstery, and sometimes functioned as a toilette set.

SANTRAUKA

Veidrodis XVII a.–XX a. pradžioje Lietuvoje – kultūros istorijos šaltinis

Problema, jos pagrindimas ir aktualumas

Veidrodis, daugiaprasmis ir daugiasluoksnis dirbiny, tapęs ne vienos disciplinos bei tarpdisciplininio tyrimo objektu, gali būti vertingas kultūros istorijos šaltinis. Šis taikomosios dailės kūriny, atspindėjęs žmogaus kūną, keitė jo savivoką, formavo kasdienius įpročius ir ritualus. Veidrodžių formų ir konstrukcijų kaita, galima sakyti, perkūrė gyvenamosios erdvės dizainą – keitė baldų formas ir jų funkcijas, veikė interjero apšvietimą ir suplanavimą. Todėl išsami šio dirbinio analizė gali itin daug pasakyti apie įvairių kraštų kultūros istoriją. Deja, Lietuvos veidrodžių paveldas, tiksliau, muziejuose ir viešosiose erdvėse išlikusi jo dalis, neatskleidžia buvusios visumos nei kiekybiniu, nei kokybiniu požiūriu. Sunykus istoriniams interjerams, negrįžtamai pakitus gyvenimo būdui ir buičiai, likę veidrodžių paveldo fragmentai tapo pavieniais, dažnai atrodančiais kaip marginalijos, netekusiais konteksto materialiais šaltiniais. Vos keletas muziejų eksponatų identifikuoti kaip konkrečių dirbtuvių gaminiai ar konkretaus dvaro kilnojamas turtas, todėl norint pasinaudoti šiuo taikomosios dailės kūriniu kaip unikaliu materialiuoju šaltiniu būtina jį įkontekstinti. Tą galima padaryti pasitelkus rašytinius ir vizualius šaltinius. Analizuojant juose aptiktus veidrodžių aprašymus ar vien įvardijimus, įmanoma rekonstruoti neišlikusios paveldo visumos vaizdą.

Visgi tenka pastebėti, kad paties tyrimo objekto – veidrodžio – menkas išlikimas ir šaltinių, nusakančių jį ar jo aplinką, margumynas lėmė tam tikrą analizės netolygumą ir fragmentiškumą. Tačiau siekiant šį kultūros istorijos šaltinį ir jo teikiamą informaciją kuo geriau „prakalbinti“, net ir menkos užuominos laikytos svarbiomis ir trauktos į tyrimą tikintis, kad ateityje, atsiradus daugiau informacijos, jos galės būti pildomos, gludinamos ir tikslinamos.

Ginamieji teiginiai

- ▶ Veidrodis Lietuvoje – importuotas dirbiny ir kultūros reiškinys. Lietuvos interjeruose prigijo ir iki pat XX a. pradžios naudotos Baroko laikotarpiu Vakarų Europoje sukurtos veidrodžių formos bei funkcijos.
- ▶ XVII a. pradžioje veidrodžiai – didikų kolekcijų eksponatas ir lobynų pasididžiavimo objektas.

- ▶ Veidrodžių naudojimas skyrėsi ne tik tarp skirtingų luomų atstovų (bajorų ir miestiečių), bet ir pačiuose luomuose. Šie skirtumai nulemti tiek skirtingų finansinių galimybių, tiek ir tradicijos bei mentaliteto ypatybių.
- ▶ Veidrodžiai vaikų kambariuose ir jų imitacija su vaikais siejamuose žaisluose (lėlių namuose) – dirbinių įsitvirtinimo gyvenamajame interjere atspindys.
- ▶ Veidrodžių šukės – vertinga ir informatyvi veidrodžių istorijos dalis.

Tyrimo objektas ir jo atrankos kriterijai

Tyrimo objektas – veidrodis – profesionaliosios taikomosios dailės kūrinys. Tyrime akcentuojamas šio dirbinio vientisumas, neišskiriant jį sudarančio veidrodinio paviršiaus ir rėmo bei apipavidalinimo. Apsibrėžiant šaltinių grupes, pasirinkti du objektų atrankos kriterijai. Pirmas – atsakyta veidrodžių, buvusių sakralinėse erdvėse. Antra – tiriant pasaulietinę erdvę apsiribojama dviem luomais: miestiečiais ir bajorais, prie kurių priskiriami ir turtingi bajoriškos kilmės dvasininkai. Sakralinius interjerus puošę veidrodžiai (veidrodžiai ir veidrodinis dekoras altoriuose) atliko kiek kitokias funkcijas nei pasaulietiniame interjere. Remiantis prielaida, kad veidrodis buvo prabangos ir prestižo daiktas, tyrime atsakyta trečiojo luomo – valstietijos. Valstietiška buitį pasitelkiama tik kaip kontekstas, kuriame kontrasto principu aiškiausiai išryškėja prabanga.

Veidrodžio sąvoka ir terminai

Tyrinėjant veidrodžio istoriją, svarbu suvokti ne tik paties dirbinio, bet ir jo pavadinimo bei įvardijimo rašytinėje tradicijoje raidą. Lietuviškame *Dailės žodyne* (1999) veidrodis apibūdinamas kaip *lygaus paviršiaus stiklo arba metalo plokštė, atspindinti vaizdą*. Šią sąvoką reikėtų papildyti paviršiaus formų (istorinių veidrodžių paviršiai buvo išgaubti ir įdubę) ir medžiagų (anksčiau nei iš stiklo ir metalo veidrodžiai gaminti iš nugludintų akmenų ir brangakmenių) įvairovę bei aprėminimo įvardijimu. Minėtame *Dailės žodyne* skirtingiems veidrodžių tipams nusakyti pateikiama keletas terminų, iš kurių dažniausiai šaltiniuose ir istoriografijoje minimi triumo bei psichė.

Pats terminas *veidrodis* nėra senas – beveik visą tyrinėtą laikotarpį lietuvių kalboje šis dirbinys vadintas *zerkalu* arba *zerkolu*, skoliniu iš rusų kalbos (зеркало). Pavyzdžių galima rasti XVI–XVII a. lietuviškuose tekstuose (Jonas Palionis, *XVI–XVII a. lietuviškų raštų atrankinis žodynas*, 2004) bei pirmuosiuose žodynuose (Konstantino

Sirvydo *Trijų kalbų žodyne* (*Pirmasis lietuvių kalbos žodynas: Konstantinas Sirvydas. Dictionarium trium linguarum*, 1979; *Lauryno Ivinskio lenkų–lietuvių kalbos žodynas*, 2010; *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis: skaitytojams palengvinti*, 1907). XX a. ketvirtame dešimtmetyje publikuotame *Tarptautinių žodžių žodyne* (1936) terminas *triumo* aiškinamas jau pasitelkus *veidrodžio* terminą: „aukštas, pailgas sieninis veidrodis“. Taigi, atrodo, kad terminas *veidrodis* lietuvių kalboje įsitvirtino tik tarpukaryje.

Vokiečių kalba XVII a. II pusėje parašytame veikale *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla* (Matas Pretorijus, *Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla*, t. 3, kn. 4, 2006), Matas Pretorijus pavartojo terminą *zierkolutti* – „žiūrėtojai į veidrodį“, taip apibūdindamas žynius, arba burtininkus (*vaidelučius*), kurie ateities pranašystėms naudojo veidrodį (*Spiegel*). Atsižvelgdami į šio veikalo etnografinius bruožus, galime numanyti, kad pasakojimas apie *zierkolutti* jį pasiekė iš valstietiškos kultūros. Taigi, viena vertus, dar kartą patvirtinamas rusų kalbos kilmės termino vartojimas, kita vertus, nurodoma į valstiečių luomą, kurį šiame tyrime aplenkiamo.

Dauguma XVII–XIX a. archyviniių šaltinių, kurie analizuojami tyrime, parašyti lenkų kalba, todėl dominuoja šios kalbos terminai: *zwierciadło* ir *lustro*. Pirmasis, senojoje lenkų kalboje vartotas maždaug iki XVIII a. II pusės, gali būti verčiamas kaip veidrodis arba vandens, skysčio paviršius (Valerija Vaitkevičiūtė, *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas. Słownik polsko–litewski: apie 70 000 žodžių*, 1979). XVIII a. viduryje jį pamažu pakeitęs *lustro* turi ir antrąją reikšmę, klaidinančią tyrinėtojus, – šiuo terminu vadinti ir sietynai. Termino *lustra* (*liustr*, *lustro*) taikymo sietynams ir veidrodžiams problemą savo daktaro disertacijoje išsamiai aptaria Alantė Valtaitė-Gagač (*XVII a. – XX a. 4 dešimtmečio sietynų paveldas Lietuvoje: daktaro disertacija*, 2015). Identifikuojant dirbinius, tyrėja rekomenduoja remtis individualaus dokumento kontekstu, pavyzdžiui, buvimo vieta, padėjimo ar pritvirtinimo būdu: sietynai visuomet tvirtinti prie lubų, patalpos viduryje, *bra* bei veidrodžiai – ant sienų. *Bra* ir veidrodžius A. Valtaitė-Gagač siūlo skirti pagal aprašytas konstrukcines detales: greta *lustr* įvardyti rėmai rodo esant veidrodį, žvakidėlės – sietyną arba sieninį šviestuvą *bra*. Daugeliu atvejų tokie identifikavimo būdai pasiteisina, tačiau gali būti ir išlygų. Pirmoji jų – žvakės (su žvakidėmis) tvirtintos ir greta veidrodžių, ant veidrodžių rėmų ar net veidrodinio paviršiaus. Antra – tyrimas parodė, kad, skirtingai nei A. Valtaitės-Gagač iškėltoje prielaidoje, dviem skirtingais terminais tame pačiame šaltinyje buvo vadinti tie patys dirbiniai. Vis dėlto tokių atvejų nėra gausu.

Literatūroje, kuria remtasi atskleidžiant Vakarų Europos veidrodžių istorijos fragmentus, veidrodžiai įvardijami prancūzų ir anglų kalbomis. Prancūzų kalbos sąvokas trumpai pristatė Sabine Melchior-Bonnet knygoje *Veidrodžio istorija* (2005), anglų kalbos terminai *looking glass* ir *mirror*, vartojami kaip sinonimai, pristatyti Donaghy

Garrett Elisabeth straipsnyje „Looking glasses in America: 1700–1850“, publikuotame amerikietiškiems stalams ir veidrodžiams skirtame kataloge (in: David L. Barquist, *American tables and looking-glasses: in the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, 1992).

Darbo chronologinės ir teritorinės ribos

Tyrimo chronologinės ribos apima laikotarpį nuo XVII a. iki XX a. pradžios. Vėlyva Lietuvos veidrodžių istorija, kurią bent fragmentiškai siekiame rekonstruoti, įsiterpė į Vakarų Europos veidrodžių istorijos pasakojimą lūžiniu momentu. XVII a. Karališkojoje Prancūzijos Sen Gobeno (*Saint Gobain*) stiklo manufaktūroje atrastas stiklo liejimo būdas leido gaminti kur kas aukštesnius ir platesnius stiklo lakštus nei iki tol – padengti amalgama jie sukėlė kiekybinę ir kokybinę stiklinių veidrodžių bumą Vakarų Europos rinkoje. Šis proveržis atsispindi ir Lietuvai aktualių XVII a. šaltinių visumoje. Seniausias išlikęs Lietuvos veidrodžių paveldo pavyzdys – Aldonos Snitkuvienės identifiкуotas 1697 m. pagamintas veidrodis, priklausęs Lenkijos karaliui ir Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Augustui II, vėliau – grafams Tiškevičiams, o dabar saugomas Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje (ČDM, Tt 2225). Negausūs archeologiniai radiniai byloja apie veidrodžius Vilniuje dar XIV–XV a., tačiau tik XVII a. įkarpėse rasti stikliniai veidrodėliai tampa veidrodžių paplitimo platesnėje Lietuvos teritorijoje nei Vilniaus Žemutinės pilies aplinka įrodymu. XVII a., kaip tyrimo pradžia, aktualus ir dėl galimybės analizuoti gausėses rašytinių šaltinių grupes, pavyzdžiui, miestiečių turto inventorius.

Laiko apibrėžtis svarbi ne tik grupuojant šaltinius bei jų ieškant, bet ir įvardijant tyrimo objektą – XVI a. pradžioje Venecijos Murano manufaktūroje išrastas stiklo pūtimo į cilindro formą būdas leido gaminti plokščio paviršiaus stiklinius dirbinius, kurie nukonkuravo poliruoto metalo veidrodžius. Nors stikliniai veidrodžiai gaminti dar antikinėje Romoje, tačiau tuomet naudotas stiklo pūtimo būdas buvo itin sudėtingas, amalgama – trapi ir tamsi, o patys veidrodėliai – maži, tad tokie dirbiniai negalėjo konkuruoti su plačiai paplitusiais poliruoto metalo veidrodžiais. Taigi, nuo pasirinktos XVII a. ribos ne tik Vakarų Europoje, bet ir Lietuvos teritorijoje aptariame nebe metalinių, o stiklinių veidrodžių istoriją.

Tyrimas baigiamas XX a. pradžia, kai iš esmės kito vartojimo mastai ir gamybos principai – veidrodis tapo masinės gamybos preke, pasiekiami visiems socialiniams sluoksniams, nebeliko veidrodžio kaip socialinio prestižo ir prabangos ženklų statuso. Žemesnioji chronologinė riba brėžiama pagal Jolitos Mulevičiūtės įvardytą XIX ir

XX a. epochų skirtį, žymimą Pirmojo pasaulinio karo pabaiga – 1918 metais („Dar kartą apie skirtį, arba kada Lietuvoje prasidėjo XX a.?“, in: *Vilniaus dailės akademijos darbai*, kn. 45, 2007). Po to atėjusios naujos epochos, pakeitusios veidrodžių paskirtį ir formas, apraiškų aiškiai matyti 1937 m. J. Kameneckio veidrodžių ir šlifavimo fabrike pagamintoje veidrodžių poroje, įrašytoje į Kultūros vertybių registrą (unikalus objekto kodas 28363).

Tyrimo teritorijos ribos apima istorines Lietuvos žemes, tai yra Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žemes (šiandien tai Lietuvos teritorija, Vakarų Baltarusija, Šiaurės Rytų Lenkija, Latvijos Latgalos regionas, Ukrainos dalis). Tokios ribos pasirinktos remiantis LDK, kaip vienos valstybės, turėjusios bendrą teisinę ir luominę sistemas, kūrusios bendrą kultūrą, samprata. Pasirinktas teritorijos ribas pagrindžia ir rašytinių šaltinių geografija. XVIII a. pabaigoje, LDK atsidūrus Rusijos imperijos sudėtyje, kultūrinės tradicijos mažai tepasikeitė, todėl net ir tuo laikotarpiu į Lietuvą bus žvelgiama platesniu nei dabartinės Lietuvos ribos žvilgsniu.

Tyrimo tikslas

Disertacijos tikslas – remiantis rašytinių ir ikonografinių šaltinių bei išlikusių veidrodžių paveldo pavyzdžių analize, atskleisti veidrodį kaip XVII a.–XX a. pradžios Lietuvos kultūros istorijos šaltinį.

Tyrimo uždaviniai

- Surinkti empirinę medžiagą apie ankstyvuosius veidrodžius Lietuvos teritorijoje bei nustatyti veidrodžių iki XVII a. vidurio tyrimo gaires ir problemas.
- Surinkti duomenis apie išlikusius ir Lietuvoje saugomus XVII a.–XX a. pradžios veidrodžius ir palyginti juos su rašytinių šaltinių informacija.
- Išsiaiškinti veidrodžių paplitimą miestiečių ir bajorų luomuose. Atskleisti veidrodžio socialinę reikšmę ir jos kitimą.
- Pateikti XVII a.–XX a. pradžios Lietuvoje buvusių veidrodžių tipologiją ir svarbiausius jų funkcionavimo aspektus.
- Remiantis archyviniais šaltiniais teoriškai rekonstruoti veidrodžių funkcijų ir formų, priklausomai nuo jų vietų ir įkomponavimo būdų pasaulietiniame interjere, kaitos dinamiką.

- ▶ Pagrįsti hipotezę, kad iki XIX a. su nedidelėmis išimtimis veidrodis buvo *importinis* dirbiny ir reiškinys LDK kultūroje.
- ▶ Išsiaiškinti vietinės gamybos ir importo santykį skirtingais laikotarpiais.
- ▶ Surinkti istoriografinius duomenis apie žymiausius veidrodžių gamintojus ir prekeivius, aptarti veidrodžių taisymą ir sudužusių veidrodžių naudojimą.

Tyrimo metodas

Disertacijoje taikomos tradicinė kultūros istorijos ir socialinės istorijos prieigos: duomenų apie Lietuvos muziejuose saugomus istorinius veidrodžius rinkimas, aprašymas, tipologinis lyginimas, skirtingų socialinių luomų ir jų grupių gyvensenos rekonstrukcijos. Nepublikuoti rašytiniai šaltiniai atrinkti naudojantis parankine literatūra bei archyvų, bibliotekų rankraštynų paieškos sistemomis, kitų tyrėjų darbuose rastomis nuorodomis. Atliekant paiešką laikytasi chronologinių temos rėmų bei orientuotasi į dvejų luomų – bajorų ir miestiečių – dokumentus.

Rašytinių šaltinių bei istoriografijos analizė atliekama ir tekstas konstruojamas pasi-
telkus chronologinę seką, kuri laužoma bei keičiama atvejo studijos principais tam tikrų reiškinų analizės reikalaujančiose tyrimo dalyse. Rašytinių šaltinių analizei taikomas matematinis statistinis metodas ir lyginamoji analizė, padedanti sugretinti arba išryškinti kontrastus tarp duomenų iš skirtingų šalių, miestų ar asmenų. Fragmentiškiems ir nelygiaverčiams duomenims bei skirtingų tipų šaltiniams (rašytiniams, ikonografiniams ir išlikusiems daiktams) sujungti į vientisą tyrimą naudojamas rekonstrukcinis metodas.

Darbo naujumas ir reikšmė

Ši disertacija – pirmasis mokslinis darbas, skirtas išsamiam veidrodžių istorijos tyrimui Lietuvoje. Lietuviškoje istoriografijoje veidrodis buvo pristatytas kaip vienas iš stiklo dirbinių arba interjero fragmentas, o detalesnio ir nuoseklaus tyrimo, analizuojančio veidrodžio formų, funkcijų ir vertės kaitą, iki šiol nebuvo. Trūksta ir tyrimų materijos kultūros, kasdienybės istorijos temomis.

Darbe nustatyta, kokių socialinių sluoksnių atstovai Lietuvoje XVII–XIX a. buvo pagrindiniai veidrodžių naudotojai, kokios pasaulietinių interjerų patalpos ir kodėl papuoštos šiuo išskirtiniu elementu. Itin vertinga Europoje populiariausių veidrodžių tipų ir jų pritaikymo lietuviškuose interjeruose analizė. Atskleistas veidrodžio importo ir gamybos santykis bei svarbiausi šią veiklą vykdę asmenys, šeimos ar subjektai.

Literatūra ir šaltiniai

Istoriografija veidrodžių tema Lietuvoje nėra gausi: šis objektas fragmentiškai pristatytas skirtingų sričių specialistų darbuose, tačiau gilesnio žvilgsnio, ypač dailėtyros srityje, trūksta. Veidrodžių istorijos fragmentai lietuviškoje istoriografijoje dažnai įterpiami į platesnes temas, pavyzdžiui, aprangos, stiklo istoriją. Išsamiausias darbas, kuriame aprašyti veidrodžių gamybos procesai, minimi gamintojai, – Kazio Strazdo studija *Lietuvos stiklas: nuo seniausių laikų iki 1940 metų* (1992), tačiau stiklo gamybą LDK teritorijoje nuodugniai analizavęs tyrėjas daugiausia dėmesio skyrė kitiems stiklo dirbiniais (langų stiklui, indams), o ne veidrodžiams. Tokias pačias tendencijas galima išvelgti ir analogiškuose lenkų tyrėjų darbuose (Andrzej Wyrobisz, *Szkło w Polsce od XIV do XVII w.*, 1968; Sławomira Ciepiela, *Szkło osiemnastowieczne starej Warszawy*, 1977; Kazimierz Buczkowski, *Dawne szkła artystyczne w Polsce*, 1958).

Pavieniai veidrodžiai greta kitų taikomosios dailės kūrinių detalai aprašyti didžiųjų Lietuvos muziejų – Lietuvos nacionalinio, Žemaičių „Alkos“, Šiaulių „Aušros“ – išleistuose kataloguose. Pavienius meno kūrinius aptarianti A. Snitkuvienės monografija apie Tiškevičius (*Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, 2008), kurioje identifiukuoti Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Augustui II priklausęs XVII a. veidrodis bei triumo iš Astravos dvaro, nėra vienintelė tokio tipo literatūra, naudota disertacijos tyrimui, – pasitelktos ir kitos atvejo studijos, nagrinėjančios bajorų šeimos ir asmens biografijas. Pavyzdžiui, Tamaros Bairašauskaitės tyrinėti Romeriai (*Mykolas Juozapas Romeris (1778–1853): Bajoro viešoji ir privati erdvė XIX a. pirmojoje pusėje*, 2011), Aistės Paliušytės Radvilų tyrinėjimai („Jonušo Radvilos mecenatystė“, in: *Lietuvos kultūros tyrinėjimai*, t. 1, 1995; „1647 m. Liubčios kunstkameros inventorius“, in: *Menotyra*, 1996, nr. 2). Prie šios literatūros grupės priskirtini ir straipsniai apie dvarus, jų interjerus, meno vertybes: Jolantos Širkaitės straipsnis apie Tytuvėnų dvarą (in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48, 2008), Elmanto Meilaus Salantų dvaro istorijos tyrimas ir šaltinių publikacija straipsnyje „Salantų dvaro ir valdos gyvenimas XVIII a. antrojoje pusėje“ (in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 47–48, 2008). Dvarų gyvenamąją aplinką gerai atskleidžia Dalės Puodžiukienės straipsniai, skirti ponų namų architektūrai ir interjerui („Tradicinės architektūros ponų namas – bajorijos gyvenimo būdo atspindys“, in: *Menotyra*, 1998, nr. 1; „Istoriniai šaltiniai XVI a.–XX a. pradžios medinės dvarų sodybų architektūros tyrinėjimuose“, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 55, 2009), Dalios Ramonienės tyrinėjimai apie luomo daugumai atstovaujančių vidutinių ir smulkiųjų bajorų gyvenamąją aplinką, reprezentacinius interjerus („Vidutinės bajorijos reprezentacinių interjerų įrangos ir apipavidalinimo tendencijos XVIII amžiuje“, in: *Pasaulietiniai interjerai: idėja, dekoras, dizainas*, 2014;

„Apšvietos idėjų atgarsiai vidutinės bajorijos tradicinio gyvenimo aplinkoje“, in: *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė: tarp tradicijų ir naujovių*, 2014). Tyrimui taip pat naudinga Dalios Klajumienės monografija *Vilniaus gyvenamųjų namų interjerų dekoru elementai nuo klasicizmo iki moderno* (2015), pristatanti dekoru raidą bei pateikianti gausią ikonografinę medžiagą, leidžiančią geriau suvokti veidrodžio vaidmenį XIX a.–XX a. pradžios miestiečių gyvenamojoje aplinkoje.

Istorikų dėmesio yra sulaukę ir Vilniaus bei Kauno miestiečių luomai, jų buitis ir kultūrinis gyvenimas. Vertėtų paminėti Aivo Ragausko monografiją *Vilniaus miesto valdantysis elitas: XVII a. antroje pusėje 1662–1702* (2002), kurioje yra skyrelis ir apie miestiečių turėtus veidrodžius. Apie miestiečių buitį, interjerus bei veidrodžius juose rašė ir Stasys Samalavičius – pirmasis Vilniaus miestiečių buities tyrinėtojas (*Vilniaus miesto kultūra ir kasdienybė XVII–XVIII amžiuose*, 2011). Itin vertingų archyvinių šaltinių nuorodų rasta Linos Balaišytės, Mindaugo Paknio, Aistės Palušytės ir Zigmanto Kiaupos straipsniuose, skirtuose miestiečių dailės rinkiniams.

Atskirą literatūros ir šaltinių grupę, naudotą disertacijoje, sudaro archeologinė medžiaga paremti tyrinėjimai bei archeologinės ataskaitos. Apie XVII a. Skėrių senkapyje (Mažeikių r.) rastus stiklinius veidrodėlius 1976 m. publikuotas nedidelis archeologo Vito Valatkos straipsnis „Seniausi veidrodžiai Lietuvoje“ (in: *Mokslas ir gyvenimas*, 1973, nr. 4), kitos trys archeologų publikacijos skirtos Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos tyrinėjimų radiniams. Itin išsamūs ir vertingi rusų ir vokiečių archeologų tyrinėjimai, skirti medinėms ir metalinėms veidrodžių dėžutėms, pagal kuriuos Lietuvos tyrėjai identifikavo medinius radinius Žemutinės pilies teritorijoje (Елена Александровна Рыбина, „Зеркала в средневековой Руси (проблема атрибуции, публикация оправ с изображениями)“, in: Великий Новгород в истории средневековой Европы: к 70-летию Валентина Лаврентьевича Янина, 1993; Ingeborg Krueger, „Glasspiegel im Mittelalter II: Neue Funde und neue Fragen“, in: *Bonner Jahrbuecher*, t. 195, 1995).

Gausią ir svarbią šiam tyrimui literatūros grupę sudaro egodokumentai, kuriuose užfiksuotas unikalus autorių pasaulėvaizdis, kasdienės praktikos, kelionių įspūdžiai, amžininkų portretai. Šių kūrinių chronologija, atsižvelgiant į disertacijos temą, yra plati: į ją patenka ir XVII–XVIII a. kelionių dienoraščiai (Kazimieras Jonas Vaišnoravičius, *Kelionė po Europą su jaunučiu kunigaikščiu Ostrogiškiu: 1667–1669 metų dienoraštis*, 2009; *Butlerio kelionės į Italiją ir Vokietiją 1779–1790 metais dienoraštis*, 2013; Liudvikas Rėza, Žinios ir pastabos apie 1813 ir 1814 metų karo žygius iš vieno Prūsijos armijos kapeliono dienoraščio: Mūšių, kurių liudininku teko būti pačiam autoriui, aprašymai, 2000), ir XX a. I pusės Lietuvos visuomenės veikėjų: Merkelio Račkausko, dailininkės Barboros Didžiokienės atsiminimai (Merkelis Račkauskas,

Užrašai: Dvidešimt metų (1885–1905) Žemaitijos užkampy, 2008; Barbora Didžiokienė, *Mažosios dailininkės prisiminimai*, 2011).

Šiam tyrimui itin svarbus Vakarų Europos kontekstą pateikiantis kultūros istorijos darbas – S. Melchior-Bonnet *Veidrodžio istorija* (2005). Jis apima ne tik formų, medžiagų ir technikos kaitą, bet ir nupasakoja konkurencinę kovą tarp dviejų žymiausių Europos veidrodžių gamintojų: Murano Venecijoje ir Prancūzijos karališkosios Sen Gobeno stiklo ir veidrodžių manufaktūrų, bei pateikia kultūrinių veidrodžio prasmų, randamų filosofiniuose, psichologiniuose ir literatūriniuose tekstuose, analizę. Vakarų Europos veidrodžių formos, dekorų ir konstrukcijos raida nuo XV iki XVIII a. aptarta italų menotyrininkės *Helenos Costantino Fioratti internetiniame straipsnyje „Pasaulio veidrodžiai Renesanso laikotarpyje“ (World Mirrors During the Reinassance Period)*. Ši publikacija yra pagrindinis informacijos šaltinis apie retai sutinkamą *caminiera* terminą, kaip parodys tyrimas, plačiai taikytą ir Lietuvos interjeruose.

Kaip ir lietuviškoje veidrodžių istoriografijoje, svarbią vietą Europos veidrodžių paveldo tyrime užima muziejų katalogai su detaliais veidrodžių aprašymais ir iliustracijomis. Vienas vertingiausių šio tipo leidinių – David'o L. Barquist'o sudarytas baldų kolekcijos katalogas (*American tables and looking-glasses: in the Mabel Brady Garvan and Other Collections at Yale University*, 1992), kurio antroji dalis skirta XVIII–XIX a. veidrodžių paveldui. Vertingi ir leidinio įžanginiai straipsniai, atskleidžiantys įvairius ir netikėtus šių dirbinių istorijos aspektus. Derėtų paminėti ir 1948 m. išleistą lenkų *Tarnuvo žemės muziejaus (Muzeum Ziemi Tarnowskiej, dabar – Muzeum okręgowe w Tarnowie) XVI–XIX a. meno parodos katalogą (Katalog wystawy przemysł artystyczny XVI–XIX w., 1948)*, kuriame publikuotas Urečos manufaktūros veidrodis. Šios Lietuvos veidrodžių tyrime itin svarbios manufaktūros istoriją ir dirbinių iliustracijų galima rasti lenkiškuose ir baltarusiškuose leidiniuose. Pažymėtini lenkų tyrėjų Jarosław'o Dumanowski'o, Elżbieta's Kowicka's, Andrzej'aus Pośpiech'o darbai, kuriuose analizuojamos disertacijai ypač svarbios sritys: dvarininkų bei miestiečių interjero apstatymas ir jo istorija, veidrodžių prekyba Varšuvoje, kilnojamojo turto dokumentų analizės galimybės, jų specifika.

Veidrodžių paveldo visumos rekonstrukcijai būtina rašytinių ir ikonografinių šaltinių analizė. Gausiausia rašytinių šaltinių grupė, reprezentuojanti miestiečių buitį, – pomirtiniai turto inventoriai ir kilnojamojo turto, dažniausiai prekių, sąrašai. Rengiant disertaciją, peržiūrėti XVII–XVIII a. Vilniaus miestiečių turto dokumentai, saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyvo Senųjų aktų fonde, bei 12 Kauno magistrato aktų knygų, saugomų Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje. Nors šio tyrimo geografinės ribos itin plačios, tačiau, atsižvelgiant į jam skirtą laiką, dėmesys sutelktas į Vilniaus, kaip LDK sostinės, politikos ir kultūros centro, atvejį. Kitų Kunigaikštystės

didmiesčių miestiečių dokumentų tyrimas, suprantant jo didelį potencialą ir vertę Lietuvos veidrodžių istorijai, paliekamas tolesniems šios temos tyrinėjimams.

Prie miestiečių šaltinių grupės vertėtų paminėti ir keletą itin svarbių šaltinių publikacijų: Elmanto Meilaus, Mindaugo Paknio ir Agniaus Urbanavičiaus parengti leidiniai žymiai papildė publikuotų šaltinių grupę bei padėjo atsekti minimų asmenų profesijas, šeiminius ryšius, unifikuoti vardų bei pavardžių rašymą. Paminėtinos ir Vlado Drėmos Vilniaus namų dokumentams skirtų rašytinių šaltinių (archyvų šaltinių ir XIX a. periodikos) publikacijos, tarp kurių rasti keletas veidrodžių paminėjimai. Poznanės miestiečių šaltiniai, publikuoti trimis tomis, sudarė vertingą kontekstą lietuviškai medžiagai ir suteikė galimybę lyginamajai analizei.

Materialinės dvarų kultūros tyrimas paremtas didikų ir bajorų kilnojamojo turto inventoriais, testamentais, dvarų rūmų aprašymais ir daiktų bei baldų sąrašais. Konstantino Jablonskio ir Mečislovo Jučo surinktuose XVII a. inventoriuose rastas, deja, vienintelis veidrodžio paminėjimas – prie vėduoklės pritvirtintas veidrodukas. Tačiau šis, kad ir pavienis, faktas buvo svarbus svarstant apie veidrodžių vaidmenį aprangos istorijoje. Kaip pagalbinė literatūra labai pravertė leidinys *Feodalinių žemės valdų Lietuvoje inventorių sąrašas*, išleistas 1963 m., kuriame aprašyti Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomų dvarų, palivarkų, keletas miestiečių turto dokumentai. Pagal šiuos aprašus atlikta XVII, XVIII ir XIX a. dvarų inventorių atranka. Dvarų šaltinių ieškota ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje – pasitelkus kortelių kartotekos teminę rodyklę pasirinktas inventoriams skirtas fondas nr. 4. Jame peržiūrėta 115 bylų: XVII a. – 36, XVIII a. – 6, XIX a. – 17. Peržvelgta keletas Mišraus fondo bylų – jose rasti tokie svarbūs dokumentai: Boguslavo Radvilos bei Liudvikos Karolinos Radvilaitės brangenybių ir turto sąrašai, Teresės Krišpinaitės testamentas. Peržvelgus gausiai Lietuvos archyvuose ir bibliotekų rankraštynuose išlikusius dvarų ir bajorų giminių dokumentus, liko netyrinėti kaimyninių šalių archyvai. Šią spragą iš dalies kompensuoja Lietuvoje bei Lenkijoje (Archiwum Głównie Akt Dawnych) saugomi dabartinės Baltarusijos ir Ukrainos teritorijose esančių ar buvusių dvarų ir palivarkų dokumentai.

Praeities vaizdą rekonstruoti, be minėtų rašytinių istorinių šaltinių, padėjo peržvelgtos pasaulietinių interjerų istorinės fotografijos M. K. Čiurlionio dailės muziejuje, Molėtų krašto muziejuje, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriuje ir Roman'o Aftanazy leidiniuose (*Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 4, 1993; *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 5, 1994) bei Jolitos Mulevičiūtės sudarytame grafų Kosakovskių fotografijų albume („*Vaitkuškis*“: *Grafas Stanislovas Kazimieras Kosakovskis (1837–1905) ir XIX amžiaus mėgėjų fotografijos*, 2015).

Kaip atskirą grupę būtina išskirti daiktinius šaltinius – Lietuvos muziejuose ir viešosiose erdvėse išlikusius istorinius veidrodžius. Nors ir negausus, išlikęs Lietuvos veidrodžių paveldas atskleidžia dominavusius šio dirbinio bei reikmens tipus ir formas. Ypač svarbu šią šaltinių grupę pasitelkti analizuojant dažnai lakoniškus, platesnio vaizdo nepateikiančius rašytinius šaltinius.

Struktūra

Darbą sudaro įvadas, keturios dėstymo dalys, išvados, naudotos literatūros ir šaltinių sąrašas, ikonografinė medžiaga, papildanti ir paaiškinanti tyrimą. Tekstas konstruojamas laikantis chronologinės sekos, tačiau ji vietomis sulaužoma norint aptarti specifinę šaltinių grupę, pavyzdžiui, XVII–XX a. pradžios egodokumentus ar skirtingų laikotarpių vienos šeimos, asmens dokumentus. Šis chronologijos lankstumas padeda ir norint parodyti lūžinius tyrimo momentus – pabrėžiant kontrastus arba teigiant jų nebuvimą.

1. Ankstyvieji veidrodžiai iki XVII a. vidurio

Pirmoje disertacijos dalyje, sudarytoje iš trijų skyrių, aptariami atskiri veidrodžių istorijos segmentai, susiję su laikotarpiu iki XVII a. vidurio. *Ankstyvaisiais veidrodžiais* šiame tyrime vadiname iki nusibrėžtos XVII a. vidurio ribos funkcionavusius dirbinius, kuriuos dabar galime pamatyti tik archeologinių radinių pavidalu. Neišlikusiems veidrodžiams atstovauja negausios užuominos rašytiniuose XVII a. I pusės šaltiniuose.

1.1. Archeologiniai radiniai

Pirmajame skyriuje pristatomi su veidrodžiais susiję archeologiniai radiniai: medinės veidrodžių dėžutės bei stikliniai veidrodėliai. 12 medinių dirbinių fragmentų, aptiktų Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos archeologinių tyrimų metu, identifikuoti remiantis kitų šalių metalinių radinių analogais. Ankstyviausiame Lietuvos ikonografiniame šaltinyje, vaizduojančiame veidrodį, – Vilniaus Šventųjų Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardo Sieniečio bažnyčios XVI a. pradžios freskoje – nutapytas dirbinys savo forma ir dekoru analogiškas XV a. datuojamam iš eglės medienos pagamintam veidrodžio dėžutės rėmeliui. Antroji archeologinių radinių grupė – stikliniai veidrodėliai bei jų fragmentai atskleidžia stiklo veidrodžių paplitimą XVII a. Lietuvoje (platesniame areale nei Vilniaus Žemutinės pilies teritorija). Ja iš dalies grindžiama pasirinkta XVII a. chronologinė tyrimo riba.

1.2. Veidrodžiai didikų lobynuose ir „įdomybių kabinetuose“

Antrasis skyrius skirtas rašytinių šaltinių iš XVII a. I pusės tyrimui. Pasitelkus Radvilų Liubčios (Любча) pilies kunstkameros atvejo analizę, pristatomi XVII a. I pusės didikų dailės kūrinių bei keistenybių (kunstkameros) rinkiniai ir veidrodžių vieta juose. Didikų lobynų kontekste aptariami prabangių veidrodžių paveldėjimo, dovanojimo, įsigijimo tolimų kelionių metu reiškiniai, patvirtinantys XVII a. veidrodžius buvus išskirtinės prabangos daiktais ir socialinio prestižo atributais.

1.3. Veidrodėliai – aprangos dalis

Paskutiniame pirmos dalies skyriuje dėmesys telkiamas į mažus veidrodžius, naudotus kaip aprangos detalė. Nors rašytiniai šaltiniai šia tema ypač skurdūs, tačiau sekant Europos kostiumo istoriją galima pastebėti, kaip aprangos raida keitė veidrodžių nešiojimo principus. Užfiksuotos kelios smulkių daiktų nešiojimo pozicijos. Pirmoji – pakabinimas ant juosmenį juosiančios grandinės bei diržo. Antroji pozicija atsirado kartu su vyriško kostiumo naujove – kišenėmis. Nuo šios aprangos detalės kilo *kišeninių* veidrodžių pavadinimas. Trečioji smulkių daiktų, tarp jų galimai ir veidrodėlių, nešiojimo pozicija – įvairių tipų moteriškos rankinės, kildinamos iš rankdarbiams skirtų dekoruotų maišelių.

2. Veidrodžiai nuo XVII a. vidurio iki XVIII a. pabaigos

Antroje disertacijos dalyje veidrodžio funkcionavimo visuomenėje bruožai atskleidžiami analizuojant XVII a. II pusės–XVIII a. miestiečių ir bajorų turto dokumentus. Nagrinėjamos skirtingos šaltinių grupės: miestiečių atveju daugiausia informacijos suteikia pomirtiniai turto inventoriai ir prekių sąrašai, bajorijos – dvarų ir palivarkų inventoriai, kilnojamojo turto sąrašai. Fragmentiški paminėjimai dažnai yra vieninteliai neišlikusio paveldo liudininkai – ypač suaktualėja šaltinio tipas ir kontekstas, kuriame minimas veidrodis: daiktų sąrašai, pateikiami turto inventoriuose, testamentuose, pajamų ir išlaidų bei prekių apskaitos knygose, arba interjerai, dažniausiai minimi detaliuose dvarų bei palivarkų aprašymuose. Atskirai aptariami miestiečių ir bajorų šaltiniai antrą disertacijos dalį dalija į du skyrius.

2.1. Veidrodžiai XVII–XVIII a. miestiečių aplinkoje

Miestiečių atvejis analizuojamas skaidant luomą į profesines-veiklos grupes. Pirmoji grupė – pirkliai ir prekiautojai. Aiškinant veidrodžių populiarumą (pirklių turto inventoriuose rastas didžiausias skaičius veidrodžių) tarp šios profesinės grupės atstovų, remtasi dviem prielaidomis. Viena vertus, stambūs pirkliai priklausė turtingiausiems miesto žmonėms, o jų profesija tiesiogiai siejosi su svetimų kraštų lankymu, todėl kituose kraštuose pagaminti daiktai nesudėtingai patekdavo į jų namus. Kita vertus, prekyba daiktais buvo šios profesijos atstovų pragyvenimo šaltinis – dažnai veidrodžiai turto inventoriuose įvardijami tarp galanterijos, bakalėjos ar audinių krautuvėlių prekių.

Antroji XVII a. II pusės–XVIII a. Vilniaus miestiečių grupė pagal turėtų veidrodžių skaičių – miesto pareigūnai: tarybos nariai, vaitai, suolininkai, raštininkai, izdo ir svėryklos tarnautojai. Jų tyrimas, nežymiai papildant rašytiniuose šaltiniuose rastais duomenimis, remiamas Aivo Ragauskio monografija (*Vilniaus miesto valdantysis elitas: XVII a. antrojoje pusėje 1662–1702*, 2002).

Luomo daugumą sudarė trečioji miestiečių grupė – amatininkai. Tačiau tyrime šios grupės atstovai sudaro mažumą – Vilniaus medžiaga nurodo vos trijų amatininkų šeimų turto inventorius su veidrodžiais: Viena vertus, amatininkai nebuvo turtingiausia ar įtakingiausia miestiečių grupė (išimtį sudarė prestižinių amatų, pvz., auksakalystės, meistrai), todėl jie rečiau įsigydavo prabangos bei prestižo daiktų. Kita vertus, istoriografijoje randamos nuorodos, kad šios miestiečių grupės dokumentai buvo retai įtraukiami į miestų magistratų aktus – šių šaltinių išlikimas neatspindi realaus veidrodžių paplitimo tarp amatininkų vaizdo.

Paskutinei miestiečių grupei pasirinktas sąlyginis „kitų profesijų“ apibūdinimas – miestiečiai, kurių profesijos nesusiję su prekyba ar miesto pareigybe. Vilniaus medžiagoje randame vienintelį tokį asmenį – ypatinga erudicija pasižymėjusį Vilniaus universiteto profesorių dvasininką Jeronimą Stroinovskį.

2.2. Veidrodžiai bajorijos buityje

Antrasis skyrius skirtas bajorų turto dokumentų analizei. Iškiriamos trys turtinės luomo grupės – didikai, iš kitų šiame luome išsiskyrę turtine padėtimi, politine įtaka bei tradicijomis, vidutiniai ir smulkieji bajorai. Gausiausiai analizuojami turto dokumentai – įvairių tipų kilnojamojo turto inventoriai bei testamentai, daugiausia išlikę tarp pirmųjų dviejų grupių šaltinių. Iškiriamos dažniausiai sutinkamos objektų grupės, kurioms bajorų turto sąrašuose priskiriami veidrodžiai: buities apyvokos

daiktų ir baldų. Veidrodžių klasifikavimas parodo ne tik jų funkciją ar dydį, bet ir sudarinėtojų požiūrį į šiuos dirbinius.

Ypatingas dėmesys šiame skyriuje teikiamas moterų testamentams. Tyrimas atskleidė, kad požiūris į veidrodį, kaip moters atributą, galėjo atsirasti ne dėl kultūrinių, o dėl teisinių priežasčių – kilnojamasis turtas (kuriam priskirti ir veidrodžiai) pagal tuometinę teisinę sistemą palikimu atitekdavo moteriškos lyties paveldėtojoms, o nekilnojamasis – vyriškos. Tokiu paveldėjimo keliu veidrodžiai „keliavo“ moteriškąja giminės linija.

3. Veidrodžių formų ir funkcijų raida XVIII a.–XX a. pradžioje

Trečia disertacijos dalis skirta didiesiems, t. y. interjero veidrodžiams, kuriuos kaip grupę vienija ne tik dydis ir konstrukcijos, bet ir bendros funkcijos: interjeruose veidrodžiai atspindėjo natūralią ir dirbtinę šviesą, patalpoms suteikdavo erdvės ir gylio įspūdį, atspindėjo (daugino) interjero dekorą elementus ir meno vertybes. Tai gausiausia iš išlikusio materialaus Lietuvos veidrodžių paveldo dalių: muziejuose saugoma vos keliolika mažųjų veidrodėlių ir apie du šimtus didžiųjų, interjerui skirtų, veidrodžių; Lietuvos kultūros vertybių registre įrašyta 13 interjero veidrodžių ir nė vieno mažojo veidrodėlio.

Šioje tyrimo dalyje aptariami žinomi istoriniai interjerai su veidrodžiais; pasitelkus rašytinių šaltinių ištraukas – veidrodžių vietą interjere identifikuojančius XVIII–XIX a. dvarų turto inventorius, bandoma rekonstruoti pasaulietinių interjerų visumos vaizdą ir parodyti veidrodžių svarbą juose. Interjerų su veidrodžiais rekonstrukcijai labai padeda ir analizę praturtina ikonografiniai šaltiniai, daugiausia – XIX a. II pusėje išpopuliarėjusi fotografija.

3.1. Veidrodžio efektai ir dirbinio tipai Vakarų Europoje

Pirmajame trečios dalies skyriuje pristatoma Vakarų Europos veidrodžių formų ir funkcijų raida, pradedant XVII a. – be Vakarų Europos konteksto fragmentiškai duomenys apie Lietuvoje buvusius veidrodžius dažnai nepateikia aiškaus vaizdo, kaip šie dirbiniai funkcionavo neišlikusiuose interjeruose. Skyriuje pristatomi pagrindiniai veidrodžių tipai, išskirti pagal funkcijas, konstrukcijas ir įkomponavimo vietas bei būdus. Žvelgiant į XVIII–XIX a. ikonografinę medžiagą ir skaitant įvairių Europos kraštų interjero istoriją, dažniausiai sutinkamos dvi veidrodžio vietos patalpoje: virš židinio ir tarp patalpos angų, dauguma atvejų – langų. Virš židinio kabinti židinio triumo bei

caminiera – skirtingų paskirčių patalpoms pritaikyti veidrodžių tipai, atsiradę XVII a. pabaigoje–XVIII amžiuje. Kitas triumo tipas – aukšti veidrodžiai, komponuoti tarp patalpos angų (dažniausiai langų). Išskirtinai privatiems interjerams skirtas XVIII a. atradimas – ant horizontalios ašies siūbuojanti psichė. XIX a. pastebimas grįžimas (atkartojama viduramžiais paplitusi veidrodžių, gamintų stiklo pūtimo būdu, forma) prie apvalių arba ovalių formų išgaubto paviršiaus nedidelių sieninių veidrodėlių.

3.2. Veidrodžiai Lietuvos interjeruose

XVIII ir XIX a. I pusės veidrodžių interjere analizė daugiausia paremta archyviniais šaltiniais. Interjerų tyrimui naudingi dviejų tipų turto inventoriai: detalūs patalpų aprašymai, padedantys rekonstruoti dekorą ir baldų išdėstymą, ir konkrečioms patalpoms priskirti baldų sąrašai. Antrasis būdas, leidžiantis be nuoseklaus rūmų aprašymo lokalizuoti veidrodį interjere, yra susijęs su XVIII a. išryškėjusia nauja veidrodžių naudojimo tendencija – tvirtinimu prie baldų. Priklausomai nuo baldo tipo, veidrodžiai buvo įvairiose namų patalpose, kurios tradiciškai skiriamos į du tipus: reprezentacines ir privačias – gyvenamąsias. Svarbų vaidmenį tyrime užima ir publikuoti šaltiniai: atsiminimai, mokslinės publikacijos su šaltinių fragmentais, ikonografiniai bei daiktiniai šaltiniai – Lietuvos muziejuose išlikę veidrodžiai.

3.2.1. Veidrodžiai reprezentacinėje diduomenės gyvenamojoje aplinkoje

Istoriografija rodo, kad aiškiausiai skirtumai tarp išsisluoksniavusios bajorijos matyti iš jų namų reprezentacinių erdvių – būtent jose sutelkta prabanga ir patogumas. Poskyryje aptartos įvairios reprezentacijai skirtos bajorų namų patalpos – prieškambaris, valgomasis, salonas, svečiams apgyvendinti skirti kambariai ir netgi rūmų parkas. Pastaroji su kultūrintos gamtos erdvė dėl veidrodžių sieta su interjeru – parkas atspindėjo priešais langus pakabintuose veidrodžiuose ir taip kūrė parko interjere įspūdį; išskirtinėmis situacijomis ar progomis veidrodžiai buvo išnešami į parkus ar sodus, taip tarsi pratęsiant salono erdvę (ar bent perkeltant jo funkciją).

3.2.2. Veidrodžiai privačioje rūmų erdvėje

Tiriant Lietuvos reprezentacinius ir privačiuosius interjerus, išaiškėjo tam tikrų nukrypimų nuo Vakarų Europoje gyvavusių normų. Miegamuosiuose ir drabužinėse

bei tarpinę padėtį tarp tualetų ir svečių priėmimo užėmusiuose buduaruose Vakarų Europos atveju dažniausiai sutinkama psichė lietuviškuose ikonografiniuose šaltiniuose matoma ir salonuose bei valgomuosiuose.

Ypatingas dėmesys tyrime telktas į vaikų kambarių interjerą – iki šiol itin mažai tyrinėtą temą. Iš išlikusių vaikystės atsiminimų bei negausių ikonografinių pavyzdžių galima spręsti, kad vaikų kambario apstatymas mažai skyrėsi nuo suaugusiojo, todėl veidrodis jame funkcionavo kaip bet kuriame kitame namų miegamajame. Apie veidrodžių paplitimą vaikų aplinkoje galima spėti iš šių dirbinių imitacijų žaisliniuose lėlių namuose. Kita vertus, veidrodžių imitavimas žaisluose taip pat yra nuoroda į jų paplitimą ir integralios, privalomos interjero detalės sampratą.

3.2.3. Miestiečių gyvenamoji aplinka ir veidrodis

Šiame poskyryje, remiantis specifinėmis šaltinių grupėmis: XIX a. II pusėje tarp buržuazijos populiariais leidiniais, kurie pilni patarimų, kaip „teisingai“ susitvarkyti buitį, interjerui ir buičiai skirtų parodų katalogais, pavieniais ikonografiniais šaltiniais, aiškinamasi veidrodžių vieta ir specifika miestiečių gyvenamojoje aplinkoje. Tyrimas veda prie išvados, kad buržuazinis taupaus ir kuklaus gyvenimo principas buvo viena priežasčių, lėmusių miestiečių, ypač XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje, požiūrį į veidrodį, kaip buities reikmenį.

4. Veidrodžių gamyba, taisymas, importas ir prekyba iki XX a. pradžios

Paskutinėje disertacijos dalyje, aplenkiant jau aptartus veidrodžių istorijos Lietuvoje aspektus, vėl grįžtama prie tyrimo chronologijos pradžia įvardyto XVII a. ir kiek įmanoma (atsižvelgiant į duomenų fragmentiškumą) nuosekliau aptariama veidrodžių gamybos, prekybos ir importo LDK ir XIX a.–XX a. pradžioje Lietuvos problematika. Išanalizuota istoriografija bei keletas rašytinių šaltinių leidžia papildyti veidrodžių paveldo visumos vaizdą gamintojų-pardavėjų vardais bei geriau suprasti, kodėl lietuviška kultūra taip ilgai jaukinosi šį stiklo dirbinį.

4.1. Veidrodžių gamybos LDK problematika ir importo klausimas

Pirmasis disertacijos ketvirtos dalies skyrius apima LDK laikotarpį – XVII–XVIII amžius. Nėra įrodymų, ar tuo metu LDK miestuose buvo gaminami veidrodžiai – ne-

buvo susikūrusių specializuotų veidrodininkų cechų, o artimiausi pagal gaminamą produkciją galėtų būti stiklių cechai bei pavieniai stikliai, veikę miestuose (pateikti Vilniaus, Kauno, Kėdainių ir Biržų pavyzdžiai), tačiau apie juos taip pat ne itin daug žinoma. Iš atlikto tyrimo peršasi išvada kad XVII–XIX a. laikotarpyje veidrodžiai (ar bent jų neamalgamuotas stiklas) buvo importo prekė, kaip ir indai ar stiklo lakštai langams. Išimtį sudarė žymiausia ir plačiausiai tyrinėta Radvilų veidrodžių ir stiklo manufaktūra (1737–1746) veikusi greta Urečos miestelio (dabartinėje Baltarusijos teritorijoje). Joje gamintų veidrodžių asortimentas pasižymėjo ir savitu braižu, ir kitų Europos veidrodžių dirbtuvių produkcijos formos bei dekoru imitavimu.

4.2. Veidrodžiai XIX a.–XX a. pradžioje. Importo monopolis ir pirmieji fabrikai

Nuo XIX a. veidrodis imtas traktuoti kaip buities reikmuo, jo funkcionavimo istorijoje išryškėjo naujų aspektų: gamybos proceso spartėjimas, anksčiau buvusio išskirtinio dirbinio virtimas masinės gamybos produktu, pakeitęs ir jo prekybos bei įsigijimo pobūdį. Skyriuje, remiantis periodinėje spaudoje pasirodžiusiais reklaminiais skelbimais, veidrodžių prekeivių ir gamintojų sąrašais, parodų katalogais, įvardijami žymiausi veidrodžių fabrikai bei pardavėjai – Vilniuje veikusios I. Reizenbergo ir V. Blocho veidrodžių įmonės, kurios veidrodinį stiklą gamino iš importuotų stiklo lakštų, pardavinėdavo atsivežtinius veidrodžius, netgi taisydavo sudužusius.

Skyriuje dėmesys skiriamas ir iki šiol veidrodžių istorijos periferijoje buvusiai veidrodinių šukių ir skilusių veidrodžių temai. Šukės geriausiai atskleidžia esminę veidrodžio funkciją: nebelieka puošnaus dekoru, interjerui pritaikytų matmenų, kartais net ir pirminės formos, tačiau lieka veidrodinis paviršius, kuris gali atspindėti. Todėl šukės, taip pat įskilę veidrodžiai buvo naudojami buityje kaip kokybiškų veidrodžių pakaitalai.

Išvados

Veidrodžio, kaip XVII–XX a. pradžios kultūros istorijos šaltinio, tyrimas leido naujai pažvelgti į šį taikomosios dailės objektą skirtinguose Lietuvos kultūros ir meno istorijos kontekstuose, atskleisti su veidrodžio istorija Lietuvoje susijusius įvairius socialinio gyvenimo aspektus. Per veidrodžio formų raidą galima pajusti ir interjero bei jame gyvenusių žmonių buities kaitą. Apibendrinant atliktą tyrimą, galima pateikti tokias išvadas:

- Medinių veidrodžių dėžučių, rastų archeologinių kasinėjimų metu, fragmentai įrodo, kad jau XIV a. Lietuvos teritorijoje (net jei ji ir apsiriboja Žemutinės pilies

teritorija) naudoti mažieji kišeniniai veidrodėliai, kurie, sprendžiant iš slavų tyrėjų paskelbtų analogų, buvo paplitę ir didesniame Europos areale. Stiklinių veidrodėlių fragmentai iš XVII a. kapaviečių patvirtina veidrodžio, kaip itin vertingo buities reikmens, sampratą. Tačiau kol kas negausūs su veidrodžiais susiję Lietuvos archeologiniai radiniai nėra pakankamas veidrodžio, kaip moters įkapių atributo, įrodymas.

- ▶ XVII a. didikų kunstkamerosė ir lobynuose įrašyti veidrodžiai buvo išskirtinės vertės meno kūriniai, iš kartos į kartą paliekamas šeimos turtas. Šiuos veidrodžius ir vertėtų vertinti kaip meno kūrinius arba „įdomybių kabinetų“ artefaktus, o ne integralias interjero detales – jų tvirtinimas patalpose neatsiejamas nuo parodinių stalų, spintų ar net sienų, tačiau nieko bendra neturėjo su interjero dekoravimu ar kitomis interjero veidrodžių funkcijomis.
- ▶ Vilniaus miesto atvejo tyrimas parodė, kad Lietuvos miestiečiai veidrodžius pradėjo gausiau naudoti XVII a. I pusėje. Tokią prielaidą leidžia iškelti Vilniaus ir Poznanės miestiečių turto dokumentų lyginamoji analizė. Prabangos daiktų naudojimas priklausė nuo asmens socialinės padėties savam luome – daugiausia ir prabangiausių dirbinių turėjo tiek bajorų, tiek ir miestiečių „viršūnėlės“ – didikai, stambieji dvarininkai, prasigyrvenę pirkliai ir miesto magistrato nariai.
- ▶ Kaip parodė Europos veidrodžių istorijos apžvalga, barokinio meno klestėjimo laikotarpiu interjeruose atsiradę veidrodžiai įgavo daugybę funkcijų, tarp kurių svarbiausios: šviesos, erdvės ir interjero elementų – meno dirbinių – vizualinis dauginimas, interjero ir gamtos peizažo susiejimas. Nors veidrodžių formos ir dekoras palaipsniui paprastėjo ir jis iš prabangos daikto tapo buities reikmeniu, tačiau minėtos veidrodžių funkcijos bei jų padiktuotos komponavimo interjere vietos ir būdai taikyti iki pat XX a. pradžios.
- ▶ Europoje populiarūs veidrodžių tipai – psichė, triumo, židinio triumo funkcionavo ir lietuviškuose interjeruose. Nors žvelgiant į rašytiniuose šaltiniuose randamus terminus galima suabejoti kai kurių tipų, pavyzdžiui, psichė, paplitimu, tačiau vizualūs ir daiktiniai šaltiniai (išlikę veidrodžių paveldo pavyzdžiai) rodo, kad tai ne veidrodžių populiarumo, o termino nepritapimo Lietuvoje problema.
- ▶ Veidrodis, atsižvelgiant į jo naudojimą ir gamybą, – importuotas kultūros reiškinys Lietuvoje. Apie prabangius veidrodžius ir jų savininkus žinome tik iš XVII a. II pusės, o veidrodžius, kaip vientisus dirbinius, gamino tik Radvilų stiklo ir veidrodžių manufaktūra Urechoje (1737–1746), kurią steigiant dirbo ir vietinius amatininkus mokė iš Silezijos atvykę meistrai. Netgi XX a. pradžioje Vilniuje veikę stiklo fabrikai negamino, o tik perdirbdavo, dekoruodavo veidrodinį stiklą.

- Tyrimas atskleidė, kad suskilę veidrodžiai neparasdavo savo, kaip prabangos daikto, statuso – jie likdavo reprezentaciniuose kambariuose, netgi buvo paveldimi. Didelius nuostolius sudužus veidrodžiui rodo faktas, kad dar XX a. pradžioje šiuos dirbinius buvo galima apdrausti draudimo įmone (kartu su nekilnojamuoju turtu ir sveikata). Netgi į sudužusius veidrodžius investuota – jie buvo taisomi, o nebegalint pataisyti, šukės, kaip itin vertinga ir prabangi medžiaga, naudotos interjero dekorui – jomis dabinti baldai, sienų apmušalai, retkarčiais jos funkcionavo ir kaip individualus tualetų reikmuo.

MOKSLINIŲ DARBŲ SĄRAŠAS / LIST OF RESEARCH WORKS

Mokslinės publikacijos disertacijos tema / Scientific publications on the topic of the dissertation

1. „Modernėjanti Lietuvos visuomenė ir veidrodžiai interjeruose: nuo prabangos iki būtinybės“, in: *Pasaulietiniai interjerai: idėja, dekoras, dizainas*, sudarytoja Dalia Klajumienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014, p. 157–174. ISBN 978-609-447-148-3.
2. „Veidrodžiai be interjerų: kišeniniai, rankiniai ir pastatomi veidrodėliai, šukės“, in: *Menotyra*, 2014, t. 21, nr. 4, p. 316–333. ISSN 1392-1002.
3. „Kūnas veidrodyje – „ne čia ir ne ten““, in: *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 80: *Kūnas ne laiku ir be vietos*, 2016, p. 43–53 [atiduota spauda].

Tarptautinės mokslinės konferencijos / International science conferences

1. Tarptautinė konferencija *Kūnas: ne laiku ir be vietos*, organizuota Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto. Skaityto pranešimo tema – „Kūnas veidrodyje – „ne čia, ne ten ir tik dabar“ (2015 m. gegužės 21–22 d., Vilnius, Lietuva) / International conference *The Body: Out of Time and Without a Place*, organized by the Institute of Art Research, Vilnius Academy of Arts. The topic of the presented paper – „The Body in the Mirror – „Not Here, Not There, and Right Now“. (21–22 May, 2015, Vilnius, Lithuania)
2. Tarptautinė konferencija *The Third European Conference on Arts & Humanities*, organizuota The International Academic Forum. Skaityto pranešimo tema – „Luxury as power – the history of mirrors“ („Prabanga ir galia – veidrodžių istorija“) (2015-07-13-16, Braitonas, Jungtinė Karalystė) / International conference *The Third European Conference on Arts & Humanities* organized by the International Academic Forum. The topic of the presented paper – „Luxury as power – the history of mirrors“ (13–16 July, 2015, Brighton, United Kingdom)
3. Tarptautinė konferencija *Representing Art History in the Baltic Countries: Experiences and Prospects*. Rengiamo pranešimo tema – „Mirrors in Lithuania – The History of One Object“ („Veidrodžiai Lietuvoje – vieno daikto istorija“)(2016 spalio 06-08, Ryga, Latvija) / International conference *Representing Art History in the Baltic Countries: Experiences and Prospects*. The topic of the prepared paper „Mirrors in Lithuania – The History of One Object“ (6–8 October, 2016, Riga, Latvia)

Mokslinės stažuotės / Research traineeships

Valstybinė stipendija stažuotei į Varšuvą, renkant medžiagą disertacijai (Lenkija, 2012 09 01–09 30) / State scholarship granted for a research traineeship in Warsaw (Poland, 1–30 September, 2012).

TRUMPAI APIE AUTOREĮ / ON THE AUTHOR

Indrė Užuotaitė

Gimė 1985 m. Marijampolėje.

2004 m. baigė Marijampolės Rygiškių Jono gimnaziją.

2004–2010 m. studijavo Vilniaus universiteto Istorijos fakultete.

2008 m. pabaigta Kultūros istorijos ir antropologijos programa ir įgytas istorijos bakalauro kvalifikacinis laipsnis.

2010 m. įgytas istorijos magistro kvalifikacinis laipsnis ir paveldosaugininko profesinė kvalifikacija.

2011–2016 m. doktorantūros studijos Vilniaus dailės akademijoje.

Nuo 2011 m. dirba Kultūros paveldo centro, Duomenų skyriaus Statinių poskyryje.

2013–2015 m. dėstė Lietuvos Edukologijos universitete.

Nuo 2015 m. dėsto Vilniaus dailės akademijoje.

Born in Marijampolė in 1985.

2004 – finished the Rygiškių Jonas Gymnasium in Marijampolė.

From 2004 to 2008 – studied at Vilnius University, Faculty of History, History of Culture and Anthropology. Holder of a Bachelor of History (BA) degree (2008).

From 2008 to 2010 – studied at Vilnius University, Faculty of History, Heritage Preservation. Holder of a Master of History (MA) degree (2010) and professional qualification of a specialist in heritage preservation.

From 2011 to 2016 – PhD studies at the Vilnius Academy of Arts.

From 2011 works in the Center of Culture Preservation, Data Department, Buildings Subdepartment.

From 2013 to 2015 was teaching at the Lithuanian University of Educational Sciences.

From 2015 works as a lecturer at the Vilnius Academy of Arts.

Redaktorė *Margarita Gaubytė*

Santraukos vertėja į anglų k. *Aušra Simanavičiūtė*

Maketuotoja *Skaistė Ašmenavičiūtė*

Adresas / Address

Vilniaus dailės akademija / Vilnius Academy of Arts

Maironio g. 6 / Maironio str. 6

LT-01124, Vilnius

Lietuva / Lithuania

El. paštas / e-mail: *indre.uzuotaitė@gmail.com*